

**"AZERBAYCAN MİLLİ TARİHİNDE
"MAÂRİF VE MEDENİYET DERGİSİ'NİN"
(1923-1924) ÖZETLENMESİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ"**

Yüksek Lisans Tezi

Gulzar Nabiyeva

Eskişehir 2019

**"AZERBAYCAN MİLLİ TARİHİNDE "MAÂRİF VE MEDENİYET
DERGİSİ'NİN" (1923-1924) ÖZETLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ"**

Gulzar Nabiyeva

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Yakınçağ Bilim Dalı, Tarih Anabilim Dalı
Doç.Dr. Sedat BİNGÖL**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Ağustos, 2019**

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Gulzar NABIYEVA'ın "Azerbaycan Milli Tarihinde "Maa'rif ve Medeniyet" Dergisinin (1923-1924) Özetlenmesi ve Değerlendirilmesi" başlıklı tezi 23 Ağustos 2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Tarih** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Sedat BİNGÖL

Üye : Doç.Dr.Hayrettin PINAR

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Musa KILIÇ

Prof.Dr.Bülent GÜNŞOY
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

AZERBAIJAN MILLI TARİHİNDE "MAÂRİF VE MEDENİYET DERGİSİ'NİN" (1923-1924) ÖZETLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ"

Gulzar NABİYEVA

Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı
Tarih Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Ağustos 2019

Danışman: Doç. Dr. Sedat BİNGÖL

Tarihin en eski zamanlarından beri Azerbaycan çeşitli milletlerin egemenliği altında olmuştur. Bunların yan etkileri Azerbaycan halkının eğitim ve medeniyetini olumsuz yönde etkilemiştir. Azerbaycan halkı XIX yy.ın sonları XX yy.ın başlarına doğru kültürel, sosyal ve siyasi anlamda yeni bir yapılanma içerisinde idi. Fakat Sovyetlerin kurulmasıyla gerileme dönemi başlamıştır. Bu dönemde halkı aydınlatmak ve bilinçlendirmek için yollar aranmıştır ve bu sebepten okullar ve gazeteler açılmıştır. Bununla da milli mücadeleye destek olmuşlardır.

"Azerbaycan Milli Tarihinde "Maârif ve Medeniyet Dergisi'nin"(1923-1924) Özetlenmesi ve Değerlendirilmesi" tez konusu kapsamında kaynak tarama yöntemiyle araştırmalar yapılmış ve daha önce çalışılmamış olan "Maârif ve Medeniyet Mecmuası'nın" Osmanlıcadan çevrilmesi ve özetlenerek maârif, medeniyet, ilim, terbiye , okulların durumu vs. konuların araştırılması hedeflenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan'da Maârif, Zahmet okulları, Türkçenin düzenlenmesi, Türk tiyatrosu, Osmanlıca.

ABSTRACT

SUMMARİZİNG AND EVALUATİNG OF "MAÂRİF VE MEDENİYET " JOURNAL (1923-1924) IN NATIONAL HISTORY OF AZERBAIJAN

Gulzar NABİYEVA

**Department of Modern History
Programme of History**

**Anadolu University, Social Sciences Institute,
August 2019**

Supervisor: Ass. Prof. Sedat BİNGOL

Since the earliest times in history, Azerbaijan and its geography have come under the rule of various nations. This situation negatively affected the education and civilization of the Azerbaijani people. The people of Azerbaijan XIX century, XX century, cultural, social and political sense has entered into a new structure. However, with the establishment of the Soviets, regression period has started. During this period, ways were sought to enlighten and raise public awareness. New schools were opened and newspapers were made for this purpose. These schools and newspapers supported the national struggle.

In the scope of the thesis summarizing and evaluating the Journal of “Maârif ve Medeniyet” (1923-1924) in Azerbaijan National History. And "Maarif ve Medeniyet", which had not been studied before, was translated from Ottoman. At the same time summarized Enlightenment, civilization, science, education, the status of schools, etc. to investigate the subjects.

Keywords: Enlightenment in Azerbaijan, Schools of bother, Turkish theater, Regulation of Turkish, Ottoman Language

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması sırasında beni yönlendiren, bilimsel katkılarını ve engin tecrübelerini benimle paylaşan değerli hocam Doç.Dr. Sedat BİNGÖL'e saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Osmanlıcayı bana sabırla öğreten Araş.Gör. Enes DEPE'ye , Yazım kuralları denetim konusunda yardımcı için Araş. Gör. Metin ÇATALKAYA'ya , kaynakları bana ulaştıran Aysel RAHİMLİ'ye, özellikle tez yazım aşamasında her türlü desteğini esirgemeyen Ulviyya GOZALI'ya, Turkana MAMMADLI'ye yaptıkları katkı ve yardımlardan ötürü çok teşekkür ediyorum.

Bu süreçte beni destekleyen tüm yakınlarıma, özellikle sevgili anne ve ablama sonsuz teşekkür ediyor, minnetlerimi sunuyorum.

Son olarak, beni yüksek lisans eğitimine cesaretlendiren ve her daim destek olan babam Subhu NABİYEV'e teşekkür ediyorum.

Saygılarımla

Gulzar NABİYEVA
Ağustos 2019

26/08/2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı ”la tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Gulzar NABİYEVA

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Azerbaycan Basın Tarihi.....	1
1.2 "Maârif ve Medeniyet Mecmuası'nın" Önemi.....	3
2. "MAÂRİF VE MEDENİYET MECMUASI'NIN" 1923 YILI SAYILARI.....	5
2.1 İlim ve Fen	5
2.2 Maârif Dair	24
2.3 Sanayi-i Nefise Hayatı.....	40
2.4 Edebiyat	42
2.5 Genç Kalemler	49
2.6 Tenkit ve Bibliyografya	53
2.7 Maârif Ocaklarında	56
2.8 Haberler	60
3. MAÂRİF VE MEDENİYET MECMUASI'NIN" 1924 YIL SAYILARI	64
3.1 İlim ve Fen	64
3.2 Eğitim ve Terbiye	75
3.3 Maârif Dair	89
3.4 Edebiyat	99
3.5 Tenkit ve Bibliyografi	100
4. SONUÇ	101
KAYNAKÇA.....	103
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

C.	:	Cilt
s.	:	Sayfa
vs.	:	Ve saire
vb.	:	Ve başka

1. GİRİŞ

1.1 Azerbaycan Basın Tarihi

Halkın edebi-kültürel, sosyal-siyasal hayatıyla bağlantılı olan ulusal basın, yalnız bilgi yaymak vazifesi taşımayan aynı zamanda aydınlanmayı aşıl原因, toplumun evrimleşmesinde eşsiz rol oynayan çok yönlü propaganda sistemidir. Azerbaycan halkının milli canlanma yolunda devletçilik fikirlerinin oluşmasında ulusal basının rolü vazgeçilmezdir.

Azerbaycan basın hayatı kronolojik olarak 5 döneme ayrılmıştır. ¹

1. "Ekinci" Gazetesine kadar olan hazırlık dönemi
2. Azerbaycan'da ulusal basın ve gazetecilik sisteminin ortaya çıkışı (1875-1917)
3. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemi basın ve gazeteciliği (1918-1920)
4. Sovyet Dönemi Azerbaycan gazeteciliği (1920-1991)
5. Çağdaş Azerbaycan gazeteciliği (1991 - halen)

Azerbaycan basın tarihi, 1828'de Tiflis'te neşrolunan "Tiflisskie Vedomosti" gazetesıyla başlamıştır ve gazete Rus dilinde yayınlanmıştır. Kısmen Azerbaycan edebiyatı ve sosyal hayata ait mevzulara da yer ayıran bu gazete, 1832 yılından başlayarak bir sene kadar Tiflis "Exbarı" (Tatar Exbarı) adı ve Azerbaycan Türkçesi ile yayımlanmıştır. Bu yıllarda yine Azerbaycan matbuatındaki bir Türkçe gazete de, 1845'te yayına başlayan "Qafkasın Bu Terefinin Xeberi"dir. Gazete kısa bir süre Rusça olarak yayınlanan "Zakavskazskiy Vestnik" gazetesinin Azerbaycan diline tercüme edilmiş formatıdır. Bu gazetede 1849'da kapatılmıştır. Gazeteler hükümetin kararları ve atamalarıyla ilgili olup, resmî bir duyuru özeliği taşıyan gazetelerdir. "Exbarı" ve "Qafkasın Bu Terefinin Xeberi" (Kafkazin diğer tarafının haberleri) gazeteleri dil açısından Azerbaycan'da millî basının yaratılmasında ön çalışmalar olarak sayılabilir. Ama Azerbaycan dilinde yazılan bu gazeteler milli özellikler taşımadığı için ve devlet tarafından çıkarıldığı için Azerbaycan matbuatının başlangıcı olarak kabul edilemez. ²

Azerbaycan'ın ilk milli gazetesi Ekinci (Ekinçi) 22 Haziran 1875 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Gazete Türkçe ve ayda iki defa olarak neşrolunuyordu. Önceleri 4 sayfa daha sonra ise 8 sayfa olarak çıkarılmıştır. 1875-1877 yılları arasında 56 sayı (1875'te 12 sayı, 1876'da 24 ve 1877'de 20 sayı) yayınlanan Ekinci, bilimsel haberler, ziraat haberleri, edebi çalışmalar, sosyal hayat ve güncel konular gibi çok geniş bir içeriğe sahiptir. "Ekinci" sansür idaresinin sıkı takibi ve maddi sıkıntılardan dolayı 3 yıl sonra kapatılmıştır. ³

¹ Aşırılı A. (2009) "Azerbaycan Metbuat Tarihi (1875-1920)" Bakü 2009, s.11

² Erol A. (2006) "Türk Kültür ve Fikir Hayatında Ekinçi (1875-1877) " Bilig s.55

Kazan H. "Azerbaycan Millî Uyanışında Aydınlar ve Basın" ,s.38-39

³ Aşırılı A.(2009)"Azerbaycan Metbuat Tarihi (1875-1920)" Bakü, s.17-26,

1880-1890 tarihlerinde "Ziya" (Tiflis 1879-1880), Ziya-yı Kafkasiyye (Tiflis, 1880-1884) , "Keşkül"(1883-1891), "Kaspi", ve "Novoye Obozreniye" dergi ve gazeteleri çıkarılmıştır. Bunlar da Rus sansürü tarafından kapatıldıktan sonra 1903 yılına kadar Azerbaycan dilinde gazete veya dergi çıkarılması yasaklanmıştır. Nihayet 1903'te Mehmed Şahtaxlı tarafından Şark-ı Rus (1903-1905) gazetesi çıkarılmıştır.⁴ Başlıklarda sosyal, siyasi ve ilmi konulara yer veren bu gazete 1903-1905 yılları arasında millî kültür, hürriyet, halkçılık gibi kavramların gündeme getirilmesine büyük etki etmiştir. 1904-1917 yıllarında Hürriyet Manifestosu'nun sağladığı serbestlik sebebiyle basın hayatında büyük hareketlilik olmuştur. Bu dönem kültürel anlamda bağımsızlık arayışları adına yeni bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu yıllarda Tiflis, Nahçevan, Gence, Şuşa, gibi şehirlerde birbirinin ardı sıra basımevleri açılmıştır. Yetmiş kadar dergi ve gazete vardır.⁵

Toplumda siyasi ve kültürel alanda iz bırakan dergilerden; Hayat (1905-1906), İrşad (1905-1908), Tekâmül (1906-1907), Taze Hayat (1907-1908), Burhan-Terakki (1906-1911), İttifak (1908-1909), Mazhar/Mezher (1908-1917), Terakki (1908-1909), Hakikat (1909-1910), Nicat (Rusça ve Türkçe) (1910-1912), Seda (1909-1911), Hilal (1910-1911), Asar-Hakikat (1911-1912), Yeni İrşad (1911-1912), Seda-yı Vatan (1911-1912), Basiret (1914-1920), Açık Söz (1915-1918), Yeni İkdâm (1915), Seda-yı Kafkaz (1915-1916), Son Haber (1915-1916), Doğru Söz (1916-1917), İttihad (1917-1920), Millet (Akmescit 1917, Bakû 1918-1920), Müsavat (1917), Azerbaycan (Gence 1918, Bakû 1918-1920), İstiklal (1918-1920).Gazetelerden; Davet-Koç(Türkçe-Ermenice) (1906), Debistan (1906-1908), Molla Nesreddin (1906-1931), Himmət/Hümmet (1904-1905), Rehber (1906-1907), Behlul (1907), Füyuzat (1906-1907), Yeni Füyuzat (1910-1911), Güneş (1910-1911), Işık (1911-1912), Mekteb (1911-1920), Hak Yolu (1911-1912), Kel Niyyet (1912-1913), Şelale (1913-1914), Dirilik (1914-1916), Tuti (1914-1917), Baba-yı Emir (1915-1916), Kurtuluş (1915-1920), Şeypur (1918-1919), Zenbur (1918-1920)'u görebiliriz.⁶

Ama bu dönem uzun sürmemiş 27 Ekim 1917 yılında Bolşevik devriminden sonra Rusya'da 90'dan fazla gazete kapanmış, Azerbaycan'da ise 27 Nisan 1920'de Sovyetleşmenin ilanından sonra özgür basına yasak koyulmuştur. "Azerbaycan", "Açık Söz" ve "Kaspi" gibi gazetelerin yayını durdurulmuştur.⁷

Sonraki zamanlarda Azerbaycan Türklerini bilgilendirmek için faaliyet gösteren "Gobustan" dergisi, "Edebiyat" gazetesi ve "Edebiyat ve İncenanat" gazetelerinin katkısı inkâr edilemez. 1967 yılından itibaren genç yazarları etrafında birleştiren "Ulduz" dergisi faaliyetini hala sürdürmektedir ve aynı zamanda 1923 yılında "Şark Kadını" adıyla neşrolunan dergi 1938 yılından itibaren "Azerbaycan Kadını" ismiyle neşrolunmuştur. Bu zamanlarda çocuk dergileri de faaliyet gösteriyordu ki onlardan "Göyçin" ve "Piyoner-Güneş" dergileri buna birer örnektir. Sovyetler zamanında kısa

⁴ Zeynalov A. (1979) "Geçen Asrın 90 yıllarında Azerbaycan Dövr-İ Matbuatı Uğrunda Mubarız" Bakü s.201-202; Kazan H. "Azerbaycan Millî Uyanışında Aydınlar ve Basın" , s.33

⁵ Erol A. (2006)"Türk Kültür ve Fikir Hayatında Ekinçi (1875-1877) " Bilig, Sayı 39, s.57

⁶ Akpınar Y.(1994) "Azerî Edebiyatı Araştırmaları", İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 94.

⁷ Aşırılı A.(2009)"Azerbaycan Metbuat Tarihi (1875-1920)" Bakü, s.11

sürekli dergiler de vardı. 1924 yılında "Gizli Kalem", 1930 yılında "Edebiyat Cebhesinde" ve "Hücum" dergileri neşrolunmuştur. 1961 yılında çıkan "Elm ve Hayat" dergisi geniş okuyucu kitlesine sahip idi ve burada Bakü Devlet Üniversitesinin ilmi faaliyeti, Azerbaycan ilminin başarıları ve ilim eserleri neşrolunuyordu. İkinci dönemin başlangıcında en çok okuyucu kitlesi "Genclik- Molodes" dergisindeydi. Önemli gazetelerden birisi de Rusça çıkan "Molodoji Azerbaycana" gazetesi idi.⁸

Günümüzde, *Azerbaycan, Bəşəriyyət, Halk Gazetesi, Yeni Müsavat, Respublika, Azadlıq, Halk Cəphəsi, Hürriyyət, Millet, Ses ve İstiklal* gibi gazeteler Azerbaycan basın hayatına yön vermektedir.

1.2 "Maârif ve Medeniyet Mecmuası'nın" Önemi

1920 yılında edebi yayınların daha büyük okuyucu kitlesine ulaşması için bir mecmuaya ihtiyaç duyuluyordu. Bu mecmua güzel sanatların, edebiyatın ve maârifin geliştirilmesinde öncü rol oynayacaktı ve Azerbaycan Halk Maârif Komiserliği'nin 14 Ekim 1922 tarihindeki toplantısında, Ocak 1923 yılında "Maârif ve Medeniyet Mecmuası'nın" yayına başlamasına karar verildi. İlk zamanlar "Maârif" adı ile yazılsa da sonraları "Maârif ve Medeniyet Mecmuası" diye adlandırılmıştır.⁹

1923 yılında "Maârif ve Medeniyet" adı ile yayına başlayan bu mecmuanın neşre başlamasında tanınmış yazar, gazeteci ve sosyal militan Tağı Şahbazi Simurg'un ve onun etrafında olan bir grup Azerbaycan öncülerinin büyük hizmetleri olmuştur. Bu dergi Azerbaycan edebi matbuatının başlangıcıdır. Azerbaycan'daki yeni siyasi kuruluşun hedefinden bağımsız olarak vatansever yazarların asıl amacı, halkı aydınlatmak, ülkede ilerici halk düşüncelerini, klasik sanat eserlerini yaymak ve eski ve zengin maddi-manevi mirası tanıtmaktır ve anlıyorlardı ki, yalnız halkı aydınlatmakla miraslarını, söz hazinesini, ana dilini korumak ve geliştirmek mümkündür. Bu mecmua bu amaçla çıkartılmıştır. Mecmuanın asıl heyeti yazarlar ve âlimlerdir. Azerbaycan'ın zenginliklerinden biri de edebiyatıdır. "Maârif ve Medeniyet Dergisi" edebiyatın ışık yüzü gördüğü yegâne mecmuadır. Yazarlar sanatsal sözün verdiği imkânları kullanarak kendi görevlerine sadık kalarak halka gerçekleri söylemekten kaçınmamışlar. Uzun yıllar Azerbaycan'ın dünya edebiyatı örneklerini yayınlayan bir mecmua yoktu ve yarandığı günden itibaren işini kusursuzca yapmıştır. Dünya edebiyatından çok güzel örnekler seçilmiş ve okuyucusuna sunulmuştur. Yazar çağdaş edebi - bedii tenkidi makalelere mecmuada birçok sayfa ayırmıştır. "Maârif ve Medeniyet Mecmuası" çıktığı günden itibaren Azerbaycan edebiyatı aynasına dönüşmüştür. Burada dünya edebiyatından tercümelere de büyük yer verilmiştir. Dergi tenkit ve edebi eleştiri ilminin geliştirilmesinde de müstesna rol oynamıştır. "Maârif ve Medeniyet Mecmuası" milli edebi eleştirinin en önemli örneklerini halka takdim etmiştir. Bu mecmua birçok genç eleştirmen yetiştirilmesi için okul olmuştur. Dergi, yazarlara, şairlere, gazetecilere ve tenkitçilere itibar kazanmak ve kendini ispat etmek için güzel bir fırsat sunuyordu. Mecmua yalnız Bakü'de basılıyordu. Mecmuanın yayınlandığı ilk aylarda bazı kaza ve köy öğretmenleri, bu mecmuayı alamıyorlardı. Mecmuanın asıl

⁸ Aşırılı A. (2010) "Azerbaycan Metbuat Tarihi II (1920-1990)", Bakü, s.30-59;

İsmayıl M." XX. Yüzyıl Azerbaycan Demokratik Basını"

⁹ "Yeni Azerbaycan" 2010- 22 İyul. s.5-7 http://anl.az/download/megale/yeni_az/2010/iyul/128155.htm

maksadı bu sorunu aradan kaldırmak idi. Bunun için yollar aranmıştır. Sonuç olarak aldıkları karara göre, bütün kaza Maârif komiserliği şubeleri kendi yönetimleri altında olan okullara göndermeleridir. Bunun için de okullar yeniden sayılmalı ve listeye uygun olarak gerekli olduğu kadar mecmua istemelilerdi. “Maârif ve Medeniyet Mecmuası” farklı zamanlarda farklı isimlerle basılmıştır. 1923-1927 yıllarında “Maârif ve Medeniyet”, Ocak 1928 yılından- Mayıs 1936 yılına kadar “İnkılab ve Medeniyet”, Haziran 1936 yılından Mayıs 1941 yılına kadar “Revoluusiya ve Kultura”, Haziran 1941 yılından-Nisan 1946 yılına kadar “Vatan Uğurunda”(Vatan yolunda), Mayıs 1946 yılından Aralık 1952 yılına kadar yeniden “İnkılap ve Medeniyet” adı ile neşrolmuş ve Ocak 1953 yılından itibaren “Azerbaycan” ismi ile bu güne kadar neşrolunmaktadır. Dergi hangi isimle neşredilirse edilsin kendi vazifelerini yerine getirmiştir. 1923 yılında derginin 11 sayısı çıkmış, Ağustos 1924 yılından - Temmuz 1925 yılına kadar neşrolunmamıştır.¹⁰ Mecmuanın belirli periyotlarla neşrolunmamasının sebebi ise ülkede mevcut olan iktisadi sorunların varlığı, kâğıt olmaması, mali durumunun kötü olması ve matbaa malzemelerinin eksikliği sebebiyle ara verilmiştir. Diğer bir sebep ise ilk baş editör Tağı Şahbazi idi. O aynı zamanda Maârif komiserliğinde çalıştığı için baş editörlüğünü Muhittin Birgen yapıyordu. Muhittin Birgen’in 11 sayısında editörlüğünü yaptığı “Maârif ve Medeniyet Dergisi’nin” her sayısında devrin güncel problemlerine ilişkin bilimsel makalelere yer vermiştir. 1923 yılı sonunda Muhittin Birgen’in işinden uzaklaştırılarak ülkeyi terk etmek zorunda bırakılması da yeni sayılarının neşrolunmasına engel olmuştur.¹¹ Bu sebeple 1923’de Aralık ayında çıkması gereken 12.sayı neşrolunmamıştır. Mecmua 1923 yılında 1. sayı - Ocak, 2. sayı-Şubat, 3. sayı-Mart, 4-5 sayılar-Mayıs, 6. sayı-Haziran, 7. sayı-Temmuz, 8-9. sayılar-Eylül, 10. sayı-Ekim, 11. sayı-Kasım’da neşrolunmuştur. Ortalama olarak her sayı 40 sayfa olarak çıkmıştır. Burada İlim ve Fen, Maârif Meseleleri, Edebiyat, Sanayi-i Nefise ve Hayat, Tenkit ve Bibliyografya, Maârif Ocaklarında, Genç kalemler, Haberler vs. ana başlıklar olarak yer almaktadır.

1924 senesinde 1. sayı-Ocak, 2-3. sayı-Mart, 4. sayı-Nisan, 5. sayı-Mayıs, 6. sayı-Haziran, 7-8. sayılar-Ağustos da neşrolunmuştur. Ortalama olarak bu yılda her sayı 40-45 sayfa olarak çıkmıştır. İlim ve Fen, Maârif Meseleleri, Edebiyat, Maârif Ocaklarında, İlim Terbiye, Tenkit ve Bibliyografik Kitaplar, Haberler vs. konuları ele alınmıştır.

Mecmuaya makaleler el yazısı halinde gönderilirdi. Bazı makaleler Rusça ve Fransızcadan çevriliyordu. Mecmuada fotoğraflar 1923 yılının sonlarına doğru Ekim ayından itibaren eklenmeğe başlamıştır.

Araştırmamız 1-19 sayıları kapsamakta ve toplam 603 sayfadan ibarettir. Dönemin sorunları ve Sovyetlerin Azerbaycan’a vurduğu en ağır manevi zarar ülkenin arşivinin olmamasıdır. Bu sebeple de Mecmuanın bir kaç sayfası kaybolmuştur.

Mecmua 1924 yılından itibaren bazı özel kelimeler latin alfabesi ile yazılmış, 1925 yılında ise makalelerin bir kısmı latin alfabesi ile yazılmıştır. 1926 yılında bazı makaleler tam olarak latin alfabesi ve 1927 de ise bazı sayılar latin alfabesi ile derc olunmuştur. Bu

¹⁰ Paşayeva A. "95 yaşın mübarək Azərbaycan jurnalı" 525-ci Qəzet

¹¹ Rüstəmli A.- Yalçın K.S.(2016) "Muhittin Birgen ve Bakü Muhiti " A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [Taed] 55, Erzurum, s.642

durum Azerbaycanda harf devrimine kadar yanı 1929 yılına kadar devam etmiştir.1927 yılından itibaren tüm sayılar latin alfabesi ile derc olunmaktadır.

2. "Maârif ve Medeniyet Mecmuası'nın" 1923 Yılı Sayıları

2.1 İlim ve Fen

Lois Pasteur (Louis Pasteur'un yüz yıllığı vasıtasıyla onun hakkında konuşma).

L. Pasteur ilim ve fen âlemine eşsiz katkıda bulunmuştur. O 27 Aralık 1822'de Fransa da doğmuştur. Önce eğitimine kolejde başlamış. 1843'de Paris'de eğitimine devam etmiş. 1847'de asistan ve bir yıl sonra Fransa'nın Dijon şehrinde profesör ve 1845 senesinde Strasbourg'da Kimya profesörü olmuştur. 1854'de yeni Darülfün açıldığı için Lille şehrine taşınmıştır. 1857'de Paris'te tabiat okulunun fen kısmını idare etmeye başlamıştır. 1868'de "Ecol Des Hatxes Edudes" okulunun fizik ve kimya laboratuvarının müdürü olmuş ve 1887 senesinde Akademiya Nayk kurulmuştur. 1889 senesinde tüm görevlerinden istifa ederek kendi ismine açılmış üniversitenin yöneticiliğini üstlenmiştir. Pasteur İlim âlemine, beşeriyet tarihine büyük keşifler vermiştir. Gerek kendi döneminde gerek ise sonraki devir âlimleri için hoca rolünü oynamıştır. Bakterilerin suda, tuzda, havada vs. yerlerde olduğunu ve bu vasıta ile vücuda girdiğini başka âlimler keşfetmişti. Malumdur ki bazı bakteriler vücutta hastalığa sebep oluyor. Ama onlarla nasıl savaşmak gerektiğini söylenilmemiştir. Bu usulü L. Pasteur keşfetmiştir. Bu dönemde ameliyat olan hastalar bir süre sonra kangren olarak ölüyorlardı. Pasteur bir sıra bakterilerin insan vücudundan uzak tutulması gerektiğini ve bunun içinde ameliyattan sonra ameliyat yeri temiz bezle sarıldı ve bir süre sonra ölümlerin azaldığı fark edildi. Daha sonra Pasteur hastalanmanın önünü almak için aşırı keşfetmiştir. Hayvanlar üzerinde deneyip işe yaradığını öğrenmişti. Pasteur beşeriyet tarihinde hiç bir bilim insanının vermediği kadar fayda vermiştir. O kuduz aşısını keşfederek insanları ölümden kurtarmıştır. 1857 senesinde eksitme yöntemi ile turşu yapımını hayata geçirmiştir. O çok çalışıyordu ve bunun onun sıhhati için iyi olmadığını söylüyorlardı. 1868 tarihinde hasta olmuş. Vücudunun bir kısmı felç olmuş ve 1895 senesinde vefat etmiştir. Onun pek çok ilmi ve fenni eserleri vardır.¹²

Türkçeyi Düzeltmekte Usul I

Gelecekte Türkçe dünyanın en güzel dillerinden biri olacaktır. Fakat bu günlerde Türkçe bir kiriz geçiriyor ama bu krizi zaman içinde hızlı bir şekilde aşacaktır. Türkçe çok zengin, çok kuvvetli ve Avrupa dillerine göre daha yüksek değere sahiptir. Son on yılda çok mütevazı, gizemli ve remiz bir durumda değişen İstanbul Türkçesine bakıldığında her gün inkişaf eden bir dil görüyoruz. İstanbul'da yaşayan genç edipler, şairler ve bir sıra genç öğretmenler bu göreve dikkat ediyordu. Türkçeyi düzeltmek için bir sıra kararlar vermek gerekiyordu. Bu mesele ile ilgili İstanbul'da ve Anadolu'da

¹² Sene 1923, Sayı 1, s. 3-5

olduğu gibi Azerbaycan'da da herkes birlik olmuştur. İlk iş Türkçeyi tutsaklıktan kurtarmak, başka dillerin etkisi altında ezdirmemek oluyordu. Bu tutsaklıktan nasıl kurtuluruz? Buna cevap vermek için Türkçenin esirliğinin nereden geldiğine bakmak gerekiyordu. Azerbaycan dili 2 şekilde esir oluyordu. İlk önce başka dillerden olan kelimeler ve başka dillerdeki kurallar vasıtasıyla tutsak oluyordu. Kültürel yönden gelişmemiş milletler bu işte daha gelişmiş olan bir millet yanında hep boynu bükük kalıyordur. Fakat Türkçenin durumu bu kadar kötü değildir son on seneye bakılırsa Türkçe kelimeler canlı ve doğurgandır. Daha dün “valid”, “velid” tevellüd”, “tovlid” vs. derken bu gün “doğmak”, “doğurmak”, “doğurtmak” vs. Söylemekte güçlük çekilmiyor. Şüphesiz ki Arap ve Fars kelimelerine hala ihtiyaç vardır. Dilden çıkarılan yabancı kelimelerin yerlerine de Türkçe kelimeler getiriliyor. Görüldüğü gibi bu durum imkânsız gibi durmuyor. Birazcık çabayla bu durumdan kurtulmak mümkündür. Görüldüğü gibi Türkçe kelimelerden dolayı bir sıkıntı yoktur.

Türkçenin serfine(dilbilgisi) bakarsak Avrupa dillerinin hiç biri Türkçe serfi kadar kolay değildir. Avrupa'nın en kolay dili İtalyancadır. Devamında Fransızca, İngilizce, Almanca, Rumca ve en sonra Rusça gelir. Serf itibariyle Türkçe Esperanto dili tüm insanların dili olmak üzere ortaya atılan dil kadar kolay bir dildir. Her tarafı bu kadar sade ve kolay olan bir dilin nehvi (cümle bilgisi) de kolay oluyordu. Türkçede gerek cümlenin kendi dâhili üyeleri, gerekse cümleler arasındaki ilişkiler sağlam ve istisnasız kurallara tabidir. Konuşma zamanı bazı yerlerde Azerbaycan Türkleri Rus şivesini taklit ederek (hansı ki) kelimesini kullanıyorlarsa da, Türkçenin çok düzgün Nehvi ihlal ediliyordu. Bir zamanlar İstanbul'da bunun yerine (yalnız ki) kullanıldığı halde daha sonraları bunun yanlışlığını anlamış ve kullanmaktan vazgeçmişler. Türkçenin düzenlenmesi derken, her şeyden önce kelimeler, Sef ve Nehv üzerinde yabancı dillerin hâkimliğini kaldırmak kastediliyordu.¹³

İbrahim Abilof (Başlangıç Makale)

Büyük bir yas haberi getirdi. Sevgili İbrahim Abilof 23 Şubat'ta hastalık nedeniyle İzmir'de vefat etmiştir. Bu haber Azerbaycan için büyük bir üzüntüye sebebiyet vermiştir. Abilov tüm hayatını halkına adamıştır. O Ordubat şehrinde doğulmuş, daha sonra Bakü'ye gelmiştir. Çar hükümeti tarafından ne kadar takip edilse de o hiç bir zaman kendi fikrinden ve emelini tebliğ etmekten çekinmemiştir. Şûra hükümeti kurulduktan sonra ona bir sıra vazifeler verilmiştir. Ona verilen görevleri muvaffakiyet ile icra etmiştir. Bir zamanlar Şark milletleri şûrasının sorumlu sekreterliğini yapmış ve sonuncu şûra hükümetinin Ankara mümessilliğinde (temsilci) bulunmuştur. Bir kaç kere diplomatik işlerde çalışmıştır. Azerbaycan şûralarının ikinci kurultayından sonra İbrahim A. Azerbaycan Halk Maârif komiseri seçilmiş ama Ankara hükümetindeki görevini başka birine bırakmak mümkün olmadığından Maârif komiserliği görevinden vazgeçmiştir. O temsilci olduğu zamanlarda Türkiye ile Azerbaycan arasında dostluk ilişkilerinin güçlenmesinde büyük etki etmiştir. Onun

¹³ Sene 1923, Sayı 1, s. 5-8

rabitanın gelişmesinde hizmetleri çoktur. O diplomatik görevinin yanı sıra Türkiye halkının bir dostu olarak istiklal uğrunda mücadeleye destek olmuştur. O artık yoktur, fakat onun gaye ve emeli kalplerde yaşıyor¹⁴.

Türkçeyi Düzeltmekte Usul II

Türkçeyi düzeltmek onu esirlikten kurtarmak demek, yeni bir dil yaratmak anlamına gelmiyor. Dil sosyal bir varlıktır. Sosyal varlıklar değişebilir ama sadece bu tarzda değişimin ismi “tekâmül” dür. Din, dil, ahlak, iktisadi kurallar vs. gibi sosyal varlıklar ancak tekâmül ile değişiyor. Bu değişme yavaş-yavaş, kendi-kendine olmak mecburiyetindedir. Hiç bir dil yabancı dillere umursamaz yanaşmaz. Fakat her dil yabancı dilde olan kelimeleri kendi kurallarına uygun şekilde değişerek kullanabilir. Rusçada o kadar çok Latin, Fransız, Türk, alman kelimeleri vardır ki bizzat da fen ve ilimdeki kelimelerin yüzde ellisi Ruslaşmış Avrupa kelimeleridir. Fakat Fen ve ilim değil, halk ve sokak kelimeleri de Rusça’da bu haldedir. Mesela; “ştraf, parikmaxer, buxqalter” gibi kelimeler Almanca’dan, “skandall, massa” gibi kelimeler Fransızcadan alınmıştır. Her gün halk tarafından gün içerisinde binlerce defa kullanılmaktadır. Bu tarzda kelimeler saymakla bitmez, lakin zamanla bu kelimeler birer-birer kayboluyor ve yerine yeni kelimeler geliyor. Büyük Fredrik zamanında Almanca bu durumda idi. Almanca Fransızcanın istilasına uğramıştır. Bu gün hala Almancada Fransızcanın etkisi vardır. Yabancı kelimeler hiç bir dile zarar vermez. Bugünkü İngilizcenin yarısı Alman, Fransız kelimeleridir. Bu karışma sayesinde çok büyük bir edebiyat ve medeniyet sahibi bir İngiliz dili ortaya çıkmıştır. Bir zamanlar Avrupa dil derslerinin esasını Latin dili teşkil ediyordu. Çünkü Latin dili bilinmedikçe ne Almanca ne de Fransızca’yı tanımak mümkün olmuyordu. Azerbaycan’da da Latin dili rolünü Arapça oynamıştır. Arapça sadece Türklere değil, Yunan ve Roma ilminin Avrupa’ya götürülmesiyle Avrupa dillerine karşı da kuvvetli bir etki yapmıştır. Arapça kelimeleri birden bire atmağa çalışmak boşuna bir uğraş olmakla kalmaz, hatta bu dilde yazan ve konuşan bir halkın medenileşmekten geri kalmasına sebep olabilir. Mesela; “heyvan” kelimesi o kadar Türkleşmiştir ki sadece “hayvan” şeklinde yazılıyordu. Biz köylüye yeni bir söz bulursak ve “hayvan” yerine bunu kullanmasını söylersek muhtemelen başarısız oluruz. Yabancı kelimeler bir dile zarar vermez ki fayda verebilir. Dilin zenginliği onun kelimesinin çokluğu ile belli olur. Yabancı kelime kendi kurallarına uygun değiştirilerek kullanılabilir. Dilde söz ne kadar çok olursa o kadar da fikri ifade etmek kolay olur. Bir kişi Türkçede çok ince duyguları ifade edebilir ama bunu Fransızcaya çevirmeye kalksa muhtemelen başarısız olur. Türkçe Osmanlı İmparatorluğunu idare edenlerin ciddi surette Türkleşmeğe başladığı zamandan sonra yavaş-yavaş sadeleşmiş ve nihayetinde bu gün kullandığımız dil haline gelmiştir. Türkçeyi sadeleştirmek denildiği zaman “Türkçeyi halkın ve köylünün anlayacağı” şekle getirmek gibi anlayanlar çok oluyordur. “Türkçeyi sadeleştirmek” fikri “Türkçeyi köylüleştirmek” fikrinin başka bir

¹⁴ Sene 1923, Sayı 2, s. 2-4

tarzda ifadesi demek oluyordu, hatta 1907’de böyle bir dilde yazmak için okuyup yazarları çok olan İzmir’de “Köylü” isimli bir gazete çıkmıştır. Türkçeyi sadeleştirmek adı altında bu gazetenin üyeleri öyle bir şive ve üslupta yazıyorlardı ki ne köyde nede şehirde bu dili anlamıyorlardı. Türkçeyi sadeleştirmek Türkçeyi köylüleştirmek demek değildir. Köylerde henüz medeniyet olmadığı için onların bildikleri tüm kelimeler yoktur. Türk köyleri içerisinde nerede olursa olsun bin kelimesi olan köy bulmak çok zordur. Bu gün Türkçede en az 20-40 bin kelime vardır. Türkçeyi köylüleştirmek bu sebepten mümkün değildir ki köylerin Türkçesi aynı değildir. Anadolu’da her köyün ayrı lehçe ve şiveleri vardır. “Köylüleştirmek ” mümkün değildir çünkü Türkçeyi bu sınırlara uydurmak mümkün değildir. Türkçeyi sadeleştirmek Türkçeyi Türkleştirmektir.¹⁵

Genleşmek Profesör Şteynah Usulü

Genleşmek meselesi ilim ve fen âleminde oldukça ehemmiyetli bir meseledir. Genleşmek meselesini Profesör Şteynah 1920 yılında keşfetmiştir. Ondan önce bu mesele ile meşgul olan Alman âlimi Braun Sekar 1879 yılında Fransa enstitüsünde konuşmuştur. Bu yeni mesele biyoloji âleminde yeni bir dönem başlatmıştır.

Buran Sekar keşfinde hayvanlardan alınan örnekler insan kanına dâhil edildiğinde vücutta değişiklikler oluyor ve bunun adını genleşmek koymuşlar. Birçok yaşlı insan genleşmek için bu sıvıları vücutlarına almaya başlamışlardır. Uzun zaman hayat iksiri gibi akıllarda kalmıştır. Sonradan belli olmuştur ki alınan bu sıvıların vücuda hiç bir faydası yokmuş. Büyük hevesle vücutlarına bu sıvıyı dâhil eden yaşlı insanlar genleşmek yerine ölümlerini hızlandırıyorlar. Broun Sokar’ın keşfi sonuçsuz kalmamış ve daha sonra birçok âlim bu konu üzerine çalışmıştır. Âli uzuvların kaideleri iki kısma bölünüyor 1) İfraz etme Mecrası aracılığı ile hariç ediyor; çene altı kaideler, dilaltı kaideler, pankreas, karaciğer vs. 2) diğer kısım kaideler onların mecrası yoktur; tiroitler ve böbrek üstü kaideler onlar kan ile ifraz olunuyor. Şteynah bu ilimde yeni değildi. O Viyana ilmi akademisi şubesi Biyoloji enstitüsünün müdürü olmuştur. 1910’da ilk defa hayvanlara tenasülye organı (üreme organı) nakletmiş ve bütün ilim âleminin dikkatini çekmiştir.

Şteynah dünya savaşı döneminde bu konuya daha çok dikkat çekmiştir. O ilk tecrübesini fareler ve kobaylar erkek ile dişi ve dişi ile erkeğine tenasülye kaidesi nakil etmiştir. Ameliyat başarısız oluyor. Hayvanlar ölüyor. Koxez kaideler (organın üzerinde durduğu yer) üzerinde ameliyat eden meşhur cerrahdır. Koxer troide kaidesi üzerinde ameliyat eden birinci uzman troide kaidesinin kötü kısmını kesip yerine naklediyor. Ameliyat başarısız oluyor. Ve anlaşılıyor ki farklı cinslerden alınan donörler uyuşmuyor.¹⁶

¹⁵ Sene 1923, Sayı 2, s. 3-6 : Sayı 1 devamı

¹⁶ Sene 1923, Sayı 2, s. 6-8

Türkçenin Tekâmül Tarihi I

Bir yüzyıl boyunca İstanbul'daki gayretler sonucunda Türkçe bu günkü halini almıştır. Şimdi bu gayretle Bakü'de yapılmaktadır. Az bir zamanda Avrupa'nın en canlı dillerinden birisi olacaktır. Edebiyat ve umman güzel sanatlar din, ahlak, iktisadiyat gibi sosyal kurumlar her hangi bir cemiyetin bir devirde yaşadığı hayat şartlarına bağlıdır. Türkçenin tekâmül tarihini Osmanlı-Azerbaycan lehçelerine göre şu şekilde ayırmak mümkündür:

- 1-İslam'dan önceki Türkçe
- 2-İslam'dan sonraki Türkçe
- 3-Osmanlı İmparatorluğundan sonraki Türkçe
- 4-On sekizinci asırdan sonraki Türkçe

Birinci devirde Türkçe bir aşiret dili idi. Bir aşiret hayatı ne kadar sade ve katkısız oluyorsa, Türkçede o kadar sade oluyordu. Bu hayata hâkim olan maddi şartların talep ettiği kadar kelimesi vardı. Yalnız kelime yönünden bakarsak göreceğimiz tek şey kelimelerin azlığı olur. Elimizde "Kutadqu bilik"den daha eski yazılmış bir Türkçe örnek yoktu. "Kutadqu bilik" her halde Türkçenin en basit ve ilkel bir örneğidir. İçerisinde Arap ve Fars kelimeleri çok azdır, sayıca yüzlere varmadığı malumdur. Fakat yine malumdur ki "Kutadqu bilik"de kullanılan Türkçe kelimeler de azdır. Tercüme yapılırsa o zamanlarda Türkçe kelime bakımından zengin bir dil değildir. Elimizde olan bu örnekte bulunan Türkçe bu günkü Türkçenin yüzde biri bile değildir. Zengin bir Türkçe aramak için "Kutadqu bilik"den sonraki döneme bakmak gerekmektedir. İkinci dönem de Türklerin İslam medeniyeti içine girip orada birleştikleri zamanlara tesadüf ediyor.

İkinci devire ait Türkçe eserler ve Türk dili örnekleri uzun zaman kaydedilmemiştir. Türkler İslam İmparatorluğunda yer alarak bu medeniyeti kabul edip Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalmışlardı. Abbasi İmparatorluğuna karışan ve bu imparatorluktan çıkan Türkler kendi dillerini değil Arapça veya Farsça kullanıyorlardı. İkinci devirde itibaren Türkçeden tecrit olunmuşlardı. İlk zamanlarda Türkler İslam cemiyeti dâhiline büyük gruplar halinde değil, parça-parça zümreler halinde girdiler. Türkler İslam medeniyetini kabul etmişlerdir. İstila ettikleri toprakları da bu medeniyetin hukuk ve ilmine göre yönetiyorlardı. Kullandıkları dil Arapça ve ikinci dereceli olarak Farsça idi. Türk cemiyeti Osmanlı İmparatorluğu kurulana kadar üç dil kullanmışlardır. Hâkim sınıf Türkçeden başka dillerde yönetiyordu. Mahkûm sınıf efendilerinden bir takım kelimeler almakla beraber kendi ana dilinde konuşuyorlardı. Hâkim sınıf (ruhaniler ve beyler) Arapça, diğerleri ise Farsça konuşuyorlardı. Hükümet dili Arapça, edebiyat ve idari dil ise kısmen Farsça idi. Selçuklulara kadar bu böyle devam etmiştir. Şah İsmail Türkçe şiirler yazmakla beraber, tarihçiler Farsça, ruhaniler Arapça okuyup yazıyorlardı. Uzun Hasan resmi dili Farsça idi. Şarkta yetişen birçok Türk şair şiirlerini Farsça yazdığı için İran edebiyatı tarihine karışmıştır.

Üçüncü devirde Osmanlı İmparatorluğu kuruluyor ve ilk defa resmi dil Türkçe oluyor. Osmanlı devletinde hâkim sınıf Türkçe yazmaya mecbur oluyor, ama ortada sadece aşiret seviyesinde olan bir Türkçe vardır. Osmanlı İmparatorluğu resmi dil kurallarını ihlal ediyor. Arap ve Fars kelimelerinin çoğunlukta olduğu bir dil ortaya

çıkıyor. Bu da yönetimde Türklerin olmamasıyla ilgili idi. Eğer Türkler olsaydı kural ihlali yapılmaz ve Türkçe tekâmül ederdi. Şarkta durum daha kötü idi Azerbaycan Türkleri arasında Türkçe hiç bir zaman devlet dili olmamıştır. Sadece bir kaç şair bu dilde şiirler eserler yazmışlardır. Mollalar Arapça okuyor kitapları Arapça yazıyor, duaları Arapça ediyordu. Hükümet dili Farsça idi. Ticaret dili Farsça idi. Ekseriyetle edebiyat Farsça yazılıyordu. 19. yüzyılın başlarında Osmanlı devleti dâhilinde resmi Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinin etkisiyle bozulmuş Osmanlıca diye basit bir dile çevrilmişti. Türkçenin başına gelen bu durum sadece ona mahsus değildi. Avrupa'nın her bir dili böyle bir tekâmül süreci geçirmiştir.¹⁷

Gençleşmek

Tenasülye kaidelerinin nakli neticesinde müşahide olunan durum ondan ibarettir ki başka tenasülün kaidelerini almış erkek aynı cinsten olan kısırlaştırılmış hayvanlardan farklı olarak erkeklere mahsus olan boyda çatmıyor, dişilerinki gibi küçük boyda kalmıştır. Kaideleri dişî kadidinin aynı şeklini alıyor: tenasülye kaideleri büyümüyor ama süt bezeleri dişilerdeki gibi buyuyordur. Kadınlaşmış bu erkek ruhi tarafından bir dişî özelliği alıyordur. Erkeklere ilgi duymağa başlıyordur. Tenasülye kaidesi sayesinde kadınlaşmış olan erkekler kendi süt bezelerinde oluşan süt ile kendi yavrularını doyurmaya başlıyor ve bu dişîye mahsus bir özelliktir.

Erkekleşmiş dişilerde başka bir durum müşahide olunuyordu. Bu dişiler erkek boyda olarak erkek kadidi gibi dayanıklı kadide sahip oluyorlar. Onların süt bezeleri büyümüyor ve küçük kalıyordur. Erkekleşmiş dişiler hakiki dişilere ilgi duyuyordur. Profesör Şteynah hemcins üyeler arasında tenasül kaidelerini nakletmekte muvaffakiyet kazanmıştır.

Bundan sonra Şteynah çalışıyor ki dişî fareler için ameliyat yöntemi bulsun ve onun vasıtasıyla tenasülye kaidelerini yenileyip gençleşmeyi oluşturmağı istiyordu. Lakin cerrahiyeden olumlu sonuç alamıyordu. Yumurtalıklar üzerinde yapılan ameliyat bir sonuç vermiyordu. Yumurtalıklara röntgen tedavisi uyguluyor ve olumlu sonuç almaya başlıyordur. Röntgen yumurtalığın faaliyetini artırıyor. Bundan sonra gençleşmek müşahade olunmuştur. Dişî farelerin yaşlanması daha erken müşahide olunuyordu. Şteynah gençleşmek meselesinde uğur kazanmıştır ki bu da iki defa görünmüştür. 10 aylık yavrusu olmayan bir yaşlı dişî fareye genç dişî bir farenin yumurtalıkları nakil olmuş ve yavruları oldu.

Bundan sonra Şteynah insanların kısırlaştırılmasına karşı çalışmaya başlamış. Büyük savaş Almanya'da kısırlaştırmanın sayını artırmıştı ve birçok genç insan savaşta aldığı yaralardan dolayı hayatları mahvolmuş ve engelli kalmışlardır. Bu alanda çalışmalar yapan Şteynah uğur kazanmış. Ameliyat olan insan evlenmiş ve hayatına normal insanlar gibi devam etmiştir. Burada kısırlaştırılmış insanların tenasülye kaidesinin nasıl saklanması konusu tartışılmış ve bu kaidenin steril bir ortamda tutulması önerilmiştir. Kravkov ise kurutularak tutmayı önermiştir.¹⁸

¹⁷ Sene 1923, Sayı 3, s. 3-8

¹⁸ Sene 1923, Sayı 3, s. 8-9 Sayı 2 devamı

İlim Terbiye ve ilim ahvali ruh (pedagojik- psikolojik)

Terbiye ilmi henüz birinci baharı görmüş yeni bir ilim değildir. İnsan kendini bildiğinden beri fikir ve mülahaza yürütenden sonra terbiye meseleleri ile meşgul olmaya başlamışlar. Eğitim ve öğretim yılları siyasi bir araç yaptığı zaman öncesine kadar bakılırsa görülür ki eğitim ve terbiye her milletin siyasilerini ve âlimlerini ciddi meşgul eden bir mesele olmuştur. Son bir iki asır zarfında bu meseleye ciddi bir önem verilerek terbiye ilmine büyük yer verilmiştir. Pedagojinin esasları zayıf bulunduğu için eski filozofların bu ilim hakkındaki fikir ve mütalaalardan bu güne insanı çok az kullanmıştır. Eski zaman pedagoji ilmi olduğundan daha iyi olamazdı. Çünkü daha o zamanlar psikoloji ilmi yoktu. Ruh hakkında hiç bir araştırma ve icraat yok idi. Bu hakta insanların hiç bir malumatı yok idi.

Terbiye, psikolojinin inkişafında olumlu rol oynamıştır. O insan ruhunun nasıl gelişeceğinin yollarını gösterir. “Çocuk psikolojisi” şubesi de çocukların ruhunda gizli hususiyetleri bularak bu ilmin inkişafı ve evrimleşmesini sağlayarak kuralların koyulmasını kolaylaştırıyor. Psikoloji ilmi Pedagoji ilmine bir sıra formüller vermiştir ki biz bununla psikolojinin pedagojiye hizmetlerini anlayabiliriz.

Birinci: İnsanın ruhu ile bedeni arasındaki münasebet. İkinci: İnsanın ruhu doğduğu günden nasıl ki belirmez ise ruhi kuvveler de çocuklarda doğduğu zaman gizli bulunur. Onların olgunlaşmasında pedagoji ilminin ve zamanın önemli yeri vardır. Üçüncü: evrimleşme ruhunun umumi kanunudur. Fakat bu evrimleşmenin özel kanunları vardır. İnsan fikri muayyenden gayri-muayene, sadeden bileşiğe, hususiden umumiye doğru değişebiliyor. Dördüncü: Beşeriyetin manevi kuvvetleri hakkında olan iki mütalaa vardı. Bunların bir kısmının fikrine göre bunların kendilerine mahsus bir hayat faaliyeti yoktur. Bu faaliyeti o ancak etrafındakilere gösterecekleri ve öğrenecekleri malumat ile elde ediliyor. İkinci kısma göre çocuğun doğmasıyla birebir manevi konularının bir faaliyet vasıtası mevcut oluyor. Beşinci: psikolojinin gösterdiği ve fakat ilim terbiyece hala tatbik edilememiş hakikatlerden biri insan ruhunun muhtelif güç ve yardımlardan teşkil ettiği hususiyettir. Altıncı: Pedagoji ilminin tetkik zamanı soyaçekim tesirinin büyük bir ehemmiyeti vardır. Çocuk doğduğu zamandan soyaçekim vasıtasıyla kendisine geçen bazı yeteneklere sahiptir.¹⁹

Türkçenin Tekâmül Tarihi II

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkçe ilk defa devlet dili oldu. Bu dili anlayanlar için çok değerli klasik eserler vardı. 19. yüzyılda İstanbul’da Keçecizade İzzet Molla’nın şiirlerine bakarsak 90 kelimelik bir şiirde sadece bir iki kelime Türkçe mevcuttur. 19. yüzyılda Kapukulu Türkçesi başlamıştır. Bu devrin kendisine mahsus bir Kapukulu cemiyeti vardı. Kapukulu, ilk ve orta tarih devirlerinin eski imparatorluklarını yöneten bir sınıf idi. Azerbaycan halk şiirleri mecmuasında gördüklerimizin birçoğu Anadolu köylüsünün de şiirleridir. Aynı vezin, aynı kelimeler ve aynı şivedir yalnız ili

¹⁹ Sene 1923, Sayı 3 , s. 10-13

farklıydı ve köylü lehçesi dikkat çekiyordu. Osmanlı Türkleri ve Azerbaycan Türkleri 19. yüzyıldan itibaren farklı-farklı yollarda süratli bir şekilde tekâmül geçirmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde tekâmül başladığı sıralarda Azerbaycan'da Çar İmparatorluğu istilasına uğramıştır. Bundan sonra Azerbaycan Türkleri arasında sosyal, siyasi ve medeni şartlar suretle değişti. Azerbaycan Türkleri içerisinde burjuva sınıfı yanmağa başladı. Türkiye'de gayr-ı Müslümanlar içerisinde yaranan burjuva sınıfı Fransızca, Kafkas'da da Türkler arasında yaranan burjuva sınıfı Rus dilinde konuşuyorlardı. Burjuvanın yeni nesli tamamen ana dilinden uzaklaştırılmıştır. Azerbaycan şivesi kendi tarihi özellikleri dâhilinde tekâmülüne engel olmuştur. Azerbaycan şivesini doğru yazan insan neredeyse hiç yoktu. 1905 inkılabından sonra Azerbaycan Türkçesinde ilerleme kaydediliyordu.²⁰

Aruz ve Hece Vezinleri

Türk dilinin sadeleşmesinde en çok uğraştıran mesele aruz ve hece vezinleri meselesi olmuştur. Bazı kesimler mutlak surette aruza taraftar oluyorlar ve hece vezninin dilin ahengini, güzelliğini bozacağından bahsediyorlardı. Türk şiirinin Türk edebiyatının aruzdan vazgeçtiği takdirde Türk şiirleri de sönüp gideceğine inanıyorlardı. Türk edebiyatı yalnız aruz sayesinde muhteşem yere gelebilirdi. Onlar bu iddialarına o kadar inanmışlardı ki onların fikirlerinden geri çevirmek imkânsızdı. Aruzu okuya-okuya alışanlar kendi iddialarından vazgeçmiyorlardı. Özellikle sanatı zorlukta görenler, başarıyı güçlükte arayanlar aruza meftun oluyorlardı. İlimi Edebiyat Cemiyeti'nin şairleri yanlarında hece vezninden bahsedilmesine tahammül bile edemiyorlardı. Parmak hesabı şiiri eski zamanlarda olduğunu ve o zamanda rağbet görmediğini söylüyorlardı. Hece vezninde öyle şiirler vardır ki onlar aruz vezninde yazılmış ilk kasidesini de gölgede bırakıyor. Öyle “sazcı“ vardır ki sözleri bütün kusurları bütün hataları ile ilk büyük şairlerden üstündür. Hece vezni Türkçe en ilkel formasıyla ifade olunduğunda bile ahengi ruhu insanları büyülüyordu. Âşık nağmeleri ihtişamlı bir aruz vezniyle değil parmak hesabı olan hece vezniyle yazılmıştır. Bu veznin güzelliğine meftun olan insanlar onu milli vezin olarak adlandırmışlardır. Kudret ve tüm faaliyeti bu vezinde bulmuşlar. Hatta edebiyatın ve şairlerin ilerlememesini aruz veznine ithaf etmeye kalkmışlar. Hece vezni Türk dili veznidir. Dilin sadeliği ahenkliği hepsi kendini daha iyi ifade ediyordu. Türk dili esasen hece dilidir. İslamiyet'i kabullenene kadar hece vezni kullanılmıştır. Atalarımız destanları, koşmaları, türküleri, manileri bu vezinde yazmıştır. Lakin şimdi dilin o sadeliği de kalmamıştır. Aynı çerçeve içinde kalmak da arzu olunmazdı. Medeniyete doğru giden yolda dile dine ve edebi dile Arapça Türk dilinin ruhuna kadar etki etmiştir. Arapça ister teşkilat isterse de ruh anlamında Türkçeden çok farklıdır. Arap dili başlı başına bir vezindir. Orada vezinsiz bir kelime bile bulunmaz. Medeni ve sosyal inkılaplar Türkçeye iki tür etki etmiştir. İlk önce ilkel dil gitmiş. Zenginleşmiş ve gayri tebliği aradan kaldırmıştır.²¹

²⁰ Sene 1923, Sayı 4-5, s. 3-6: Sayı 3 devamı

²¹ Sene 1923, Sayı 4-5, s. 7-9

Osmanlı Edebiyat Tarihi Hakkında

Bakü darülfünunda Osmanlı edebiyat tarihi araştırılacaktır çünkü edebiyat âlimleri tarafından henüz araştırılıp bitirilmiş bir konu değildir. Bu edebiyat ile gerek İstanbul'da, gerek Avrupa'da çok kitap yazılmıştır. Ama Osmanlı edebiyat tarihi araştırılıp bitirilmiş sayılamazdı. Çünkü ona bir ilim gibi bakmışlar terkibi tetkik olunmaktan ziyade sadece hadiselerin kaydından ibarettir. Edebiyat tarihinde her hangi bir sistematiklik yoktur. Bunun için onu yeni ilim tetkikat yöntemleriyle araştırılacak. “Osmanlı” kelimesi ne milli, ne de içtimai bir anlam ifade ediyor. Osmanlı denildiğinde akla siyasi bir varlık geliyor. O zamanlar adet olduğu üzere devleti kuran kurucunun ismini vermişler. Bu devletin kurucusu Türk'lerdir. Osmanlı devleti hayatı boyunca Türk devleti, bir Türk cemiyeti üzerinde duran bir Türk hükümeti olsaydı o zaman bizi düşündürecek sebep kalmazdı. Osmanlı imparatorluğunun bir ismi de Türkiye'dir. Bu ismi Avrupalılar vermiştir. Bu isim Osmanlılar arasında çok geç kullanılmıştır. Bu devlet milli bir Türk devleti değildi. Osmanlılık ve Türklük bu iki kavram hiç bir zaman birleşmemiştir. Osmanlı devletinin resmi dili Türkçe, hükümeti kuran idare eden Türklere mensuptur. Bunun için de bu edebiyatı Türk edebiyatı veya milletin edebiyatı olarak kabul edilebilir. Osmanlı edebiyatı milli manasıyla Türk edebiyatı değildir. Osmanlı edebiyatı diye tanıdığımız Klasik edebiyat Türklerin milli edebiyatı olamaz. Klasik edebiyat şeklini, formasını İstanbul'un fethinden sonra alıyor. Bu da demek oluyor ki fetihten sonra yaranıyor.

Bu edebiyat milli anlamda Türk hayatından hiç bir alamet taşıyor. Ne kahramanlık hikâyeleri, ne meseller ne de Türklerin dertlerinden bahsediyor. Burada saray, sultan, vezir onların büyüklüklerinden, aşktan, âşıktan, yardan, siyah ve mavi gözlerden bahsediyor. Bu edebiyatın yazıldığı dili de biz tanıyoruz. Bu Türkçe değildir. Farsça veya Arapça da diyemeyiz. Kelimeler Arapça, şiirler Farsça, gramerin bir kısmı Türkçe bu üç dil Türkçeden çıkma bir dil idi. Bu nasıl Türk edebiyatı olarak adlandırılır ki ne dili ne ruhu ne kelimesi ne de ahengi Türkçe değil. Avam ve havas edebiyatı bize gerçeği gösterecektir. Avam ve havas edebiyatının okurları kim yazarları kim bunlar araştırmalıdır.

Havas sınıfı Osmanlı tarihinden alınan bir kelime “kapı kulu” anlamını veriyor. Ama onlar orada yaşamış bir sınıf değil. Bu söz Osmanlı hükümdarlarını çok eskiden verdiği bir isimdir “kapuk” Fransızca “Coutre” mukabilidir. “Kul “ köle memur anlamı taşıyordu. Bu sınıfları orta tarihten Dori devletlerinin ve İslam devletlerinin tekâmülünde aramak lazımdır. Bizans'ın mağlup edilmesiyle yeni bir şekle girdiler. Osmanlı'nın İstanbul'a girdiği tarihten itibaren Türklerden Türkçülükten uzaklaştılar. İstanbul'da saray kuruldu ve Türklerden başka milletler vardı. Zamanla genç kadın ve erkekler saraydaki yönetim işini ele aldılar. Zenciler bile sarayın nüfuzlu insanı oldu. Osmanlı imparatorluğunun bütün işlerini ellerine almışlardı. Onlar Türklere karşı şiddet gösteriyorlardı. Kendi milli teşkilatlarını koruyordular. Bundan başka bir edebiyat da vardı ki o da Anadolu Türklerinin yani çalışan ve üreten toplumun edebiyatıdır. Bu edebiyatın dili Türkçe idi. Güzel ahengi, edebi şivesi, ahengi, ruhu vardı. Gayrı semimi teşbihler yoktu, şaraptan değil sütten, ayrandan bahsediyordu. Osmanlı edebiyatı sözü

geniş bir alana sürüklüyor. Görüldüğü gibi iki sınıf arasında büyük farklar vardır ki Osmanlı klasiklerine Türk şair ve edipleri demek doğru olmaz. Türk edebiyatı Asya'dan çıktıktan sonra Arap çöllerinde İslam kumları arasında saklanmış bir nehre benziyordu. Uzun zaman saklanmış daha sonra eskisinden daha büyük halde ortaya çıkmıştır. İki edebiyatın beraber tetkiki yapılırken materyalist usulü göz önünde bulundurmaktır. Klasik edebiyatın tetkiki ne kadar kolaysa halk edebiyatı bir o kadar zordur.²²

Gençleşmek

Bu meseleyi öğrenmek için Profesör Şteynah'ın tecrübe edinmesi gerekiyordu. O tecrübesini yine fareler üzerinde yapmaya karar vermiştir. Bunun bir kaç sebebi vardır. İlk önce savaş zamanıydı deney yapmak için insan zor bulunurdu. Diğer sebep mali durumun kötü olması ve diğer sebep fareleri daha kolay bulunabiliyor olmasıydı. Şteynah beyaz fare üzerinde deney yapacaktı. Genelde fareler 28 ay yaşıyorlar bazıları 30 ay yaşıyorlardı. Yaşlı fareler tüylerinin dökülmesinden, duyma, görme, tat ve koku bilme özelliklerini kaybediyordu. Profesör düşünüyordu ki eğer yaşlı bir fareye genç farenin tenasül kaidesini nakil ederse o gençleşir. Bu ameliyat istediği sonucu vermiştir. Bir geçleşme kayıt edilmiştir. Ama bu yöntem insanların kullanabileceği bir yöntem değildir. Başka bir yöntemlerde arıyor ve tenasüle kaidelerinin faaliyetini artırmaya çalışırken yeni bir yöntem buluyor ve onun üzerinde çalışmış. Ameliyat olmuş yaşlı fare üç dört hafta sonra iyileşmeye başlamıştır. Gençleşmeye başlayan farenin tüyleri yeniden çıkıyor kayıp etmek üzere olduğu tüm özellikleri yeniden eskisi gibi olmuştur. Böylelikle bir fare 40 ay yaşadı. Profesör fareler üzerinde uyguladığı cerrahi usulü insanlara da uygulamış ve başarılı sonuç almıştır.

Profesör Şteynah'ın büyük zahmetleri sonucu olarak elde ettiği bu usule "Şteynah Usulü" denilmiştir. Şteynah yaşlılık ile mücadele yolunu bularak beşeriyet tarihine büyük katkıda bulunmuş. Bu usulün doğru olduğunu tecrübeleri ile ispatlamış. Ama bu tecrübeler laboratuvarında icra olunmalı idi. Şteynah'ın bu bulgusu hayatta uygulanmalıydı ve böylece yaşlılık sebebiyle ortaya çıkan birçok hastalıklara doğru müdahale olunarak gençleşmeye sebep olunacaktı.²³

Edebiyat'ı Cedide

19. yüzyılın ilk günlerinden itibaren Osmanlı İmparatorluğunu yöneten Kapukulu sınıfı büyük bir buhran içerisinde idi. Bu buhran iktisadi idi. Kapukulu, durumun kötü olduğunu anlayarak Avrupa ile uslaşmayı tercih ediyordu. 19. yüzyılda Avrupa felsefesi, edebiyatı, içtimai hareketleri Türkiye'ye de girmeye başlamıştır. Bu dönemin ilk şairi Akif Paşa ile başlayan yeni bir harekât eski Kapukulu edebiyatını zamanla yok ederek ve Türkleşerek edebiyatı zorlaştırmaya başlamıştır. Dilin Türkleşmesi çok yavaş gidiyordu. Çünkü bu zamana kadar Kapukulu dili ve o kadar da Türkçe değildi. Bu durumun hızlıca değişmesi imkânsızdı. Ama edebiyatın Avrupa üslubuna yaklaşması daha hızlı olmuştur. Türkiye'de ne Avrupa'daki tarzda klasik

²² Sene 1923, Sayı 4-5, s. 10-13

²³ Sene 1923, Sayı 4-5, s. 14-16: Sayı 3 devamı

edebiyatı, ne de Viktor Hüqo eserinin edebiyatı zenginleştirecek romantizm yoktu. İstanbul matbaaları o zamanların batı klasiklerini Türkçeye çevirmişlerdir.

19 yüzyılda farklı edebiyat ve dil tarzları birbiri ile mücadele halinde idi. Bir tarafta Kapukulu edebiyatı, diğer tarafta Avrupa'nın farklı edebiyat okulları İstanbul'da kendilerine taraftar topluyordu. Klasisizme yönelenler ölmüş edebiyatı yaşatamadılar ve romantizm daha şanslı oldu. Namık Kemal, Abdülhak Hamid gibi büyük edebiyatçılar değerli eserler yarattılar. 20. yüzyıl başlarında edebiyat ve dil harekâtı başlamıştır. Edebiyat-ı Cedide bir devri yaratan okul olmakla beraber batı okullarının hiç birine benzemez. Bu yeni bir edebiyattır. Kapukulu edebiyatını değiştiren, edebi zevkte bir inkılap yaratan, dili, üslubu tamamen Batılaştıran bir harekâttir. Ona başka bir isim verilmemiştir çünkü o ne romantik, ne realist, ne natüralist, ne sembolist edebiyat olmuştur. Avrupa edebiyatı burjuvanın, Türkiye edebiyatı ise Kapıkullarının idi. Edebiyat-ı Cedide Kapukulu içerisinde doğmuş olmasıyla hayata, iş ve madde olarak değil, hülya gözüyle bakıyordu. Edebiyat-ı Cedide'yi yaratan gençler hayatlarından memnun değildiler ve bu sebepten onlar olduğu gibi değil daha bedbin, daha hayalperest ve az realist şekilde yazıyorlardı. Hatta çok realist veya natüralist olmakla az realizm ve az idealizmi karıştırmışlardır. Tevfik Fikret, Halit Ziya ve Hüseyin Cahit'in muhteşem eserleri vardır. Edebiyat-ı Cedide yeni bir sade dil, yeni bir ruh, yeni bir zevk getirmekle kalmamış, Kapukulu cemiyeti içerisinde yaşayacak olan insanların da durumunu iyileştirmiştir. Edebiyat-ı Cedide'nin tenkit ve tahlili büyük bir görevdir. O birbirinden büyük iki harekâtı gerçekleştirmiştir ki bunlardan biri dil, diğeri edebiyatın şeklidir. Dil yönünden çok ileri gitmiş, muasırlaşmış, Türkçe Avrupa dilleri sırasına katılmıştır. Diğer taraftan da yeniden geriye gitmiş, adeta tekrar İran'a dönmüştür. Edebiyat-ı Cedide'yi yaratanlar Fransız edebiyatının etkisi altında kalmışlardır.

Zaten 18. yüzyılda tüm Avrupa dilleri Fransız edebiyatının üslup ve şivesinin etkisi altında kalmışlardır. Avrupa milletlerinin edebiyatında hangi üslup hâkimse Türkiye'de de o üslup hâkimdir. Türkçeden daha eski olan iki büyük edebiyat ve iki büyük medeniyete sahip olan Arap ve Fars dilleri henüz üslup olarak Avrupa edebiyatı ve ilmi dili üslubuna karışmamıştır. Türkçe henüz teşekkülünü tamamlamamış olmasına bakmayarak Avrupa'nın her hangi bir dilinden en güç, en zor, kelimeleri Türkçeye veya tam tersi Türkçeden Avrupa dillerine kolayca çevrilirken, Arapça ve Farsçada bunu yapmak çok zordur. Bu devirde Türkçe kelimelere karşı eskisi gibi bir düşmanlık yok idi.

Edebiyat-ı Cedide bedii zevkte bir inkılap yaratmakla beraber süslü, özenli söz söylemekten kurtulamamıştır. Edebiyat-ı Cedide'ciler zarif ince ve yeni kelimelere çok önem veriyorlardı. Türkçede böyle sözler olmadığından Arap ve Fars kelimelerine müracaat ediyorlardı. İstanbul edebiyatı zamanla batının her türlü hislerini ve fikirlerini, batı üslubu ve usulü ile ifade edecek geniş kuvvetli ve yeni bir dile sahip idi. Fakat bu dil zamanla anlaşılması zor bir dil oldu. Bu dili lüzumsuz Arap ve fars kelimelerinden, Arap ve Fars dili kurallarından temizlemeye çalışıyorlardı. Bu kelimeleri atarak yerine yeni kelimeler koymaya veya atılmadığı kelimeleri Türkçeleştirmeye çalışıyorlardı. Arap ve Fars dili Serf ve Nehv kurallarından tamamen

kurtulmalı idi. Dilin günü-gününe yenilenmesi ve zenginleşmesinde, Avrupa dili olan bu günkü Türkçe yaranmasında Edebiyat-ı Cedide'nin rolü Büyüktür.²⁴

Hesaptarlık (muhasabe) Tarihine Bir Nazar

Dünyada her bir şeyi öğrenmek onun mahiyetine hâkim olmak, onun hakkında olumlu veya olumsuz fikir bildirmek için onun tarihini bilmek gerekir. Hesabdarlık gibi bir ilim hakkında yazmak onu müzakere etmek değil aslında ülkenin gençleri arasında bu ilmi tanıtmak, onlara ilham vermek ve ilgililerini çekmektir. Bunun içinde ilk önce bu ilmin tarihinden bahsetmeği daha iyi bir usul olarak görüyorlar.

İlk zamanlar muhasabe hakkında yazılar çok sade olmuştur. İlk muhasabe usulü halen unutulmamıştır. Mesela; bir sucu veya sütçü her gün evlere süt ve su götürüyor. Her aybaşı hesaplaşmak için ürün teslim ettiği evin üzerine asılmış kâğıtta ürünün ölçüsü kadar çizgi atıyor ve aybaşında ev sahibi ile hesaplaşıyordu.

Lakin dünyada özel tarım, ticaret ve sanayi kurulduğu için birçok bilgilerin kayıt edilmesi gerekiyordu. Ama bunlar yukarıdaki yöntem ile kayıt edilemeyecek kadar çok olduğundan, yeni bir yöntem bulunuyor. Yeni yöntemin ne zaman bulunduğu malum değildir. Ama onu Mısır'lılar keşfettiği tahmin olunuyor. Yapılmış olan araştırmalar, eski zamanda El-Cebir ilminin Mısır'lılar tarafından bulunmuş olduğunu göstermektedir ve onlarda genel olarak matematik ilminin büyük bir derecede bulunduğunu söylemişlerdir. Mısır'lılardan sonra Yunan'lar ve Romalılar muhasabe ilmini devam ettirmişler. İtalya şehirleri büyük ticaretleri ile şöhret kazanmışlar ve bu ticaret bilgilerini tacirler kayıt ediyordu. İlk defa 1494 senesinde İtalyan monarşisi matematik hakkında bir kitapçık neşir ettirmişti.

Şimdiki usul 18 yüzyılda oluşmuştur. Tecrübe ile tertip olunan bir usul idi. Birçok araştırmacılar bu usulü kendi teori ve fenni tetkikleriyle hususi eserler yazmışlardı. Çar Rusya'sı kanunları içerisinde tüccarları usul defterleri üzere hesaplarını saklamağı mecbur eden kanunlar (31 Temmuz 1834 kanunu) olmuştur. Rusya tüccarları düzgün bir kural üzere hesaplarını tutmuştur. Böylelikle muhasabe ilmi gelişerek yeni bir ilim gibi dünyanın her tarafına yayılmıştır. Önceleri muhasabe ilmi matematik ilimleri sırasına dâhil ediliyordu. Lakin 18. yüzyıl sonlarına doğru onun nasıl mühim bir ilim olduğunu anlamışlar ve onu bağımsız bir fen olarak ortaya çıkarmışlardır. İktisadi ilerleme ve onun bütün taraflarını doğru bir şekilde kayıt etmek için bazı hükümetlerde bu ilmi zorunlu eğitim hakkında bir takım kanunlar neşir ettirmişlerdi. Hatta çar Rusya'sı gibi batı Avrupa ülkelerinden daha az gelişmiş bir devlet bile bu ilmin önemini anlamış ve eğitim de büyük yer vermiştir.

Muhasabe ilmi doğu ülkelerinde inkişafına gelince her bir noktada olduğu gibi burada da geride kalmıştır. Doğru milletin geride kalma sebebi ilk önce malzemenin eksikliğinden doğuyor. Tabi ki de bununla beraber diğer sorunlarda vardır.²⁵

Eski Türklerde Medeniyet Eserleri (İslam'dan Önce)

²⁴ Sene 1923, Sayı 6, s. 4-10

²⁵ Sene 1923, Sayı 6, s. 16-18

Tarih âleminde bıraktıkları birçok değerli medeniyet eserleriyle Türk kavmi, tarihi tatmış bir millet kabul edilmektedir. Türk milletinin geçmiş zamanlardaki töre ve adetlerini, sosyal hayat ve medeniyetlerini, öğrenmek, aydınlığa çıkarmak, ne kadar zor iş olsa da bir o kadar da zevkli bir konudur. Bir milletin bıraktığı; köy ve şehir isimleri, yazıları, heykelleri, resim ve tasvirleri, eserleri onların nasıl bir medeniyet sahibi olduklarını göstermektedir. Tarihin her asrında bu milletin medeniyet eserleri bulunmaktadır.

Asurilerin zamanında (M.Ö.1118-1090 yıllarında I Tıglat Palasar zamanında) Anadolu'da Türkler vardı. Onların başkenti Geyseriye şehrinin güneyinde mevcut olanlar Kumanlar şehiri idi. Onlar şehirlerini pişmiş kerpiçten yapmışlardı ve düşmandan korunmak için şehrin etrafına yüksek duvarlar inşa etmişlerdi. Onların eski zamanlarda bir sanatçı oldukları ve mimarlığı bildikleri bu şehir harabelerinde bırakılmış olan eserlerle biliniyordu. Kumanlar Asurların zamanında göçüp Doğu Roma İmparatorluğu zamanında Trakya'ya katılmasına bakılırsa arada asırlarca zaman geçmiş oluyor. Doğu Roma İmparatorluğu Kumanlarla irtibata geçiyor ve onlarla ittifak kuruyor. Bununla da İmparatorluğu Kumanlar sayesinde bir süre ülkesini birçok tehlikeden kurtarıyor. Kumanlar yeni ülkelerinden bir kaç şehir inşa etmişler bu şehirlerden biri "Sofya" etrafında ve diğerini batı Trakya etrafında mevcut olduğu "mezkûr Katolik mecmuası" da yazılıyor. Kuman Türkleri mezarların üzerine büyük bir toprak yığıyorlardı ve onun üzerine de yüzü gündoğumuna taraf olarak kadeh tutan heykel koyuyorlardı.

Sonra Kumanlar Doğu Roma İmparatorluğu'nun siyasetindeki değişiklik yüzünden burayı da terk etmek zorunda kalmışlar ve sonunda Roma Papazlarının aracılığıyla Hristiyanlık âlemine karışıp gitmişlerdir. Bizans İmparatorluğu'nun elçisi İstemi Hanın çadırına geliyor. Bizanslar çadırı tasvir ederken, onun renkli ipek saplarla süslenildiğini, hanın elçiyi çadırda altın taht üzerinde karşıladığını söylüyorlar. Diğer çadırlarda da altından ve gümüşten yapılmış yemek takımları, hayvan figürleri ve diğer kıymetli eşyaların olduğunu tasvir ediyorlar. Çadırın imparatorluğun sarayında geri kalmadığını söylüyorlar. Macaristan'da bulunan altın kapların üzerinde ilk eski Türkçe yazılar vardı. Arnavut'ta bulunan geçmiş Türk eşyalarının ve " Petersburg'da Ermitaj müzesi" de mevcut olan Türk altın ziynet eşyaları ince bir sanat eserleridir. Türk mülklerine seyahat eden Arap seyyahı " Dokuz Oğuz" (خاق ذینك) Kağanının 5 fersehlık mesafede görünmekte olan yüz adam alabilecek bir altın çadır gördüğünü söylüyordu. Karluk Türklerinin ibadethanelerinde Kağanlarının resimlerini duvarlara çizildiğini söylüyordu.

Hun Türkleri çocuklarının terbiyesine ciddi önem veriyorlardı. Halkın umumi kazancı için onları hazırlıyorlardı. Hun Türkleri çocuklara ata binmeyi, avcılığı, kement atmayı, ok atmayı öğretiyorlardı. Bu sebepten Türkler kılıç oynatmakta mükemmel idiler.

Uygur Türkleri Oğuzların hanını öldürdükten sonra onun mülkiyeti ve Orhun çayı etrafındaki başkenti de sahiplendi. Uygur'ların kendileri de o taraflarda "Karakorum" (قاراقوروم) adında bir şehir kurmuşlardı. Uygur Türk'leri çocuklarına eğitim vermek için Cezine'den ücret karşılığında hizmet veren öğretmenler var idi.

Onlar Türkçe okuyorlardı. Gayri Doğu memleketlerinin ticareti de Uygur Türk'lerinin elinde idi. Ticaret işi iyi durumda idi. Türk'lerin Balasagun, Keşmir, İdil gibi büyük ve kullanışlı şehirleri vardı. Bu şehirler varlıklı insanlarla, medreselerle ve ticarethanelerle ve büyük pazarlarla dolu idi.

Eski Türk'lerde olan Türk ülkelerine ticaret veya seyahat için, elçi sıfatında gidenler, Türk hanlarının emirlerini ve kararlarını yazdıkları eserlerinde kayıt etmiştir.²⁶

Aruz ve Hece Vezinleri

Birinci makalede aruz ve hece vezinlerinin dilimizin geçirdiği tekâmülünden elde edilen yetenekle eşleşebileceği söylenilmiştir. Her iki veznin Azerbaycan diline yabancı olmadığı söylenilmiştir. Vezinler şiirin mahiyetine değil onun ahengini değiştiren bir vasıta idi. Şaire ve sanatçıya mutlaka bir serbestlik verilmesi açıklıkla ifade edilmiştir. Bir ressam tablosunda ahengi sağlıyorken ne kadar serbestse bir şairde sözlerini yazılarına ahenk veren zaman o kadar serbest ve özgür olmalıdır. Bu hakikati anlattıktan sonra iki vezin esaslı farklarıyla nasıl tatbik edilmiş ve edilmekte olduğu anlatılıyordu. Öncelikle milli vezin ismi verilmiş hece veznine değinelim; Eskiden “parmak hesabı” veya “Türkçe aruz” isimleri verilmiştir. Bu ölçüde her mısradaki hecelerin adetlerini saymaktan ibarettir. Birçok dilde de hece vezni kullanılmaktadır. Avrupa dillerinin ekseriyeti bu vezinde yazıyordu. Mesela; Fransızlar da hece vezni kullanıyor ve onlarda hece sayısına göre belirliyor. Demek ki hece veznini milli vezin olarak adlandırmak yanlıştır. Vezin şiirin ahengidir. O ahengi temin etmek için de kelimelerin ahengine mükemmelliğine dikkat etmek gerektir. Fransızlar yedi dokuz on ölçüğünü kullanırlar. Onlar tek heceleri tercih ederler. Buna sebep ise tek hecelerin çifte heceden daha ahenkli olduğuna inanmalarıdır. Azerbaycan da çoğu zaman tek heceli ölçekten kullanılıyor. Hece vezninde yazılmış şarkılar daha çok yedi ve dokuz heceleri kullanılmıştır. Hece vezninde her mısra parmakla sayılıyor. Bunun içinde diğer ismi “parmak ismi” olarak biliniyor. Her mısradaki hece sayısı ondan sonra gelen mısradaki hecelerin sayısı ile aynı olması gerekiyor. Eğer bu kural bozulursa şiir kusurlu sayılıyor.²⁷

Aruz ve Hece Vezni

Sekiz hecelilerde durak dördüncü heceden sonra geldiği gibi beşinci heceden sonrada gelebilir. Ama bu hecelerden önce veya sonra gelirse kurallar bozulur. Dokuz hecelilerde durak beşinci heceden sonra geldiği gibi dördüncü heceden sonrada gelebilir. Bundan başka her üç heceden sonra gelen duraklı dağılımları da vardır. On hecelilerde (7-4) veya (4-7) kalıbında yazılabilir. On hecelide durak dördüncü, sekizinci hecelerden sonra geldiği gibi altıncı veya beşinci heceden sonra tek durak halinde de kullanılabilir. Eski halk şairleri çoğunlukla (5-6) veya (6-5) kalıplarında yazmışlar. (3-4-4) veya (4-4-3) şeklinde yeni nazımlar da görünüyor Bu gösterilen hece

²⁶ Sene 1923, Sayı 6, s. 13-16

²⁷ Sene 1923, Sayı 6, s. 10-13: Sayı 4-5 devamı

vezinlerinden bu günkü hece vezniyle yazan şairler bu kurallara uymadıkları gibi hecelerin sayına da dikkat etmiyorlar.

Hece veznini milli vezin olarak adlandırıyorlar. Başka milletler de hece veznini kullanıyorlar. Son yeniliklerin asıl halk dilinde yazılmış manzumelerle hiç de alakadar olmadıklarını o dilin ahengini şivesini ruhunu hakiki samimiyetini kavrayamadığı, milli ruh hazinesini keşfedememiştir. Halk şairlerinin vezinlerinde bozukluk, kafiyelerinde ise bir sıra uygunsuzluk var idi. Onu yazan şairler edebiyat okumamış, kafiye ve vezin tatbiki görmemiş, çok zaman yazmaktan ve okumaktan yoksun kalmış kişilerdir. Fakat ruhlarına gömülü olan, kaynayan aşk onları doğal şair yapmıştır. Sözleri ruhlarının tercümanı, dilleri hislerinin ifadesi olmuştur.²⁸

Halk Dilleri

Bir takım ahenkten mahrum kalan ve tüm halkların dillerinin ahenginden bir parça bulunan Bakü Türkçesinin ahengi, hiç benzemediği halde Anadolu köylerinde duyulabilecek bir ahengi hatırlatıyor. Arada yüzlerce kilometre olmasına rağmen bir Anadolu köyündeymişsiniz gibi hissediyorsunuz. Uzun zamanlı ayrılıktan sonra bile halk dilleri arasında bu kadar benzerlikler olur. Sosyal tekâmülün gidişi ve tarihi olaylara bakılırsa bu soru cevaplana bilirdi. İki sosyal tekâmül kuralıyla bu hadiseyi anlatmak mümkün olabilir. 1) Merkezinde kuvvetli bir edebiyata sahip olmayan cemiyet halk dilleri ilkel bir halde kalıyor ve bu özellikleri sıkı-sıkıya muhafaza ediyorlar 2) Şehir cemiyetleri aşiret ve köy cemiyetlerinin bozulmalarının üzerine yaranan sosyal toplumdur. Nerede şehirler köye nüfus etmişse orada halk dillerinin farkı azalmış, nerede köyler kendilerini şehirlere kapatmışsa orda halk dilleri ilkel şekilde kalmıştır. Batı Asya'da yaşayan batı Türkleri on asırdan daha fazla burada büyük-büyük aşiretler halinde yaşamışlar. Bu aşiret toplumları her tarafa yayılmışlar ve arandığı zaman köylerde bile izleri bulunur. Türk aileleri arasında aşiret hayatını en iyi şekilde örneklemek gerekirse bunlar Türkmenlerdir. Eski sosyal biçim ve eski göçler hakkında daha kapsamlı bilgi yoktur. Türkmen aşiretleri farklı tarihi devir ve farklı hadiselerden dolayı geniş bir arazide dağınık bir şekilde yaşamışlardır. Kafkas dağlarından Arabistan çöllerine kadar, Akdeniz sahillerinde Anadolu'nun batısına ve İran'ın merkezine kadar yerleşmişlerdir. Bu aşiretler bir-birlerini yalnız bir sıra adetlerinden tanıyorlardı. Aşiretler bir çok kez parçalanmış ve bir kısmı esaretinde olduğu devletin sıkıştırılmalarına dayanamayarak köylerle birleşmiştir. Çoğunlukla Osmanlı ve İran devletlerinin sınırlarında bulunuyorlardı. Afşarlar farklı-faklı adlar taşırlar. 1-Varsak Afşarları 2-Afşarlar 3-Kacarlar 4-Sarı 5- Yürük

En büyük gruptan biri Afşarlar idi. Afşarlar grubuna ait olan Türkmenler göçebe, yerleşik, yarı-yerleşik bir halde Kafkaz, İran Azerbaycan'ı ve tüm Anadolu'ya yerleşmişlerdi. Bunlardan bir milyonu Anadolu'da olmakla birlikte toplam iki milyon nüfusa sahiptirler. Güney Kafkaz'da izlerine her yerde rastlanabilir. Afşarların sosyal yaşantıları birbirine benziyordu. Güney Kafkaz'dan, Batı İran'dan Doğu Anadolu yaylasının tarihi ve coğrafi yollarının etrafında dolaşıyorlardı. Doğrudan batıya, İzmir

²⁸ Sene 1923, Sayı 7, s 8-11: Sayı 6 devamı

vilayetine kadar gelmişlerdi. Güney Kafkaz'dan ve Kuzey İran'dan gelen bir seyyah binlerce kilometre sonunda Nadir şahın çadırına misafir olabilirdi. Afşarlar bazı yerlerde köleşmiş bazı yerlerde eski aile hayatını koruyarak son derece sade ve ilkel kalmışlardı. Kaçar aşireti aynı halde aynı topraklarda yerleşmişlerdi. En büyük toplumlar İran ve Güney Kafkaz'da idi. Bazı aşiretler vardır ki onlar hakkında hiç bir malumat yoktur. Mesela; Osmanlı devletini kurucusu olan aşiret teşkilatından ve onun parçalarından hiç bir bilgi yoktur. Halk dilleri ve halk şiveleri arasındaki farklar coğrafî, siyasi vb. ikinci ve üçüncü dereceli olaylardan değil, sosyal teşekkülden doğuyordu. Azerbaycan halk manilerine bakıldığı zaman 10 sene önce Anadolu köylerinde kızların Hızır İlyas günlerinde güneş doğarken okudukları şarkıları hatırlatan kesitlerin mevcut olduğu görülecektir. Aynı kelimeler, aynı şive ,aynı nazım ve aynı hisler...

Elimde sazım ağlar,
Qolda beyazım ağlar,
Getmezsem şah öldürer,
Gedersem yarım ağlar.
Analar, atalar ağlar,
Günlerin sanar ağlar,
Döner göy göyerçine
Mezara qonar, ağlar!

Buna benzer mesela; İstanbul da söylenen bir şarkı;

Ay dağlar, ulu dağlar,
Bu dağlar, xalı dağlar,
Ağlarsa anam ağlar,
Qalam yalan ağlar!

Azerbaycan şarkıları daha ince ve daha güzeldir. İstanbul diye gösterilen şarkılar İstanbul'un değil, İstanbul'un edebiyatını anlayacak kadar eğitim görmeyen kadınların şiir ve musiki ihtiyacını karşılamak için Anadolu şarkılarına müracaat etmeleri sonucunda İstanbullaşmış halk edebiyatıdır. Milletin dilleri olduğu gibi sınıfların da dilleri vardır. İstanbul ve Bakü halk dilleri de, kapıkulu dilleri de aynıdır. Eğer İstanbul dili zor geliyorsa bu tüm dünyadaki ilim ve edebiyat dillerinde olduğu gibi idare eden sınıfın dilidir.²⁹

Aruz ve Hece Vezinleri

Aruz vezni de hece gibi Türkçenin bünyesinde uygulanıyordu. Hatta halk şairleri de aruz veznini kullanmışlardır. Vezin de bir ahenkten ibaret oluyor. Kulak hangi tür ahenge alışır o tür ahenk ile münasebet ortaya çıkar ve gayri ihtiyari, bilinçsiz bir halde dil o ahengi uygulamaya alışıyor.

Aruz vezni mısralarda yalnız hece saymaktan ibaret bir vezin değildir. Ama hecelerden tamamen uzak ve hecelerden tamamen özgür bir vezin de değildir. Aruzda da hece esastır. Ama burada mısralardaki hecelerin sayısı değil, uzun ve kısalığı, bir

²⁹ Sene 1923, Sayı 8-9, s. 17-21

birlerini takip etmeleri önemlidir. Arap dilinde tatbik edilen Aruz vezni İslamiyet ile bire-bir İran'da geçmiş ve yerleşmiştir. Fakat İran şairleri Arap aruzunu Acem (عجم) dilini değiştirerek tatbik başlamışlardır. İranlılarla temasta bulunan Türk'ler de onlardan alarak zamanla kendi dillerine uygunlaşarak şimdiki basit ve doğal halini almıştır. Aruz ile manzume yazan şairler iddia olunduğu üzere dokuz ayda bir manzume değil, günde 900 beyit yazacak kudret göstermektedirler. Osmanlıların Haben (حب بن) istiklaline yazılan manzumelerin vezni sakattır. Fakat bu sakatlıklar aruzu tatbik edenlerin beceriksizliğinden, acemiliklerinden kaynaklanmaktadır. O zamanların Türkçesi esasen Arapça ve Farsçadır. Başka büyük bir şey olmadığı için aruz daha büyük bit tutkudur³⁰

Yine Gençleşmek Hususunda

Profesör Şteynah kendi tecrübesini fareler üzerinde yapmıştı. Tecrübelerini koyunlar üzerinde yapan ise Fransa'da çalışmış Rusyalı (وورودوف) Voronov'dur. Voronov'un kıymetli birçok tecrübeleri vardır ki onlardan en dikkat çeken 12-14 yaşlı koyunlar üzerinde yapılandır. Koyunların o yaşları ortalama olarak 80-90 yaşındaki insanın yaşına benzerdir. Bu koyunların dizi bükülmüş, zayıflamış vs. yeteneklerini kaybetmiştir. Bu ihtiyar koyuna genç bir koyunun yumurtalığı (mebiz) nakil oluyor ve koyun hızla gençleşiyordu. Kaybetmiş olduğu yetenekleri geri geliyordu. Ama bir yıl sonra yumurtalık reddediliyordu ve yine önceki ihtiyar haline geri dönüyordu. Voronov bu tecrübesini bir kaç defa yeniden tekrar edip aynı sonucu almıştır. Ama o bununla yetinmeyip tecrübelerini daha da genişletmek istiyordu. O kaidelerin (كآد) yalnız insandan insana değil, insana benzer maymunlardan da nakledilebileceğini kanıtlamıştır. Bu tecrübe 14 yaşlı çocuğa uygulanmış ve bu çocuk 8 yaşlı çocuklara benzemiştir. Doktorların muayenesiyle belli olmuştur ki bu çocuğun "tiroid" kaidesinin üçte iki hissesi yoktur. Çocuk ameliyat oluyor ve ona maymun kaidesi nakil ediliyor. Bir ay sonra iyileşme tespit olunuyor. Çocuk okula başlıyor. Ameliyattan 6 yıl sonra bile sorunsuz şekilde hayatına devam ediyordu. Bu tecrübeler gösteriyor ki gençleşmek meselesi hakiki surette geliyor. Kaide nakli büyük değişikliklere sebep oluyor. Bu değişiklik ile alakadar birçok meselelerin çözümüne ihtiyaç duyuluyordu.³¹

Eski Müzik ve Şarkılar (Kadimde İran)

Kadim İran şahenşahlarının birinci hanedanı Pişdadiler ve ikinci hanedanı Keyaniler zamanında İran müziğinin ne durumda olduğu hakkında yeterince bilgi olmadığı gibi Keyanilerin zamanından sonra Makedonya kralı İskender'in İran'ı almasıyla İran müziğinde Yunan müziğinin etkisi görülmüştür. İran müziğinin en parlak zamanları dördüncü hanedan Sasaniler döneminde olmuştur. Ardeşir Babakan bütün İran'ı yönetimi altına alıp hükümetin köklerini sağlamlaştırdıktan sonra sıra memur ve

³⁰ Sene 1923, Sayı 8-9, s. 21-23: Sayı 6 devamı

³¹ Sene 1923, Sayı 8-9, s. 23-24: Sayı 4-5 devamı

ayanların seçkin sınıflara ayrılması gibi musikişinasları, hanendeleri, dansçıları, özel sınıflara ayırmış. Ardeşir Babakan'ın özel içki be eğlence meclisi varmış. Burada şarkılar okunur, danslar edilir, musikiler çalınır. Bu meclislerde hangi musikin kaçınıcı perdesi çalınacağını, hangi kişi hangi sesle okuyacağını vs. söylüyorlarmış. Bu hal on sekizinci hanedan zamanına kadar devam etmiştir. Nüşirevan Sanayi-i nefise ile ayan sınıfını ayırarak bu sınıfın derecesini yukarıdan alarak orta dereceye indirdi. Yirminci hanedan Hosrov Perviz zamanında sanayi-i nefise tamamen terk edilmiş durumda idi. O şarkıcılara sanatçılara artık iltifatta bulunarak onlara büyük hediyeler vererek ve bir sıra imtiyazlar veriyor ve bu artık herkesi sanatında daha maharetli olmağa teşvik ediyordu. İnsanların kendi sanatlarına ilgisi artmış birbiri ile rekabet halindeler idi. Sanatlarıyla birinciliği kazanmış birçok musikişinaslar vardı. Herkesten daha çok şöhet kazanmış Berbad bunlardan birisiydi. O sanatını hakkıyla yapan birinci yeteneklilerden idi. Onun hakkında birçok hikâyeler rivayetler vardır. Ve birçok divanlarda ondan bahsedilmiştir. 1205'de Hindistan'da yazılmış “مزلق تفه” “yedi nesiller” isimli kitap da Berbadın keşfettiği musikilerin isimleri verilmiştir.

Azerbaycan şairlerinden Nizami Gencevi de “Hosrov ve Şirin” eserinde 30 tane musiki nağmelerinin adlarını vermiştir. Berbad'ın kendisinin bulmuş olduğu musiki aletine isim olarak da kendi ismini vermiştir. O her zaman nağmelerini kendi buluşu olan aletinde çalışıyormuş.³²

Eski Türkçede Medeniyet Eserleri (İslam'dan önce)

Eski Türklerin yurtları Orhun nehri boyu, Turfan, Karakurum idi. Eski Türk şehirlerinde araştırma yapan âlimler toprakların altında gömülmüş eski Türk medeniyetine mahsus olan bazı fenni ve tarihi malumatlar bulmuşlardır. Bir kısım Türklerin komşuları Çinliler idi. Tarih kitaplarında en az üç bin yıllık Türk medeniyetinden, Türk hayatından, Türk siyasetinden sosyal hayatından bahsedilmektedir. Kuvvetli askerlere malik olan Türkler defalarca Çin askerini mahvetmiş ve Çin imparatorluğunu karşısında boyun eğdirmiştir. Türkler yalnız dinlenme zamanlarında tarım ile uğraşıyorlardı. Onlar ailelerini doyurmak için buğday ekiyorlar ve bundan fazlasına ihtiyaç duyulmuyordu.

Tükler tarlalarını sulamak için büyük nehirlerden su yolları yapmışlardı. Bu suları tarlalarına bostanlarına getirmek için kanallar, ırmaklar kazmışlardı. Terk edilen bu şehirde birçok şişe kırıklarına, sikkelere, mühürlere rastlanılmış ve yontulmuş taşlar bulunmuştur. Hristiyanların dini mabetlerine özen gösterdikleri gibi, kadim Türklerin de böyle mabetleri bulunmuştur. 8 yüzyılın ortalarında “Uygur” denilen Türk sahabeti ilk kez “buda” dinini yani putperestliği kabul etmişlerdi. Uygur Kağanın zamanında “mani” mezhebi kabul edilmiştir. Halkın büyük bir kısmı da bu mezhebi kabul etmişti. Uygurlar bu etraflarında yani Türkistan'ın doğu kısmında miladın altıncı asrında mevcut idiler. Bunların arasında Buda, Mani ve Hristiyan dinlerini kabul etmiş insanlar vardı. Medeniyetleri ile isimlerinden söz ettiren Mısırlılar, Firigyalılar, Hititler vs.

³² Sene 1923, Sayı 8-9, s. 24-27

Olduğu gibi Türkler de taş heykeller koymuş ve üzerine tarihe ait yazılar yazmışlardır. Bu gibi yazılı taşların en güzel örneği “ Gültigin” ve “Bilge Kağan” abideleridir. (وجوخ) Hucv şehri etrafında yapılan araştırmalar neticesinde burada 300000’den fazla Türkçe yazılar tespit edilmiştir. Bu yazılar kumlar altında kaldığından çoğu bozulmuş veya harap olmuştur. Bu yazının ibareleri ve ayinleri kadim Türk dilinin oldukça geniş ölçekte olduğunu gösteriyordu. Kadim Türk lehçesinde yazılmış yazılar Uygur, Mani ve Brahman alfabesi ile yazılmıştır. Uygurların birinci başkenti olan Hucv şehri miladi 843 senesinden Kırgız Türklerinin bunlar üzerine hücum etmesi neticesinde dağılmıştır. Lakin sonra yeniden inşa etmişlerdir.³³

Alfabe Meselesi

Arap alfabesi kullanan halkların medeniyetten mahrum olmaları isteniliyordu. Türkler de bu alfabeyi kullanıyorlardı. Arap alfabesine karşı olanlar halkın medeniyetten mahrum kalmasını istiyordu. Amaç sadece Latin alfabesini savunmak olmayıp, aynı zamanda Türklerin en önemli hayatı meselesi ile ilgili ilmin kontrollü, eleştirisi, eleştirici yol tutmaktı. Latin alfabesine karşı bir “aşk” hissi koymuşlar ve bilinçsizce Arapça alfabeye karşı çıkıyorlardı.

Arap alfabesi ile medeniyet yapılmaz diyorlardı. Amma bir şeyi anlamıyorlardı ki dil başka medeniyet başka bir şeydir. Türkler yeterince Maârif ve medeniyete sahiptirler. Arap alfabesi ile en büyük orta devir edebiyatı Osmanlıların zamanında vücut bulmuştur. Osmanlı matbaasının en mükemmel devri “Türk Yurdu” dergisine göre 1876 yılında idi. O dönemde İstanbul’da 81 gazete vardı. Bunlar; 13 Ermenice, 29 Frenkçe, 12 Rumca ve 16 Türkçe gazete idi. O dönemde Türk matbaası çok kötü durumdaydı ve bunun sebebi Türklerin alfabelerinden kaynaklıyordu. Türkiye’de matbaanın en parlak zamanları 1911-1913 yılları olmuştur ki İstanbul gazetelerinin miktarı şöyleydi; Üç buçuk Fransız ve yarım İngiliz, bir Alman, bir İtalyan, beş Rusça, beş Ermenice, yedi Türkçe. Fransızca gazetelerin en iyisi bin beş yüz, en kötüsü beş yüz tiraj basılıyormuş. Rumca ve Ermenice gazeteler iki bin tirajdan fazla basılmıyordu. Hepsi el ile döndürülen makinelerle basılıyordu. Türkçe gazetelerin hiç bir iktisadi himayesi yoktu. “Tanin”, “İkdam”, “Sabah” ve “Tevvir” Rottif makinesinde basılıyordu. 1912-1913 yıllarında altı, sekiz ve on altı sayfa halinde çıkıyordu. Tanin gazetesi günde 45 bin, buhran zamanında ise 50-60 bin idi. Ermeni dilinde çıkan gazeteler özel durumlar sebebiyle idi. Çünkü onlar Türk okuluna gitmiyor Türkçe bilmiyorlardı. Ermeni dilinde de ders veren okul yok idi.³⁴

Azerbaycan’da Eser-i Atika Hangah

³³ Sene 1923, Sayı 8-9, s. 28-30

³⁴ Sene1923, Sayı10 28-34: Sayı 11 s. 39-45

Azerbaycan tarihinin karanlık kalan ve araştırılmamış olan devirlerinden biri de Şirvanşahlar zamanıdır. Bunlar bir kaç silsileden ibaret olup, Şirvan'da yaklaşık 1000 sene hükümlanlık yapmışlardır. En kudretli dönemleri 13-14. yüzyıllar olmuştur. Böyle saltanat devrinden Azerbaycan'da bir kaç eser kalmıştır ki bunlardan en meşhuru Bakü'de İç şehirdeki şah sarayı ve şah mescidinden sonra yaklaşık 15 ferdenlikte(bir ölçek) Hangah diye adlandırılan yerde mescit ve binaların harabeleri vardı. 1808 senesinde buraya gelmiş Fransız akademisyen yazıyordu ki en önemli ve en çok yazısı olan yer Hangah'tır. Harabenin etrafı kabirlerle dolmuştur ve bu manzarayı daha da dehşetli ediyor. Mezarlıkta mezar taşlarının çok olması aslında buranın ne kadar kullanışlı olduğunu bildiriyor.

Harabeler duvarlarla çevrilmiştir. Ama şimdi bu duvarlar taş yığını ve çöpten başka bir şey değildir. Burada binalar vardı ve şimdi çoğu dağılmıştır. Binanın içerisinde alçak bir salon şeklinde büyük mescit ve magbere(süslü mezar) vardı. Bu makbere bir şahsın mezarı idi. Diğer binalar o kadar kötü durumdalar ki onların ne olduğunu tahmin bile etmek zordur. Binaların hepsi birbirinden çok küçük döngülerle ayrılıyordu. Kalanlar taş veya toprakla dolmuştur. Burada birinci bina muhtemelen minarenin olduğuydu. Bu diyarlarda birçok yazı kalmıştır. Mescit'in içi de çok güzel idi. Onun kible tarafındaki duvarında büyük harflerle yazı yazılmıştır. Yazılar da altı köşeli yıldızlardan oluşmuştu. Ortada şeyhin mezarı vardı ve onun etrafında uzun-uzun yazılar mevcuttu. 1861'de B. Dern Azerbaycan'a gelmiş burada araştırmalar yapmış ve yazdıklarını kendi eserinde neşretmiştir. O akademiye verdiği raporda söylemiştir ki Hangah harabeye dönüşse de Şirvanşahlar'ın eski azametini korumuştur. Güneye doğru gittikçe karanlık bir hücreye bir kuyu var bu hücreden de ikinci bir hücreye yol gidiyordu. Burada duvarlarda sadece 12 köşeli izler kalmıştır. Bu izlere yazılı kerpiç takılmıştır. Şimdi bunlardan ancak 1-2 parça kalmıştır. Hücrenin ortasında Şeyh Pir Hesen'in mezarı vardır. Mezarın uzunluğunu 3 eni 2 arşındır. Zamanında bu mezar renkli kerpiçlerle süslenilmiştir ama şimdi ise etrafı dağılmıştır. Akademisyen Dern'in yazdığına göre burada 1285 tarihli büyük yazı varmış. Şimdi bu yazıdan hiç bir iz kalmamıştır. Azerbaycan tarihi için bu yazılar oldukça önemli idi. Böyle kıymetli eserleri korumak ve burada arkeolojik kazılar yapmak gerekiyordu. Var olan yazılar okunup tamamen şerh olursa tüm şüpheler ve karanlık meseleler aradan çıkar.³⁵

2.2 Maârife Dair Bizde Maârif

On seneden biraz fazla süre Azerbaycan Türkleri Kafkaz milletleri ile birlikte Rusya Çarizm'i etkisi altında olmuştur. Tam bir asır yani XIX. yüzyılı Azerbaycan Rusya etkisinde yaşamıştır. Bu Azerbaycan tarihinde ilk vaka idi. Bu dönemde Azerbaycan Türkleri siyasi ve iktisadi olarak doğudan koparak Rusya'nın etkisiyle batıya doğru yöneliyordu. Gürcistan ve Ermenistan tarihi edebiyatları Rusya dönemine süratli Avrupa nüfuzu devri diyorlardı. Azerbaycan Türkleri tarihinin bir asırlık tarihine bakılırsa, Maârif meselesinde tam bir boşluk mevcuttur. Ama komşu milletler bu

³⁵ Sene 1923, Sayı 11, s. 32-36

müddet içerisinde ilerlemeler kaydetmişlerdir. Medeniyetleri inkişaf etmiş hatta Avrupa medeniyetiyle iletişim halinde olmuşlardır. Çar Rusya'sı esareti döneminde Azerbaycan hem iktisadi, hem siyasi, hem de medeniyet mahkûmiyeti yaşamıştır. Aynı kaderi paylaşan milletler Maârif ve medeniyet açısından kazanmışlardır.

Çar Rusya'sında Azerbaycan'ın medeniyet açısından geri kalmasının başlıca iki sebebi vardır. Bu sebep; Çar hükümeti Azerbaycan Türklerinin İran ve Osmanlı halkları ile aynı kültüre, dile ve dine sahip olduğu için gelecek zamanda Rusya'nın esaretinden kurtulmak için bir araya geleceklerinden endişe ederek tek doğru yolu Azerbaycan Türklerine medeniyet işlerini yasaklamakta görülmüştür. Azerbaycan Türkleri Maâriften kendileri uzak düşmüşlerdir. Rusya Türkçe okulları yasaklamıştır. Cahil halk ve ruhaniler çocukların Rus okullarına gitmesine izin vermemişlerdir.

1917 yıl inkılabı büyük bir fırtına yaratmıştır. Çarizm esaretinde olan milletler artık özgür idi. İlk iş onlara konulan yasakları uygulamak idi. Azerbaycan'da okullarda dil meselesi gündeme getirilmiş ve hızlı bir şekilde uygulamaya konulmuştu. Çarizm'den sonra Azerbaycan halkı okulların önemini anlamış ve ortaokulların sayının artırmağa ve eğitim dilinin ana dili olması yönünde çalışmışlardır. Bu çok zor ve ağır bir süreç idi. Rusya etkisi Azerbaycan'ı medeniyet açısından olumsuz etkilemiştir.

1922 senesinde umumi olarak bakılırsa Azerbaycan'da 300710 okul yaşında yani 8-15 yaşlarında çocuklar vardı ve bunların yalnız %27,5'i yani 85814'ü okula gitmiyordu. Tüm kazalarda 227805 kişi çocuk vardı ve bunlardan %19,1'i yani 43682 çocuk okula gidebiliyordu. Dönem için ihtiyaç olan ilkokulların yalnız 1/6'sı vardı. Bu durumda yeni okul açmak için maddi durum iyi değildi. Azerbaycan'da eğitim sorunlarından biri de öğretmenlerin azlığıydı. Doktor, mühendis, hukukçu azda olsa vardı. Ama öğretmenler yok denilecek kadar azdı ve Türkçe bilen öğretmenler neredeyse hiç yoktu. Umumilikte 1200-1500 öğretmen vardı ki bunlardan yalnız %10'u vazifelerini iyi biliyorlardı. Geri kalan kısım medreselerde az-çok bir şeyler öğrenmiş ve sonrasında 3 aylık öğretmen kurslarına yazılarak diploma almışlardı. Ama bu öğretmenler kendilerinin bilgisi az olduğundan öğrencilere de bir şey öğretemeyecekleri belli idi.

Azerbaycan'da ilkokullar yeniden baştan yaratılıyordu. Bu işleri komşu ülkeler 30-40 sene önce yapmışlardı. Yeni okulların maksadı tarihi, edebiyatı ve öz dilini bilen eğitilmiş kültürlü insanlar yetiştirmektir. Bu okullarda yetişen gençler daha sonra okullarda öğretmenlik yaparak daha iyi gençler yetiştireceklerdi.

Öğretmen okulları tüm güçleri ile çalışsalar da yalnız 10 sene sonra ülkenin öğretmen ihtiyacını karşılayabilirlerdi. O zamana kadar da hala var olan öğretmenleri çalıştırmak için yollar aramak gerekiyordu.³⁶

Zahmet Mektebi Hakkında Bir Mütalaa

"Zahmet mektebi" yeni yaranmağa başlıyordu. Bu süreç uzun ve zorlu bir yol idi. Geçmiş günlerin taraftarı ve eski inkılap hayalleri olan düşmanlar ise okulun gereksiz olduğunu, eski okulların iyi olduğunu söylüyorlardı. Onlar sade aletler,

³⁶Sene 1923, Sayı 1, s. 9-11

atölyeler, bahçeler, tarlalar olmadan nasıl “Zahmet mektebi” olabilir diyorlardı. Eski okullarda yazmayı, okumayı ve saymayı öğretiyorlardı. Yeni mekteplerde durum oldukça ağır bir halde idi. Bu okullarda okumak yazmak çok kötü öğretiliyordu. “Zahmet mektep”lerinde imalat öğretilmiyordu ve atölyeler vs. yok idi. Bu okullar işçi ve köylü sınıfı içindi. 1866 yılında birinci dünya çapında olan konferansta “zahmet mektebi” hakkında konuşulmuştur. “ 9 yaşından itibaren tüm çocuklar üretime iştirak edecekler, herkes doğanın umumi kurallarına uyacaktır. İnsan emek istiyorsa çalışmalıdır. Çocukların ve gençlerin emeklerinden girişimciler kullanamaz. Sadece üretim onların eğitimi ile alakalı olmalıdır”.

Öğretim denildiğinde akla üç şey gelir; 1) Akıl ve fikir eğitimi 2) Beden eğitimi; bunu da spor (jimnastik) okullarında veya askeri egzersizlerde öğretmek mümkündür. 3) Politeknik eğitim; tüm üretim yollarını genel ilim ve fen esasında bilgilendirmek. Bundan başka çocuklara ve gençlere üretimin başlıca aletleri hakkında malumat verip, onların nasıl kullanılması gerektiğini tecrübeli bir şekilde öğretmek gerekiyordu. 9 yaşından 17 yaşına kadar olan çocuklar ve gençler üç sınıf halinde gruplaşmalıdır. Onlar öyle gruplaşmalıdırlar ki akıl, jimnastik ve politeknik terbiye ile alakadar olsunlar. Birinci sınıftan başka politeknik okulların masrafları onların yaptıkları şeylerin satışından gelen para ile ödenecekti. Bu durum âli ve orta sınıfların durduğu dereceden daha yüksek bir dereceye kaldırılabilirdi. Birinci dereceli okullar politeknik okullarıdır. Eski okullar- ruhaniler, bürokratlar ve zıyalılardan ibaret olan hâkim sınıfının okulu idi. Doğudaki ve batıdaki ruhani okullar esasında kurulmuştur. Bu okul keşiş ve molla vs. gibi dini figür yetiştiriyorlardı. Büyük ve güçlü devletler ortaya çıktığında çok sayıda memurlara ihtiyaç vardı. O zamanda devlet okulları kendi maksatlarını uygulamak için okulları kullanıyordu. İşçi sınıfı için okul ihtiyacı ortaya çıktığında onlara sadeleştirilmiş, kısaltılmış bir halde ağaların okulunu takdim etmişler. 14-15 yıllık eğitim yerine 3-4 ve en iyi halde 6-7 yıl yeterli idi. Eski ve yeni dilleri çıkarıp yerine ana dili derslerini güçlendirdiler. 14 yıllık Alman okullarında bile cahillik büyük derecede idi. Bu durumda geniş işçi sınıfı için yeni okulların açılması şart olmuştu. Bu mesele üzerinde batının en iyi öğretmenleri çalışıyordu. “Zahmet mektep”leri yalnız manevi olarak çalışmayı öğretmeyip fiziki olarak da zahmet mektebi olmalı idi. Eski okullar düşünmeyi, tetkik etmeyi, kendi nefesine malik olmak gibi şeyleri öğretiyordu. Yeni okullar ise bunlardan başka çiftçilik, fabrika ve atölyelerde el ile çalışmayı öğretmeliydi. Âlimler eğer öğrenilen bilgiler uygulanmazsa bir süre sonra unutulacağını söylüyorlardı.

Eski ve yeni okullar arasında farklar vardır. Din, devlet, millet bunlar eski okulların en kıymetli konuları idi. Medeniyet, şahsiyet ve sosyal hayat ise ikinci sırada idi. Yeni okullar işçi sınıfı tarafından yaratıldığı için yeni maksatlar ve yeni mevzuları vardı; dinin yerine -ilim, cehennem fikri yerine-yeryüzünde daha mutlu bir hayat kurmak fikrinde olmalıydı. İstismar ve ağalık teşkilatından ibaret bir devlet değil, işçi sınıfının daha özgür bir şekilde şûralar teşkil edebilmelidir. Eski okullar bir takım zorluklara mahsus bir okul idi. Darülfünun bitiren çok az kişi vardı.

Hristiyan okullarındaki çocuklar dünyanın yaranmasına facia gibi bakıyorlardı ve bu facia Âdem ile Havva’nın günahı ile başlıyordu.

Eski okullar yalnız bilgiler ve ilimleri öğretiyor ve geliştiriyordu. Eski ve yeni dillerde, matematik birinci sırada idi. Tarih ve edebiyat ilimleri ise meşhur okullarda bile yok idi. Biyoloji ilmi hakkında en basit şeyleri bile bilmeyen öğrenci Darülfünundan mezun olabiliyordu. Bu okullarda ilimler hayat ve tecrübe ile ilişkilendirilmiyordu. Yeni okullar hakikatleri ve hakikatlerin tetkikini öğrenmeliydi. Burada tarih, tabiat gibi ilimler başlıca bir ders olmalıydı. Tabiatın nimetleri insanların hayatında önemli bir yere sahiptir. Tabiat nimetleri ve onların üretimi eğitim konusu olmalı idi. 1918’de Rusya halk Maârif komiserliği mecmuasında “zahmet mektebi” hakkında geniş makale çıkarılmıştı.³⁷

Bizim Meselemiz (Başlangıç Makale)

Geçen eğitim-öğretim senesi çok kötü geçmiştir. Eğitim öğretim yılı başlamadan bu sorunların aradan kalkması gerekiyordu. Berbat durumda olan Maârif işlerini acilen çözmek gerekiyordu. Bu sorunlar maddi durumun kötü olmasından kaynaklanıyordu. Kazalar “mahalli vesaiti” hesabına geçtikten sonra vesaitin azlığı sebebiyle zaten yeterli olmayan “Medeni Maârif Müesseselerini ”azaltmağa mecbur idiler. Okullar ise tamamen kullanışsız hale geldiği için tamire ihtiyaçları vardı.

Çocukların ve gençlerin ilkokulu bile tehlike altında bulunuyordu. Belli bir miktarda ilkokulların tutulması zorunlu idi. Hükümet tüm gelirlerinin yarısını Maârif işlerine harcıyordu. Muhtemelen memleketin iktisadi durumu iyileştiğinde bu harcamalar daha çok olacaktır. Maârif işlerinin maliye meselesi uğrunda mücadele sebebiyle okullarda dâhili teşkilat ve tanzimatla uğraşmaktan, onun dâhili önemini takdir etmek mümkün olmamıştır. Bu sebepten eğitim yılı programsız ve disiplinsizlik içinde akıp gitmiştir. Eğitim yılının başlarında kabul edilen program ve tüzüklerde ciddi hatalar vardı ve bunları düzeltmek için uğraşıyorlardı. Türk okullarına mahsus olan eğitim kitaplarının zor ve gereksiz bir dille tercüme edilmesi, diğer taraftan eğitim malzemelerinin yokluğu, Kur’an malzemesine mahsus medreselerden çok da uzaklaşmamış olan Azerbaycan okullarının umumi tasvirini tamamlıyordu.

İşçi ve köylüler devleti için vatandaş eğiten şûra okulunun iç organizasyon işleri Maârif idaresinin tartışmalarına açık meselelerdendir. Birçok okulların maddi durumu yerinde idi. Okul kitapları ve eğitim malzemeleri vardı. Böyle okullarda organizasyon meselelerini açık bir şekilde tartışmak olağandı.

İşçi ve köylü (fehle ve kentli) devleti tüm gücünü sosyalizm okullarının gelişmesine harcıyordu. Bu okullar genç insanları hayatın daha iyi şekilleri uğrunda mücadeleye hazırlayan eğiten bir müessese gibi düşünülüyordu. Sosyalizm okulları bir harekât okuludur. Burada eğitim ilk sırada duruyor. Zahmet, çalışkanlık ve faaliyet okullarının yaratılması küçük burjuvaya mücadele etmek için önemlidir. Genç nesli şimdiki cemiyete değil gelecekteki komünizme hazırlıyoruz. Fakat yine diyeceklerdi ki sosyalizm okullarını kurmak için her şeyden önce tecrübeli öğretmenler yoktur.

Doğrudan da teknik yönden de deneyimli öğretmenlerin olmaması yeni sosyalizm okullarının yaratılmasına engel oluyordu. Fakat sosyalizm esaslı okulların

³⁷ Sene 1923, Sayı 1 , s. 11-15

yapılması işine başlanmalı idi. En azından ihtiyaç olan öğretmenlerin hazırlanmasıyla buna başlanabilirdi. Öğretmenlerin deneyimsizliği ve eğitimsizliği Azerbaycan'da maârif işinin başlıca problemlerinden idi. Bu kusuru aradan kaldırmak için “yay kursları” planı hazırlanmıştı. Bu kurslar öğretmenleri sosyalizm ve zahmet okullarının esasları ile tanıştırmalı idi. Bundan başka birçok öğretmenlik okulları vardı ki onların görevleri kısa sürede öğretmen yetiştirmektir. Bu okullarda hala eski yöntemler kullanılıyordu. Öğretmen öğrenciyi mecbur ederek kitapta yazılanları Arap, Fars ve Türk dillerine tekrar ettirerek öğretiyordu. Şifahi usulden ise tecrübeyle öğretilirse daha çok verimli olurdu ve bu bilgi öğrencinin hafızasında uzun süre yer ederdi. Öğretmen okulları esaslı şekilde yenilenmeli idi. Çünkü onların birçok hataları mevcut idi. Burada derslikler düzensiz ve disiplinsiz bir durumdadır. Bu okulların eğitim plan ve programlarına bakmak için ve onların umumi durumunu tespit etmek için halk Maârif komiserliğinde yaratılmış komisyonun kararıyla yakın zamanda, okulları sosyalizmin esaslarında kurmağa çalışılacaktı.³⁸

Bizde Maârif

Anadolu'da ilkokulların Büyük Rusya inkılabından sonra açmaya imkân bulunduğu gibi ortaokulları da millileştirmeye başlanmıştı. İlkokullardan daha çok zorluklarla karşılaşmıştır. Geçmişte “giminaziya” olan sonrasında ikinci dereceli okul olarak adlandırılmıştır. Medeniyetin elde ettiği ilim ve fenlerin bu okulda okunması lazım geliyordu ki bunun için de öğretmenlerin verecekleri dersler hakkında eğitim almaları gerekiyordu. İyi eğitim almış öğretmende kaliteli eğitim verebilecek ve bu okulları bitiren öğrenciler üniversitelere gidecek ve zorluk çekmeden eğitimlerini tamamlayabileceklerdi. İkinci dereceli denilen okullarda eğitim alan öğrenciler yok denebilecek kadardı. Bunun sebebi Rus Çarizmi Azerbaycan eğitim hayatında birçok ilimleri yasaklamıştı. Bu sebeple de öğrenciler pedagoji, tarih ve edebiyat ilimlerine yönelmemişlerdi. Ama aynı kaderi paylaşan Gürcistan ve Ermenistan halkı böyle bir yasakla karşılaşmamış ve Çarizmden sonra şehir ve kasabalarda ikinci dereceli “gimnazya”lar, “rialni okullar” açılmıştır.

Bu okullarda eğitim ana dilinde olmuştur. Şeki'de açılan ikinci dereceli okulda ders verecek öğretmen olmadığı için okul müdürü Rusya Maârif Komiserliğine müracaat ederek eğitimin Rus dilinde yapılması iznini istemişlerdir. Lenkaran, Guba ve Ağdaş da bu durumda idi. Bakü şehri ve kazalarla birlikte 25 tane ikinci dereceli okul var idi. 4048 öğrenci eğitim alıyordu. Onlardan sadece 2 okul kızlar içindi ve 57 öğrencisi vardı. 4 okul Türkçe eğitim veriyordu ve 2 okul erkekler içindi. Burada 109 öğrenci eğitim alıyordu. Azerbaycan'ın diğer şehirlerinde 10 okul vardı ve sadece 5 okul Türkçe eğitim veriyordu. Bu rakamlarla ortaokulların durumunun nasıl olduğunu bilmek oluyor. Sadece ülkenin % 15'i için okullar vardı. Birinci dereceli okullar ikinci dereceli okullara öğrenci hazırlıyordu. Bakü ile Horasanda birinci dereceli okullarda 31765 öğrenci vardır ki onların sadece 10105 Türk okullarında 21000'i ise gayri-Türk okullarında eğitim alıyordu. Birinci dereceli okullar 5 sınıflı idi. Azerbaycan'ın diğer

³⁸ Sene 1923, Sayı 3, s. 1-3

şehirlerinden 1000 köylerinden 400000 öğrenci Türkçe eğitim alıyordu. Birinci dereceli okulu bitiren öğrenciler ikinci dereceli okula devam etmek isterse sadece 5 okul vardı ve her biri 50 kişi alıyordu. Bu okullardan sadece 2'si mezuniyet belgesi veriyordu. İkinci dereceli okulların açılmasında en büyük sorunlardan biri öğretmenin olmaması idi. Darülfünun politekniği okuyan öğrencilerinden bu yönde yardım alınabilirdi. Şark ve edebiyat fakültesinden- tarih ve edebiyat dersleri Tabiat öğrencileri- biyoloji, politeknik ve matematik dersleri verebilirlerdi. Ama pedagojik yöntemler ile tanışmaları ve Türkçe öğrenmeleri gerekiyordu.

Azerbaycan Maârif komiserliği Türkiye ve Avrupa memleketlerine öğrenci gönderirken öğretmen yetiştiren okullara daha çok öncelik vermeliydi. Bu konu ile ilgili hazırlanmış bir plan olmalı idi ki öğretmen yetiştirirken hiç bir fedakârlıktan kaçınmasınlar. Bu konu üzerinde çalışılırsa 3-5 yıla ihtiyaç duyulan öğretmenler yetiştirilebilmeli ve bu da ortaokulun hem sayısını artırmalı, hem de kalitesi artırmalıydı. Eğer ortaokullara gereken dikkat verilme Liselede yapılan işlerin bir faydası olmazdı.

Maârif Komiserliği liselere kabulde Türk dili bilmeyi şart koymuş ve bununla bile liselere kabul olan Türk öğrenciler %15-20-i idi. Çünkü Türk okullarının sayısı çok azdır. Gayri Türk okullarının sayısı ise 3-4 defa çok idi. Maârif komiserliği bu meseleye hususi dikkat etmeliydi ve Kazalarda 4-5 okul açılıyordu. Gence, Qazax, Şeki, Quba gibi kazalarda böyle okulların açılması şart idi. Bu zaman iki soru var idi ki bunlardan biri öğretmen ve uzmanların azlığıdır. Diğer bir sorun ise kitapların olmaması veya az olması idi. Bu mesele öğretmen meselesinden daha kolay, ama önemli idi. Bunu temin etmek çok da zor bir iş değildir, esas ihtiyaç olan para ve gereken dikkati göstermek yeterlidir.

Öğretmenlerin eksik kalan taraflarından biri de Türk dilini bilmemeleri idi. Bu öğretmenler sistematik olarak Türkçe eğitim almadıkları için bu sorunlar ortaya çıkıyordu. Bazı ziyalılar Türkçe okuma yazma biliyorlar diğer Türk dilini bildiklerini zannediyorlardı. Bir dili tam öğrenmesi onların on yılını alıyordu.

Öğretmenlerin Türkçeyi bilmeleri gerekiyordu. Dili bilmeden ne öğretmen verdiği dersten bir şey anlar ne de öğrenci o dersten bir şeyler anlardı. Ortaokullara ilkokullara gösterilen dikkati göstermek gerekiyordu.³⁹

İlkokulun Görevleri

Milletinin büyük kısmı eğitimsiz köy halkı olan Azerbaycanlılar için bu çok büyük bir sorun idi. Maârif Komiserliğinin önem ve dikkat vermesi gereken bir konu buydu. 8-12 yaşlı çocuklar ilkokula gidiyorlardı. Çocukların terbiyesi ile ilkokul öğretmenleri ilgileniyordu. Bu dönemde çocukların hangi tür beden terbiyesi, ruh terbiyesi, sosyal terbiye vs. ihtiyaçları olduğunu okul öğretmeni belirliyordu. İlk talep ilkokul öğrencilerinin vücutlarını hastalıklardan korumayı öğretmek idi. Bir süre sonra ilkokul öğrencileri vücutlarını hastalıklardan korumak yönünde ilerliyordu.

³⁹ Sene 1923, Sayı 2, s. 8-11: Sayı 1 devamı

Tıp ilmi beşeriyet âleminin en eski ilimlerinden olduğu için bunu özel şekilde kayıt ediyorlardı. Vücut sağlığı için çocuklar birçok hastalıklardan korumalı idi. Çocuklara öğretmenleri sağlık kuralları öğretmeliydi ve böylelikle çocuklar hastalık kapmaktan kurtulurlardı. Onlara her işi temiz görmeği ve havayı temiz tutmayı öğreterek, onları bir sıra bulaşıcı hastalıklara karşı savunmayı öğreteceklerdi. Böylelikle sağlam bir birey yetişecektir.⁴⁰

İlkokulların Durumu

İlkokullarda her gün 3-4 veya 5 saat ders okutuluyordu. Bu durum pedagojik anlamda kabul edilemezdi. Ders aralarında hiç bir aktivite yok idi. Tüm ders boyu kitap okutuluyor ve yazı yazdırılıyordu. Ders sırasında çocuklar oyundan ve oyuncaklardan mahrum kalıyorlardı. İlkokullarda oyunlar çocukların hayatında önemli yer kapsıyordu. Burada oyunlar tek eğlence için değil, aynı zamanda terbiye içinde önemli idi. Kreşlerde uygulanan oyunlar ilkokullarda da uygulanmalıdır.

İlkokulda zahmet tatbik olunmalıdır. Zahmetin tatbik olunması o demek değildi ki atölyeler inşa etsinler. Mesela: hayvancılık, ziraat, ev işleri, el işi-örgü, elektronik işi vs. ilkokulların ders programına ilave edilmeli idi. Sadece zahmet derslerinin diğer derslere etki etmemesi gerekiyordu. Bu dersler ders saati haricinde yapılmalı idi. Burada çocuklara çalışma ortamını iş kurallarını öğretmeyi hedefliyorlardı. Mesela iş yaparken dinlenmeği, acele etmemegi, daha düzenli çalışmağı vs. öğretiyorlardı. Burada önemli rol öğretmende idi. O her çocuğun fiziki gücüne göre işler vermeliydi.⁴¹

Fenni İslahatlar

Okullarda ana dilinde eğitim vermenin çok zor yanları vardı ki bunlardan başlıca okulların azlığı, bazı var olan binaların kullanılmasının imkânsız olması, öğretmen azlığı, öğretmenlerin maaşlarının azlığı, ders kitapların çok az olması, okul ihtiyaçlarının çokluğu, Türk dili bilen öğretmenlerin çok az olması vb. sorunlardır. O dönem için Azerbaycan dili herkes tarafından kabul edilmiş öğrenilmiş bir dil değildir. Sosyal hat gibi dilde buhran sürecini geçiyordu. Azerbaycan Hanlıklar döneminde Farsçaya mecbur bırakılmışlardı.

19 yüzyılda Çarizm'in esaretinde olan Azerbaycan'da işe yarayan dil Rusça idi. Hatta ziyalılar, memurlar, tüccarlar hatta ameleler bile sosyal hayat dili olan Rusçayı öğreniyorlardı. Ruhaniler bile Farsça ve Arapça dillerini kullanıyordu. Türkçe onların faaliyeti dışında kalıyordu. 1905 inkılabından sonra Azerbaycan Türkleri arasında sosyal hareketleri başlaması ile Türkçeye ihtiyaç duyuluyordu. Ama yeni ifadeler için yeterince olmadığından Osmanlı Türkçesine müracaat ediliyor.

XX yüzyılın başlarında Türkiye edebiyatında kullanılan Türkçe ise umumiyetle saray dili idi. Fazlasıyla Arapça ve Farsça dilinin tesiri altında bulunuyordu. Halk

⁴⁰ Sene 1923, Sayı 2, s. 11-12

⁴¹ Sene 1923, Sayı 3, s. 13-15 : Sayı 2 devamı

dilinden uzak bir mesafede idi. Osmanlı dilinin kendisinde kusurlar çok idi. Böyle kusurlu bir dilin aleyhine hususi bir cereyan yaranıyor ve bu cereyanın üyeleri Azerbaycan edebi dilinin yeniden oluşturulmasını talep edenlerdi. Son 20 sene içinde ve hususi olarak 1912 yılında Balkan harbinden sonra Türkiye’de dil konusunda büyük değişiklikler olmuştu. Fazlasıyla sadeleşen, yabancı dillerin etkisinden çıkarak ve halkın anlayacağı kadar sade edebi dil olmuştur.

Yaratıcı öğretmenler 20 yılda önceki kusurlu Osmanlıcanının etkisi altında idi. Dil konusunda elde edilen değişiklikleri kabul etmek istemiyorlardı. Onların zor ve ağır yazı üslubu asıl mekânı olan Türkiye’de dışlanmıştı. Genç Osmanlı şairlerinin şiirleri Azerbaycanlı olanların yazılarıyla mukayese edilirse öncekilerin Türkçesi daha sade ve halk edebi diline daha yakın bir dil idi. Bu konu ile ilgili ikinci mesele ıstılah idi. İlim kitaplarında kullanılan ıstılahların çok ağır olduğunu ve birçoklarının önemsizce eski kalıpların kullanıldığını bu ilimlerle uğraşanlar hissetmelidir. Dilin sadeleştirilmesi bu alanda çok az görülüyordu. Anlaması zor olan yabancı terimler oldukça çok idi. İlk önce bu konuları ele almak ve bu terimlerde hangisini tutmak hangisini değiştirmek gerektiği geniş çaplı şekilde araştırılmalıdır. Bir şeyi unutmamak lazımdır ki terim aynen terimdir. Onun herkes tarafından anlaşılması gerekmiyordu. İlmi öğrenen şahıs araştırarak onları öğrenebilirdi. Sadece Türkçeye çevrilebilenler çevrilmeli diğerleri ya eskisi gibi kalmalı ya da yeni bir isim konulmalıdır. Bu meselenin çözümü için Maârif Komiserliği özel bir jüri toplamıştı. Bu jürinin çalışma sonucu olarak 5 ilme ait kitapça neşrolunmuştur. Burada esas terimler Rusça karşısında o devirde kullanılan terim gösterilmiş daha sonra ise kullanılması gerek görülen terim yazılmıştı. Bu jüri meseleyi yanlış anlamış ve 8-10 aylık bir işin sonucu olarak bunu çıkarmıştır. Hayvanat (zooloji), tabiat (botanik), coğrafya, hendese (geometri) ve hesap yerine yad bil, dergi bil, bitki bil, say bil terimlerini kabul etmek istiyorlardı. Bu terimleri değişmesine başlıca sebep daha anlaşılır olması idi. Ama tam tersi yeni terimler eskisinden daha zor idi. Gafur Reşit Efendinin coğrafya terimleri içerisinde o kadar mantıksız ve yersiz sözler vardır ki dili sadeleştirmeye çalışan birisi neden böyle bir işe kalkıştırdı. Örnek olarak (Baloto - bataklık - batlak, Vid- şekil- görkem, Vtopoct qorod- gayri mühim şehir -aralık kent, Delta-delta-üç kulak, Glina-gil-sarı toprak, Kometa-kuyruklu yıldız-kuyruklu, karta-harita-taslak, kruq-daire-firdula). Bu konuda büyük bir yanlışlık vardır ki o da terimlerin Arapça olmasıdır. Jüri üyeleri bu terimleri ya Türkçe ya da Türkçeye yakın bir sözle ifade etmeye çalışmışlardı. Tüm Arapça terimler çıkarılmış ve yerine Türkçe veya Türkçeye benzer terimler konulmuştur. Azerbaycan dili girdikçe sadeleşiyordu. Dilde olan Arapça ve Farsça terimler dili daha da zorlaştırıyordu. Bu terimlerin bazısının Türkçe karşılığı olduğu halde bile kullanılmış ve dilde kendine yer etmiştir. Bu meselede terimler konusuna daha az dikkat veriliyordu. Oysaki dilde kelimelerde olduğu gibi terimlerde de herkes tarafından anlaşılan terimler bile çıkarılmalıydı. Bu jürinin hizmetleri boşa gitmiştir çünkü onlar başından yanlış yöntem seçmişlerdi. Eğer daha farklı bir şeyi esas alsalardı o zaman daha iyi bir sonuç alabilirlerdi.⁴²

⁴² Sene 1923, Sayı 3, s. 15-20

Unutulmuş Bir İlm

Azerbaycan'da Türkçe muhasebe ilmi nerdeyse unutulmuştu. Asırlarca büyük bir tarihe sahip olan ve başka memleketlerde adına gazete, okul, kitap, kurslar, mecmualar vasıtasıyla halk arasında okunan bir ilim, Azerbaycan'da halkla arasında birçok sınırlar mevcut olmuştur. Azerbaycan'da muhasebeyi iyi bilen insanlar iktisadi teşkilatların yararına olmazdı. Bir ülke ne kadar zengin ve ne kadar güzel tabiatı olursa olsun iktisadi teşkilatlarını kendi etkisi altına almadıkça hiç bir şey ifade edemez.

Azerbaycan'da muhasebe ve iktisat ilmini bilen sorgulayan çok az kişi vardı. Ama Avrupa'da herkes kendi geleceği için bu ilimler yönünde eğitim alıyorlardı. Muhasebe ilmi hakkında konuşmağa gerek yoktur. Bu ilim diğer tüm ilimlerle ilişkilidir. Bunu tüm dünya kabul etmiştir. Çar Rusya'sından sonra yasaklar kalkmıştır. Azerbaycan Maârif Komiserliğinin desteği ile eğitim vermeye başlamıştır. Eskiden görülmeyen mektepler, kanun evleri yapılıyordu. Eskiden bu ilmi öğretmek için kurslar açılıyordu. Bu kurslar uzun ve kısa süreli oluyordu. Uzun süreli (1-3 yıl), kısa süreli (3 veya 6 ay) devam ediyordu. Bu kurslar Türkçe düzenleniyordu. Lakin bazı kazalarda Türkçe bilen biri olmadığından Rusça olarak devam ediyordu. Bu kurslar Türkçe muhasebe uzmanı yetiştirmeye çalışıyordu.⁴³

Geleceğe Hazırlanalım (Başlangıç Makale)

Bir eğitim öğretim senesi daha bitiyordu. Bu yıl okul işlerinde daha çok ilerlemeler kaydedildi. Okul işleri düzenlendi. Kitap, defter, kalem ihtiyaçları olan birinci dereceli okullar tam temin edildi. İkinci dereceli okullarda kısmen temin edildi. Birçok okullar tamir edildi ve kazalarda önemi büyük olan okullar inşa edildi. Öğretmenlerin maaşı artırıldı. Kapalı okullarda öğrencilerin yiyecek ve giyeceklerinin kalitesi yükseltildi. Bu işlerin Maârif komiserliğinin öncülüğü ile ve Halk komiserleri şûrası, mahalli hükümet idaresinin yardımıyla hâsıl olmuştur. Cehalet içinde boğulan Azerbaycan'ın bitmez tükenmez ihtiyaçları dikkate alınsa bu bir "harekât" veya bir "muvaffakiyet" idi.

Yıllarca ana dilinde okul görmeyen, ders verecek öğretmenleri olmayan köyünde veya şehrinde özel okul binası olmayan, köylüsünün eğitimi olmayan bir memleket için yapılabilecek çok iş vardır ama bu işler bir iki sene dâhilinde hallolacak meseleler değildir. Bunlar uzun süren ve zahmetli işlerdir. Maârif Komiserliğinin yardımıyla eğitim programlarının devamlı yenilenmesi, düzenlenmesi, maddi ve manevi desteklerle halledilebilirdi. Köylerde özel okul binaları yoktur ve olanlarda tamire ihtiyacı vardır. Bundan başka köy okullarında kitaplara ihtiyaç vardır, aynı zamanda var olan okullarda birçok malzemeler ya çok eskidir ya da hiç yoktur ve alınmalıdır. Pedagoji eğitimi veren okullara öğretmenler temin edilmeli ve hazırlıksız olan köy öğretmenlerine, bilgilerini artırmak için özel programlar yapılmalıdır. Bu meselelerin halli Maârif Komiserliğine, mahalli idarelere ve en sonda ise öğretmenlere bağlıdır.

⁴³ Sene 1923, Sayı 3, s. 20-21

Okul binalarının yapılması veya kısmen tamir edilmesi için gereken tutarın ayrılması ve gereken toprağın verilmesi mahalli hükümet idarelerinin çalışmasına ve köylülerin yardımına bağlıdır. Azerbaycan'da mevcut olan Alman köyleri kendilerine okul binası inşa etmiş ve bütün harcamaları kendileri karşılamışlardır. Demek ki köylüler okulun önem ve değerini anlamışlardır. İsterlerse tüm köylerde kendi okul binalarını inşa edebilirler ve mahalli hükümet idaresi onlara destek olur ve bu iş devamlılığını korurdu.

Bu meselelerden en önemlisi öğretmenlerin bilgisinin azlığı idi. Maârif Komiserliği üzerine düşen işleri halletmek için bir sıra programlar hazırlamıştır ki bunlardan biri de öğretmenlerin bilgisini artırmak için yaz kurslarının başlaması idi. Bu kurslar Hacıkent, Şuşa, Şeki, Gusar, Bakü şehirlerinde düzenlendi. Kurslar 1 Temmuzda başlayacaktı ve kotenjan toplamda 600 kişilik idi. Bu kurslara ders vermek için Maârif Komiserliği tarafından en iyi öğretmenler gönderiliyordu. Kursa gelen öğretmenlere aylık maaşlarından ilave olarak günlük yol masrafı parası veriliyordu. Tüm masrafları hükümet karşılıyordu ve toplamda 65000 altın paraya mal olmuştu.

Hükümet ve Maârif Komiserliği ağır iktisadi buhran zamanında bile böyle büyük masraflardan kaçınmıyordu. Kurslarda öğretmenler yorulmasın diye kursları yayla bölgelerinde teşkil etmişlerdi. Yeni öğretim senesinde okulların düzene girmesi için bu sene yapılacaklar; 1) Programlar yeniden bakılıp düzenlenmeli 2) Birinci dereceli okullar için gerekli levazımata hazırlanması 3) Pedagoji okullar için gerekli kabine ve kitapların düzenlenmesi 4) Birinci dereceli okullar için gerekli kitapların hazırlanması 5) İkinci dereceli okullar için ihtiyaç olan kitapların hazırlanması 6) Sanat okulları için atölyelerin yenilenmesi ve kitapların hazırlanması 7) Pedagoji okullar için gereken öğretmenlerin temini 8) Pedagoji okulların öğrencileri için giyim, ayakkabı ve çamaşırların hazırlanması 9) Öğrenciler için kalem defter ve diğer eşyaların tedariki için plan hazırlanması ve bu ihtiyaçların giderilmesi gerekmektedir.⁴⁴

Çocuk Evleri

Çocuk evleri sosyal terbiye için en mühim ve en önde gelen meselelerdendi. Yaşanan iktisadi buhrandan dolayı okulların kapanması ihtimali vardı. Bu sebeple Çocuk evleri Mahalli İcareye Komitelerine havale edilmişti. Merkezi hükümetin maddi ve manevi sorumluluğundan çıkmıştı. Çocuk evleri mahalli hükümetinin sorumluluğuna verilmişti. Çocuk evleri Maârif idaresinin faaliyetinde önemli yer tutmalıydı. Mahalli hükümeti çocuk evlerini bir numaralı terbiye evine dönüştüremezdi. Bazı kazalar da çocuk evlerinde öğretmen bile yok idi. Bu sebeple Çocuk evleri terbiye meselesinde kendi önemini kaybedip sadece ev formasını alıyordu.

Kaza Maârif İdarelerinde bu meseleye ve umumi çocuk evlerinin durumuna dikkat vermemişlerdir. Yalnız bazı kazalarda çocuk evlerinin hayatından yakından ilgilenmişlerdi. Burada bir kısım hiç ilgilenmemiş, bir kısım Maârif Komiserliği ise ifrat derecede ilgilenmiştir. Bunun sorumlusu Maârif Komiserliği idi. Çünkü bu konu

⁴⁴Sene 1923, Sayı 4-5, s. 1-3

hakkında yol göstermeli idi. Maârif Komiserliğinin kararına göre üç aylık beş çocuk evinin masraflarını devlet karşılayacaktır. Devletin desteklediği çocuk evleri “numune terbiye ” şeklini alıyordu. “Açlık neticesi ile mücadele komitesi” çocuk evlerine az çok yardım ediyorsa da bu ancak maddi anlamda oluyordu. Çocuk evlerinin dâhili meselesi ile ilgilenmiyorlardı. Devlet sadece 5 çocuk evinin masrafını karşılamamalıydı, tüm çocuk evleri ve onların terbiyesi ele ilgilenmeliydi.⁴⁵

Yeni Okullarda Spor Dersi

Şuşa kazasına Darülmuallimat için öğretmen gönderiliyordu. Burada olan durum öğretmeni şaşırtıyordu. Çocuklar çok zayıf idi. İlkokullarda beden eğitimi dersine önem verilmiyordu, dinlemek bile istenmiyordu. Darülmuallimatlar genç öğretmenler yetiştiriyordu. Bu öğretmenlerde hem sağlam vücut, hem de heves gerekiyordu. Burada çocukların çoğu şehirli idi. Zahmet mekteplerinde çocukların yorgunluğunu almak için hiç bir eğlence yok idi. Buradaki öğretmenler 3 aylık kurs geçerek diploma almışlardı. Onların kendilerinin bile bilgisi olmadığı bir ilmi başkasına öğretmeyi bilgili yetenekli öğrenci yetiştirmeyi beklenemezdi. Beden eğitimi derslerine okullarda dikkat verilmeli idi.⁴⁶

Yeni Devir (Başlangıç Makale)

Azerbaycan Maârif hayatında yeni bir devir başlıyordu. Ülkede yaşanan iktisadi buhranlara bakmayarak maârif alanında durmadan ilerleme kaydediliyordu. Birinci dereceli okullara özel dikkat gösterilirdi, oysaki Azerbaycan’da köylerin sadece %2’si eğitilmiş idi. Köylerin tek medeniyet ocağı okullar idi. Köylülerin tüm medeni hayatı kendi okullarının etrafında toplanmalıydı. Gerek yukarıda söylenen meseleler, gerekse de başka meselelerde tüm durum maliye teminatına bağlıdır. Maârif Komiserliği maliye işine hususi derecede dikkat vermeliydi. Azerbaycan Merkez İcra Komitesinin Haziran ayı kararında bunları dikkate alarak Azerbaycan kanununun %20’sini Maârif meselesine ait etmeyi karar almıştır. Bu Azerbaycan Maârifi için çok büyük bir adımdı.⁴⁷

Sosyal Terbiye

Okulların faaliyeti sınırlı kaldığında sadece bilgi ve okuma-yazma öğretmekten ibarettir. Okulların mühim ve önemli görevlerinden biri de sosyal eğitimidir. Ama sosyal eğitime yeteri kadar dikkat çekilmiyordu. Sosyal hayat için çalışan, idraklı ve hazırlıklı üyeler gerekiyordu ve bu meseleye ciddi önem verilmeli idi. Çocuklar için küçük yaşlarından itibaren öyle bir şerait yaratılmalıydı ki onlar birbirleriyle iletişimde olsunlar, beraber gülmek, oynamak, işlemek vs. aktiviteler yapsınlar. Çocukların bütün hayatını bayrama çevirmek lazım değildi.

Serbest rekabet esası üzere kurulmuş sermaye devri, hayatı bir mücadeleye

⁴⁵ Sene 1923, Sayı 4-5, s. 17

⁴⁶ Sene 1923, Sayı 4-5, s.18-19

⁴⁷ Sene 1923, Sayı 6, s. 1

çevirmiştir. Bir şahsın talep ve dilekleri bir başkasının talep ve dileklerinden tamamen farklı olmuştur. Okullar sosyal ruh ve sevk tipinin olmasına ve yükselmesine birinci sebep ve vasıta olmalı idi. Bu okulun kuruluşundan, düzenlenmesine kadar hayata bağlı bir meseledir. Okulla sosyal hayat arasında hiç bir iletişim yok idi. Çocukların sosyal hayata dair bilgileri bir tablonun dışına çıkmıyordu. Okulla sosyal hayat arasında iletişim yaratılmalı idi. Bu iletişim sadece bir iki okul arasında değil. O zaman hallolunur ki okulla köylü gençleri arasında hakiki bir iletişim olur.

Eski okulları bitirenler biliyorlardı ki bu mesele hakkında bir cümle bile konuşulmazdı. Sanki okul dışında baş veren olaylar burada eğitim alan çocuklarla hiç bir ilişkisi yokmuş. Mesela; Rusya’da okullarda tarih dersi okutulduğu zaman burada hiç bir kelime bile konuşulmamıştır.

Tarihin birinci vazifesi odur ki etrafta baş veren hadiseleri doğru anlamak imkân veriyor. Maksatlarına ulaşmak için okullarda “siyasi bilgi” dersleri verilmelidir ki bu tür dersleri tarih derslerinden ayırmamaları gerekiyordu. Siyasi bilgi dersi tarih dersinin yerine de geçebilir.

Siyasi bilgi dersinin maksadı çocuklara muayyen bir malumatı vermek değil, sosyal hayattan alınmış vakaları değerlendirmektir. Bunun için çocuklara muayyen usuller öğretmek lazım idi ki bu usuller vasıtasıyla onlar farklı-farklı vakaları değerlendirebilsinler. Bu usulleri anlatırken onların hayatına değinilmeli tecrübelerinden faydalanılmalıydı.⁴⁸

Türkçenin Eğitim Senelerinin Taksimi

Uygulanılan sistem gereği eğitim süresi dokuz sene olarak kararlaştırıldı. Bu dokuz sene zarfında alfabeden edebiyata kadar öğretiliyordu. Dil ve edebiyat programı bu senelere bölünecektir.

Birinci sene - alfabe ile başlayan çocuklar İstanbul’da tatbik olunan iyi bir metotlar vasıtasıyla öğretmesi zor görünen Türkçe okuyup yazmayı 3 ayda uğurla öğrenmişlerdir. İstanbul Daha sonra mutlak sözlerle imla harflerini kapsayan hecelerden karmaşık olması esasına dayanır.

İkinci sene- Türkçe “sarf ve nahv” ilmi hakkında çok az umumi bilgi veriliyor.

Üçüncü sene - Türkçe “sarf ve nahv” ilmi hakkında umumi bir bilgi veriliyor.

Dördüncü sene-önceki sınıfta öğretilen esasları tavsiye edilmek suretiyle Türkçe sarf kısmı değil, nahv kısmı bütün esaslı suret de öğretiliyor.

Beşinci sene- uzun zamandır Türkçe içerisinde kullanılan Arapça ve Farsça kuralları öğretiliyor.

Altıncı sene - Türkçe eğitim işi tamamlanacak ve kabul edilecek. Daha sonra bu bir seneye sıkıştırılacaktı.

⁴⁸Sene 1923, Sayı 6, s.2-4

Yedinci sene -bu yıl edebiyat tarihi derslerine başlanmalı ve edebiyatın sosyal hayatla, güzel sanatlarla ilişkisini öğretiyordu.

Sekizinci sene- burada Türk edebiyatı 14-18 yüzyılları öğretiyordu.

Dokuzuncu sene- 18. yüzyılın ortalarından itibaren edebiyat tarihini öğretiyordu. Her 3 senede bir edebiyat tarihi mutlaka din tarihiyle beraber öğretiliyordu. Türk edebiyatı tarihinden bahsederken sonraki senede Arap edebiyatı tarihinden de bahsedilmeliydi. Azerbaycan Türkleri okullarını yeniden kuruyordu. Bu yolda da inkılapçı bir usul seçmeleri doğal idi. Yeni kurulmakta olan okul, yeni ve canlı bir hedefe doğru yürümek idi.⁴⁹

Yaz Mevsimi “Hazırlanma” Sonuçları

Okullar açılana kadar yaz tatili zamanı yeni eğitim öğretim yılına hazırlıklar yapılıyordu. Bu işlerden bazıları Maârif komiserliğine bazı kısmı ise mahalli hükûmetine havale edilmişti. Maârif komiserliğinin işleri;

- 1) Programların yeniden bakılıp düzenlenmesi
- 2) Birinci dereceli okullar için ihtiyaçların giderilmesi
- 3) Pedagoji okulları için kütüphanelerin açılması
- 4) Birinci dereceli okullar için tüm kitapların hazırlanması
- 5) İkinci dereceli okullar için eksik kitapların tercüme edilip hazırlanması
- 6) Sanat okulları için atölyelerin yapılması ve gelecek sene için ihtiyaç duyulan kitapların hazırlanması
- 7) Pedagoji okulları için ihtiyaç duyulan öğretmenlerin temin edilmesi
- 8) Pedagoji okul öğrencileri için kıyafet, çamaşır ve ayakkabıların hazırlanması
- 9) Tüm okullar için kalem defter ve diğer malzemelerin tedarik edilmesi. Maârif Komiserliği devir aldığı işlerin tamamını bitirmiştir.

1- Birinci ve ikinci dereceli ve pedagoji okulların ders programları bir önceki senenin tecrübesine dayanarak hazırlanmıştır. Sanat okulları ve genç işçi okullarının programı bir az gecikmiştir.

2- Birinci ve ikinci dereceli okulların eğitim masrafları, masrafların karşılanması 2 Nisan kararnamesine göre mahalli hükûmete havale olunmuştur. Lakin mahalli hükûmetlerinin para sıkıntısı olduğunu hissederek Maârif komiserliği kendi hesabından 600 manat ayırarak okulların ihtiyacı olan malzemeleri tedarik etmiş ve bunları tüm kazalar arasında eşit şekilde bölüştürmüştür.

3- Pedagoji okullar için fizik, kimya, tabiat odalarının hazırlanmasına çok dikkat edilmişti. Eksik olan malzemeler ise kısa sürede tamamlanacaktı. Bu okullar için kütüphane yaratılması daha zor idi. Çürük ülkede kitaplar yok idi. Ya İstanbul’dan getirilecekti ya da yeniden hazırlanıp neşrolunacaktı. Fakat neşretmek o kadar da kolay iş değildi ve daha uzun bir süre gerekiyordu. İstanbul’dan getirmek ise teknik olarak mümkün değildi. Maârif komiserliği İstanbul’a memur göndererek oradan 4000 den

⁴⁹ Sene 1923, Sayı 7, s.7-8

fazla kitap getirtti. Bunların bir kısmı şark fakültesine bir kısmı ise pedagoji okuluna verildi.

4- Birinci dereceli okulların ihtiyacı olan ders kitapları basılarak kazalara gönderilmiştir. Yalnız Türkçe gramer kitapları basılmamıştır ve onlar da kısa sürede hazırlanarak basılacaktır.

5- İkinci dereceli okulların ihtiyacı olan dersliklerin hazırlanmadı daha zor ve uzun zaman talep ediyordu. Hem de uzman gerekiyordu. Bu kitapların bir kısmı hazırlanarak okullara gönderilmiş eksik kalan kısmı ise bir sene içerisinde tamamlanacaktır.

6- Kazaklarda sanat okulları daha yeni kurulmaya başlıyordu. Bu okulların iki sorunu vardır biri atölyelerin olmaması biri de kitapların olmaması. Bu sorunlar büyük uğraşlar sonucunda bir kısmı yapılmıştır. Gence, Zagatala ve Şeki’de mekteplerde yeni atölyeler yapılıyor aletler alınıyordu. Okulun diğer sıkıntısı kitaplardı ve bu meselenin de bir kısmı hallolunuyordu. Diğer kısmı ise bir kaç ay içinde tedarik olunacaktı.

7- Halk okullarına öğretmen yetiştiren pedagojik okullarda öğretmen ihtiyacı vardı ve zorlukla da olsa bu okulları öğretmenle temin edilmiştir.

8- Pedagoji okullar Maârif komiserliği için en masraflı okul idi. Burada öğrencilerin yeme-içmesini, kalacak yerlerini, giyim ve ayakkabısını temin etmeli idi. Bu meselelerde sorunsuz şekilde halledilmiş giyimler okullara gönderilmiştir.

9- Kaza okullarının ihtiyacı olan tüm kalem, defter ve diğer malzemeler Maârif komiserliği tarafından tedarik edilerek kaza Maârif müdürlerine gönderilmiştir.

Maârif komiserliğine havale olunan tüm görevler kısa zaman zarfında gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bir kısmı yapılmıştır fakat bazı meseleler vardır ki onların 2-3 aya yapılması imkânsızdır ve bu işlemler de devam etmekteydi. Bu meselelerden de biri yeni okul binalarının yapılması konusu idi. Ve bu işe başlanılmıştı. Bina bir yıl sonra hazır olabilirdi.⁵⁰

Yazımızın reform meselesi

Yazıların çetinliği ve reform ihtiyacı olduğu Azerbaycan Türklerinden başka diğer Türk milletlerinin de düşüncesinde idi. Bu mesele her yerde konuşulsa da ne bir yol bulunuyor ne de bir iş hallolunuyordu. Azerbaycan halkı için önemli bir mesele olan yazının düzenlenmesi konusu halloldu. Azerbaycan’da yazının kolaylaştırılması için bir engel olan Arapça ve Farsça yerine Latin harflerinden oluşan bir alfabe hazırlanmış ve kabul için sunulmuştur. Güney Türkleri eski alfabeyi tutarak sadece yazıları değiştirmeyi önermişti.

Bu yazı kurallarına ait olan Tatar-Başkırt kitap ve gazeteleri yeni yazım kurallarına uygun yazılmıştır. Tatar-Başkırt’ların kabul ettikleri düzenleme sözler duyulduğu gibi yazılıyordu. Sadece eski işaretler yerine harfler kullanıyorlardı. Mesela; dünya sözünü dünya olarak “vlayet” sözünü “vilayet” olarak yazıyorlardı ve bundan başka Arap dilinden alınmış alınan sözlerde “ t, h, z”(ط, ح, ض) vs. yerine “t, h, z” (ت, ه, ز) harfleri kullanılıyordu. Arap dilinde ki h (ح) harfi yerine Tatarlar x (خ)kullandıkları

⁵⁰ Sene 1923, Sayı 8-9, s. 30-33

için harp sözü yeni yönteme göre “xarb” olarak yazılmaya başlamıştır. Harf reformunun tüm Arap harflerini kullanan şark milletleri için büyük önemi vardır.⁵¹

Öğretmenlerin Hazırlığı

Azerbaycan’ın Maârif alanındaki en büyük sorunu öğretmenlerin tekrar hazırlığı meselesidir. Bu sorunları çözmek için ellerinden geleni yapmağa hazırlardır. Pedagoji buhranından çıkmak için kuvvet ve maddi yardım gerekiyordu. Maârif teşkilatları işlerinin 9/10 kısmını bu konuya harcamalıdır.

Azerbaycan’da toplamda 1100 okul var ve burada 1450 Türk öğretmen vardır. Bu öğretmenlerden 73 kişi terbiye, 1000 kişi ilkokul, 320 kişi ortaokul ve sadece 50 kişi âli eğitim almıştır. Fakat 350 k Rus öğretmenden sadece 60 kişi ilkokul eğitimi almıştır. Azerbaycan’da iktisadi buhran zamanı birçok yeni okul açılmıştır. Sanat, fizik-tabiat, coğrafya odaları ve laboratuvarları yapılmıştır. Fakat okullardaki öğretmenlerin bilgileri burada ders verecek düzeyde değildi. İlk defa yaz mevsiminde öğretmenler için hazırlık kursları açıldı ve bu Cumhuriyetin 5 kazasında organize olmuştur. Toplamda Azerbaycan’ın 1/3 kısmını ve başlıca olarak Türk öğretmenleri kapsıyordu. Kurslarda işler hızlı bir şekilde devam ediyordu. Eğitime ihtiyacı olan köy öğretmenleri katılmıştır. Katılımcılar gece gündüz bilgilerini artırmağa çalışıyorlardı. Kurslar sosyal terbiye meselesini öğretmeyi hedeflediği için de program bu yönde hazırlanmıştır. Yaz mevsiminde olan hazırlık kursları halk Maârif Komiserliğinin yaptığı en faydalı işler. Bundan sonra öğretmenlerin tekrar hazırlanması için yalnız bu işlere önem vererek daha doğru plan hazırlanmalıdır. 1) Pedagoji kursları öğretmenlere belli bir yöntem ve ilkel bilgiler vermiştir. Bundan sonra öğretmenler özünü terbiye ve özünü hazırlama işlerini uygulamalıdır. Fakat burada bir sorun var ki Türkçe edebiyat ve Türkçe kütüphane yoktur. Maârif Komiserliği bunlara öncelik vermeli ve kısa zamanda diğer dillerden kitaplar çevrilerek neşredilmeliydi. Rus dilinde böyle kitaplar mevcut idi. 2) Bakü neşriyatı tarafından halka mahsus birçok kitap tercüme olunmuştur. Kısa zaman zarfında sosyal-siyasal kitaplar neşredilerek büyük kaza okullarına gönderilmeli idi. 3) Kış ve gelecek tatil zamanı öğretmenlerin yeniden görmeleri için kullanılmalıdır. 4) Pedagoji okulları devamlı surette yeni öğretmenlerin hazırlanmasına önem verildiği için Halk Maârif Komiserliği kendisi 8 Darülmuallimata ve 2 âli Darülmuallimata düzenlemiş. Öğretmen ve diğer malzemelerle teçhiz edilmiştir. 5) Son zamanlar Darülmuallimat Azerbaycan’ın en iyi okullarından birisi olmuştur. Okulun kendi laboratuvarı, odaları ve atölyeleri vardır. Bu okul Rusya’nın en iyi enstitüleri ile kıyaslanıyordu. Kısa sürede Azerbaycan’ın Türk Darülfünune çevrilecektir. Azerbaycan’ın medeniyet merkezine çevrilecektir. Âli Darülmuallimat yaz mevsimindeki öğretmenler kursuna yeterince destek göstermiştir. Azerbaycan’ın köylerinde cehalet hâkimdir. Köylüleri sosyal hayata teşvik etmelidir. Tabii

⁵¹ Sene 1923, Sayı 8-9, s. 33

zenginlikleri elde etmekte onlara yardım etmeli ve belli bir şekilde onu kullanmayı anlatmaları gerekirdi.⁵²

Yeni Eğitim Senesinde Türkçe

Okullar yeni eğitim senesine başlıyordu. Maârif komiserliği yaz tatili boyu iyi bir iş çıkarmıştı. Yeni okullar kurulmuş, var olan okulların ihtiyaçları karşılanmış, birinci, ikinci dereceli ve âli okullarda yeni sınıflar açılmıştır. Yeni sınıfların açılmasıyla öğrenci sayısı artmış ve ders programlarına ilave dersler eklenilmiştir. Maârif komiserliği ihtiyaçları giderse de bazı eksiklikler vardır. Geçen seneye göre daha iyi ve daha da iyi olabilirdi. Azerbaycan öğretmen ve öğrencileri için yenilik eğitim dilinin Türkçe olması idi. Öğrencilerin en çok önem vermeleri gereken konu Türkçedir. Azerbaycan kültür ve medeniyetini tanıtmak için Türkçe iyi öğretilip iyi öğrenilmeli idi. Okullarda buna ciddi önem verilmeliydi. Türkçe Avrupa'nın en kolay dillerindendir. Türkçe bir iki üç veya dört ayda öğrenilecek bir dil değildir. Umumiyetle hiç bir dil kısa bir sürede öğrenilmez. Kim ne derse desin Türkçe Avrupa dilleri arasında en kolay öğrenilen dildir. Rusça, Fransızca, İngilizce dillerinde cinse göre zamana göre vb. kurallara göre dilin öğrenilmesi zor bir hal alıyor. Ama bu zorluklar Türkçede yoktur. Türkçeyi zor öğrenilen bir dil olarak adlandırıyorlarsa ya onlar Türkçeyi bilmiyor ya da dilleri kıyaslamayı bilmiyorlardır. Tüm ilim ve edebiyat dilleri bu günkü dünyada ancak 9-10 yıl içinde öğrenilmelidir. Bir insan Fransız olduğu için Fransız dilini, İngiliz olduğu için İngiliz dilini, Türk olduğu için Türk dilini bilmelidir. Fransız'lar kendi çocuklarına ortalama 9-10 senede Fransızca'yı öğretiyor, İngilizler 12, Almanlar 11, Türkler ise 10-11 senede, tüm birinci ve ikinci dereceli okullarda her millet kendi dilini öğretmekle uğraşıyordur. Azerbaycan halkı Türkçeyi öyle benimsiyor ki hem eski Türkçeyi sadeleştiriyor hem de kurallara uyarak öğreniyor. Eğer kusursuz bir Türkçe öğrenmek istiyorlarsa o zaman Fransızlar veya İngilizler gibi 9-10 senelerini bu dili öğrenmeğe kendilerini adayacaklar. Yeni eğitim öğretim senesinde Türkçeyi öğretmeyi ve öğrenmeyi ihmal etmemeleri gerekiyordu. Türkçe bilgisi sınıfların derecesine uygun değildir. Bu da Maârif işinin gidişatına engel olabilirdi.⁵³

Üçüncü Kurultay ve Maârif (Başlangıç Makale)

Bağlanmış olan tüm Azerbaycan şûralarının kurultayda tartışma konusu olan meselelerden biri de Maârif meselesidir.

Maârif meselesi şûra hükümetinin en önemli meselelerinden biridir belki de birincisidir. Her defasında kurultaylarda tartışmaya açık bir meseledir. Bu defa Azerbaycan şûralar kurultayında günlük meseleler arasına dâhil oluyor. Şûra Azerbaycan'ın önemli işlerinde Maârifin ilerlemesini tartışmaya açıyor ve burada kurultayın görevi yeni yollar göstermek ve çareler bulmaktır. Kurultayda kabul edilen

⁵² Sene 1923, Sayı 10, s. 31-34

⁵³ Sene 1923, Sayı 10, s. 34-36

kararlar Maârif işlerinin yükseltilmesinden ibarettir. Okul malzemelerinin temin edilmesi, öğretmenlerin ihtisasları iyi bilmesi için tedbirler, pedagoji okullara dikkat verilmesi, neşriyat işinin iyileştirilmesi, sanat okullarının geliştirilmesi, genç Türk uzmanları yetiştirmek ve onların âli okullarda ders vermelerini temin etmek, siyasi Maârif işlerinin yükseltilmesi için çalışmak, tüm teşkilatlanmada maddi ve manevi yardım etmek gibi kararları Maârif Komiserliğini görevlendirmişlerdi. Bu işlerin çoğu mali duruma bağlıdır. Onun için de kurultay Maârif Komiserliğine gerektiği kadar yardım edeceğini ve bu ücretin hiç bir zaman kesintiye uğratmayacağı hakkında karar vermiştir. Kurultay kendi görevini yerine yetirip kararlar aldı. Bundan sonrası bu kararları uygulamaktı ve bu bir tek Maârif Komiserliği değil tüm hükümetin sorumluluğunda idi. Kurultay da görüldüğü gibi insanların %98'i cehalet ve cahillikte boğuluyordu. Azerbaycan bir gün kendi cehaletine karşı savaşacaktır.⁵⁴

2.3 Sanayi-i Nefise Hayatı

Türk Hükümet Tiyatrosunun Geleceği

Sanayi-i nefise ve özellikle de tiyatronun herhangi bir millete ait olması dikkate alınmamalıdır. Sanayi-i nefise beynelmileldir ve dili de aydın olmalıdır. Rol ifa eden iki kişinin dili, ifade şekli bile farklıdır. Aslında aynı sözü ifade ediyorlardır ancak farklı ses tonunda ve farklı ahenktedir. Türk nağmelerini yetkinleştirmek için Müslüman olmak gerekmiyor, iyi eğitim görmüş besteci olmak gerekir. Bu iyileştirmeler Türk tiyatrosunda hayata geçirilmezse Türk tiyatrosunun geleceği tahmin edilemez. Rusya da onlarca yıldır "Rus operası" devam ediyordu. İzlemeye koyulan operalar arasında yalnız 1-2 tane Rus operası vardır. Korsakov, Çaykovski, Sarok, Rimeski vb. Bu operalarda Rus el nağmeleri ve Rus milli nağmeleri vardır ve bu da içeriğin Rus hayatından örnek alındığını kanıtlıyordur. Rus bestecisi kaleminden yazılmamış operalar çoktu ve bunlar Fransız, Alman, İtalyan operalarıydı. Türk operasının gelişmesi için ilk önce Avrupa dillerini bilen aktris ve aktörler yetiştirmek gerek ve en kısa sürede İtalyan Fransız dillerinden kolay okunan operalar Türkçeye tercüme edilmelidir. Bu oyunlar Türk aktris veya Türkçe bilen Rus aktris tarafından gerçekleştirilmelidir.⁵⁵

Sahnemizdeki Noksanlar

Azerbaycan sahnesinin başlıca olarak 3 noksanı vardır. Bunlar: 1)Repertuar 2) Rejisörlük 3)Aktör Piyeslerin çoğunun eskiden yazılması ve insanların ilgisini çekmemesi. 30 yıl önceki olayların tekrar etmesi insanların unuttuğu kahramanlar hakkında veya günümüzün olaylarını bire bir yazmak gibi hatalar olmasıdır. Diğer sahnelerde hatalar zaruri sebeplerden olurken bizde kendimize bağlı olan ve asla yol verilmemesi gereken sebepler mevcuttur. Repertuar oluştururken halkın ilgi alanına zekâsına uygun yapılması gerek eski piyesleri çıkarıp yeni eserler eklemek gerektir. Sahne düzeni ve libasların azlığı oyunlara etki gösteriyordu. Bir tarihi eser tasvir

⁵⁴ Sene 1923, Sayı 11, s. 1

⁵⁵ Sene 1923, Sayı 1, s. 24-25

edilirken dönem dikkate alınmıyor ve ortaya kötü görüntü çıkarır. Tiyatroda grim ve giyim hepsi uyumlu olması gerektir. Aktörlere eğitim verilmelidir. Onların psikoloji hakkında bilgileri yoktur. Sahnede oyunun ruhunu izleyiciye yansıtmıyor veya kendi ruh haliyle oyunu devam ediyordur. Bu gibi hatalar sahnenin affedemeyeceği hatalardır.

Türk Tiyatro Sahnesinin 50 Yıllığı

Türk tiyatro sahnesinin 50. yıl dönümü ile ilgili Maârif Komiserliği binasında toplantı yapılacaktır. Edipler işçiler katılacak. Türk tiyatrosunun sanatının yükseltilmesi için komisyonlar oluşturulmuştur. 1) sanat komisyonu 2) maliye komisyonu 3) tahrir komisyonu 4) tebligat komisyonu. Yıldönümü komitesinin riyasetine Nerimanov Ağamalı oğlu fahri başkan, Mikayılov başkan, Şahtari kâtip, Tahmasib Kerimov üye olarak katılmışlar.⁵⁶

Azerbaycan Türk sahnesinin elli seneliği münasebeti ile Hüseyin Arablinski'nin hayat ve psikolojisinden bir kaç hatıra!

Hüseyin'in annesi 12 yaşındayken onu yaşlı bir Rus kadının aracılığıyla ikinci Rus-tatar mektebine getirmiştir. O da eski tipli mekteplerde solan çiçeklerden biriydi. O babasını kaybetmişti. Ağır şartlardan okula devam edememiştir. Annesi bir hayırseverden onu okutmasını, bir meslek sahibi yapmasını rica etmiştir. Onun yoksul olduğu göz önünde tutularak ismi soy ismi alınarak okula kayıt oldu. Bu okulda iki sene okudu ve burada Rus dilini öğrendi. 1890 senesinde iptidai mektebi bitirdi. Daha sonra sanayi okuluna gitmiş, fakat hiç birini bitirememiştir. O zaman Bakü'de Türk sahnesi veya muntazam olarak yoksul talebeler yararına yılda bir veya iki defa tiyatro ve oyun düzenleniyordu. Libas vs. levazımatları öğrencilere özel yapılıyordu. Hüseyin'in ilk sahnesini 1897 senesindeki Nevruz bayramı zamanı tiyatrosunda Han Sarabski komedisindeki Muhtar Kerim'in rolü ile oynamıştır. O kendi rolünü oynarken heyecandan kendini kaybetmiş ve çok yüksek sesle konuşurken sesi sahneye yayılmıştır. Bu çok büyük hata idi. Fakat dönemin izleyicileri sahnenin kurallarını bilmediklerinden onu alkışlamaya ve bu durumu sevmeye başlamışlardı. Hüseyin sahnede Arablinski lakabını kullanıyordu. 1905 yılında Gürcistan'a iş gezisine gönderilmişti. Orada Ağa Muhammet Gacar faciasının oyununda rol almıştır. Arablinski Azerbaycan sahnesinde en zor rolleri alan aktör idi. O her bir rolünü suflörsüz oynuyordu. 1919 senesinde o İran müsameresi zamanı Bakü kulübü sahnesinde rol almıştı. İnsanlar onun hangi rolü üstleneceğini merakla bekliyordu. Bu sahneden bir kaç gün sonra o akrabası tarafından silahla ateş edilerek öldürüldü. Arablinski faciası Azerbaycan sahnesi için matemi bir hadise idi. Arablinski Türk sahnesinde uzun zaman hatırlanacaktır.⁵⁷

Mevsim yaklaşıyor (tiyatro mevsimi yaklaşıyor)

⁵⁶ Sene 1923, Sayı 2 , s. 27-30

⁵⁷ Sene 1923, Sayı 3, s. 33-36

Sahnemiz mevsim itibari ile 15 senesine giriyor. Geçen sene sahnemizde bazı iptidai sorunlar vardı bunlardan biri aktörlerin senaryoların içeriğinden haberdar olmamaları idi. Senaristten senaryoyu alıp okumadan sahneye çıkıyor ve herkes kendi kafasına göre oynuyordu. İkinci bir sorun sahne dili idi. Aktörler, zarif ahenkli konuşmalı, hareketleri naif olmalıdır. Dil cehaletten o kadar zayıflar ki bu halleri ile sahnede yükselemezlerdi. Bu sorunlarla beraber geçen seneden daha iyi durumdalar ama yine de beklendiği kadar izlenilmiyorlardı. Yeni ortaya çıkmış olan tenkit ve tebliğ tiyatrosu inkılabın doğurduğu yeniliktir. İnkılap ile doğan yeni fikir yeni görüşler tiyatroyu kendi gayelerine uygun hizmet etmesini sağladı. İnkılap ilk günden tenkit ve tebliğ tiyatrosunun eskiye dair her şeyi baltalayarak izleyicisini yeni bir hayata davet ediyordu. Tenkidi ilk açık ve sade surette, tebliği ise hissiyat üzerinden yürütüldü. Her yerde olduğu gibi Türk tenkit ve tebliğ tiyatrosu 2 yıllık zamanda faaliyet gösterdi. Bu yolun doğru olup olmadığı ve uğur kazanılması merak ediliyordu. Birinci yıllı karşılaştırılırsa ikinci yılda gözle görülür ilerleme kayıt edilmiştir. Türk tenkit ve tebliğ tiyatrosu bu yıl boyunca kıymetli eserler çıkarmayı başarmalı ve eski repertuarda olduğu gibi önemsiz eserlere yer verilmemelidir.⁵⁸

2.4 Edebiyat

Şiirler

"Elac"- Bedreddin Seyidzade	Sene 1923, Sayı 1, s.16
"Peyğember" - Hüseyin Cavid	Sene 1923, Sayı 1, s.16
"Mayıs Gecesi" - Abbas Sehet	Sene 1923, Sayı 1, s.17
"Peyğember" - Hüseyin Cavid	Sene 1923, Sayı 2, s.12-17
"Ayrılmam" - Aliyeviski	Sene 1923, Sayı 3, s.22
" Sağalmaz" - Hüseyin Cavid	Sene 1923, Sayı 3, s.22
"Halkımızdan"- Mehemed Seid Ordubadi	Sene 1923, Sayı 3, s.22
"Şair " - A. Sehet	Sene 1923, Sayı 3, s.23
"Şiir incileri" - Abdulselimzade Mehemed Hadi	Sene 1923, Sayı 3, s.23
"Hazar Sahillerinde" - İsmail Hikmet	Sene 1923, Sayı 4-5, s.19
"Buldum" İsmail Hikmet	Sene 1923, Sayı 4-5, s.19
"Gelmez mi?" - Celal	Sene 1923, Sayı 4-5, s.19

⁵⁸ Sene 1923, Sayı 8-9, s. 40-41

"Turane" - Bedreddin Seyidzade	Sene 1923, Sayı 4-5, s. 20
" Kız kulesi" - Cefer Cabbar	Sene 1923, Sayı 4-5, s.21-25
" Nezire " - Ğafur Reşat	Sene 1923, Sayı 4-5, s.33
"Zavallı ben" - A.Tağızade	Sene 1923, Sayı 6, s.19
"Unutulmuş genç" - Süleyman Rüstemzade	Sene 1923, Sayı 6, s. 19
"Zavallılar " - İsmail Hikmet	Sene 1923, Sayı 6, s.20
" Hicranında " B. - Mürřid	Sene 1923, Sayı 6, s.20-21
"Peygamber" - Hüseyin Cavid	Sene 1923, Sayı 7, s.11-28
"Peygamber" - Hüseyin Cavid	Sene 1923, Sayı 8-9, s.1-7
"Yıldırım" - İsmail Hikmet	Sene 1923, Sayı 8-9, s.8
"Peygamber" - Hüseyin Cavid	Sene 1923, Sayı 10, s.1-9
"Peygamber" - Hüseyin Cavid	Sene 1923, Sayı 11, s.2-11
"Olsun koy" - Cefer Cabbarlı	Sene 1923, Sayı 11, s.10
"şark güzeline" - Abdulla řaik	Sene 1923, Sayı 11, s. 11

Olsun Koy!

Hayata geldiğim günden belaya çarpıldım,
 Alıştı kamlara gönüm, o yarım olsun koy!
 Senin ki, aşkına ruhum perestiş eyler idi,
 Fakat, dedin, deli ruhun şıkarım olsun koy!

Vefalısın, dedim, eşkin gönülde berkittim,
 Gönül, yürek, ne var aldın da, mahvolup bittim;
 Senin için her şeyi, hep kainatı terk ettim,
 Bu göz yaşında fakat ihtiyarım olsun koy!

Cefer Cabbarlı

Sene 1923, Sayı 11, s.10

Peygamber

Dram – 4 perde
Biset, Davet, Hicret, Nüsret

Bi'set

Aydın ve yıldızlı bir gece. Mekke yakınlarında Hira dağı... Etrafında mağaralar, yalçın kayalar, sarı inişler, korkunç uçurumlar... Peygamber eli alnında derin düşüncelere dalmış... O, kırk yaşında, güzel bir sima... Alnı, göksü, omuzlarının arası geniş; rengi gül rengine mail esmerimsi ve nurani... Saçları ne pek kıvrıcık, ne de pek düz; sakalı bir tutam, sık ve tam... Bilekler, kollar kalın ve kuvvetli... Büyük başlı, hilal kaşlı, çekme burunlu, yuvarlak suratlı, orta boylu, iri kemikli; kirpikleri uzun, iki kaşının arası açık, fakat bir-birine yakın. Gözleri kara ve büyücek... İşte o dalgın ve muammalı gözler, gecenin sükûtunu okşayan hazin ve bayıltıcı bir ud zümzumesini dinleyerek, uyuyor gibi, kendinden geçmiş. Bu sırada pembe, mavi, menekşe nurlar içinde altın kanatlı, füsunkâr bir melek gökten iner ve ilahi bir ahenkle Peygambere hitap etmeye başlar.

M e l e k

Ulu dahi, sen ey büyük rehber!
Kalk, uyan! İşte her taraf, her yer,
Hep tabiat dalıp da rüyaya,
Celbeder ruhu şiirü sevdaya,
Gece, yıldızlar ile pürhülya,
Seni dinler sükût içinde feza...

P e y g a m b e r

(başını kaldırır, hayret ve ıstırap ile)

Yine rüya mı gördüm acaba?
Sen nesin, söyle?

M e l e k

Ben mi? Hiç sorma!
Ezeliyyet şafaklarında açan
Taze bir gonca, pembe bir yıldız.
Ebediyet ufuklarında uçan
Tanrı koynunda beslenen bir kız.
Şiirü hikmet, zekâ ilahesiyim,
Ulu dâhilerin nedimesiyim.
Ayrı olsak da işte her ikimiz
Bir rûbabın inilleyen sesiyiz.

P e y g a m b e r

Ne için geldin, anlamam, yine sen?

M e l e k

(göğe doğru)

Ona kaldırmak isterim seni ben.

P e y g a m b e r

Ah, sen daima gelir de bana,
Sonra hep gösterirsin istiğna.

Ben kimim, söyle! Sen nesen? Göster!

M e l e k

Ben melek, sen de, sen de Peygamber.

P e y g a m b e r

(şaşkın, geri çekilir)

Ya! Demek sen melek misin? Hayret!

M e l e k

Ben senim, sen de ben, şaşırma, evet

Ben senin eklinim, fakat daim

Şu kıyafetle zahir olmadayım.

P e y g a m b e r

Gel, yakın gel, aman, ne dilbersin!

Yok, sakın, gelme, dur, ne söylersin?

Yene sarsıldı müzterib ruhum,

Dur, aman, sanki kalbi-mecruhum

Şevkü hasretle dans eder, sızlar,

Onu bir kahr hende yaldızlar.

Kopuyor ta içimde bir tufan,

Beynim ateş saçıp durur her an.

Yanıyor benliyim, düşüncelerim,

Çare bul, yoksa mahvolup gederim.

M e l e k

En güzel çare: işte ezmü sebat,

Olma asla esiri-hissiyat,

Bırakıp eczi durmadan yüksel,

Yüksel, ey şanlı kahraman, yüksel!

Erşi-lahute doğru aç şehper,

Daima yüksel, ey büyük rehber!

P e y g a m b e r

Yok, kanat yok! Ben işte bir aciz

Yolcuğum kimsesiz, tesellisiz.

Çevrem ıssız mağaralar, yalçın

Kayalar, sarp inişler, ah, azgın

Uçurumlar, alev saçan ovalar.

Ruhu kasvetle yıldırان havalar...

Bir çemen yok, akar su yok, heyhat!

Göz, kulak burada duymaz aşku hayat.

Hüseyin Cavid

Sene 1923, Sayı 7, s.11-28

Hicret

Aynı şehirde mezarlık. Kenarda bir evcik, iki-üç hurma ağacı. İkinci çağı... Evsahibi Seid telaş ile gelir, kapıyı şiddetle çalar. Kapı açılır. Onun 30 yaşını geçmeyenkarısı – Hettab kızı karşısına çıkar.

H e t t a b k ı z ı

Seid, yüz-gözünü saran

Bu telaş niçin, acaba?

S e i d

Ahdetti kardeşin ilan

Dehşetli bir kurultayda...

Sükût...

H e t t a b k ı z ı

Aman, nedir ahdettiği?

Bu telaş, bu susmak niçin?

S e i d

Hettab oğlu ant içti ki,

Peygamberi mahıv eylesin!

H e t t a b k ı z ı

(sarsılmış ve korkulu)

Ah, bu korkunç haber beni

Bir yıldırım gibi vurdu.

Tanrı kurutsun elini

Yok, o artık pek kudurdu!

S e i d

Bilse hele sen de, ben de

O dine iman etmişiz;

Hiç sağ bırakmaz, ilk önce

Bizden öc alır şüphesiz.

(Uzaktan Hettab oğlu görünür)

H e t t a b k ı z ı

İşte kendisi! Şerrinden,

Ya Rab, sen sakla bizleri.

H e t t a b o ğ l u

(kinli adımlarla yaklaşır)

Seid! Sizden var mı gören

Hiç o düzme Peygamberi?

H e t t a b k ı z ı

Yok, bir kimsenin Haberi.

(Seidi gösterir)

Ne zevcem görmüş, ne de ben.

(Her ikisi içeri girer)

H e t t a b o ğ l u

(eli kılıcının kebzesinde, kızgın)

Hayır, asla o serseri
Kurtulamaz şu pencemden.
(Bu sırada Ebu Talib oğlu suretli adımlarla gelip geçer)
Dur, ey Ebu Talib oğlu,
Bu suretle sen nereye?
E b u T a l i b o ğ l u
Gediyorum Tanrı kulu
Peygamberle görüşmeye.
H e t t a b o ğ l u
Sizlerdeki hesap-nesep
Belli, herkesçe muhterem.
E b u T a l i b o ğ l u
(onun sözünü keserek)
Fakat bence ilim, edep
Hesap-nesepten makeddem...
H e t t a b o ğ l u
Sözlerimi kesme, dinle!
E b u T a l i b o ğ l u
Dinliyorum, evet, söyle.
H e t t a b o ğ l u
Bence atıp yeni dini,
Ecdadınla öğünmeli...

Hüseyin Cavid

Sene 1923, Sayı 8-9 , s.1-7

Nusret

Sekiz yıl sonra. Mekke’de baş reisin evi, altın şamdanlarda rengârenk mumlarla donatılmış, Mısır ve Şam kumaşlarıyla süslenmiş, sandalye ve halılarla döşenmiş büyük bir kabul odası... Sağda ve solda birer kapı, karşıda girilmek için basamaklarla inilir geniş bir kapı ve iki büyük pencere... Gece... İştirak eden eşhasın sima ve kıyafetlerinde sekiz yıllık bir değişiklik göze çarpar. İki hizmetçi – kara kul – öteyi-beriyi düzelterek konuşurlar.

B i r i n c i h i z m e t ç i
Bana bak, arkadaş! Ne var, ne haber?
Yeni mucize mi yaptı kâhinler?
Bu tedarik niçin, nedir bu telaş?
Söyle, anlat, değil miyiz sırdaş?
İ k i n c i h i z m e t ç i
Yolcu varmış Medine’den, ilan
Geliyor baş reis Ebu Süfyan.

Mekke eşrafı hep kadın, erkek,
Onu besbelli görmeye gelecek.

B i r i n c i h i z m e t ç i
Şu seferden nedir murat acaba?
Görünür bunda var büyük mana.

İ k i n c i h i z m e t ç i
Ya, sebepsiz değil evet, bu sefer,
Bir düşün, kaç yıl oldu Peygamber
Günde bir harp için kıyam ediyor,
Günde bir başka macera güdüyor.
Kurtulup kaçtı Mekke'den, o zaman

Ona birçoklar ettiler iman.
Oldu yardımcı hep Medineliler,
Bütün etrafa şimdi hüküm eyler.

Baş reis işte ihtiyat ederek
Gitmiş, etsin onunla bir dernek.
Yapa ta öyle bir muahide ki,
Kalka düşmanlık ortadan, belki...

B i r i n c i h i z m e t ç i
Çok yazık baş reis efendimize,
Yüz verir her zavallı kimsesize.
Bu tenezzül revamı sanki ona,
Gediyor, gör, kimin ayaklarına.

İ k i n c i h i z m e t ç i
Sakın, aldanma, kimsesiz değil o,
Var onun arkasında bir ordu.
Her ne emir etse cümle başvuruyor,
Bütün etrafı titretip duruyor.

B i r i n c i h i z m e t ç i
(yarı açılmış sağ kapıdan bakar)
Pek mükedder, fakat reise hanım,
Geliyor işte, bak!

İ k i n c i h i z m e t ç i
Bırak, a canım!
Neme lazım, hemen vazifene bak,
Çabuk ol haydı! Yoksa çok kızacak.
(Her ikisi meşgul olur. Reise gelir, eğilirler)

R e i s e
(birinci hizmetçiye)
Bana bak, sen bulun fakat burada,
Her ne lazımsa, yap, bakıp durma!
(İkinci hizmetçiye)
Sen de çık, bekle, gör ne var, ne haber,

Her misafir gelirse ol rehber.
Bir de Şemsa gelirse ihbar et,
Bana gelsin...

Hüseyin Cavid

Sene 1923, Sayı 1, s.2-11

Hikayeler

" Aldanmış Emir" - Simurğ	Sene 1923, Sayı 1, s.19-21
"Zırrama" - Mansureddin	Sene 1923, Sayı 1, s.21-23
"Kuzu" - Mansureddin	Sene 1923, Sayı 2, s.18-20
"Kan Bulağı" - Süleyman Sani	Sene 1923, Sayı 3, s.24-27
"Mehammed Hadi" - Salman Mümtaz	Sene 1923, Sayı 3, s.27-33
"Şehit Anaları" - Amir M.	Sene 1923, Sayı 4-5, s.25-27
"Mehammed" - Hadi Kazımoğlu	Sene 1923, Sayı 4-5, s.27-30
"Şah Hatayi" - Salman Mümtaz	Sene 1923, Sayı 4-5, s.30-33
"Aşçı kadının izdivacı" - N.İsmet	Sene 1923, Sayı 6, s.21 -23
"Adab korkusu" - Simurğ	Sene 1923, Sayı 6, s.24-25
"Azerbaycan şairleri Şah Hatayi"- Salman Mümtaz	Sene 1923, Sayı 8-9, s.10-16
"Şah Hatayi"- Salman Mümtaz	Sene 1923, Sayı 10, s.9-18
"Şah Hatayi"- Salman Mümtaz	Sene 1923, Sayı 11, s.11-17

2.5 Genç Kalemler

Macmuanın üçüncü sayısından itibaren genç yazarların şiir ve hikayelerini neşrederek bu gençlere destek oluyordur.

Hicran

Aşık oldum bir güzel nigara

Hicranda akıbet düřdüm avara.
Gözlemekten bakmaktan bu yollara
Kalbim sınık gönlüm yaralı olmuş.

Abdalar H.

Sene 1923, Sayı 3, s.39

Dertlilik

Sevda düştü başıma
Ağı kattı aşım
Hiç de acımazmısın
Gözelim göz yaşım

Halit M.

Sene 1923, Sayı 3, s.39

Bulunmaz!

Sevgilimin hicri fikri hayali
Eylemiştir beni başı belalı
Dert elinde yaralı
Derdime bir çare derman bulunmaz

Abdalar H.

Sene 1923, Sayı 4-5, s.50

Bahar gelişi

Bahar gelir güller açar çemenlerde dağlarda
Her terefdendir etir saçar karanfiller bağlarda

Seyidzade Hatice

Sene 1923, Sayı 4-5, s.50

Ah... Belki... (mensur şiir)

Bazen diyorum her güzel, yinede güzeldir.

Cennetlere bir saniye ömre bedeldir.
Aylarla olur şahs çeke möhnet ve zat
Bir anda hoşkam olur görse mehebbet

Hacıoğlu

Sene 1923, Sayı 4-5, s.50

Gurbet yollarında

Gurbette yaşamak sanki zindanda
Yanmırda halıma sebep hicranda
Gönlüm tebil tanasından dolu kandır
Ah ne edim dillerde kalmışam ben.

Abdalar H.

Sene 1923, Sayı 8-9, s.44

O ve ben

İki cavan iki kızgın yürekde
Şule çeker nazlı bir duyğu yanar
İki aşık biri- birini sevmekte
Ne güzel şey ben yanaram, o yanar.

B.Murşid

Sene 1923, Sayı 8-9, s.44

Daha ne kaldı

Bu güzel bahçeler تنها mı yoksa
Senin için gezmeden yerler mi kaldı?...
Bakışın gönlümü ezdimi yoksa
Sende merhemetden esermi kaldı...

Salman Mümtazzade

Sene 1923, Sayı 8-9, s.44

"İnandın gerek" - Necdet Z.

Sene 1924, Sayı s.46

Korkuram

Aşkına çıkıyor göklere
Bunu tasdik edersek nakam
Dedik gel bağçaya ay yüzü maham
Gelerem korkuram hicran olmasın.

Süleyman Rüstem

Sene 1923, Sayı 11, s.46

Ağlama

Ağlama gözelim ağlama ruhum
Kökleme gemlerin cereyanı gelir
Şu mahzum kalbimden sanki mecruhum
Ağlama bağçanın bağbanı gelir.

İsmayıl Kalizade

Sene 1923, Sayı 11, s.47

Aşk ve emel

Her yerde aşk olursa o yerde hayat olur
Aşk olsa ruh olur ve tüm kaanat vardır
İnsan yaşar ne ile yakın aşk ile evet
Aşk ile halk olur beşeriyetle merifet

Sevgi demetinden

Sene 1923, Sayı 11, s.47

2.6 Tenkit ve Bibliyografya

Azerbaycan Şairlerinden Nesimi

Azerbaycan'ın ilk meşhur şairlerinden olan Nesimi hicri 8 yüzyılda Şamaxı'da doğmuştur. Önceleri Hüseyini mahlasını kullanırken, Fazlullah-ı Hururifiye bağlandıktan sonra Nesimi'yi kullanmıştır. Şiirlerinde sekiz ve otuz iki harfe dayanarak insan yüzünün Tanrının yerdeki yüzü olduğunu söylüyordu. Seyit soyundan geldiği için o, Seyit İmameddin, Emr Ameddin, Mir Umadeldin veya seyit Nesimi isimleriyle bilinmektedir. Nesimi, iptidai Bektaşî meslekini tebliğ ettirmekle kalmıyor, aynı zamanda kabul ettirip, taraftar topluyordu.

"Surette gerçek bektâşî çoktur

Nesimi tek manada adı her hicran kimya değil.

Çün Nesiminin Ebül Fazıl oldu hakdan künyesi

Cümle asımanın hürufi ayan ilkabındadır".

Nesimi Türkçe, Farsça ve Arapça yazmış olduğu şiirlerinde Şah Fezullahı medh ve sefa ederek ismini her zaman hürmetle anıyordu. Hurufî mezhebinde olduğu için bazen toplum inançlarına muhalif olan ifadeler söylüyordu. Hayatının sonlarına doğruysa çok daha coşkulu yazdığı biliniyordu. Hazret-i Muhammed'den sonra Hazret-i Ali'yi ve diğer imamları konu edinmiş ve daha ziyade On İki İmam için şiirler yazmıştır.⁵⁹

Talim Kitaplarımız

Mekteplerimizin en büyük sorunlarından bir tanesi eğitim kitaplarının olmamasıdır. Maârif çalışanları da bu sorundan haberdardır, aynı zamanda onu da biliyorlar ki, Türk dilinde eğitim verilmeye başlanıldığından beri sadece bir iki tane Türk dili eğitim kitaplarından ziyade bilimle ilgili başka kitaplarımız da yoktur. Bu ihtiyacı aradan kaldırmaya çalışan öğretmenler ders kitapları hazırlamaya başlamışlar ve bazıları yayınlanarak okullarda okutuluyormuş. Kitap olmadan eğitim çok yavaş ilerlediğinden yeni yazılan kitaplar tenkit olunmadan basılıyordu. Oysaki bu kitaplarda da kusurlar vardı. Bunların arasında okullarda okutulmaması gereken kitaplar bile vardı. Maârif komiserliğinin isteği üzerine deneyimli öğretmen tarafından incelenen bu kitaplarda birçok hatalar bulunmuştu. Bu hatalı kitaplardan bir tanesi de Gafur Reşid'in coğrafyasıdır. Bu kitapta yer alan bilgiler dağınık, sistemsiz ve çok karışıktı. İlâveten, görsellerin bazılarının coğrafya ile ilgisi yoktu. Örneğin, kitapta "önemli hükümetler" diye bahsedilen hükümetlerin neye dayanarak önemli kabul edildiği ile ilgili bilgiler yer almıyordu. Eğitim hayatında bunun gibi çok sayıda hatalı kitaplar vardı.⁶⁰

Mahmut Emi

⁵⁹ Sene 1923, Sayı 1, s. 26-30

⁶⁰ Sene 1923, Sayı 3, s. 36-37

Mahmut Amca 74 yaşında Bakü’de vefat etmiştir. Hayatının 42 yılını eğitime, öğretmenliğe adanmıştı. O, Azerbaycan’ın eski öğretmenlerindendi. 19 yüzyılda Azerbaycan’da Türkçe okul yoktu. Eski usul medrese eğitimi ve mollahaneler vardı ki, burada da eğitim Arapça idi. İptidai eğitim Arapça, orta eğitim ise Farsça oluyordu. Azerbaycan’ın İran’ın etkisi altında olduğu dönemlerde Fars ruhu medeniyete yansımıştır ve bu edebiyatta da kendini belli ediyordu. Hem resmî hem de özel okullarda eğitim Arapça idi. Bunun için Mahmut amca «Gori» seminaryasını bitirmiş, Mahmut Gorinin ilk mezunlarından. Mahmut Gori de Türkçe eğitim almamıştı. O, bir Rus dili öğretmeni idi ve yıllık okul planını da ilk defa hazırlamıştı. Lakin 1881 senesinde iptidai okullarda Türk çocuklarına Türk dili dersi verilmesi ders programına yansımış, bunun sonucunda da öğretmenler hem Türkçe bilmedikleri için, hem de Türkçe kitap olmadığı için zor durumda kalmışlardı. 1905 senesinde Türkçe okulların sayısı artmış. Artık Türk çocukları kendi ana dillerde eğitim alabiliyorlarmış. Okullarda yaşanan derslik sıkıntısını da herkes tarafından takdir alan Türkçe kitapları yazarak Mahmut amca aradan kaldırmış. 1907 senesinde yazdığı “Türk alfabesi” kitabı ise öğretmenler tarafından sevilmiş ve okullarda okutulmuş. Mahmut amcanın hizmetlerine hürmeten Maârif komiserliği, Mahmut amcanın kızının eğitim ve terbiyesinden sorumluluğu kendi üzerine almakla, Bakü Darülmüallimata kabul etmiştir. Bundan başka senelerdir öğretimi ve idari işleriyle ilgilendiği yedinci şûra okuluna onun adı verildi ve Şamaxı’da ismine kütüphane yapılmıştır.⁶¹

Tâlim Kitaplarımız

İlim kitapları çok azdır ve kullanılanlarda da çok fazla yanlışlar vardır. Öğretmenler bu konulara değinmiyor. Ama bunu düzeltmeye çalışılmalıdır. Son beş yılda Sami’nin sayesinde bir sıra muvaffakiyet elde edilmiştir. Maârif ve Medeniyet mecmuasında Samet in ders kitaplarını umumu hataları olduğunu söylüyor başlıca olarak da coğrafya kitabını tenkit ediyor. Tenkit iyi bir şeydir yanlışları görmeye ve düzeltmeye yardım ediyor. Ama bu sefer Sami'nin kitabı tam okumadan tenkit etmesi, aslında var olan şeyleri inkâr etmesi onun hatasıdır. Coğrafya kitabında kıtaların yanlış yazıldığını beyan etse de aslında bu bir gereksiz eleştiridir. Sami birinci dereceli mekteplerde ilk defa okunmak için bir malumat kitapçığı muayyen bir sistemin olmamasını tenkit ediyor. Öğretmenler ders kitabı yazarken bu kitap aslında sistem denilen bir sürü prosedürden geçiyor ve sonuç olarak bizim istediğimiz gibi kitap neşrettirmek imkânsız oluyor. Ders kitapları hususi olarak coğrafya kitapları Maârif Komiserliğinin meramnamesine uygun olarak hazırlanmıştır. Tüm derslikler 1921 yılında neşrolunmuş ve tedris için mekteplere gönderilmiştir. Son olarak öğretmenlerden tenkit etmeyi rica ediyor. Tenkit, hataların düzeltilmesi sistemin yenilenmesidir.⁶²

Bir İki Söz Daha

⁶¹ Sene 1923, Sayı 3, s. 37-39

⁶² Sene 1923, Sayı 4-5, s. 43-44

G. Reşat kendisi tenkit taraftarı olduğunu belirtse de aslında öyle değildir. Özel komisyon tarafından basılmış coğrafya uzman Reşat'ın iştiraki ile sisteme ve meramnameye uygun bir kitapta öğretmen olmayan biri tenkit ediyor. Medeniyet hakkında malumat vermek Cafer Efyenin işi değil bundan ötürü hususi İlim medeniyet dersi var. Bir de içtimai terbiye ve neşriyat şubesinin şimdi vazifelerinden olmalılar. Büyük kusurlu kitaplardansa İlim Kitaplarının çevirisi daha önemlidir.⁶³

Laçın Povesi Hususunda

İnkılap sonrası eser yazmaya başlamış olan Süleyman Sani Ahundov'un 3 perdeli "Laçın Yuvası" şûralaşmanın yıldönümü için hazırlanmıştır. Muhalifin sözlerine göre 5 günde yazılıp hükümete takdim edilmiştir. Bu mevzuda yazılmış birçok eser arasında bu seçilmiş ve birincilik mükâfatı verilmiştir. İçeriği inkılap zamanı oğlu Cihangir'i Rusya'ya göndermişti ve Emiraslan ağa bununla iftihar ediyordu. Kendi soyunu herkesten üstün tuttuğu için kendi kardeş kızı Pericahan'ı oğluna nişanladığı için seviniyordu. Çünkü o da kendisi gibi değeri ancak para pulda görüyordu. Cihangir Rusya'dan Bakü'ye oradan da isyan eden Karabağ beylerine haddini bildirmek için Kızıl Ordu ile ana yurda yürüyüş yapıyordu. Son darbesine hazırlanırken babasına teslim olmayı tebliğ etmiştir. Onu anca sevgilisi nişanlısı ikna edeceği için ona telgraf yolluyor. Ama kız reddediyor. Karabağ beylerinin son sığınacağı Laçın yuvası kalesi idi. Oraya çekiliyorlar. Kızıl ordu Karabağ'a giriyor Cahangir'in annesi vurularak öldürülüyor babası kendini hançerle öldürüyor. Cihangir nişanlısını şark kadınlarının öncüsü olmayı teklif ediyor. Edebiyatımızın eksik yönlerinden biri odur ki hiç bir yazar şive veya lehçe belirtmiyordu. Burada da aynı sorun vardı ve hiç bir rolde Karabağ şivesi görülüyordu. Facia nesirlari geneli geniş halk kitlesine hitap etmiyordu. Mesela piyesin sahnede oynanacağı düşünmeden şivesiz yazılmıştır. Sultan Mecit Ganizade veya ondan bir evvelki yazarlar azda olsa yeri geldikçe Osmanlı şivesi ile Azerbaycan şivesini karıştırıyorlardı. Gerek Avrupa gerekse şark edebiyatında artık ifadeleri davranış şekillerini sahnede el kol mimik hareketleri bir şekil vermelilerdir. Bunlar okuyucu ve tiyatro sahnesi için önemlidir. Bu eserde önemli rol Emir Aslan beydir o son damla kanına kadar mal-mülk uğrunda savaşıp kazanmayınca kendini öldürmüş. Yazarın esas gayesi vatani satmak, kadın esareti, şöhret olmaya can atanları tenkit etmektir.⁶⁴

Seyid Yahya Şirvânî

İstanbul Darülfünun profesörü Muhammet Ali'nin 1921 senesinde Bakü'deki seminerindendir. Azerbaycan'ın yetiştirdiği ziyahların eserleri dikkat odağı olmuştur. Seyit Yahya hicri 850 yılında Şamahı'da doğmuştur. Çok küçük yaşlarda parlak zekâsı herkesin dikkatini çekmişti. Zamanın en büyük âlimlerinden Sadr Aladin onu yanına almış ve onu eğitmiştir. Mürebbiyesi vefat ettikten sonra Bakü'ye gitmiştir. Bakü hükümdarı ona her türlü saygıyı göstermiştir. Kısa zamanda Yahya'nın namı İslam

⁶³ Sene 1923, Sayı 4-5, s. 45

⁶⁴ Sene 1923, Sayı 4-5, s. 46-47

âlemine yayılmıştır. Özellikle iç Anadolu'da. Hakikat ve mârifet âşıkları Bakü'ye gelmişlerdir. Onların bazıları istedikleri makama gelmek için Yahya'yı kullanmışlardır. Erzincanlı Pir Muhammet Bahaladdin ile İzmir'e gelmiştir. Osmanlı Türkleri arasında yaygın olan Şabaniye, Şemsiye, Ramazaniye, Cerrahiye, Ahmediye tarikleri hep Pir Muhammet vasıtasıyla ve daha sonra Seyit Yahya'ya bağlanmıştı. Tebriz'de vefat eden Ömer dede kendisi gibi büyük bir âlim yetiştirmişti. O Diyarbakırlı İbrahim idi. Özü Türk olan İbrahim Rumi'nin mesnevisine nazire olarak söylediği kitap manevi bir şeydir. Ömer dede'nin Tebriz'de vefatından sonra yerine İbrahim Sufi'nin Tebrizi konuşması üzerine orada kalmayıp Mısır'a geçmiştir. Kısa zamandı ismi her yana duyulmuş ve o sokağa çıktığında bile halk âlim ayakbastı diye onun bastığı toprak üzerinde birbirini eziyorlardı. Toprağı alıp yüzlerine sürüyorlardı. Seyit Yahya'nın mezarının nerede olduğu belli değildir. Seyit Yahya sağlığında meşhurluğu tatmış filozof idi. Onun eseri düzenli olarak şerh edilmiştir. Başlıca şerhler Abdullah, Veliullah, K. Mahmut, İstanbul ediplerinden Mustakimzade, Kastamonulu Amir Fuadinin vs. idi. Bu şerh-i beyan hicri 287 senesinde İstanbul matbaasında basılmıştır. Seyidin “Vird-i Settar”dan başka eserleri de vardır. Bunlardan biri “Esrâr-ı Tâlibîn”dir. O kitabı İslamiye'nin ortak dili olan Arapça da yazmıştır. Kastamonulu Bekyaşi remzi bin namında bir zat bu kitabeni Türkçeye tercüme etmiştir. Bunlar İstanbul'da (nur Osmaniye) kitapçığında 4902 ve 4903 numaralı mecmuaya dâhildir. Ehli andında kıymetli olan bu risaleler çok muhteşemdir. Yahya'nın başka “Gülşeni Raz”’a dair yazdığı bir açıklama vardır. Salman Mümtazın düşüncesine göre aslen Azerbaycanlı olan filozof Mahmut Şebüsteri'nin ecnebi dillerine tercüme ve birçok âlimler tarafından methedilmiş “Gülşeni Raz” Seyit Yahya'nın nazar etmesiyle meşhur olmuştur.⁶⁵

Bir Mutala

Âli Darülmüâlim ve Darülmüâlimat Batı dilini öğretmek için risalesinin mütalaası. Risalede 28 harf var. Bir iki sahifede hüküm ve emsal yazılmıştır. Bir kaç sayfada “Kuran-i şerif” daha sonra “Kitab'ı Aldes” (en kutsal kitap) basılarak risale bitmiştir. Toplantıda bir iki şahıstan başka herkes Arapçaya yabancılardır. Âli Darülmüâlim ve Darülmüâlimat iptidai mektep sırasında değildir ama Bakü'de yeni açıldığından, Azerbaycan'da ilk olduğundan batı dili burada iptidaidir. Her bir dilin iptidai İlimi için ilk evvel kolay sözler ve kolay cümlelerden başlanmalıdır. Dil eğitiminde esas iki yol vardır biri tercüme ikincisi doğâl usul. Tabii usul her hangi bir sözü anlatırken onunla temasta olarak değişik cümlelerde kullanır, tercümesi ise sözü çevirmek ve onu anlatmak tekrar ederek hıfz etmektir.⁶⁶

2.7 Maârif Ocaklarında Azerbaycan Hükümet Kütüphanesi

⁶⁵ Sene 1923, Sayı 6, s. 30-33

⁶⁶ Sene 1923, Sayı 6, s. 33

23 Mayıs'ta Azerbaycan hükümet kütüphanesinin resmi köşesinin açılışı oldu. Maârif Komiserliği ve birçok konukların katılımı ile etkinlik yapıldı. Maârif idaresinin müdürü kütüphane tarihi hakkında bilgi verdi ve medeni-maârif çalışanlarına teşekkürlerini bildirildi. Toplamda kütüphanede 2000 kitabın olduğu ve bunun bininin şark şubesine ait olduğu bildirildi. Şark şûrası yeni olduğu için bundan sonra daha çok dikkat edileceği ve kitap sayının artırılacağı bildirildi. Daha sonra konuklar kitabın basım tarihi ve kitabın önemi hakkında konuştular.⁶⁷

Yazda Açılacak Pedagoji Kursları

Maârif Komiserliği Azerbaycan eğitimini daha iyi duruma getirmek için birçok iş yapıyordu. Bunlardan biri de pedagoji yaz kursları idi. Bu kurslar öğretmenlerin bilgilerini artırmak için teşkil ediliyordu. Kurslar Maârif komiserliğinin meşveret heyetinin vasıtasıyla yapıldı. Bu hususta düzenlenen kanun projesi komiserlik tarafından aşağıdaki şekilde kabul edilmiştir. *“Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyet’indeki birinci dereceli okulların öğretmen ve öğretmenlerinin hazırlığı için açılacak pedagoji kursları kanun projesidir”*.

1) 1 Haziran 1923’den itibaren aşağıda gösterilen yerlerde dört aylık kurslar tekrar açılacaktır. a) Şuşa, Cavanşir, Cebrail ve Gubadlı kazalarının öğretmenleri için - Şuşa şehrinde b) Kazak, Gence, Şemkir ve Tovuz kazalarını öğretmenleri için (Ermeniler için burada açılacaktır) – Hacıkend’de c) Şeki, Zakatala, Göyçay ve Ağdaş kazalarının öğretmenleri için – Şeki’de ç) Kuba, Şamaxı kazalarının öğretmenleri için-Kusarda d) Salyan ve Lenkeran kazalarının öğretmenleri için ve Ermenistan’ın Türk öğretmenleri için -Bakü’de. Kayıt; birinci dereceli okulların 1.2.3. gruplarında vermek için yukarıda gösterilen yerlerde. Birinci dereceli okulların tam gruplarında ders veren öğretmenler için Bakü’de açılmalı idi.

2) Bu kurslara öğretmenler Maârif komiserliği tarafından gönderiliyordu. Bir grupta 40 kişiden fazla olmamalıydı ve kursa katılan kişilerin isimleri 15 Mayıs 1923 tarihinden geç olmayarak tüm kazalarda ilan olunmalı idi.

3) Kurs katılımcılarının belirlenen saatte gelmesi ve yanlarında yatak ve çamaşır getirmeleri gerekiyordu. Yemekleri Maârif komiserliği tarafından günlük olarak verilmeli idi.

4) Kurslarda bu gibi dersler verilecek: A) Didaktika ile pedagoji B) Türk dili C) Hesap ve usulü Ç) Tarih D) Siyasi Maârif

5) Kurslar 15 Haziran’dan itibaren başlamalıdır ki katılımcılar ders işleyebilsinler.

6) Kurs müdürü vazifesi Maârif komiserliğinin müfettişi veya halk Maârif komiserliğinin emri ile tayin olunuyordu.

⁶⁷ Sene 1923, Sayı 4-5, s. 47-48

- 7) Kursların dâhili kuralları kurs öğretmenleri tarafından hazırlanıyordu.
- 8) Kursların bekçisi aylık maaş olarak 8 ruble altın para alıyordu.
- 9) Kurs öğretmenleri ve katılımcılar geliş ve gidiş için para alıyorlardı.
- 10) Kursların düzenlenmesi gereken yerlerin kiralanması için her kursa aylık 25 ruble altın para veriyorlardı.
- 11) Kurs öğretmenlerinden biri tüm yazıları düzenlemekle görevlendiriliyordu ve aylık 25 ruble altın para ilave alıyordu.
- 12) Müdürlük için aylık 40 ruble altın para alıyorlardı ve haftalık 8 ders verebiliyorlardı.
- 13) Öğretmenlere aylık maaş olarak her ders başına 1 ruble 50 kuruş altın para veriliyordu. 14) Tüm kurslar 1 Eylül'e kadar bitmeliydi. Ve kurs müdürü gerekli bilgileri Maârif komiserliğine bildirmekteydi.⁶⁸

Eski ve Yeni Terbiye Sistemleri Hakkında

Yeni sistemde, yeni nesil çocuklara terbiyeli olsun diye terbiyeden önce fikir eğitimi verilmelidir. Terbiye farklı asırlarda farklı fikirlere sahne oluyor. Önceleri terbiyenin gayesi dini mahiyettedir. Uzun süre bu böyle devam etmiştir. Rönesans - intibah dönemi eski inanca, eski zihniyete ve eski terbiye mefkûresi de yoktur. Onun yerine hümanizm beşeriyet mefkûresi koydu. Jan Jak Russonun inkılap yapan terbiye eserinde; “ *biz terbiyede burjuvazi veya aristokrasi istemiyoruz. Biz insani gaye düşünüyoruz. Çocuklar her şeyden önce insan olmalıdır. İnsani keyfiyetlere sahip olan adam cemiyetine daha çok fayda verecek*”.

Malumdur ki karakter diğer insanlarla olan münasebetlerden, onlarla olan konuşmalardan ve hareketlerden anlaşılmaktadır. Her gün birçok insanla münasebette bulunan bir kişi hareketlerini o surette düzenlemelidir ki aynı şekilde tekrar etsin.

Eski terbiye usulü çocuklara istenilen ruhi desteği veremiyordu. Bunun en önemli sebebi ise çocukların ruhunun harekâta gelmemesi, onların çok oturması, çok dinlemesiyle alakadardı. Eski usul çocuğu eziyordu, yeni usul onu en başta tutuyor; eski usul terbiyede despotizm ruhu veriyordu, yeni usul ise demokratik ruh veriyor; eskiden öğretmen çoban idi ve çocuklara ne yaptığını nereye gittiğini bilmez şuursuzca harekât eden bir koyun sürüsü idi. Yeni terbiye çocuğa ne yaptığını ve ne yapacağını gösteriyordu. Eski terbiye usulüne göre çocuklar öğretmenin esiri idi, yeni usule göre ise esaret kötüdür ve özgürlük esastır. Bu sisteme göre terbiyen en mühim değildi. Eski sistem üzere pasif terbiye gören öğrenci okul bittikten sonra hayata atılıyorlar burada karşılaştıkları kötü olaylarla okul senelerinde öğrendiklerini kaybediyor. Çünkü bu terbiye onların ruhlarına dokunamamıştır. Terbiyede birinci şart çocuğun her hangi bir harekâtı severek içinden geldiği gibi yapmasıdır. Ruhundan gelmeyen bir harekât onun

⁶⁸ Sene 1923, Sayı 4-5, s. 48-49

karakterinde yer etmez. Öğretmenlerin muayyen bir ruha sahip olması şarttır. Tüm durumların yönetilmesinde son söz öğretmene aittir. Öğretmenler çocukları eğitirken tüm olasılıkları göz önünde bulundurmalıdır. Öğretmenler nasıl bir ruha ve şahsiyete sahip olmalıdırlar; 1) Öğretmen görevinde geniş kalpli olmalıdır. Asabi halde olan öğretmenler çoğu zaman yanlışlar ve hatalar yapıyor 2) Öğretmenler çok iyi kalpli olmalı ve terbiyesi iyi olmayan öğrencilere şiddet göstermemeli, kin beslemelidir. 3) Öğretmenler katıyen baskılayıcı ruhlu olmamalı, 4) Öğretmen kendini öğrencilere sevdirmelidir 5) Öğretmen daime yüksek ruhlu olmalıdır 6) Öğretmen öğrencilerini tanımağa çalışmalıdır. 7) Öğretmen derste bilgili ve yetenekli olmalıdır.⁶⁹

Azerbaycan Türkşinaslık Ocağı (Türkolog)

21 Kasım'da Darülfünun şark şubesinin darülfünun Türkşinaslık (Türkolog) odası tesis ediliyor. Özel bir binada bulunan bu odaya kütüphane sağlanılacaktır. Türkşinaslık odasında arkeoloji, tarih, halk edebiyatı ve coğrafya, eski ve yeni Türk halkları diline ait şark ve Arap dillerinde esas eserlerden başka tarihi ve etnografik haritalar, Türk maddi medeniyet örneklerinin topluları, eski Türk yazıları, Türk halklarının tasvirleri bulunmalıdır. Türk âlemi tarihi ile uğraşanların, meşhur Türkşinasların resimleri olacaktır. Azerbaycan darülfünun medreseleri arasında Avrupa'da meşhur olan Türkşinas Profesör Aşmarinin olduğunu dikkate alırsak, yakın zamanda şarkın ilk büyük Türkşinaslık ocağının birisi Azerbaycan Cumhuriyetinde olacaktır.

Türkşinaslık kabinesinin teşkili tek Maârif Komiserliği darülfünun veya şark fakültesi üzerinde değil, tüm toplumun vazifesidir⁷⁰

Azerbaycan'ı Tetkik Eden Öğrenen Cemiyet

Azerbaycan Cumhuriyetini ayrıntılı ve düzenli surette öğrenmek gerektiği, tüm yerli okullar, kurslar, darülfünun öğretmenleri, mahkeme, sanayi, ziraat, ticaret işçileri tarafından açıkça hissediliyordu. Azerbaycan iktisadi, fenni tarihi, etnografik yönden incelenmezse bu zengin memleketin maddi ve manevi düşüncesi için kuruluş işleri derinletmek mümkün olmaz. Çeşitli uzman temsilcileri ve Bakü Türk Komünist gazetesinin özel girişimiyle halk Maârif Komiserliğinin etkisinde Azerbaycan tetkik ve uygulama cemiyetinin teşkili için Kasım ayı boyunca çalışılmıştır.

Halk Maârif Komiserliği tarafından tasdik edilmiş meramname gereğince cemiyetin muvafık şûrası seçilmiştir. 3 şûra teşkil edilmiştir. Tarihi-etnografik, tabiat, iktisadiyat. Birinci şube tarih ve etnografi olmak üzere 2 komisyon tayin edilmiştir ki bunlar da şûra etmişlerdir. Etnografi şûrası; halk edebiyatı, lügat tertibi ile mahalli şivelerini tetkik için müfettişler ve uzmanlar grubu organize etmiştir. Halk inançlarını, halk müziğini incelemek ve Azerbaycan Cumhuriyetinin etnografi haritasının

⁶⁹ Sene 1923, Sayı 8-9, s. 34-40

⁷⁰ Sene 1923, Sayı 11, s. 45

düzenlenmesinde dahi iştirak etmek kabul edilmiştir. Cumhuriyet işleri 2 taraftan hayata geçiriliyor; 1) Farklı malzemelerin toplanması ve bunlara dayanarak Azerbaycan araştırmalarını neşretmek 2) Halka ve okuyucular içerisinde Azerbaycan tabiatı ve ahalisi hakkında doğru düzgün malumatları çattırmak.⁷¹

2.8 Haberler

Maârif komiserliği mürettebat idaresinin 26 Temmuz 1922 kararına göre Darülfünun ve âli sanayi mektebi öğrencilerinin hepsine Türk dili tedrisi zorunlu edilmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan Maârif komiserliği arasında kabul edilmiş

Maârif komiserliğinin mürettebat idaresi tarafından birinci dereceli zahmet mektepleri ikinci dereceli Darülfünun ve natik mekteplerinin (Hatip okulları) yeni nizamnamesi hazırlanmış ve kazalara gönderilmiştir. İdarenin 25 Kasım kararına göre sahnemize aktör yetiştirmek için hususi Türk aktör mektepleri açmak kabul edilmiştir. Maârif komiserliği kararına göre muallimlerin bilgilendirmesi için darülfünun şark fakültesi ve orta mektepler için kitap alınması ve Türkiye’den Darülmuallimin şark fakültesinden öğretmenler davet edilmiş.

Maârif komiserliğinin İlimi şûrası mekteplerde Türkçenin tedrisini tatbik etmek için özel bir komisyon ayırdı ve bu komisyon birinci ve ikinci dereceli mekteplerde okunması için Türkçe 3 kitap neşrettirecekti.⁷²

Maârif Haberleri

Azerbaycan sınırlarında köylü çocuklara sanat öğretmek için Maârif Komiserliğinin 3 Ocak toplantısında köy çocuklarına mahsus sanat evlerinin tahsis olunması karar alınmıştır. Bu evler başlıca olarak demircilik şubelerinden ibaret olacaktır. Bu toplantıda teknik mekteplerin açılması karar alınmıştır ve bu sebeple Maârif Komiserliğine proje verilmeli ve para istenmelidir. Komiserliğinin kararına göre tüm mektepler baş teknik âli mektepler şûrasına havale ediliyorsa tiyatroları yönetmek için tiyatro komitesi yaratılmalıdır. 2 Şubat toplantısında köy kulüplerinin nizamnamesi kabul edilmiştir. Maârif Komiserliğinin kararına göre Darülfünun tarih ve edebiyat fakülteleri toplumsal İlimler Fakültesi olmak üzere teşkil olunacak. 22 Şubat toplantısında Darülfünun nizamnamesi kabul olmuştur.

Maârif militanlarının kurultayı

12 Şubat başlayan kurultay 1 hafta devam etmiş ve bir sıra kararlar çıkarılmıştır. Maârif komiserliğinin gelecek işleri hakkında konuşulmuştur.

İlimi Haberler

⁷¹ Sene 1923, Sayı 11, s. 45-46

⁷² Sene 1923, Sayı 1, 33-34

Okyanusun Saklıları

Coğrafya kitaplarında okyanusun içinde bulunan derinlikler ve hayvanat hakkında bazı bilgiler veriliyor. Teknolojinin ilerlemesiyle yeni aletlerin gelişmesi sebebiyle artık okyanusun dibindeki sıcaklığı ölçmek, orada yaşayan hayvanlar hakkında bilgi veriyor. Meşhur yunan âlimi Erestun ve tabiatla ilgilenen âlimler yılan balığının ne kadar suretle çoğaldığını araştırıyor 12 sene içinde tahkikat yapılmış ve meseleye Danimarkalı âlim açıklık getirmiştir.⁷³

Bakü Maârif Şubesinin teklifi üzerine Maârif Komiserliği karar almıştır ki 16 yaştan küçük çocuklar repertuar komiserliği tarafından müsaade edilmeyen sinemalara gidip bakmak yasak edilsin. Narkompros'un 3 Nisan tarihli kararına göre birinci dereceli okul hocalarının siyasi ve aârif bilgilerini artırmak için yaz tatili zamanı bir sıra kurslar teşkil edilecek ve bu proje hazırlanıp Maârif Komiserliğinin onayına sunulacaktır. Bakü Maârif Şûrasının reisi Narkomprosa müracaat etmiştir ki Bakü kazasının Türk öğretmenlerin bilgilerini artırmak için kurslar açılsın, bu o kurslar idi ki ermeni öğretmenler için açılmıştır. Bu kurslar hafta sonları olsun. Narkompros tarafından bu teklif kabul olmuş hatta kursların açılmasını baş terbiye içtimaiye şubesine havale etmiş ve Salyan ve Lenkeran öğretmenleri de bu kurslardan istifade edebilmeleri için Bakü Maârif şubesine danışmaları gerek. Baş Terbiye İctimaiye şubesinin konuşması üzerine Maârif Komiserliği karara almıştır ki âli Darülmuallimin ile Darülmuallimat terbiye ve İlim noktasından birleştirilsin. Azerbaycan dâhilinde olan ikinci dereceli okullar ve âli mekteplerde talebelere yeni Türk - Latin alfabesini bu seneden itibaren aşına edilmesini Maârif Komiserliği karar almıştır. Bakü devlet Darülfününde tarih ve lisan fakültelerinin yeniden teşkil edilmesi Maârif Komiserliği tarafından karar alınmıştır. Bunun için âli sanayi tahsili şubesıyla İlim şubesine havale olunmuştur. Bu hakta plan hazırlayıp Maârif Komiserliğine takdim edilsin.⁷⁴

İdareden İhtar

İdareden asılı olmayan nedenler yüzünden bir önceki sayımızda yarım kalan bazı makaleleri bu sayımızda veremedik. Yayınlanmayan yazılar hiçbir tartışmaya tabi tutulmadığı gibi el yazıları geriye de çevrilmez. Yazarlardan kağıdın tek yüzüne daha aydın şekilde yazmaları rica olunur.⁷⁵

Sekiz Bin Yıllık Kadim Baltalar

Cenub Zelanda'da 7 ve 8 bin yıl önce yaşayan insanlardan kalma eşyalar bulunmuştur. Bir kaç metre derinlikte buz devrine ait olan bazı aletler bulunmuştur. Bulunan eşyalar arasında 40 adet taş balta varmış.

Petrol İle Çalışan Aeroplan

⁷³ Sene 1923, Sayı 2, s. 31-32

⁷⁴ Sene 1923, Sayı 3, s. 40

⁷⁵ Sene 1923, Sayı 6, s. 34

Benzin değil petrol yakıtı ile çalışan bir aeroplan motorunun, İngiliz firması tarafından getirildiği haberi verilmiş ve bu büyük bir tartışmaya sebep olmuştur. Mazotla çalışan motorlar benzinden daha az masraflı oluyor. Bu motorlar altı silindirli ve altı yüz at gücüne eş değerdedir.

Telsiz Telgraf Dairesinde Yeni Keşfiyat

Meşhur Marxwell yeni bir aparat yapmıştır. Bu aparat vasıtasıyla haberleşmek mümkün olmuştur. Telsiz telgraf haberleşmenin gizliliğini korumak açısından çok iyi idi. Tek telsiz telgraf 5 mile kadar mesafeden haberleşmeyi sağlıyordu. Açıklamalara göre ileriki zamanda bu aparat geliştirilerek daha uzak mesafelerden haberleşmeyi sağlayabilecek.

Sakarin Zararlı mı? (Saxarin)

Revue d'Hygllene mecmuasında verilen malumata göre Fransa'da savaş zamanı 1914-1917 yıllarında 2 bin ton sakarin üretilmiştir ve onun zarar verdiği görülmemiştir. Kimya uzmanı laboratuvar testleri sonucu sakarinin insan için zararsız olduğunu göstermiştir. Sakarinin zararsız olduğu söylenilse de onun çeşitlerine dikkat etmek gerek.

Yeni halk operası

Azerbaycan halk musiki ve şarkısından ibaret opera yaratmak, Maârif komiserliğinin yapacak işleri sırasında uzun süre duruyordu. Meşhur Profesör Ğaliber Moskovadan Bakü'ye davet olunmuştur. Profesör kendi eserleriyle tek Rusya'da değil, tüm Avrupa'da tanınmıştır. Azerbaycan Türk musiki ve şarkılarını meşhur hattat Cabbar Karyağdı oğlu ve tar çalan Kurban vasıtasıyla notlara salıyor. Türk operasıyla yakından tanışmak için Maârif komiserliği Şuşa ve Göyçay'dan halk aklarını davet edecektir. Profesör ve Maârif komiserliği ile bağlamış olduğu anlaşmanın mucibince 3 veya 4 perdeli opera tertip edilmiş.

Lokma -Türkçe

Meşhur eser ilk önce Rusça'dan Türkçe'ye çevirilmiştir. Şark fakültesinde seminer vermek için şark âleminin Türk lisanı profesörü Aşmaryan'a onay verilmiş ve halk Maârif komiserliği tarafından davet edilmiştir.

Yeni kitaplar

Halk Maârif komiserliğinin neşriyat şubesi tarafından kitaplar neşrolunmuştur.

1. Psikolojik kitap- ikinci dereceli okullar için.
2. Geometrik - birinci ve ikinci dereceli okul öğretmenleri için hazırlanmıştır.
3. Eski medeniyet tarihi - birinci dereceli okullar için.

İtizar (özür)

" Maârif ve Medeniyet Dergisi'ni" yakından takip eden bazı yazarların yaz tatiline çıktıkları için 6-7 sayılar düzensiz çıkmakla beraber 8-9 sayılar ise geç çıkarıldı. Bundan sonra bu hatalara yol verilmemesine daha çok dikkat edilecektir.

Tashih (düzeltme)

Mecmuanın yedinci sayısında Sabir'in hatırası serlevhalar makalenin imzası T. Ş. Nisan neticesi olarak yazılmamıştır.

İlan

Halk Maârif komiserliği tarafından neşrolunan "Maârif ve Medeniyet Mecmuası "abone kabul ediyor. Mecmuada Azerbaycan'ın ziyalıları iştirak ediyorlar. Şimdilik mecmua ayda bir kere çıkıyor.

Toptan ve tekel satış Devleti müesseselere ve kooperatiflere toptan satışta sıkıntı ediliyor. Bakü Sabik Mirkorifski Sokağı 20 numaralı evde Maârif komiserliğinde Azer Neşr'e müracaat etmeli.⁷⁶

Şark fakültesinde

Meşhur Petrograd profesörü Türkolog bu sene Azerbaycan'a seminer vermek için gelecek. Bu yıl şark fakültesi için Türkiye'den de doktorlar celbedilecektir. Doktor H. Fikret ve İsmail Hikmet seminerini Türkçe okuyacak. Profesör ise semineri Rusça kitabeleri Türkçe okuyacak.

Azer Neşr

Mecmua Maârif komiserliğinin neşriyat şubesinde basılıyordu. Artık Azerbaycan halk neşriyatı idaresine çevrilecektir. Yeni adresin nizamnamesi hazırlanıyor kısa zaman zarfında halk komiserliğinin şubesine takdim edilecektir.

İlan

"Maârif ve Medeniyet Mecmuası" Maârif komiserliğinin finanse etmesiyle yaklaşık bir senedir ayda bir kere yaklaşık 32-40 sayfalık olarak çıkıyordu. 1924 Ocak ayından itibaren ayda iki kere basılması planlanıyor. Mecmua edebiyat, İlim ve fen, tarih ve ictimayet, eleştiri ve bibliyografya, sanat ve hayat, İlim ve terbiye, Maârif meseleleri gibi havi olup dil, hurufat, edebiyat, pedagoji, meseleleri etrafında İlimi müzakereler açarak memleketin İlmî ve edebî ziyalılarını kendi etrafında toplamıştır.

Abone kabul Seneliği (altın para ile) 3 manat 6 aylık 1 manat 75 kuruş 3 aylık 1 manat Tek numarası 6 milyon manat İlan fiyatları özel anlaşmalı⁷⁷

⁷⁶ Sene 1923, Sayı 8-9, s. 45-46

⁷⁷ Sene 1923, Sayı 10, s. 35-36

3. "Maârif ve Medeniyet Mecmuası'nın" 1924 Yıl Sayıları

3.1 İlim ve Fen

Lenin'in Özgeçmişi (Başlangıç Makale)

(23 Nisan 1870-21 Ocak 1924)

Vladimir İlyiç Lenin 1870 yılında Simbirska'da dünyaya gelmiştir. 1887 yılında Simbirska gimnaziyasını bitirdikten sonra Kazan Darülfünun'ına dâhil olmuş fakat burada öğrenci eyleminin ardından okuldan kovulmuştur. Daha sonra 1891 yılında St. Petersburg Üniversitesine dâhil olmuş ilk defa burada amelelerle ilişki kurmuştur. 1895 yılında Avrupa'da ilk defa Pehanov'la tanışarak "İşçi Sınıfının Kurtuluşu" grubu düzenlemiştir. Lenin yurt dışından Moskova'ya sosyalist eserler yollamağa başlamış daha sonra ise Petersburg'a gelerek hükümetten gizli neşredilen "Amele İşçi" gazetesinde yazarlar sırasına katılmıştır. Daha sonra 1895 yılında Çar Rusya'sı tarafından 3 yıllığına hapis cezası verilerek Sibirya'ya sürgün edildi. 1900 yılında sürgün hayatı bittikten sonra o yine Avrupa'ya gitmiş ve orda da arkadaşları ile beraber bir sıra mecmualarda çalışmıştır. "Yeni hayat" daha sonra "Telatüm" gazeteleri vasıtasıyla ameleler arasında sevgi kazanıyordu. 1905 yılında Petersburg'a dönerek devrim örgütüne katılmıştır. 1906 yılında bir amele kurultayı başlıyor ve burada toprak meselesi tartışılır. 1910 yılında Lenin ilk defa olarak açık bir şekilde "yıldız" adındaki amelle gazetesinin neşrine öncülük etmiştir. 1912 Petersburg'da "Pravda" (gerçek) gazetesini çıkarmıştır. 1914 yılında Rusya büyük bir isyanın eşiğinde olurken Petersburg ve Bakü'de sokaklarında barikatlar vardı. Lenin Avrupa'da "sosyal demokrat" ve "komünist" gazeteleri neşrediyor. O arkadaşlarıyla birlikte işçi sınıfını emperyalistlere karşı mücadelede destek oluyordu. Lenin "emperyalist savaş" olarak değerlendiriyor ve bunun sınıfların savaşına çevrilmesi gerektiğini söylüyordu. 30 Ağustos 1918 yılında Lenin ona yaklaşan bir şahıs tarafından zehirli mermi ile üç defa ateş edilerek yaralanmıştır. Güvelik nedeniyle hastaneye değil Kremlin'e götürülüyor ve dünyanın birçok yerinden doktorlar getirilmiştir. Önceleri durumunda iyileşme görünen Lenin'i halkı sevgiyle bekliyordu. 1922 yılının baharında ağır bir şekilde hastalanıyor. Dört yıllık ağır mücadele onun vücudunu zayıflatmıştı. Zayıf vücudu dayanamadı 21 Ocak'ta fenalaşmış bir kaç saat sonra vefat etmiştir. Fakat onu seven halk onun ölümünü kabullenmek istememiştir.⁷⁸

Sanat ve Sanat Eserleri

Sanat ve "Art" kelimeleri biri diğerrinin yerine kullanılmaktadır. Kelimenin gerçek anlamının eski Yunancada olduğuna şüphe yoktur. Hatta eski Latin dilinde

⁷⁸Sene 1924, Sayı 1, s. 2-3

“Ars” kelimesi de “ar, ti” yani birleştirmek ve “aru” talif etmek manasına gelen kelimelerden alınmıştır ki ikisi de eski Yunancadır.

Sanat kelimesi de Arapça (عَنْص) “sena” kelimesindendir. “Sena”nın anlamı da “Art” kelimesinin anlamına çok yakındır. “Bir işi maharetle yapmak” demektir. Tüm eski Türk edebiyatında “sanai” kelimesi bu anlamda kullanılmaktadır. İnsanların yarattıkları eserler hakkında yine aynı kökenden gelen sanat ve zanaat kelimeleri kullanılmaktadır. Görünen o ki kelimeler gerek kullanışları, gerek anlamları açısından bir dilde çok büyük öneme sahiplerdir. Bir dilde her kelime kullanılamaz. Her dile de ilim dili denilemez. İlmi dil bir ihtiyaç nedeniyle uzun yıllar veya asırlar süren çalışmalar sonucu oluşur. Kimsenin keyfi isteği ile yaratılamayacağı gibi kimsenin keyfi ile de değiştirilemez. Bu ihtiyaç ilimden, hayattan, medeniyetten doğan bir takım ihtiyaçtır. Bunu anlamayanlar “bu kelimeleri değiştirelim”, bu kelimeleri koruyalım” gibisinden ifadeler kullanır. Fakat dil insanların değil, zamanın ihtiyaçlarının sözünü dinliyordur. Atalarımız bir zamanlar “Ort” kelimesinin yerine sanat kelimesini kullanıyorlardı. “Zanaat” “تَعَانَص” insanların her hangi bir eserinin karşılığı olarak kullanıldığı halde, Sanat “تَمَنَص” mutlaka maharet ve yaratıcılıkla yapılan güzel eserler hakkında kullanılmıştır. Her sanat eseri için bir amaç gerekir. Fikrin ve azmin yardımıyla sanat eseri meydana gelir. Bu da o eserin doğada kendi başına mevcut olamayacağını gösterir. Sanat mutlaka insan tarafından düşünülerek uygulanmalıdır. Yaratıcılık ve maharetle yapılan en küçüğünden en büyüğüne kadar tüm insani eserler sanat mevhumu dâhiline girebilir. Maharetle yapılmış bir küçük resim de, aynı zamanda bir sıra heykel de sanat eseridir. İnsan maharetiyle yapılmayan eserler ne kadar güzel olursa olsun sanat eseri değildir. Mesela; bir tahta parçası üzerine yapılmış bir kuş resmi sanat eseridir, ama doğada bizi güzelliğiyle hayran eden bir kuş sanat eseri değildir. Sanatın doğaya bir etkisi yoktur. Sanat doğayla birebir olmasa da taklit ediyordur. Eğer aynısını taklit ediyor olsa o zaman o sanat eseri olamaz. İnsanların yaptıkları işlere art veya sanat, onu yapanlara ise sanatçı veya artist denilir. Bu işlerin estetikle bir alakası yoktur. Estetik ile ilgili sanat eserlerinin amacı bir zevk, bir heyecan yaratmaktır. Bu gibi eserleri yaratanlara sanatkâr veya artist ismi veriliyordu. Mesela; bir ev yapmakta maksat bir dinlenme veya bir emniyet ortamı temin etmek iken evin haricindeki taşlara yapılmış oymalar, evin içerisine asılmış boyalı tablolar bir sanat eseridir. Bu sanat eserlerinin insana verdiği zevk ve heyecan insani hislerin en yükseği, en temizidir ve buna duygusal estetik denilir. İnsanlarda zevk ve duygusal estetik hissini uyandırmayı hedefleyen sanata “güzel sanatlar” denilir. Sanatsal beceriler sonradan kazanılmıyor. Sanat tarihi de bunu kanıtlar. Daha vahşi bir halde yaşayan ilk insanların da bu yeteneğe sahip olduklarını birçok araştırmacı bilim insanları kanıtlıyordu. Aynı zamanda Antropoloji ilmi de bu yeteneğin eski olduğunu kanıtlar. Taş devrinden kalma süs eşyaları da insanlarda sanata bir merak olduğunu kanıtlıyordu.

Sanayi-i nefisenin hangi şubesine ait olursa olsun her eser ilk önce sanatkârının diğer eserlerinin oluşturduğu bir zümre ile bir kitle, bir hayat ile alakadardır. Mesela: Sabir’in eserlerinde hiç bir Azerbaycan şairinin eserlerine benzemeyen bir ifade, bir his, bir hayal, bir fikir, bir amaç vardır. İşte bu kimseye benzememek Sabir’in üslubu, tarzı, özelliğidir. Bu üslup Sabir’in imzası yerine geçiyordur. Sabir’in imzasız her hangi bir

gazetede, kitapta şiiri görülürse derhal onun olduğu anlaşılır. Hatta şark tarihini araştıranlar ve onun özgeçmişini bilenler onun eserinin hayatının hangi döneminde yazdığını bile söyleyebiliyorlardı.⁷⁹

Fars Edebiyatı Tarihinden

İlk muhtemel fikre göre Midyalılar İran ırkına mensup olup, kadim farsa çok yakın olan Farsî bir dilde konuşuyorlardı. Alman müsteşarlarından “Noldeke” “İran tarihi hakkında makale” eserinde Geschichte Aufsätze zur Persischen diyor; belki bir gün Hemedan civarının daha dağınık bir tarafında eski zamanların diğer eserlerini bizler keşfederiz. Eğer Midya krallarından kalma yazılar bulunursa, o zaman bulunan bu yazıların büyük bir değeri olacaktır. Keşfolunacak Midya yazısının gerek dil, gerek de hat(yazı şekli) olarak eski İran şahlarının kullandıkları dil ve hat ile büyük benzerlikler içereceği düşünülmekte idi. Fransız müsteşarlarından Darmesteter (İranilerin tetkiki) adlı eserinde daha da ileriye giderek bu sadece Midyalıların işgal ettikleri bir dilden başka bir şey değildir demiştir. Zerdüş inancının menşei Azerbaycan (Atropatena) olması muhtemeldir ki her iki halde bu ikisi de Midya dâhilindedir. Zerdüş dini Atropatena’da yaranmış ve buradan doğuya ve batıya yayılmıştır. Yeni Fars dilinde köpeğe Sak (کس) , eski Farsçada ise saka (کاس) denirdi. Heradota nazaran Midya dilinde spaka (کاسب) diyorlardı, Avesta dilinde span (نابس) şeklinde kabul edilmiştir ve Yunan dilinde Kuon (νωον) İran Kahrud, Keşan vilayetlerinde şimdiye kadar bu kelime İspa şekline kullanılmaktadır.

Berezi’nin tetkikatına nazaran Talişcada bin demektir. Avesta diline göre Azem ve eski Farsça Âdem şeklinde kullanılmıştır. Her halde bu meselenin incelenmesi bitmemiştir ama tetkik için gerekli maddelerin birçoğu elde edilmiştir. Örneğin; 1) fars şivelerinin incelenmesi 2) fars şivelerini öğrenmek için gerekli maddeler 3) Afkanların milli nağmeleri. Azerbaycan ve kuzey İran’ın tamamının şiveleri bir birine yakındır. De Harlez avestanın "getha" ve "vendidad" kısmını Azerbaycan şivesine ait etmiştir. Fransa âlimlerinden olan Oppert, Midyalıların Turani bir ırka mensup olduğunu iddia ediyordu. Krallıklardan kalan eserlerin birincisi eski Farsça, üçüncüsü Sasanilerin devrinde kullanılan Farsçayla yazılmış olduğu gibi ikincisinde Midya dili Turani bir dilde yazılmış olduğunu ieri sürmüştür. Yunanlı Strabon ve Heradotun söyledikleri gibi Midyalıların "Aryani" bir dilde olduğuna şüphe etmemek lazım. Özellikle Zend-Avestanın Midyada ortaya çıktığına ve Midyalıların vatanının Zend olduğuna dair kuvvetli deliller vardır. Bunların yeniden keşfedileceği zamana kadar Midyalıların eski Farsçaya yakın bir dilde konuştuklarını ve İranî ırka mensup olduklarını kabul etmek zorundayız. Midyalıların dini, dilleri kadar hayli güç bir meseledir. Ehemeni'lerin nasıl ve ne zaman Zerdüş'tü kabul ettikleri hakkında hiç bir bilgi yoktur. Hatta 1800, 2000, M.Ö. 600 yıla ait olduğu söyleniliyordu. Azerbaycan'da meydana geldiği bildirilirdi. Ama Avrupa bilim insanları son zamanlarda bu yolu temizlemiş ve klasik muasırların eserlerinde bulunan hurafeler ve efsaneleri ayırarak hakikat tarihini ortaya çıkarmıştır.

⁷⁹ Sene 1924, Sayı 1, s. 8-11

Amerika'nın Kolumbiya Darülfünun medresesinin profesörü Villiam Gackson'un "The Americian journal of philologie" dergisinde basılan "zoroaster the prophet of anclent İran" makalesinde:

- 1) Zerdüş'tün tamamı ile tarihi bir şahıs ve Midyalıların sınıf organları olduğu
- 2) M.Ö. 17 yüzyılın bortalarına doğru Midyalıların saltanatları kurdukları bir zamanda ve kuraklıkların yaranmasından daha önceye tesadüf eder. İsa'dan 583 sene önce 77 yaşında vefat ettiği,
- 3) İsa da ilk mühim uğurlu savaşını burada (Atropatena veya Midya) kazandığı
- 4) Avesta'nın tamamındaki kitabın ilk eski sureleri olmak üzere tüm kabul olunan kuralları Zerdüş'tün icra ettiği mevzu ve vazifeler özeti olduğu söylenir⁸⁰

Sanat Hakkında

Sahne edebiyatı amacına göre iki kısma ayrılır. Bunlar güzellik ve yararlılıktır. Şüphesiz estetik açısından ilk yanını güzellik meşgul etmektedir. Estetik felsefenin bir kısmını oluşturan ilim güzellik felsefesidir. Eskiden resim, heykeltıraşlık, musiki, şiir ve mimarlık diye 5 büyük gruba ayrılırdı. Güzel sanatlara yeni altıncı bölme olan dans ilave edildi. Dans önemi ve güzellik esaslarıyla alakası ile güzel sanatlar arasında önemli yer tutacaktır. Medeniyet insan faaliyetinde o kadar çok yer etmiştir ki güzel sanatlar adını vererek insan faaliyetinin sınırlılığının mümkün olmadığını kanıtlıyordu. Güzel sanatlara dâhil olan edebiyat da zamanla birçok hisseye ayrılmıştır. Edebiyatın büyük bir kısmını temaşalar teşkil ediyordu. Başlıca olarak: Trajedi, dram, komedi, opera, opera tiyatrosu ve vodvil mühim bir edebiyat şubesidir. Sahnenin ruhu harekâttır. Gösterilen harekâta esas alınarak sahne eserleri iki kısma ayrılır. Birincisi korku, dehşet veya merhamet hissi uyandıran Trajedi, ikincisi gülünç konuları araştırarak, mecaz kullanılan komedi oluyor. Bunların her ikisi manzum da, mensur da olabilir. Tragedya opera, opera-dram, dram kısımlarında oluyor. Dram her tarafta meşhur olmuş ve herkes tarafından seviliyordu. Melodram müzik vasıtasıyla sahneye koyulan bir nevi dramdır. Melodramın ibtidai forması operadır. Tragedya önceleri Roma şarap tanrısının şerefine düzenlenen organizasyonlarda okunuyordu. Üzüm zamanı Bacchus'un şerefine yapılmış büyük bayramlarda tragedya "keçi şarkıları" demekmiş. Bacchus için kurban edilen keçilerin etrafında okuyup dans edermişler.⁸¹

Yazılacak Azerbaycan Tarihinde Uygulanacak Usul

Her hangi bir tarih olursa olsun yazmadan önce belirli bir usul konuya, alana, mahiyetine uygun seçilmelidir. Azerbaycan tarihi meselesi bu fikir ile çok alakalıdır. Azerbaycan gibi zengin ve büyük bir memleketin tarihi hakkında bir eser yoktur. Bunun yokluğunu hissedenler tarafından hakkında küçük makaleler yazılmıştır fakat hakiki kaynaklara istinat edilmemiştir. Azerbaycan'ın sosyal, siyasi, iktisadi ve medeniyet tarihi XIX. yüzyılın kitabelerinde kaydedilmiştir. "Yeni Şark" "mecmuasında

⁸⁰ Sene 1924, Sayı 1, s. 11-14

⁸¹ Sene 1924, Sayı 2-3, s. 4-6

Azerbaycan diye adlanan memleketin ismi aslında Azerbaycan olmadığını, bir zamanlar Azerbaycan kelimesinin başka yerlere ait olması lazım geldiği gibi bazı olumsuz meseleler iddiası ortaya çıkmıştır. Azerbaycan tarihi ile bağlı olan Rus, Türk ve Fars kaynaklarına bakmak gerekiyor. Mesela: Adıgözel Ağa'nın "Karabağnamesi", Mirza Camal'ın "Tarihi Karabağ", Vezirov'un "Derbendname-Cedidi", Zeynalabdin Şirvani'nin "Şirvan Tarihi", Refi'nin "Tarihi Dağıstan", Abbasgulu Ağa Bakinski'nin "Gülüstan-i İrem" vs. Aynı zamanda Samerinov, Kron, Dubrovin vs. tarihçiler kendi eserlerinde Azerbaycan hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler hanlıklar ve diğer devirlerde yazılmıştır. Bu kitapları kütüphanelerde bulmak mümkün idi. Batı dillerinde Azerbaycan'ın IX. –X. yüzyıla ait geniş bir malumat almak mümkün idi. Türk dilinde neşrolunmuş en kıymetli ve mühim eser Evliya Çelebinin "Seyahetname"sidir. O zaman hakiki Azerbaycan tarihi yazmak olur ki Azerbaycan halkının geçmiş medeniyeti belirlemek tartışmalı meseleler haledildikten sonra olabilirdi. Azerbaycan tarihi için ilk önce bir bibliyografik katalogu hazırlamak ve Azerbaycan hakkında makaleler, haberler toplamak, ancak bu vasıta ile mükemmel Azerbaycan tarihi yazmak mümkün olurdu.⁸²

Sanat Hakkında

Eski Yunanistan'da birçok şahane eserler yaratan Chef-d'œuvres'a bağlı olan bazı özel ve umumi şartlar ve kurallar mevcut idi. Bir hakikati unutmamak gerekir; dilin ait olduğu kural ve şartların oluşmasından önce dilin yaranması ve kuralların sonradan düzgün yazı yazan, düzgün söz söyleyen edip ve şairin eserlerinde düzeltilerek oluşmuştur. Sahne edebiyatının kanun ve kurallarının da her halde edebiyattan sonra yaranması şüphesizdir. Eski Yunanistan'da "Tragedie" yaratmak meşhur sanatkarlar kendi zekâlarından, hislerinden ve zihniyetlerinden aldıkları ilham ve izlenimlerine uyarak birçok eserler yaratmışlardır. Birer sanat eseri, birer şaheser denilen bir eserin kusursuz "type de perfection" olduğunu iddia edecek kimse yoktu. Bu eserlerin kuvvetli, doğal ve güzel tarafları olduğu gibi kusurlu, gayri doğal, toplum vicdanına uygun gelmeyen birçok yönleri vardır. Mesela: Eshilos yazılarıyla halkın heyecanlı alkışlarını kazanmış, sanatkar kelimesinin altını doldurmuştur. Ama daha hayatta iken o halkın gözünden düşürülmüştür. Önceleri alkışlanan eserleri artık eskisi gibi iltifatlar almıyordu. Çünkü o kendisinden daha başarılı yazar ve sanatkar yetiştirmiştir. O, artist Sophocle idi. Sophocle kendi selefinden tam farklı bir yola gitmiş, onun doğrularını almış, yanlışlarını düzeltmiştir. İşte kural, kaide ve şart böylelikle oluşmuştur. Mesela, o Eshilos'un kahramanlarını doğal bulmamış, onlarda karakter itibarı ile aşırıya kaçma, fazla mübalağa olduğunu düşünmüştür. Burada esas amaç izleyicilerde merhamet hissini uyandırmaktı. Eserde bazı şeyler vahdet halinde olmalıdır. Bunlar zaman, mekân ve eylemdir. Bir birlerine uyumlu halde olmalıdırlar. Burada konunun önem ve değerini anlamak, temiz bir dil kullanmak gerek. Şahsiyetlerin bilinç ve zihniyetlerini unutmamak, sürekli göz önünde bulundurmamak gerek. İfade edilen hisleri hakkıyla ifade etmek için tahlil etmek, tabiattan ayrılmamak lazım. Maksat sadece güzel şiir yazmak

⁸² Sene 1924, Sayı 2-3, s. 6-8

değil, şair ve muasırın kendi kimliğini saklayarak konuşturduğu kişiyle temasa geçmek, şairin kimliğini göstermeden onun duygularını, hislerini ifade etmektir. Şekspir'in eserlerinin değerli kısmı, onun her şeyden önce bir psikolog gibi olayı canlandıran şahısların ruhlarıyla uygun bir dil kullanmasıdır.⁸³

Babek ve Babekiler

Babek'in şahsi rehberliğiyle 816 yılında başlamış komünizm harekâtı zaten 808 yılında başlamış bu gibi harekâtın sonu oldu. Bu harekâtın öncüsü Babek'in ustası Cavidan idi. Cavidan'ın 816 yılındaki vefatından önce Hürremi-komünistlerine öncülük etmek ve İran halkını kendi düşmanı olan Abbasilerin ağalığından kurtarmakla başladığı bu mücadelenin öncülüğünü Babek'e verildi.

Komünist harekâtının yeni öncüsü olan Babek'in proleter sınıftan olduğu ispatlanır. 816 yılında Azerbaycan Hürremiler harekâtına öncülük eden Babek 837-838 kadar bu görevi üstlenmiştir. Azerbaycandan harekâta katılanların sayı üç yüz bin idi. Bundan başka İran ve Ermenistan'dan da harekâta katılan binlerce insan vardı. Bu da harekâtın batıya kadar yayılmakta olduğunu gösterirdi. 830'da hilafetle Babek arasında olan savaşın en sıcak zamanında Bizanslıların kendi aralarında olan Hürremilerle kuzey taraftan Abbasi askerlerine baskın yaparak Babek'in karşısında perişan hale getirdi. Babek 816 yılında kendi müritlerinin başında olarak çıkışlarda bulunurdu. 819 senesinde Babek'in üzerine gelen hilafet ordusu hiç de başarılı olamadı. 827 yılında Babek'e karşı gönderilmiş Mosul tarafında faaliyette bulunan Abbasi ordusu idi. 827 yılında bir sıra başarılı mücadeleler olsa da iki sene sonra Babek Heşdadser'de onları yenerek ordusunu dağıttı. 833 yılında Hemedan, İsfahan vs. yerlerde yaşayan insanlar Hürremi dinini kabul etti. 833 yılında Hemedan yakınlığında Babekin ordusuna hücum etmişler. Fakat Babekiler arasındaki ortak düşman - Abbasiler karşı bir birleşme olduğunu tekrar göstermiş. Hemedan'da komünistlere olan darbe savaşın seyrini değiştirmede. 837 yılında Afşin Babek'in üçüncü ordusunu yendi. Artık Babek'in mücadelesi anlamsızdı. O, yakın arkadaşları ve abisi ile gece iken başkenti terk ederek Ermenistan'a, oradan da Bizans imparatorluğuna sığınacaktı. Fakat Afşin onu takip ettiriyordu. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki zorlu dağ yolunu geçer ve Bizans imparatorluğuna ulaşır. Oysaki Bizans imparatoru ona yardım etmek yerine onu Afşin'in görevlilerine teslim eder. Hürremiler harekâtının dairesi genişler, nüfusu yayılır ve askerlerinin sayı durmadan artar. Afşin'in şerefine merasimler düzenlenir. 838 yılında Afşin Babek'le beraber bir hapis haneden yola çıkar ve Samara şehrine geldikten sonra ertesi gün Babek acımasızca idam edilir. Bir gün sonra Bağdat'ta kardeşi öldürülür. Sonrasında Afşin'in güç toplamasından korkarak, onun Türk hükümeti kurması fikrine düşmesini önlemek için onu da hapis ederek idam ederler. Lakin tüm bunlar komünizm harekâtını durdurmaz. 12. yüzyıla belki daha sonrasına kadar Azerbaycan ve İran'da komünistlerin izine rastlanır.⁸⁴

⁸³ Sene 1924, Sayı 4, s. 4-7

⁸⁴ Sene 1924, Sayı 4, s. 8-11

Fars Tarihi Edebiyatından

Eski fars yazısı “Mismari” çivi yazılar ile yazılıyormuş. Çiviye benzediği için bu yazı öyle adlandırılmıştır. Bu yazı Sümerler tarafından M.Ö. 3000 yıl önce keşfedilmiştir. İptidai Mısırlılar hiyerogliften sonra bu yazıyı kullanmışlardır. Zamanla heceli bir sistem uygulanmıştır. Eski zamanlarda tüm Güney Asya’da bu dil yaygındı. Taşı yontarak kalem elde ederek, tahta, plaket ve papirüs üzerinde yazılırmış. Güneş veya alevde kurutulmuştur. 400 kadar alameti vardı. Bu şiveler içerisinde en eskisi Babil şivesi idi. Bu şive daha çok yayılarak Antiyahos’un asrına kadar devam etmiştir. Assur’lar bu yazını Babil’lerden almıştır. Eski Ninova ve Babil’de bu yazılarla yazılmış birçok kitap bulunmuştur. Asurbanipal’ın kütüphanesinde bulunan plaketler de bu yazı ile yazılmıştır. 17 yüzyılda bu yazıdan Avrupalılar haberdar oldu. Alman âlimi Groyrfend bu kitabelerin grafik semboller olduğunu anlamış ve bir kaçını okumuştur. Bundan habersiz İngiliz âlimi Raulinson birçok araştırmalar yapmıştır. Assuriya’daki yazılarla İran’daki yazıları görünürde bir-birine benzese de aslında birçok farkları vardır. Bunun başlıca sebebi Assurya yazılarının hakiki bir alfabe sistemine getirilmemesi, İran’daki yazının ise hakiki alfabe sisteminde uygulanması idi. Bu yazının en muhteşem örneği İran’daki şekli idi. M. Ö. 559 yılında İran’da Kiros tarafından Ahameniler devleti kuruldu. III Darius, Bessus ve Barzaentens satraplar tarafından öldürülmüştür. M. Ö. 300 yılında Makedonya’lı İskender tarafından İran medeniyeti yakılmıştır. Sadece 200 metre uzaklıkta olan “Tağlar” bu felaketten kurtulabilmiştir. Bu Tağların üzerine taşları çizerek yazılar yazılmıştır.⁸⁵

Sanat Hakkında II

Sahne edebiyatından konuşurken komediden bahsetmemek olmaz. Tragedia gibi komedi de eski Yunan’dan alınmıştır. O da bazı evrim yolu geçmiştir. Komedi tarihine bakıldığı zaman 3 evrim sürecinin olduğu görülür: Birinci dönem eski komedi dönemidir. Bu dönemde komedideki şahsın karakterini canlandıran ve yaşatan Atina Demokrasisinin verdiği hadsiz dikkat idi. Hiçbir kurala bağlı olmayan şiddetli ve dizginsiz hicivler herkes tarafından herkese karşı yazılıyordu. Siyaset bu hicivlerden yaka kurtaramıyordu. En büyük şahıslar, işçiler, filozoflar, caniler ve hatipleri sahnede temsil ediliyorlardı. Tüm hareketleri, yaptıkları işleri, fikirlerini ve tüm düşüncelerini eleştirirlerdi. Eski komedi Atina’nın tüm yüksek kurumlarına kadar her şeyle alay ederdi. Hatta yanlışlık olmasın diye eleştirdikleri kişinin kıyafetlerini giyerek oynarlardı. Herkesin kendi, fikrini kendi düşüncesini söylemesi en doğal haldir. Hürriyetlerden en büyüğü fikir bildirmektir. Oysa eski komedi buna hiç önem vermezdi. Bu, Atina’nın Lysandre tarafından fethedilmesinden sonra uygulanmıştır. Ispartalı Lyasandre bir emrinde yaşayan insanların sahnede temsilini yasaklamıştır.

İkinci dönem; orta komedi dönemi. Birinci dönemde uygulanan kanun sahneye ilgiyi öldürmüştü, insanlarda bir merak kalmamıştı. Kısa sürede farklı bir yöntem buldular. Bu eskisinden daha etkili idi, insanlar daha fazla eğlenir ve zevk alırlardı. Onlar isimlerini söylemese bile kimin hakkında olduğunu anlarılardı. Bu yöntem kinaye

⁸⁵ Sene 1924, Sayı 4, s. 11-13: sayı 1 devamı

idi. Ama bu durumdan memnun olmayan memurlar yeni bir kanunun uygulanmasına sebep oldular ve bununla da ikinci dönem bitti.

Üçüncü dönem: yeni komedi devridir. Siyasetten kovulan, şahıslarla uğraşmaktan başka bir şey olmayan komedi, kendine yeni bir konu arayışına çıktı. Yeni komedi genel hayatı tasvir etmeğe başladı. İnsanların ayıplarını, çirkinliğini eleştirdi. Atina'da Menandre, Roma'da da Plaute ve Terence'larla yeni bir komedi canlanmaya başladı.⁸⁶

Azerbaycan Türküne ve Azerbaycan Türkçesine Bir Bakış.

(11 Nisan'da Bakü'de Maârif evinde verilen konferansından)

Son 10-15 yy.da Azerbaycan Türklerin meskunlaşmasına ve Türkçe konuşmasına şahitlik etmiştir. Türklerin Orta Asyadan buraya nasıl geldiğini, Azerbaycan'da yaşayan türklerin kimler olduğunu araştırmak için ilk önce Türklerin kimlerden ibaret olduğunu öğrenmek gerekir. M.Ö. XXII. yy'da Çin'in He-ja sülalesinin liderlik ettiği zaman Asya'nın kuzeyinde yabancıların yaşadığı dair bilgiler vardır. M.Ö. 3. Yüzyılda Çe-o sülalesinin liderliği zamanında bu yabancıların hükümet halinde yaşadıkları söyleniliyordu.

Bu gün bizim Türkler dediğimiz toplum V. yüzyıldan itibaren Türk diye adlandırılmış olan eski Hunlardan bir kısmıdır. Rus'lar önce Peçenek'leri, sonra ise Türkleri, Türkmenleri, Kıpçakları tanımışlar ve bunların aynı aileden olduğunu bilmişlerdi. 985 yılında "Vladimir kara yoluyla atlı Tork'i getirerek Bulgarları yenmiştir". Hunlarla Çinliler birçok kez savaşmışlardır. Çinliler bu savaşların karşısını almak için 4 tane sed inşa etmişlerdir. Çin'in dördüncü sülalesi bu sedleri birleştirmeyi önermiş ve çalışmalar on sene sürmüştür. Bu sedin inşasında 400.000 kişi vefat etmiştir. Hunların saldırısını savunmak için 500.000 asker nöbet tutmuş, dört milyon işçi çalışmıştır. Sedin uzunluğu 3600-2500 kilometre olmuş ve bu sed yan yana 6 süvari gidebilecek genişliktedir. Ama bu sedler de Çinlileri hunların saldırısından koruyamamıştır. Türk-Tatar tayfalarının yardımı ile Hunlar "Kara Murat" dedikleri nehirden geçerek Çine girmişlerdir. Türklerin ecdadı birçok uluslardan, kabilelerden ve aşiretlerden oluşmuştur. Bunların aile esasları Çince "Assena" idi ki bu da eski Türkçe ve Moğol dilinde "Tsene" yani kurt anlamına gelir. Bu sembol hakkında da farklı-farklı rivayetler vardır ki bu rivayetlerin çoğu vahşi Kurt'un Türk'e yardım ederek onun hayatta kalmasına yardım etmiş olması ile ilgilidir.⁸⁷

Sanat Hakkında III

Şiirde ne dereceye kadar ahlak aranır? Bu soru çok eskidir. Asırlarca, yıllarca bu soru sorulmaktadır. Herkes kendi görüşüne, düşüncesine, kanaat ve hevesine, terbiyesine göre cevaplar, belki de cevap vermeğe mecbur bırakılır. Bu soruya gerçekten doğru cevap verebilmek için ilk önce şiirin ne olduğunu anlamak ve onun

⁸⁶ Sene 1924, Sayı 5, s. 4-6: sayı 4 devamı

⁸⁷ Sene 1924, Sayı, 5 s. 6-12

içeriğini ve amacını bilmek gerekir. Şiir, hissin, hayalin, ilhamın dilidir, duygusal estetiğin ifadesidir. His, insanı tercih ettiği noktalara yükseltir. Hayal insanın eşyayı olduğu gibi değil görmek istediği gibi değiştirip güzelleştirir. Akıl ve muhakemenin etkisinden kurtulan hayal her gördüğünü güzel saymaz. O, kendi bir güzellik belirler ve o yarattığı güzelliğe ulaşmaya çalışır. Ahlak konusunda bir katılık, ciddiyet, kırılmazlık olmalıdır. Onun tüm formülleri ve tüm kuralları aklın, muhakemenin ve iradenin üzerine düşer. Şiir bu kuralları kaldıramazdı. Onun narin ve nazik omuzları ancak his ve hayalin inceliğine tahammül edebilirdi. Bu sonuca göre şiir ve ahlak bir birine tamamen aykırı olsa da ondan bir anlamın çıkması ihtimali de vardır ki bu da doğru olmaz. Şiir edebiyatta bir ahlak dersi vermekle mükellef değildir. Belirli bir kuralı olmayan bir dönemde ahlak itham edilemez. İnsanlar doğruları yalın gözle bile görmeye tahammül edemezken, onların yaşadıkları yüzyılın, yaşadıkları ortamın ahlak kurallarından, ahlaki inançlardan uzaklaşan bir eseri de kolay-kolay kabul etmezler. Bunun için eserlerin üzerine ince bir tül örtmek gereklidir. İnsanlar çıplak vücudu görmeğe bile müsaade etmezler.⁸⁸

Orhun Kitabeleri

Tahminen 200 yıl önce Sibirya'nın güneyinde ve Moğolistan'da (Yenisey) ve (Orhun) çaylarının yukarısında şimdiye kadar hiç bir yerde tesadüf edilmeyen özel alfabe ile yazılmış kitabelerin mevcut olduğu belli olmuştur. Bu kitabeler hakkında ilk bilgiyi veren kişi tutuklanan İsviçre zabtı olmuştur. 1818 yılında bu kitap hakkında "Sibiriski Vestnik" mecmuasında İspliski'nin makalesi basılmıştır. Bu makale kitabelerden habersiz olan gayri Avrupa âlimlerinin de dikkatini çekmiştir. Uzman âlimler bu kitabeyle ilgilenmeye başladılar. 1889 yılına kadar ister Rus, isterse de Avrupa âlimlerinin hiç birinin elinde ne kitabenin fotoğrafı, ne de yazıların ne içerdiği ile ilgili hiç bir bilgi yok idi. Sibirya halkının bilinen âlimlerinden olan N.M.Yadrintsev'in araştırmaları, kitabelerin âlimler tarafından elde edilmesini mümkün kılmıştır. Aynı zamanda Şarkşunaslar (Şarkiyatçılar) da bu kitabeler ile yakından ilgilenmiştir. 1889 yılında Yadrintsev Orhun çayı etrafında Budda'nın manastırından 160 metre kuzeyine doğru bir takım inşaatın mevcut olduğunu keşfetmiştir. Dikkatle incelendiğinde bu inşaatın arasında 3 yere parçalanmış büyük bir anıtın var olduğu görülmüştü. Bu 3 yüzeyde Yenisey karakterleri yazısı ile dördüncü yüzeyde ise Çin karakterleri yazısı ile yazılar vardı. Beşinci yüzeyin üzerinde yazılan bilgiden Türk hanı Bilge'nin şerefine yapılmış bir abide olduğu anlaşılmıştır. Araştırmalar sonrasında ikinci anıt bulunmuştu. Bu anıt diğerinden farklı olarak parçalanmamıştır. Bunun üç yüzeyinde Yenisey karakterleri ile dördüncü yüzeyinde Çin karakterleri ile yazılar yazılmıştı. Sonradan bu anıtın Bilge hanın kardeşi Gültigin hanın şerefine inşa edildiği belli anlaşılmıştı. Bu anıtların mimarisi aynıydı; bu anıtların batı kısmında granit taş ve bu taşın üst kısmında çukurluk görülürdü ve bu taş kurbangah addedilirdi. Bu taşın bir iki adım doğuya bir tepe vardı ve burada bazı dağıtılmış cisimler dizilmişti. Bu cisimler hanı, onun zevcesini, tebaalarını tasvir ediyordu. Bilge han anıtının genişliği 3.40 metre,

⁸⁸ Sene 1924, Sayı, 6 s. 3-6: sayı 5 devamı

eni 1.74 metre, kalınlığı 72 santimdi. Gültigin abidesi ise bundan çok az küçüktü. Bu kitabeler Türk tarihi için çok önemlidir. Onlar Türk yazı dilinin en muhteşem örneğidir.⁸⁹

İran Tarihi Edebiyatı

İskender İran'ı işgal ederek İran edebiyatına büyük zarar vermiştir. 500 senelik bir tarihi yakıp yıkmıştır. Bu devir feodalizm devri diye adlanır. Ahameni imparatorluğundan sonra İskender ve Sefkiler'in yöneticiliğinin başlamasıyla Yunanperestlik de başlamış oldu. İran topraklarında gelişip, yayılmağa başladı. Yunan askerleri İran toprağı, diğer taraftan Yunan dili İran maneviyatını fethetmiştir. İskender'in zamanında İran'a dâhil olan Yunan dili Eşkani'lerin zamanında bile çıkmak istemiyordu. Eşkani hükümdarları bu işe önem vermiyordu, kurallar yoktu. Yalnız kuralsızlık değil, Yunan dilinin yayılmasına yardım ediyorlardı. Yunan dili hükümetin resmî devlet dili idi. İlim dili vazifesini taşıyordu. Eşkani'lerin döneminde Yunan ilmi ve sanatı İran'da hüküm sürüyordu. Eşkani'lerin kendi dilleri Turani ve Farsi sözlükten oluşan zor bir dildi. Dari şivesinin Eşkan'i dili olma ihtimali de vardır. Fars dili İran'da büsbütün mahvolmuştu. 224 yılında Erdeşir Babekan Eşkani'lerin son hükümdarını yenerek Sasaniler sülalesini temelini koyuyor 400 yıl ömür süren bu imparatorluğun İran tarihinde önemli bir yeri olsa da, İran edebiyatına etkisi o kadar da başarılı olmamıştır. Bu dönemde 500 yıllık ölüme mahkûm olmuş İran diline yeniden can verdiler ve İran dili için ikinci devirin başlangıcı oldu.⁹⁰

Azerbaycan Türklerine ve Azerbaycan Türkçesine Bir Bakış

93 yılda kuzey Hun hükümetinin dağılması sonucunda Hunların büyük bir kısmı Batıya göç etmiş ve Kafkaz'ın kuzeyinde İdil ve Don nehri arasında Batı Hun hükümetini kurmuşlardır. Bu batıya göçün başlangıcı olmuştur. Kafkaz'ın kuzeyinde yaşamakta olan halklar dağları aşarak Midyaya yani Azerbaycan'a yayılmağa başlamışlardır. I. yüzyılda Kafkaz'ın kuzeyinde İskitler ve Alanlar vardı. İskitler M.Ö. VIII. yüzyılda Azerbaycan'da yerleşmişler. İskitler'in hangi ırka mensup oldukları bilinmiyor. Fakat onların Moğol ırkına ait olduğu tahmin ediliyordu. Azerbaycan'a ilk gelen Türklerin İskitler olduğu anlaşılıyordu. 93 yıl seferi sonucunda buraya Alanlar da gelmiştir. Alanların Türk olduğuna şüphe yoktur. Çünkü Alan sözü eski Türkçede dağlı-dağlık manasına geliyordu. Demek ki Alanlar kendilerinden önce gelen İskitlerin vatanına hücum etmişlerdi. Alanlar Azerbaycan'a ilk defa geldiği zaman burada Albanya veya Ağvanya hükümeti vardı. Bu hükümetin merkezi şimdiki Azerbaycan'ın kuzeyindeki Gabala şehri idi. Albanya devleti Romalılarla sürekli savaş halinde idi. Alanlardan sonra buraya karışık hun tayfaları göç etmiştir. Alanlar Anadolu'nun balkan taraflarında mesken salmışlardı. M.Ö. 193 yılında Hazar Türkleri Azerbaycan'a baskın yapmışlardı. Hazar denizi ve Karadeniz arasında hüküm sürmüşler. Devletin başkenti

⁸⁹ Sene 1924, Sayı 6, s. 6-10

⁹⁰ Sene 1924, Sayı 6, s.10-11: sayı 4 devamı

Semender şehri olmuştur. Azerbaycan'a farklı zamanlarda göç edip, burada yerleşen Türk kabilelerinden en büyüklerine bakarsak; ilk önce İskit tayfaları gelmiştir ki, Fransızlar Sikit, Ruslar İsgif, Yunanlar Siktiv, Farslar Sak veya Turani diye adlandırmışlardır. Onlardan sonra Alanlar geliyor ki bunun arkasından farklı adlarla batı Hunları (Kıpçak, Kırgız ve Kazak vs.) daha sonra Hazarlar, Bulgarlar, Türkmenler ve Selçuklar İran idaresi zamanında birçok İranlılar, Ariler zamanında birçok ari burada yerleşmişler ve Türkleşmişlerdir. Bundan başka Albanya hükümeti zamanından itibaren Azerbaycan farklı şekillerde Bizanslar ve Rumularla temasta bulunmalarından dolayı halkın birçoğunda Rum özellikleri vardır. Azerbaycan'ın ve komşu milletlerin Ermeni, Gürcü, Udiler, Lezgiler, Yahudiler Kafkazın eski halklarına karışmıştır. Eski Türkler yeni Türklerle kaynaşıp karışmış bir Azerbaycan haritası yaratmışlardır.⁹¹

Türk Dili ve Azerbaycan Türkçesi

Avrupa ve Afrika' da yaşayan Türkler Türkçe konuşuyorlardı. Türk dili Ural-Altay dil ailesine dâhildir. Türk dilleri tamamen araştırılmamıştır. Fakat bazı âlimler Türk dillerini tasnif etmişlerdir. Türkçeyi 3 gruba ayırmışlardır. Bunlar; 1- Kuzey topluluğu yakutça vs. 2- Merkezi Asya grubu veya Uygur grubu: Çağatay, Özbek, Sibirya ve Rusya, Tatar lehçeleri, Kaşkarca, Türkçe, Kırgız dili, Altayca, Turan dili, Kırım Yahudilerinin dilleri 3- Batı grubu: Akdeniz Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, İran lehçeleri. Meşhur Türkolog Akademik Profesör Radlof'a göre Türkçe 4 gruba ayrılıyor: Doğu, Batı, Orta Asya ve Güney Türkçeleri. a) doğu Türkçesi: Altay Türkçesi b) batı Türkçesi: Kırgız, batı Sibirya, Başgırt ve İdil Türkçeleri c) Orta Asya Türkçesi: Turanca, Doğu Türkistan lehçesi ve Özbek lehçesi d) güney Türkçesi: Türkmence Azerbaycan dili, İran Azerbaycan Türkçesi, Anadolu Türkçesi, Kırım Türkçesi Ve Osmanlıca. Bu sınıflandırmanın hiç biri hakikati göstermiyordu. 48'e yakın Türkçe şiveler vardır ki onlar yeterince araştırılmamıştır. Bu dillerin hepsinde bir birine benzer özellikler vardır. Hepsinde kelimelerin aslı ve kökleri aynıdır. Hepsinde bir heceleme sistemi vardır. İstanbul Türkçesi son zamanlar Türkmence üstünlük kazanıyordu. Azerbaycan Türkçesinde Türkmence hâkimdir.⁹²

Türk Milletinin Tarihi Sahneye İlk Gelişi

XIX yüzyılın ikinci yarısında Moğolistan'da Orhun nehrinin sahilllerinde âlimlerin yaptığı araştırmalar sonucunda Bizans ve Ermeni tarihçilerinin eserlerinde Türk halklarının tarihine dair bilgiler verildiği öğrenilmiştir. VI-VIII. yüzyıllarda yazılmış olan Orhun kitabelerinde Türk tayfaları hakkında yazıyordu ki, Altay ve Moğolistan arasında yaşayan Türk halkı 582 yıla kadar güçlü bir toplum idi. Türk halkı VI. yüzyıllarda bir birleriyle savaşarak kendilerini zayıflatmış, eski güçleri kalmamıştır. Bunun sonucunda (يياطخ)Hitay (Kara Hıtaylar) imparatorluğunun yarım asır etkisinde kalmış onlar tarafından yönetilmiştir. Hitay imparatorları "ayır ve ağalık et (divide et

⁹¹ Sene 1924, Sayı 7-8, s.4-10 sayı 5 devamı

⁹² Sene 1924, Sayı 7-8, s.10-12

impera)” siyasetini yürüterek sürekli bu halkı bir birine düşünüyordu. IV.-V. yüzyılda önemsiz bir tayfa halindeyken, V. yüzyılın sonu VI. yüzyılın başlangıcında Amuderya nehrinin etrafını işgal edebilecek güce sahip olmuş ve Eftalit ismiyle meşhur olan halklar üzerinde zaferi 565 yılında Muğan han kumandalığı ile elde edilmiştir.

Monarh imparatorluğunun hüküm sürdüğü zamanlarda ve imparatorluğunun dâhilinde olan halklar hakkında birçok malumatlar vardır. Türklerin 4 devleti olduğu ve onların Türk kabileleri etrafında toplanmış olduğu söylenir. Türkler Eftalit’leri yenilgiye uğratıp onlardan haraç istemişlerdi. Türklerin zulmünden Avrupa’ya gitmeyi başaran Avarlar takriben 20 bin kişi idi. Türklerle Bizanslar arasında ilişkilerin güçlü olduğunu ve Türklerin sadakatle dostluk ettiği kaydedilmiştir. Hatta İmparator Justin monarhın 567 yılında geri dönmesine izin verildi. Hanın huzuruna bir heyet gönderildi. Bu heyeti Türkler karşılıyor ve malumatlara göre onlara demir almalarını rica edilmiş ve bu demir madenlerine sahip oldukları anlamına gelirdi. Daha sonra onları Şamanlar karşılamış ve oddan atlamalarını istemişlerdir. Bu ayin mecburi şekilde yapılmıştır. Daha sonra hanın onları altın bir tahtın üzerinde karşılamıştır. Bu taht oldukça ihtişamlı bir şekilde işlenilmişti ve gerektiğinde atlar vasıtasıyla başka yerlere götürüle bilirdi. Akabinde şarap ve ziyafet sofrasıyla devam edilmiştir. Bir çadırın içerisinde gümüş eşyalarla dolu bir araba vardı. Eşyaların üzerine farklı-farklı hayvanların resmi çizilmiştir ki bunla Bizans’da olanlardan hiç de geri kalmıyordu. Bununla da hakkında konuşulan Türklerin düşünüldüğü gibi vahşi olmadığı öğrenildi.⁹³

3.2 Eğitim ve Terbiye

Çocuk Vücudunun Gelişiminin Deneyimle Tetkikinin Eğitimsel Açıdan Önemi

Pedagojinin amaçlarını takip etmek için ilk önce ortalama olarak 5-6 yaşlarındaki okul öğrencilerinin gelişimini araştırmak gerekir. Pedagojinin buradaki önemi, belli eğitim mefkûrelerine göre doğal gelişimin bir plan dâhilinde idaresi ve denetimidir. Bunun çocukların beden ve ruhunda ne gibi değişiklikler yaptığını ve çocukların farklı dönemlerde ne gibi değişikliklerden geçtiğini bilmek gerekir.

1) Gelişim dönemleri hakkında zamanın kavramı

Bu hususta genel bir fikir istenirse, genç insanların hayatının dönemlere bölünmesi gerekir;

- a) Çocuklar doğduğu andan ergenlik dönemine, yani 14 yaşına (güney memleketlerde bu 13 yaş olarak kabul edilir) kadar.
- b) Gençlik dönemi (şebabet) 14-18 yaş aralığı, kızlarda bu 17 yaşa kadar olur.
- c) Gençlik dönemi, bu tekâmül döneminin sonu hesap edilir.

Fizyolog Vierer Trt ilk dönemleri aşağıdaki gibi ayırmıştır.

Doğumdan dokuzuncu aya kadar olan süre süt emen dönemidir. Bundan sonra başlayan dönem çocukluk dönemidir ki 9 yaşına kadar devam eder ve 9-14 yaş arası devam eden dönem ise çocukluk dönemidir.

Strata cinsel münasebet anlamında 4 döneme ayırmıştır. İlk yıl süt emme dönemi, 1-7 yaş çocukluk dönemi, 8-15 yaşarası bisexuell dönem, 15-20 yaşarası ise

⁹³ Sene 1924, Sayı 7-8, s.13-16

olgunluk dönemidir. Çocukların ruh ve beden gelişimi bir biriyle ilişkilidir. Çocuklar okula başladığında vücut gelişimi tamamlanmış olur. Bu, vücut uzuvlarının vazifeleridir.

2) Çocuk vücudunun anatomisinin tamamlanması: Çocuk vücudu genel anlamda bunlarla tanımlanır: saçları ince, kafatası vücutlarına oranla daha büyüktür, ciltleri açık renkli ve canlı görünür, gözleri iri ve parlak olur, vücutlarında kırıkda daha çoktur ve büyüdükçe kemik'e çevrilecektir. Bu nedenden dolayı çocuk vücudu daha elastiktir ve yetişkin vücudundan farklı olarak kırıklar çok nadiren olur. Yetişkinlerdeki gibi bölgesel kıllanma yoktur. Gelişim her hangi bir nedenden dolayı durursa çocuğun fiziken ve ruhen geri kalması gözlemlenecektir.

3) Çocuk vücudunun fizyolojik tamamlanması: Çocukların büyüme ve gelişme süreci ile bağlantılıdır. Çocukların nabız atışı büyüklerinkinden daha hızlıdır. Bir dakikada durması büyüklerinkinden, küçük çocuklarinki ise büyük çocukların nabızlarından fazladır. Deneyler, 6-7 yaşlı çocukların kalp atışının dakikada 127-72, 10-11 yaşlı çocuklarda 107-56, 12-14 yaşarası çocuklarda 114-66, büyüklerde ise 90-60 olduğunu gösterir. Çocukların kalp faaliyeti büyüklerinkinden daha fazladır. Aynı zamanda çocukların nefes alması da büyüklerden 3 defa hızlıdır. Çocuklar ruhu, fikri ve bedeni her türlü faaliyette büyüklerden çok daha fazla çalışır. Bu nedenle de yorulmaya daha müsaittir. Oysaki kısa süreli molalar onların toparlanması için yeterlidir. Ağrı ve ateş çocuklarda daha yüksektir. Buna rağmen, özellikler okul yaşındaki çocukların genelde tüm çocukların dikkati daha güçlüdür.

Uzuvların aktivitesi üzerine olan araştırmalar sonucunda ise büyüklerin adımlarının daha yavaş ve düzenli olduğu, çocukların adımlarının ise daha hızlı ve düzensiz olduğu görülmüştür ki, bu da zaman ve mekân ile bağlıdır.

1) Vücudun ölçüsü

2) Kafa ve etraf çapının ölçülecek noktaları. Yumuşak eşyadan hazırlanmış 2-3 cm'lik bir aletle ölçülür. Bu teknik, kaşların üzerinden olmak şartıyla kafanın etrafında döndürülerek alınan ölçülerin kâğıt üzerine resminin çizilmesine dayanır. Kafa yüksekliği kulak deliğinden kafanın en üst hissesine kadar olan mesafedir.

3) Fizyolojinin çap konusunda dikkate alınacak en mühim noktaları. Spirometer diye adlandırılan aletle ciğerlerin hava aldığı ve hava verdiği zamandaki genişliği ölçülür. Djinamometer ile ciğerlerin kuvveti ölçülür. Ergograph ile kasların kuvveti ve dayanıklılığı ölçülür. En sonda ise göz ve kulağın görme ve duymadaki netliği ölçülür. Bu ölçümlerle beraber yeni ölçümlere de gerek var. Farklı ölçüm sonuçları olmazsa bu ölçümlerin doğruluğu da kesinleşmemiş olur.

4) Ailenin sınıf ve refahı: Ailenin sosyal durumu çocukların gelişimine çok büyük etki eder. Refah içerisinde yaşayan çocuklar diğerlerinden ruhen ve fiziken daha hızlı gelişir. Zengin ailelerin çocuklarının vücut uzunluğu, ağırlığı, dilin ve zekânın gelişimi dikkat çekmekteydi. İtalya'da yapılan araştırmalara göre zengin ve fakir aile çocuklarının gelişimi arasında büyük farklar vardı. Zengin ve fakir ailelerin kız çocukları üzerinde yapılan deneyler, 14 yaşlı zengin çocuğunun boyunun diğerlerinden 5-7 cm uzun olduğunu göstermiştir. 1879-1886 arasında Rusya'da 100 fabrika işçisi üzerinde yapılan deneye 9 yaşlı işçi dâhil her yaş grubundan insanlar katılıyordu. Yapılan araştırma

çalışan çocukların gelişiminin duraksadığını gösterdi. Gelişimin çalışmaya izin verdiği yaş ise 16 olarak belirlenmiştir.⁹⁴

Pedagoji Enstitülerinde İlm ve Öğretim Planı Nasıl Olmalı?

Pedagoji enstitüleri üç şubeye bölünür. Üç öğretmenlik alanına göre: tarih-edebiyat, tabiat-coğrafya, fizik-matematik. Bu şubelerde genel olarak pedagojik esaslarda dersler verilirdi. Bu programlarda ilm-i terbiye dersleri de olmalı idi. Pedagoji eğitim, ilm-i terbiyenin güçlü ve derin kuralları üzerine esaslanmalıdır. Pedagoji enstitülerinin öğreteceği genel ilimler ve fenler sırasına anatomi ve embriyoloji ve fizikolojiden ciddi bir kurs hazırlamalıydı. İnsan yapısını ve onun gelişimini karşılaştırmak, aynı zamanda biyolojinin morfoloji kuralları dâhilinde temas etmek, Enstitünün tüm şubeleri için ilm-i terbiye metodolojisi dâhilinde genel kurslar kabul edilmeliydi. Tüm metodolojinin temelini içeren ilm-i terbiye metodolojisiydi. İlm-i terbiye metodolojisi istenilen surette Anatomi, embriyoloji, fizyoloji, insani antropoloji, ruhiyat vs.ve geniş ve derin ilm-i terbiye eğitimini sağlayabilirdi. Pedagoji, eğitimi sadece böyle bir amaç üzerine kura ve herhangi bir meslek alanında uzman yetiştirebilirdi. Okullarda herkes tarafından kabul edilmiş biyoloji metodu ve eğitim için gereken malzeme ile temin olduğu halde sık rastlanan sorunlardan kurtulmak mümkün idi. Pedagoji enstitülerinde verilen ilm-i terbiye eğitime ek olarak okul ilm-i terbiyesi ciddi bir kurs ile onu tamamlamalıdır. Bunun önemi herkes tarafından bilinmekteydi.⁹⁵

“Zahmet Okulu” Hakkındaki Fikirler

Rusya mesai okulları kurmakta idi. Azerbaycan’da olan “zahmet okullarını” hakiki zahmet okulu olarak adlandırmak doğru değildir. Eski okullarla yeni okullar arasındaki farklar önceden de değiştiği için program ve ders planı değildir. Bu farklar yalnız öğretmenlerin psikolojilerindeki değişim ile ilgiliydi. Zaman bu gibi okulları zayıf bırakıyordu. Bu okulların güçlenmesi bazılarının işine gelmiyordu. Oysaki yeni tipli okulları savunanlar inkılap zamanı yok olup gittiler ve bir daha da öyle savunanlar hiç olmadı. Bu okullardan mezun olanlar dışlanmaktaydı. Yaşayış şartlarına uygun olarak öğrenciler ve pedagoglar eski okulların takipçisi gibi görünmeye mecburdu. Bazıları bu okulların gerçek zahmet ve mesai okullarına dönüşmesi için bir dizi engellerinin olduğunu düşünmekteydi ki bu engellerden en birincisi de mali gücün olmaması ve öğretmen yetersizliği idi. Oysaki bu doğru değildi. Azerbaycan’ın yeri kadar mali gücü de vardı ve eğer bu tip okullar Kırgızistan çöllerinde ve Sibirya bataklıklarında uygulanmışsa Azerbaycan’da uygulanamaması sadece bahane olarak görünürdü. Bir köylü ailesi çocuklarının önceki gibi eğitim almadığını fark ettiği zaman okula ve hatta öğretmenlere inanmaz, düşüncesi değişirdi. Bu okulların yerine zahmet okulları yaparak kötü bir şeyi iyi bir hale getirilebilirdi. Bunun için iki engeli aşmak

⁹⁴ Sene 1924, Sayı 1, s. 14-21

⁹⁵ Sene 1924, Sayı 1, s. 25-26

gerekirdi; birincisi hazırlıklı öğretmenlerin olması, diğeri ise insanların okula olan düşüncelerini değıştirmesi. Mesai okulları için hazırlıkların en önemlisi - öğretmenlerin akıllarında öyle bir düşünce oluşturulmalı ki, okulun teşkili zamanında uzun ve yorucu tartışmalar zamanı kendilerini okulun öncüsü olarak görsünler.

Çocukların tabiatına muhalif olmayan çocuk okullarının tümü çok kolaydır. Bu da çocuk okullarını ciddi bir beşeri okul yapıyordu. Her okulun mesai zahmet okulları şeklinde kurulması önemli görülürdü. Eski okullarda da özellikle her yönden temin olunan okullarda da Zahmet okullarının bazı kısımları bulunurdu. Fakat bu kısımlar okulun tamamını zahmet okulu yapmazdı. Bu okullar zahmet okulu değildi ve bir birinden çok farklılardı. Bu okulların hiç şüphesiz zahmet okullarına benzeyen özellikleri vardı. Ama bu okullar sürekli arama içerisinde oldukları için hiç bir özelliğı kalıplar haline getiremezdi. Mesai okulları kurmak için ilk önce mevcut zahmet okullarının tiplerine uygun pedagoji uzmanlarının en değerli ve kıymetlilerini götürmek icap ederdi. Böyle âli iddialı okulun esaslı ve önemli özellikleri bunlar; 1) Bu tür bir okulda terbiye ve ilim bir birine bağılı şekilde yürütülmelidir, 2) Genel olarak eğitim verilmeli ve sosyobiyojik şekilde çocukların gelişimine yardım edilmelidir, 3) Okulda çocukların kendi çalışmaları ile gelişmesi mümkündür, 4) Okul, kendi terbiye ve pedagoji vazifesini ilk önce çocuğun şahsi tecrübesine uygun şekilde kurmalıdır ki çocuk zamanla kendi tecrübesini diğeri insanların tecrübesi ile ilişkilendirsinsin. 5) Eğitim planları, programları eğitim ve öğretime dair okuldaki tüm malzemelerle uygun olmalıdır, 6) Dersler ve ilave dersler arasında ilişkiler ve bağlantılar olmalı idi. Bu kurallar mesai okullarının kuralları olabilir. Bunlar burjuvazi zahmet okullarının hiçbirinde yoktur. Eğer varsa da parçalı şekilde vardı ve uygulanmazdı. Böyle bir okul kurulmuş olsa veya yakın zamanda kurulsaydı onu yüksek iddialı bir okul olarak kabul etmek olmazdı. Yukarıdaki özelliklerin hepsi var olsa bile bir tanesi olmadan o okul iyi bir mesai okulu olamazdı.⁹⁶

Azerbaycan'da Eski Anıtlar (Asari Atika)

Hanegah

Harabe yalnız tarihi anlamda değil, aynı zamanda bedii anlamda da büyük bir önem taşır. Maalesef ki bu eserin yalnız bir kısmı kalmıştır. Kâfi derecede güzel ve ilginçtir. Minare ve içerisindeki merdivenler oldukça güzel bir şekilde kalmıştır. Minarenin esası dört köşeli olup üzeri ise 8 köşelidir ki bununda üzerinde dairevi şekilde minare inşa edilmiştir. Eski cami güneyden batı tarafına kadar süslenilmiştir. Bu işlemler, nebatet şekilli köşeli resimler ve kufi çizgiler, karışık güzel bir sanat eserinden oluşmaktaydı. Ressamın maharet ve sanatkârlığı oldukça yüksek idi. 12 metrelik bu sanat eserinin değeri oldukça yüksekti.

Bunlardan en büyüğü mihrabın etrafında olan çerçevedir ki 4 metre (arşın) genişliğinde ve 3 metre eninde olan bu mihrabın doğu ve batı taraflarına güzel

⁹⁶ Sene 1924, Sayı 1, s. 26-30: Sene 1923 , Sayı 1 devamı

çerçeveler işlenmişti, bunun yanı sıra 3 mihrap daha vardı. Bu çerçevelerin içindeki harf kalıpları bayraklar ve çizikler arasına o kadar başarılı ve güzel bir şekilde yerleştirilmiştir ki ilk bakışta bunları ayırt etmek mümkün değildir. Bu yazılar 700 yıl öncesine ait olduğu için okunması zordur.⁹⁷

Çocukların Vücutlarının Gelişimini Tecrübe İle Tetkik ve Tahribunun Terbiyevi Önemi

5) AhelKey, Hertel 1889-1890 yılında İsveç ve Danimarka çocukları üzerine araştırma yapmıştır. İsveçli çocukların 15 bini erkek, 3 bini kızdı. Danimarka'da ise 17590 erkek çocuk ve 11600 kız çocuğun vücutlarının büyüklüğü ve ağırlığı ölçülmüştür. Sonuç olarak 3 gelişim çağı bulunmuştur.

- a) 6-13 yaşarası ergenlik çağına hazırlık, ergenliğin başlangıcı. Tekâmül kısmen azdır.
- b) 14-17 yaşarası ise tekâmülün en hızlı dönemidir
- c) 18 yaşın sonlarına doğru sönük ve zayıf bir dönem başlar. Erkeklerin gelişim dönemi 14-17 yaşlarına, kızlarınki ise 13-15 yaşlarına tesadüf ederdi. İster vücut şekli isterse de fikir anlamında gençler bu dönemde çok değişirler. Çocuk vücudu geliştikçe ağırlığı da ona uygun olarak artmaya başlar. Bu dönemde çocukların vücut şekillerinin değişmesiyle beraber onların düşünceleri ve hislerinde de bir değişiklikler olur. Bu dönemde çocukların kötü alışkanlıklar edinmesi daha kolay hal alır. Bundan ziyade bu dönemde çocukların yargılama, fikir söyleme, kendilerini ispat etme, eleştirme ve tenkit etme gibi özellikleri oluşmaya başlar. Bu dönemde eğitim önem kazanmaktadır ve ileride karakterin oluşmasına yardım ettiği için terbiyenin de çok önemli yeri vardır.
- 6) İkinci dereceli etkiler - 1889 yılında Emil Schmidt'in Almanya'da 9606 çocuk üzerinde yaptığı araştırmanın sonucunda köy çocuklarının şehir çocuklarından daha büyük olduğunu öğrenmiştir. Fakat Emil Schmidt'den sonra aynı araştırmayı yapanlar bunun tam tersini söylemişlerdi. Mesela; Michailoff, Rusya'da 15 yaşlı şehir çocuğu ile aynı yaşta köy çocuğunu karşılaştırmış ve ortalama olarak şehir çocuklarının boylarının diğerlerinden 10 cm daha uzun olduğunu görmüştür. İkinci dereceli meselelerde en önemlisi çocukların okula gitmesidir. Okulun çocuğun tekâmülüne uygun ve gayr-ı muvafık etkileri umumi olarak söylenemez. Bu, çocuğun vücut şekline, yaşına, manevi tekâmülüne ve çocuğa ilk zamanlarda verilen okul uğraşlarının kalitesine bağlıdır.
- a) Çocuklar 6 yaştan önce okula gönderilmemeli, mümkün oldukça 6 yaşı tamamladıktan sonra gönderilmelidir.
- b) Zayıf olan çocukların okula başlamaları için daha özel şartlar konulmalıdır.
- c) İlk zamanlar dersler 25-30 dakikadan fazla olmamalıdır.
- ç) Derslerin tarzı ve usulü aniden çocuğun doğallığını bozmamalı, onu yormamalıdır.

Çocukların uğraşma becerileri yoktur, onlar aktivite ister, oyun ister ve neşeli olmak isterler. Eğer bunlar yapılmazsa, o zaman okullar çocukların tekâmülüne beklenen etkiyi yapamayacak duruma gelir ve çocuklar okula başlamaktan zarar

⁹⁷ Sene 1924, Sayı 1, s. 30-31: Sene 1923, Sayı 11'in devamı

görürler. Bu çocuklar için okula başlamak çoğu pedagogların kabul ettiğinden çok daha mühim ve ciddidir. Böyle çocuklar diğerlerinden geri kalır ve zamanla sersemleşirler. Okula başlamak aynı zamanda çocukların tekâmülünde önemli yere sahiptir. Mesela: hastalıkların vücutta etkisi. Bunlar ilk önce teneffüsü ve sesin çıkmasını engelleyen noksanlardır. Burun deliklerindeki tıkanıklık - sürekli olarak burundan nefes almak dikkatin dağılmasına sebep olur. Çocukların dikkatini belli bir konu üzerinde yoğunlaştırmak ve uzun zaman o konu ile uğraşmanın zararlı etkileri olur. Kafeman büyükler üzerinde araştırma yapmış, bu sorunun onlarda da etkili olduğunu, nefes almalarının azaldığını gözlemlemiştir.

Dilin tekâmülündeki hatalar da çocukların manevi gelişimine zarar verir. Okula ilk başladıkları zaman dillerinde hatalar oluşmaya başlar. Aynı zamanda arkadaşlarında olan dil hataları onları etkiler. İlkokul döneminde yaptıkları okumalar, icraatlar ve faaliyetler onların dil tekâmülünün daha iyi şekilde ilerlemesine büyük etki eder.

2) Gençliğin manevi tekâmülüne özel ilişkiler. Çocukların tekâmülünün en mühim dönemi ve kuralları nitel aşamalardır (qualitative stufen). Amaç, çocuğun manevi tekâmülünün neyden oluştuğunu bulmaktır.

a) Büyüklerin sahip oldukları her hangi bir manevi yeteneğin ilk zamanlar çocuklarda mevcut olmaması

b) Büyüklere nazaran küçüklerde her hangi bir yeteneğin kısmen oluşması, manevi faaliyetlerin içeriği

c) Bilinç sınırlamasının veya bilinçteki basit ve ibtidai bir halin küçüklerdeki kalitesi ile büyüklerdeki kalite arasındaki farklar.

ç) Çocukların faaliyet ve icraatlarının kalitesinde fark olmasa da şiddet ve kemiyeti büyüklere nazaran az olabilir.

3) Çocuğun tekâmülünde oluşan değişiklikler. Tekâmül döneminde çocukların vücudu bir sene içerisinde gelişir, önceki yıl ile karşılaştırsak vücutta ve manevi olarak birçok gelişmeler kaydedilir. Bu dönemdeki çocuklar kış aylarında daha fazla hareket halinde olurlar. Şubat'tan Haziran'a kadar ağırlıklarında durgunluk olur, Temmuz'dan itibaren ise gelişim devam eder.⁹⁸

Zahmet Okulu Hakkında Düşünceler

Mesai okulları hakkında olan teoriler hakkında bilgi sahibi olduktan sonra bu okulların öğrencileri gelişime yönelttiği açık görünürdü. Bu gelişim sonucu olarak öğrencilerde çalışkanlık zevki ve katılımcılık ruhu artıyordu. Daima çalışan ve sonuca ulaşan öğrenci buna başarılı ustanın yardımıyla ulaşmıştır. Aşağıda gösterilen plan ile hareket edilirdi.

⁹⁸ Sene 1924, Sayı 2-3, s. 16-23: sayı 1 devamı

- 1) Yeni okullar çocuğun yaşamasına engel olmaz
- 2) Yeni okullar çocuğun yaşamasına yardım eder
- 3) Yeni okullarda çocuğun yaşamı yaşlılarıyla birlikte kurulur
- 4) Tüm etkilere karşı çocuğun harekâtını okul kontrol eder
- 5) Yeni okul çocuğun olumlu ve olumsuz özelliklerini kaydeder
- 6) Yeni okul olumlu özellikleri geliştirerek olumsuzları yok etmekte yardımcı olur
- 7) Yeni okul özel bir kişi veya hayatın bir uzvu olan çocuklara ihtiyacın artmasını temin eder. Pedagoglar ve psikologlar batıdan doğuya doğru hareket etmekteydi. Mevcut okulları Zahmet okulları ile değiştirmek için birçok engeller vardır ki bunlar da öğretmenlerin daha iyi pedagoji eğitim alması, hazırlık görmesi, bu okullarda mevcut olan okul malzemelerinin yenilenmesi, ihtiyacın giderilmesi idi. Bu okullar için âli pedagoji okulların yetiştirdiği öğretmenleri beklemek anlamsız ve boşa zaman kaybı ola bilirdi. Çünkü onların hem sayısı azdı, hem de bitirmelerine daha çok vardı. Zahmet okullarında çalışmaya hazır olmayan, mesai okullarını anlamayan insanlarla böyle bir okul açmak ve onun herkes tarafından sevilmesi, gereken kadar tetkik olunmaması, bu öğretmenlerin ve malzemelerin yeniden ıslah olması gerekirdi. Bu maksatla yeni kurslar, laboratuvarlar ve kurslar - usta evleri vs. açılmalı idi. Bu kurslar yaz tatili zamanı başlamalı ve öğretmenleri hazırlamalı idi. Bu kurslardaki kurs öğretmenleri kurs katılımcıları ile ve gruplarla çalışmalı idi;
- 1) Öğretmenliğin kendini belli etmesi.
- 2) Çocuğun yaşayışının esası sorularına cevap verebilecek kadar malumat ve başarı elde etmek.
- 3) Okul yaşlarının vazife ve vesaiti hususunda.
- 4) Öğretmenin malumatını okul hayatında maksada uyar tarzda kullanmak
- 5) Sınıf toplumunun ayrılıkta birer üyelerinin başarılarını belli etmek
- 6) Tüm kolektifin birer üyesinin becerileri kullanılması
- 7) Tüm toplumun ortak mülkiyeti olan hisselerin yükseltilmesi
- 8) Mesai okullarında söylenilen görevleri dikkate alarak gereken malzemeyi almak için okula destek olmak öğrenmektir.⁹⁹

Mefkûre (İdeal) Öğretmenlerin Mefkûreci Olmalarının Önemi

Mefkûre kelimesi birçok Türk kitaplarında “hayal ve gaye anlamında kullanılmıştır. Terbiye kitaplarının bir kısmında mefkûre gaye kelimesine tesadüf edilir. Bunlar bir birinden farklıdır. Gaye-elde edilmesi arzu edilen bir işin sonudur. Bir sistem içerisinde farklı-farklı gayeler olabilir. Mefkûre ise ne olduğunu anlamadan onu hayal kelimesi ile aynı anlamda kullanılması kabul edilemezdi. Hayal işin içine girince ideal hayalin gayesine, her hangi bir amacın sonuna çevrilir. İdealin etkilemesine, onun yaranmasında hayalin rolü reddedilemez. İdealin yaranmasında tefekkürün, yargılamanın, eleştirinin ve mantığın önemi büyüktür. Ahlak mefkûresi mükemmeliyettir. Güzel sanatlarda güzellik mefkûredir. Hayatta bazı insanların eserleri

⁹⁹ Sene 1924, Sayı 2-3, s. 29-34: Sayı 1 devamı

mefkûreye yaklaştıkları için onlar mefkûre olarak kabul edilebilir ve bu bilimde olduğu gibi insanlarda da böyledir. Yaşam standartlarında mefkûreleri, en sonda ise gayeleri vardır. Bu mefkûreler sırasına göre tarihi şahsiyetler olabilir veya düşünce ve hayalin çizdiği bir şahıs olabilir. İnsanların sayısız hesapsız hayalleri olabilir.

Mefkûrenin önemi özellikle terbiyede büyüktür. Terbiye dünyada mevcut mefkûrelerden en kutsal olanıdır, ögle bir meslek yoktur ki terbiye kadar mühim ve onun kadar sorumluluk yüklensin. Terbiye mühim ve sorumluluk yüklü bir iştir. Bir memleketin, genellikle beşeriyetin yetiştirmek üzere olduğu çocukların en iyi ve en mükemmel bir şekilde yetiştirmek gayesine yükümlüdür. Eğer büyükler çocuklarını gelişi güzel büyütseler o zaman ahlaki ve sosyal ilerlemelerden geri kalması ve felaketlere maruz kalması beklenen bir hal olurdu.

Toplum bir organizmadır. Bireyler toplumun organizmasında mutlak surette görünmesi ve görevlerini mükemmel surette yerine getirmesi gerekir. Görevini en iyi şekilde icra eden kişiler yardım alanlar değil, bu görevlerde en iyi şekilde çalışmaya uygun olanlardır. İnsanların ve en önemlisi de çocukların ruhlarını anlamak, çocukların ruhsal becerilerine ve tekâmülüne müdahale ederek ona istenilen şekilde etki etmek çok zordur. Çocuk ruhunu anlamak demek: onun hissini, fikrini, ahlakını ve kuvvetlerini tüm yaşlarda tekâmül ettikçe anlamaktır. Bu zor görev öğretmenlerin sorumluluğundaydı ve öğretmenler yüzlerce çocuğun ruhundan anlamalıydı. Öğretmen her çocukla ayrı çalışmalı, onların yaşına, özelliklerine ve becerilerine uygun davranmalıydı. Çocukların ruhunu anlamakla dersin verimliliği artar. Öğretmen ders süresince çocukların özelliklerine göre eğitmelidir. Çocukların birbirinden farklı yönleri varsa da farklı becerileri de vardır. Deneyimli öğretmenler her çocukla aynı tarzda davranmamak gerektiğini bilir. Çocuklara farklı şekillerde davranarak onların ruhuna dokunmak çalışmanın getirdiği zarurettir. Çocukların derslere dikkat etmesi için ders anlatılırken onların dikkatini dağıtacak tüm şeylerden uzak durulmalıdır. Öğretmenlik görevine başlayan bir öğretmenin ilk önce ruhu araştırılmalıdır. Ruhunda bu mesleğe karşı derin bir sevgi duyup duymadığı araştırılmalıdır. Eğer bu mesleğe karşı canlılık his edilirse, gece gündüz çocuklarla çalışmaktan zevk alıyorsa, bu meslekte hevesli bir şekilde tüm enerjisiyle çalışmakta kararlıysa ve bu mesleğin onun maddi refahını yükseltmeyeceğini bildiği zaman yine bu işi yapmak istiyorsa, o zaman öğretmen mefkûresine sahip olabilirdi. Öğretmenlik mefkûresi, görevin önemini anlamak, her türlü mahrumiyetlerine aldırmayarak zevk ve neşe ile çocukları en mükemmel şekilde yetiştirmeye gayret etmek ve bu işte her türlü fedakârlıktan çekinmeyecektir. Eğer öğretmenlik ruhunda böyle bir mefkûre doğarsa o zaman öğretmenlik hayatın çok faydalı görevi olarak düşünülebilirdi. En büyük ruhi saadet karşılık beklemeden “insani sevgiyle” insanları yetiştirmek ve insanlara yardım etmektir. Bundan başka öğretmenlik mefkûresinin şahsi ve karakteristik faydası çoktur. Şahsi faydası meslekte yükselmektir. Buna ulaşanlar ise mesleklerinden zevk alanlardır. Meslek sevgisi insanları çalıştırır, uğraştırır, her gün kazandığı tecrübeyi kullanır. Öğretmenlik mesleğine sahip olan genç bir öğretmen isteksiz ve ruhsuzlaştığı takdirde bizzat kendisine zarar verebilir. Bu zarar hem maddi hem de manevidir. Bir insan severek yaptığı işten zevk alır ve ruhu canlanır. Gereksiz sorunlarla karşılaşmaz ve yıpranmaz, bu ise onu geç yaşlandırır.

Sağlığı yerinde, ruhu sağlam olur. Fakat mesleğini sevmeyen bir şahısta bunlar tam tersi olur ve o erken yaşlanır, en küçük şeylerden bile hasta olur. Herkes sevdiği mesleği icra etmelidir bu hem ruh hem de vücut sağlığı için gereklidir.¹⁰⁰

Pedagoji Enstitülerinde Uygulama Dersleri.

Enstitülerin “tabiat-coğrafya “ şubesinde mühim yere sahip olan uygulama dersleri eğitim planında yer verilmesi, uygulama dersleri herkesin derse katılmasını ve pratik bilgiler öğrenmesini sağlıyordu.

- 1) İnorganik kimyadan uygulama dersleri
- 2) Tarımsal kimya. Azerbaycan halk Maârif komiserliğinin kararına göre okullara tarım ruhu verilmelidir. Bu nedenle de ders programına tarımsal kimya uygulamalı dersi eklenerek bu amacına az çok ulaşmıştır. Öğrenciler toprağı inceler ve farklı-farklı kimyasallar hakkında bilgi alırlar.
- 3) Kimya tahlilinde uygulama dersleri. Kimyanın tahlili uygulamalı dersine o kadarda önem verilmesi gerekmez. Çünkü kimya dersi ikincil okulların eğitim programında vardır. Kimya tahlili dersinde teoriye gerek yok. Öğrenci kendi istekleriyle de bir şeyler yapabilir.
- 4) Fiziksel uygulama dersi.
- 5) Zooloji uygulamalı dersleri. Zooloji derslerinin iki farklı amacı vardır.
 - a) Öğrencilerin bilgilerini derinletmek ve arttırmak
 - b) Bu, öğrencilerin gelecekte kendi çocuklarıyla birlikte geziler yapmasına alıştırmak. Zooloji dersleri birçok yöntemlerle yapılır. Mesela: akvaryum kurmak, hayvanları teyit etmek, geziler düzenlemek, hayvanlardan koleksiyon yapmak vs.
- 6) Botanikten uygulama dersleri. Bu dersler 2 kısma ayrılır: bir tanesi bitki fizyolojisini tetkik etmek için uygulama dersleri, diğeri ise farklı bitkileri kurutmaktır. Bitkilerin fizyolojisi dersi bir sonraki eğitim yılında uygulanacağı halde diğeri eğitim planına dâhil edilmiştir. Yaz tatili zamanı birçok bitkileri kurutup ayrı-ayrı alanlarda yerleştirildi. Bu derslerin uygulanması fizik ve kimya derslerinden sonra yapılmalıydı. Çünkü öğrencilerin fizik ve kimya derslerinde öğrendikleri ile kurumuş bitki üzerinde hangi kimyasal ve fiziksel süreçlerin gittiğini daha iyi anlayabilirlerdi.
- 7) Antropolojiden uygulamalı dersler: Bu dersler enstitülerin dâhilinde olan uygulama okullarında yapılır. Uygulama derslerinde çocuklar üzerinde ölçümler alınıp grafikler yapılırdı.
- 8) Fizyoloji uygulama dersleri: Bu dersler enstitünün fizyoloji öğretmenleri tarafından yapılmaktaydı. Fizyoloji uygulama derslerine diğers meslek öğrencileri de katılabilirdi. Özellikle psikoloji ile fizyoloji üzerinde büyük etkiye sahipti. Bu hakta fizyolojinin meşhur âlimi Seçenov birçok makaleler yazmıştır.
- 9) Deneysel psikolojiden uygulama dersleri. Psikoloji ilmi eski aksiyon usulünden vazgeçmeli idi. Psikoloji ilmi uygulanarak ve deneyim ile öğrenilmeliydi. Eski sınıf odalarının yerine deneysel psikoloji laboratuvarları tercih edilmeliydi.

¹⁰⁰ Sene 1924, Sayı 4, s.14-21

10) Uygulama örnek dersleri ve onların müzakeresi. “Numune okul”larından ayrılan uygulama derslerinin pedagojinin önemi çok büyüktür. Bu dersler okullar için klinik rolü taşır. Güzel bir şekilde düzenlenen numune dersleri öğrencilerin enstitü hayatında öğrendiği pedagojik bilgileri aynıysa uygular. Bu zaman öğrenciler bildiği ilmi hazırlıkları aktarır ve pedagoji disiplinlerini birer-birer uygular. Bu dersler için okulların teknik altyapılarının olması gerekirdi. Eğer bu uygulamaları gösterecek aletler mevcut değilse o zaman pasif-aktif metot kullanılabilirdi. Numune dersler müzakeresi zamanı maksimum derecede dikkatli olmak gerekir. En küçük yanlış bile gelecekte büyük sorunlara yol açabilirdi.

11) Gezi alanında yapılan gezilerin önemi gözle görülecek kadar büyüktür. Bunların eğitim ve öğretime etkisi çoktur. Öğrenciler sınıfta öğrendiklerinden daha çok bilgi toplar ve daha çok merak eder. Gezi zamanı ise öğrenciler analiz eder, anlar ve benimsemek için çok güçlü bir amildir. Gezilerin öğrencilerin eğitim hayatında çok etkili olduğu için ders planlaması zamanı onlara daha çok yer verilmelidir. Fakat geziler uygulamasız dersler sırasına girer ve sadece birkaç saat yer verilirdi. Gezi zamanı öğrenci bir taraftan gözlemler, diğer taraftan ise öğrenir.

12) Enstitünün uygulama dersleri.

13) Enstitülerden işçi sınıfı için bilgi. Enstitü öğrencileri köylülerle daha çok iletişim halindedirler. Öğrenciler en çok çalışanları alakadar eder. Pedagojik alanda propaganda yapmak için gönderilen öğrenciler burada ilişkiler kurmuşlardı. Sosyal hayatın 2/3’sini oluşturan öğrencileri pedagoji okullarında çok iyi yetiştirmek gerekirdi.¹⁰¹

John Devey

Amerika son yarım yüzyılda her alanda ilim ve fende insanları hayrete düşürecek ilerleme kaydetmiştir. Coğrafya dersinin öğretilmesine önem vermişlerdir. Çünkü Dünya, çalışan insanların yuvası olarak adlandırılırdı. Okul faaliyetleri doğal olarak mevcut olan faaliyetlere ilmi bir fikir üretmektedir. Yaşamın olmadığı yerlerde faaliyet de yoktur. “Kendi kendini yönetmek” prensibi büyük bir suretle Amerika’ya yayıldığı halde, Avrupa’ya yeni-yeni yayılmaktaydı. Amerika’nın profesörleri arasında darülfünun eğitim şubesinde ve bu şubenin “numune okullarında” birçok deneylerde bulunmuş olan John Devey vardır. 1900 yılında “okul ve toplum” isminde önemli bir eseri basılmıştır. Bu eserde yalnız birinci dereceli okullardan bahsedilirdi. Avrupa’da yetişen öğrencilere öğretmenlerin etkisinden ve Amerika özelliklerinden bahsedilirdi. Okul eğitimi konusu sosyal anlamda araştırılmalı idi. Bilginin başka bir tarzda verilmesi yükseköğretime zarar vermeyecekti. Okullarda bilgiler sıkıcı şekilde verilirdi. Eğitim, yaşama hazırlık değil, yaşamın kendisi olmalı idi. Eğitim zihni bir iştir. Çocukların yaşam ihtiyaçlarına uygun bir program ve yöntemler geliştirilmeli idi. Eğitim sorun çözmeli ve deneyimlere dayanmalı idi. Okullarda öğretilen çiftçilik ve ziraat hayatında, ev bahçelerinde olan çiçekler ve bitkileri hiç bir zaman tam öğretilemezdi. Eskiden

¹⁰¹ Sene 1924, Sayı 4, s.26-30: Sayı 2-3 devamı

çocuklar hayvanlar ve bitkileri doğal şekilde hayatta görürlerdi, tanırlandı ve onları hafızalarında iyi bir şekilde yerleştirirlerdi. Fakat geçmişte olan bir şey artık geri getirilemez ve medeniyetin gelişimini olduğu gibi kabul etmek gerekirdi. Eğitim zamanı çocuklar beşeri hayatın evrimini anlamaya çalışıyorlardı. Çocuklar en sade aletler, makineler icat eder ve pamuk, yün vs. gibi hammaddeleri elde edip sonrasında karışık şekillerde işlenmiş tarzlar öğrenirlerdi. Bu işler ilmi, tarihi ve tekâmül dersleri ile daha derin bilgiler kazanırdı. Dünyada her insanın bir mesleği ve bir görevi vardır. Her gün görevini sosyal hayatla birleştirir ve bu şekilde çalışırsa çok büyük ve yüksek ruhla harekât ediyor demektir. Çocuklarda kurmak ve kendi bilgilerinden bir şeyler yapma becerisi vardır. Bu becerilere kıymetli bir yön vermek terbiyenin vazifesiydi. Eskiden bilgi kısıtlı idi. Bir sınıfın inhisarı altında idi. Tüm bilgiler kitapların içinde toplanmıştı. Bilgileri koruyan, himaye eden bir teşkilat vardı. Fakat matbaanın yaranmasıyla bu inhisar eski şeklini kaybetmeye başlamıştır. İlim her taraftan sosyal hayatı sarmıştır.

Pedagoglar okul terbiyesinin esas amacının ilmi şahsiyetler yetiştirmek olduğunu söylemişler. Fakat okullarda hem sosyal anlamda bir değişiklik yapılmalıdır ve hem de gençlerin hayatı ve ihtiyaçları anlamında yeniliklere doğru gitmek zorunluluktur.

Okul sistemlerinde çocuklar günlerini veya aylarını pasif olarak okumalarla geçirerek tabiat ve sosyal hayattan çıkmışlardı. Onların bir sınıf odasında, duvarlar arasında kıymetli zamanlarını geçirmeleri faydasızdı.

Okullarda ruh ve irade bakımından olgunlaşmış kişiler tarafından çocukların bilgi arayışına çıkmadan önce onlara bazı bilgiler veriyordu. Bu bilgiler kısımlara ayrılarak senelere bölünürdü. Bu yanlış bir yöntemdi. Tüm bunların merkezindeki çocuklar değil, öğretmenler, ders kitapları veya konular vardı. Odağı gereken yere yöneltmek en büyük sorunlardandı. Çocukları faaliyet merkezine koymak lazımdı ve terbiyede büyük bir inkılap gerekiyordu. Okullarda laboratuvar, büyük bahçe ve etrafında orman olmalıydı. Burada geziler, seyahatler ve eğlenceler olmalıydı. Çocukların büyümesine ve gelişmesine yardımcı olan her şey okullarda olmalıydı. Çocuklar öğrendiği her şeyi hayatta uygulamalıydı. Çocuklar eğitimde her zaman aktif olmalılardı. Gelişime yardımcı olan eğitimlere bakarsak:

- 1) Sosyal eğitim, insan aracıyla öğretilir
- 2) Yaratmak ve kurmak yolunda, bir şeyi yan-yana koymak, inşa etmek, yani başlanılan işi aynı şekilde bitirmek
- 3) Eşyanı araştırmak veya eşya ile deneyim,
- 4) Resim ve güzel işler yapmak. Eğitim ve öğretim programlarında bu gibi temayüller olmalıydı. Çocuklar okulda öğrendiklerini hayatta uygulamalıydı. Büyükler gibi hayatta ilişki olmak onların da doğal haklarıdır.¹⁰²

Georg Kerschensteiner

¹⁰² Sene 1924, Sayı 5, s.13- 17

Her öğretmen yeni terbiye fikirlerini birçok memleketlere kabul ettiren şahısları tanımalı, onların fikirlerini anlamalıdır. Bu vasıta ile okullara uygulanması istenilen yenilikleri daha iyi bir şekilde idare ederlerdi. Onlardan biri de Georg Kerschensteiner'dir. Onun fikrine göre, terbiye tamamen sosyal disiplindir. Fakir ve köylü sınıfının terbiyesine ait konularla çok uğraşmıştır. Georg Kerschensteiner 1901 yılında Alman gençliğin vatandaş terbiyesi (Staatsbürgerliche der Erziehung Deutschen Kugend) adlı bir eser neşretmiştir. Eser kısa zamanda sevilmiş ve satılmış, hatta ödül almıştır. Eserde XIX. yüzyılda “eğitim” ve “terbiye” sözlerine çok rastlandığını söylüyor fakat bir vatandaşın terbiye almasına o kadar da önem verilmediğini kaydediyor. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Maârif işçileri eğitimin gelişimi için birinci dereceli okulların yeterli olmadığını fark etmişlerdi. Bunun için de sürekli eğitim okullarını (fortbildungsschule) genelleştirmek ve yükseltmek fikrini kabul etmişlerdir. Fakat bu okullarda devamlılık zorunluluğu sadece bir kaç yerde vardı. Bundan ziyade bu okulların etrafında bir sıra faydalı teşkilatlar yaranmaya başlamıştır. Bu etkinlikler ne kadar fazla olursa olsun halka umumi bir terbiye vermek, onların eğlence hayatını bir şekilde düzene koymak gerekiyordu. Terbiye görmüş zenginlerin çocukları 18-19 yaşlarına kadar okullarda eğitim aldığı zaman, fakir halk çocukları o yaşlarda çalışıyorlardı. Bu da devletin yeni bir terbiye siyasetine ihtiyacı olduğunu gösteriyordu. Birinci dereceli okulları ihmal eden gençler hakkında konuşulurken ilk önce mesleki beceriler terbiyesi önem taşımaktadır ki her bir genç mesleğine tutunarak hayatta kalmağa çalışsın. İkinci olarak ise çocukların makul bir hayat yaşamağa alıştırmaktır. Tamamlama okullarında iki türlü kurs olması gerekiyordu. Biri çıraklık zamanlarında teşkil ediliyordu. Yani 17 yaşına kadar devamlılık zorunluluğu vardı. Bunda birinci dereceli okullara gitmeyen, ziraat ve sanat terbiyesi verilmemiş çocuklar katılıyordu. 1908 yılında Kerschensteiner'in yeni bir eseri neşredilmiştir. Eserin ismi “ Okul kurulmasında yemin esas meseleleri ”dir. Bu eserin konusu diğeriyle aynı sayılabilir burada yine tamamlama okullardan bahsediyor ve aynı zamanda birinci dereceli okulları ihmal eden gençler askere gidene kadar eğitim görmediğinden bahsediyordu. Hiç bir okulda eğitim görmeyen milyonlarca genç vardır. Bu gençlere eğitim ve terbiye vermek gerekiyordu. Onları her hangi bir teşkilata bağlamak ve onlara hasta bakıcılık, yangın söndürme, kitap mütalaa etmek gibi amaçlar etrafında toplamalı, sonrasında ise onlara ister mesleki ister umumi terbiye konularından bahsedilmelidir. 1911 yılında Kerschensteiner'in “ mesai okulları kavramı” eserinde Münih şehrinde uygulanan prensiplerden bahsediyordu. Burada zahmet okulları ile görüşen Kerschensteiner her iki okul arasında büyük fark olmadığını söylemiştir. Birinci dereceli okulların amacı çocukları yetiştirmektir. Fakat bu az bir bilgiyle sağlanamazdı. Birinci dereceli okulların 3 vazifesi vardır. 1) Bireyleri özgür bir şekilde mesleğe hazırlamak 2) Bu meslekleri ahlaki yönde değerlendirmek 3) Çocuğu bulunduğu cemiyetin ahlak yönde değerlendirilmesine yardım edecek şekilde yetiştirmek. Bunun için de okulda aşağıdaki gibi program olmalı idi: a) Eğitim çocukları aktif etmeli b) Her okulda matematik

dersleri olmalı idi c) Ahlaki sıfatlar sadece sosyal hayatta kazanıla bilirdi. ¹⁰³

Çocuk Evleri Müdiresinin Görevi ve Durumu.

Çocuk evlerine girince ilk önce müdire dikkati çekiyordu. Gözünden hiç bir şey kaçmazdı. Sınıfta ne olursa hepsinin farkında olurdu. Bazen yavaşça çocuklara yaklaşp birini uyarır, birini önemli bir malumat verir, diğerine yanlışıını gösterirdi ve tüm bunları o kadar sesiz ve fark edilmeden yapardı ki hiç bir çocuk bunu fark etmez, onlar kendi başlarına ve tamamen serbest yaşadıklarını söylerlerdi. O çocukların her haline, her harekâtına karışmaz, çocukların tecrübelerine müdahale etmezdi. Müdür çocukların dünyasından memnun olmalı, onlara karşı son derece sabırlı olmalı idi. Çünkü çocukların ilerlemesi çok geç oluyordu. ¹⁰⁴

Tecrübe Terbiye Vasıtaları ve Yöntemleri

Tecrübenin esası gözlem vasıtasıyla olaylarının sonucudur. Gözlemlerin ilmi kıymetleri farklıdır. Eğer gözlem rastgele oluyorsa, bir sistem dâhilinde bunu belirli amaç ve prensiplere uygun yapılmazsa, kontrol ile araştırma edilmezse, o zaman gözlemlerin ilmi kıymeti kalmaz. Aynı zamanda gözlemlerde bir hata bulunmazsa o zaman ilmi kıymetleri olabilir.

Pedagoji araştırma yönünde kısmen bir bilgi edinmek için ilk önce okullarda uygulanan eğitim ve tecrübenin terbiyede kullanılan yöntemlere bakmak gerekiyor: 1) Bu yöntemlerden en eskisi çocukluk dönemi dâhil olmakla kendini çocuk rolüne sokmaktır. Bu yöntem J. J. Russo'da görülmüştür. Onun terbiye eserinde muasır insanlarda yaptığı büyük etkiler kabul edilerek ispat edilebilir ki Russo hiç bir zaman tekâmül devrinde olan çocuklarda tecrübe ağarmamıştır. Bunu onun eserlerinde çocukları tasvir ederken kaba hatalar bırakmamıştır 2) Diğer bir yöntem insanlara çocuklar hakkında sormak ve bunları toplamaktır. İyi bir şekilde tetkik edildiği halde terbiye meselesini sistematik bir tarzda mütalaa ve tetkiki kolaylaşabilir. Bu yöntem çocuğun hayat ve ruh halini doğrudan doğruya müşahide edilen şekilde tezahür ediyordu. Bu yöntemi en iyi şekilde ulaştıran Amerika profesörü Starbuck'dur. O yakınlarından kendi çocukluğu hakkında duyguları yazmağı rica etmiş ve birçok bilgiler elde ederek araştırmalar yapmıştır. 3) Mukayeseli tekâmül tarihi yöntemi. Farklı-farklı milletlerin ve memleketlerin çocuklarını araştırarak onların ruhi tekâmüllerini mukayese ederek çocukluk için umumi tekâmül kanunlarını bulmağa çalışmışlar. 4) çocukların yaptığı şeyleri toplama yöntemi. Çocukların tekâmülünü tetkik etmek için her türlü manevi faaliyetler, ruh ile alakalı olan faaliyetler (yani yaptığı şeyler) hepsini toplamak ve onları mukayese ederek, hakkında bilgi toplamak gerekiyordu. Bunun sonucunda çocukların manevi tekâmülü hakkında umumi bir sonuç elde ediliyordu. Bu yöntemin ahlaki ve terbiyevi ehemmiyeti çoktur. Her manevi faaliyette terbiye ve ahlak vardır. 5) hakikat halinde bir değil bir kaç yöntem vardır. Bu yöntemler doğrudan doğruya

¹⁰³ Sene 1924, Sayı 6, s. 11-16

¹⁰⁴ Sene 1924, Sayı 6, s. 18-21

çocuklarla yaklaşıyor. Çocuğu doğrudan doğruya tetkik ve müşahede altında esasında kuruluyor. Toplu müşahede birden fazla genci aynı anda tetkik etmektir. A) Sorgulama yöntemi. Burada gençlere verilen sorular vasıtasıyla tekâmüllerini öğrenmektir. B) Çocuk doğduğundan olgunluk devrine kadar olan faaliyetini kaydetmek için defter yazmak yöntemi C) Çocukların müşahedelerine ait diğer bir yöntem okulda her çocuk hakkında özel bir defterlere kayıt yapmak yöntemidir. D) Bir şahıs ve onun özelliklerinin gözlemlerinde büyük bir mükemmeliyet göstermek isteyen yöntem psikoğrafik veya bir insanın hakkında psikoqram yapmak yöntemidir. 6) Müşahedenin haricinde bir de deneyim (exsperiment) yöntemi vardır. ¹⁰⁵

Aktif Mesai Eğitim Yöntemi ve Okullar

İlim fikir ve tetkikat alanında çalışan büyük pedagoglar ve filozofların faaliyetleri sonucunda eğitim ve öğretim meselesi git-gide yeni sınıflar, yeni devirler geçiriyordu. Diğer ilimlerde olduğu gibi psikoloji, biyoloji ve sosyoloji ilimlerinde büyük ilerlemeler ve yenilikler görünmüştür. Bu ilimlerde tezahür eden tüm yenilikler eğitim ve öğretim hayatına etki etmeli ve değişikliklere uğratmalı idi. Eski okullar çocukların ruhi kuvvetlerini artırmadan onlara eğitim vermeğe çalışıyorlardı. Çocuklar öğretmenlerini taklit ediyor, Kurandan ayetler ezberletiliyordu. Fars şairlerinin şiirleri okutuluyordu. Yazılar tekrar olarak yazdırılıyordu. Şeriat hükümleri öğretiliyordu vs. Bu eğitim yöntemi çocuklara cansız eşya muamelesi yapıyordu. Rönesans devrinde içerisinde birçok yanlışlar, hatalar olan bu yöntemler uygulanıyordu. Bu okullar çocukların yeteneklerini ortaya çıkarmıyor, onlara ezberden başka bir şeyler öğretmiyordu. Bu eski yöntem okullardan artık vazgeçilip Avrupa tarzı okullar kurulmalı idi. Öğretmenlerin hazırlıksız olmaları buna engel oluyordu.

Okul hayatında yeni bir dönem başladı, Avrupa tarzı okullar ve derslere geçilmeliydi. Zamanla eski okullar değişerek, geliştirilerek ve amacını defalarca değiştirerek Azerbaycan Türk okulu mesai okulu şeklini almış ve bu şekilde tekâmülüne devam etmiştir. Aktif mesai okulunu anlamak için onun çoğalmasını beklemek ve bu çoğalmasının gayesini öğrenmek gerekiyordu. Mesai okulu fikri Avrupa’da da kısa zamanda ortaya çıkmamıştır. Orada bile bu fikir zamanla doğmuş ve bu şekle gelmek için uzun bir yol gitmiştir. “Doğal yöntem” (natur metod) adı ile meşhur olan yöntem mesai okullarında uygulanmıştır. Azerbaycan için yeni olan yöntem Avrupa için eskimiş sayıla bilirdi. İlk defa olarak bu yolda yeni bir fikrin ortaya koyulması Komenski tarafından olmuştur. Daha sonra ise pedagogların geliştirmesiyle “doğal yöntem” yerini “görsel yöntem”e veriyordu. Daha sonra onun fikirlerini devam ettiren Komenski’nin öğrencisi Russo olmuştur. Onun eğitim yöntemleri hakkında birçok çalışmaları olmuştur.

¹⁰⁵ Sene 1924, Sayı 7-8, s. 19-22

3.3 Maârif Dair

1-10 Ocak Arası Öğretmenler İçin Kış Konferansları

Kazalardaki okullarda çalışan öğretmenlere, zahmet okullarının önemini aydınlatmak, birinci ve ikinci dereceli okulların programları uygulandığı zaman ortaya çıkan sual ve meseleleri öğretmenler ile müzakere ve halletmek, aynı zamanda köy öğretmenleri usul hakkında ve diğer ilmi malumatlar vermek maksadıyla halk Maârif komiserliğinin öncülüğü ile tüm kazalarda on günlük konferanslar düzenleniyordu. Merkezden kazalara gönderilen eğitilmiş ve tecrübeli görevlilerde bu konular hakkında konuşmuştur. 1) Kazalara gelen görevlilerin ilk hedefi klasik sıkıcı yöntemlerden çıkmak idi. Onlar bilgiyle tecrübenin beraber yürütülmesini 2) Kazalarda çalışan öğretmenlerin büyük kısmının son pedagoji edebiyattan hiç haberdar değildiler. Yeni zahmet okulları yapısından tamamen habersiz olduklarını anlayarak, hakkında fazla bilgi vermek vazgeçilmeli idi. 3) Yapılacak işler hakkında tartışmalar yapmak 4) Tartışmalar sonucunda uygun ve yararlı olan eğitim malzemelerinin elde edilmesi. 5) Zor şartlar dâhilde bulunup kendi eğitimini özgür şekilde artırmak isteyen öğretmenlere yardım etmek bu yolda yapılacak işlerin hızını hızlandıracak idi. Merkezden tâlimat alan öğretmenler kazalara gelmiş ve burada görevlerini icra etmeğe başlamışlardı. Böyle konferanslar hem merkez hem de kazalarda çok faydalı hesap ediliyordu. Konferanslar öğretmenlerde olumlu etki etmiştir. Bu konferanslar Guba, Şuşa, Ağdam, Salyan, Şamaxı kazalarında düzenlenmiş, zahmet okulları, talim ve terbiye ile ilgili kararlar almıştır.¹⁰⁶

Yeni Tarifler Çalışmaları

Azerbaycan Maârif esasi şüphesiz ki halk okullarıdır. Bu yönde en önemli mesele eğitimsizliği aradan kaldıran okullardır. Bu okullar halka, işçi sınıfına daha yakın oluyordur. Bu okullarda daha çok eğitim alan öğrenciler 9/10 vardır. Okullarda eğitim alanlar ilk önce cehaletten, avamlıktan, mövhumattan, karanlıktan kurtuluyorlardı. Maârifin ölçüsü halk okullarının miktarına ve tekmline bağlı idi. Halk komiserliği de bu fikri onaylıyordu. Halk okullarını sayını artırmak için ilk önce yeni öğretmenler gerekiyordu. Bunun için Azerbaycan'da on adet öğretmen yetiştirme okulu açılmış ve buraya iki bine yakın öğrenci toplamıştır. Bu okulu ilk yılda 100'e yakın öğretmen bitiriyor, diğer yıllarda ise 200-300 kişi mezun olmuştur. Mevcut olan öğretmenlerin bilgilerini artırmak için kurslar teşkil olunuyordu. Bu kurslar ara tatillerde düzenleniyordu. Tatillerde kazalarda öğretmenler için konferanslar düzenleniyor, onlara yeni yöntemler hakkında bilgi veriyorlardı.

Bundan ilave esas meselelerden biri de Maârif komiserliğinin ve mahalli idaresinin görevleri idi. Bu yeni okul binalarının inşası, okul malzemelerinin temin olunması, öğretmenlerin ihtiyaçlarının giderilmesi idi. Maârif komiserliği kazalar köylere tahta ve diğer malzemeler gönderiyordu. Diğer bir iş ise mahalli idarelerinin idi, onlar ilk önce halkın sevgisini, rağbetini kazanmalı idi. Onların yardımıyla yeni okullar

¹⁰⁶ Sene 1924, Sayı 1, s. 30-31

inşa edile bilirdi. Bunun içinde ilk önce halka okulun önemini anlatmalı onları bu işe teşvik etmeli idiler. Guba kazasında daha bir kaç yıl önce mollaların şiddet uyguladığı ve insanlara hiç bir şey öğretmediği halde bu yıllarda artık Guba kazasında okullar açılıyor yeni okul binaları inşa ediliyor. 1922-1923 yıllarında 126 okulda 5092 öğrenci vardıysa, 1924 yılında 154 okulda 7566 öğrenci eğitim alıyordu. Bu da gösteriyor ki önceki senelere nazaran yeni okul binaları inşa edilmiş ve öğrencilerin sayı artmıştır. Önceki eğitim yılında büyüklere eğitim veren 55 okulda 1100 kişi var ise de, 1924 yılında 95 okulun 2375 öğrencisi olmuştur. Bu ilerlemelerle Guba kazası en önde giden kazalardan olmuştur. Diğer kazalardan biri de ülkenin merkezine en uzak olan Zagatala kazası idi. Merkezden uzak olan kazalara daha çok dikkat verilmesi gerekiyordu. Zagatala Maârif idaresinin başkanı tüm dikkatini okullara vermiş. Okul binalarının tamiri ve yeni binaların inşası önde duran meselelerden idi. Zagatalanın 12 köyünde tadilat ve inşaat işleri gidiyordu. 8 okul binası inşa edilmiştir. Kazalara merkezden daha çok dikkat verilmeliydi. Merkezde yapılan işin iki fazlasını kazalara ait etmek gerekiyordu.¹⁰⁷

Lügat İçin Azerbaycan Şivekârlarının Toplanmasına Dair

Medeniyetinin gerektiğince yükselmesini isteyen halkın mutlak surette bir dile sahip olması gerekir. Bir milletin ne kadar medeni olduğunu onun dilinin ne kadar zengin olduğu gösterir. Dili zengin olan halk en ince duygu ve düşüncelerini ifade edebilir. Bir halk ruhen yükseldikçe dili de inkişaf ediyor, ıslah oluyordu. Bir dil konuşulursa yaşar ve gelişir. Bir halkın özgür olması onun kendi dilinde konuşması demektir. Dili ayakta tutan kitaplar lügat olması gerekiyordu. Azerbaycan dilinde böyle bir lügat yoktur. Lügat oluşturmak için gereken sözler bu işe meraklı olan şahısların bir arada çalışmasıyla toplanabilirdi. Bu işlerle Azerbaycan Tenkit Cemiyeti ilgileniyordu. Onun işleri ile ilgilenenler ve bu işe yardım etmek isteyenler bu sürece katılabilirlerdi. Toplanması gereken malzemelerin cins ve mahiyet itibarıyla ayırıp ve uygulanması gerekiyordu. Azerbaycan için edebi bir dilin yaranmasını arzulayanlar bunun büyük faydası olduğunu biliyorlardı. Aynı zamanda bundan edipler, dilciler, Azerbaycan'ı tetkik edenler, tüm beşeriyete ait özellikleri öğrenmeğe can atanlar hepsi kullanmış olurlardı.

Dil konusuna eski Roma döneminde birçoklarının dil ile ilgilenmesi gibi şimdi de Şarkta bu konuya merak çok idi. Buna, Araplar, İranlılar, Osmanlı Türkleri, Çinliler örnek gösterilebilir. Bu halklar dil hakkında birçok kıymetli eserler yazmışlardır. Bunların en mükemmeli ve en yenisi Şemseddin Sami'nin "Kamus-i Türki" eseridir. Bu lügatta kelimelerin şerhi ve tasviri yazılmıştır. Bu lügat halkın hayatını ve hislerini ifade etmesi için çok güzel tasarlanmıştır. Azerbaycan dilinde toplanmakta olan lügat esasen halk şivesi ile umumi dil arasında ilişki kurmaya çalışıyorlardı. Lügat toplanılan sözleri bir arada tutmaya yarıyor ve onların kaybolmasına engel oluyordu.¹⁰⁸

Azerbaycan'da Yüksek Öğretim (Başlangıç Makale)

¹⁰⁷ Sene 1924, Sayı 1, s. 31-32

¹⁰⁸ Sene 1924, Sayı 1 s. 33-34

İnkılap Azerbaycan Maârifinin karanlık alanlarını aydınlatmıştır. Azerbaycan’da ilkokul, ortaokul, işçi fakültesi ve pedagoji okullar açılmıştır. İşçi fakültelerinde işçi köy gençleri eğitim alıyordu. Bu fakültelerde 700’den fazla Türk öğrenci vardı. Yükseköğretim okullarının yenilenmesi ve kurulması Maârif komiserliğinin vazifelerinden idi. Türkçe ikinci dereceli okulları bitiren gençler Rusçayı iyi bilmediklerinden onları nerede görevlendirilmesi hakkında düşünülüyordu ki bu kurumlar varken yükseköğretim okullarının da Türkleştirilmesi meselesini ileri süremiyorlardı. Azerbaycan yükseköğretim okullarının diğer önemli görevi Azerbaycan’ın sanayi ve ziraat işlerinde hizmet vermeleridir.

Politeknik enstitü okulların sanayi hayatıyla ciddi alaka kuruyordu. Bu enstitülerin maddi dayanağı sağlamlaştırılmalı, büyük vesait çekmeli, laboratuvarlar hazırlanmalı, programlarına yeniden bakılmalı ve hataları düzeltilmeli idi. Politeknik enstitü, ziraat ve hayatı arasında ciddi bir alaka kurmuştu.

Tıp fakültesinde bir tecrübe hayata geçirmiyorlar, öğrenciler çok az bilgilerle mezun oluyorlardı. Fakat buna itiraz etmiyorlardı. Bu fakültelerde eski program ve eski teoriler üzerinden eğitim veriliyordu. Azerbaycan tıp ilmi Rusya, Almanya tıbbının kötü yanlarını almıştır. Fransa ve İngiltere’ de tıp öğrenciler hastanelerde stajlar görüyordu. Azerbaycan’da ise böyle stajlar üçüncü yıldan sonra oluyordu. Bu stajlar Maârif komiserliğine çok pahalıya mal oluyordu. Tıp fakültesinde ayrı-ayrı dersler yeniden gözden geçirilmeli eğitim programı yeniden hazırlanmalı idi. Amerika ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinin Darülfünunlarında pedagoji fakülteleri var idi. Azerbaycan yakın şarkın kapısı diye adlandırılıyordu. Dolayısıyla yükseköğretim okullarının yapısını değiştiriyordu. Azerbaycan okullarının yapısının değiştirilmesi meselesi müzakere olunmuştu ve sonuç olarak bir sıra fakülteler pedagoji temayüllü olacaktı. Azerbaycan yükseköğretim okullarının amacı sadece Azerbaycan’ın ihtiyacı olan öğretmenleri yetiştirmek değil, aynı zamanda mühendis, çiftçi vs. gibi meslekli insanlar yetiştirip büyük bir okul yaratmak ve bunun sayesinde Türk ve Azerbaycan gençlerini terbiye etmek idi.¹⁰⁹

Maârif ve Medeniyet Yolunda.

Büyük Rusya inkılabı devrin en büyük imparatorluğunu yıkmıştır. Bu imparatorluğun dâhilinde yaşayan küçük halklar ve Rus halkı öz mukadderatlarını kendileri halletmek yetkisine sahip oldular. Aynı zamanda Fransa ihtilali beşeriyet tarihinde tekâmül devri idi. Artık vicdan ve şahsiyet mefhumu bir aksiyon haline gelmişti. Rusya inkılabı umumi sınıfı ve içtimai vs. ile tek bir şahsın hürriyeti ve şahsiyeti ile yansıtmayarak, hem Rusya’nın dâhilindeki mahkûm halkların, hem kendi çevresindeki milletlerin hürriyet ve bağımsızlığını tüm dünyaya ilan etmiştir. Bu inkılap Çar Rusya’sının yüz yıla yakın etkisi altında olan istiklalini kaybetmiş halkların özgür olması idi. Azerbaycan da bu özgürlüğe kavuşan milletlerden idi. Azerbaycan tarihinde yeni bir sayfa açılıyordu. Rusya Azerbaycan Maârif işlerinde sadece “Rus-tatar” ilkokullarına ve gimnaziyalarına dikkat gösteriyordu. Burada eğitim alan Azerbaycan

¹⁰⁹Sene 1924, Sayı 2-3, s. 2-4

çocuklarına sadece Rus dili öğretiliyor, onlar Ruslaştırılıyor, pravoslavlaştırılıyordu. Bu okulları bitiren gençler “mutlular” adlandırılıyordu. Onlar öz dillerini bile unutmuş, halkından uzak düşmüş “ziyalılar” idi. Öyle bir cemiyet yaranmıştı ki bir tarafta kendi dilini bile bilmeyen “ziyalılar”, diğer tarafta eğitimsiz mollalar idi. Çarizim başka milletler hakkında kendi egemenliğini korumak için böyle siyaset yürütüyordu. Bununla beraber kendi halkın da bu siyasetten etkileniyordu. Ama Rusya’da halk teşkilatları ve “zemdtvolar” vardı. Halk içerisinde yeni çıkmaya başlayan veya halkı ileriye götürmeye çalışan inkılapçı, halkçı ziyalı gençlere sahip idi. İşte bu sebeplerden dolayı Rusya Azerbaycan’dan önce Avrupa medeniyetini benimsemeğe başladı. Azerbaycan halkı Rus mutlakıyetine hayranlığından dolayı Rus milletini taklit ediyordu. Bu halde Rus medeniyetini kullanmak mecburiyetinde idi. Bununla da medenileşmek Azerbaycan’da Ruslaşmak anlamına geliyordu. İnkılaptan sonra Azerbaycan halkı âli ve orta Darülfünunlar, bir sıra milli idareler, ilkokullar, sanayi okulları açmışlardır. Bu işlerden biri de Avrupa ülkelerine eğitim için öğrencilerin gönderilmesi idi. İnkılaptan sonra 90’a yakın öğrenci gönderilmişti. Ziraat, tarım, ticaret, kimya, heykeltıraş, geometri vs. bilim dalları üzerine öğrenciler gönderilmiştir. Bu talebelerden bir kısmı eğitimini tamamlayıp geri dönmüştür. Diğer 80 öğrenciden 64’ü Almanya’da, 13’ü Fransa’da, 1’i İtalya’da, İngiltere ve Türkiye’de de var idi. Bunlardan 2 öğrenci Moskova Darülfünununu bitirmiş doktor idi. Onlar bir buçuk yıl Almanya’da görev yaptıktan sonra Bakü Darülfünuna dönmek zorunda idiler.

Avrupa’dan gelen öğrencilere her türlü sınav ve muayene yapılmalı idi. Onlar Avrupa hayatından etkilenip daha da ahlaktan ayrılabilirlerdi. Batı ülkelerine yeniden öğrenci gönderilme meselesini gündeme getirmek gerekiyordu. Avrupa’da Azerbaycan gençleri eğitimlerini bitirip geri dönmelilerdi. 5 yıl aldıkları eğitimi yeni gelen öğrencilerle de paylaşmalı idi. Avrupa medeniyetiyle kırılmaz bir bağ kurmak gerekiyordu. Avrupa makinelerinden kullanarak tarımda ilerleme kaydedilebilirdi.¹¹⁰

Azerbaycan’da Eğitimsizlik (Tesviye)

Azerbaycan’a işçi sınıfı arasında eğitimsizlikle mücadele için yollar aranıyordu. Bunlardan biri Lenin’in “Ekimin onuncu senedi gelince bir kişi bile eğitimsiz kalmayacak”, diğeri ise köylüler arasında ilime doğru yönelmedir. 1921 yılında köylerde yaşayan 10 yaşından 20 yaşına kadar olan erkek ve kadınlar sayılarak 800 eğitimsiz genç olduğu tespit edildi. Eğitimsizliği aradan kaldırmak için ekim inkılabının on yıllığı değil de Azerbaycan’ın şuralaşmasından (27.04.1930 kadar) itibaren 10 yıl zarfında eğitimsizliği aradan kaldırmak için işler yapılmağa başlanmıştı. 800 gence eğitim vermek için faaliyet planı hazırlanmış ve eğitim yılında uygulanmaya konulmuştur. Önceki yıl öğretmenler için yaz kursları düzenlenmişti. Bu kursların amacı eğitimsizlikle mücadele idi. Kısmen amacına ulaşmış sayılırdı ki bunun sonucunda kazalarda 534 okul açılmıştı. Mesela: Ağdaş’da 28, Gence’de 25, Ağdam’da 41, Zagatala’da 25, Göyçe’da 14, Cebayıl’da 27, Gazah’da 42, Guba’da 119, Lenkeran’da 15 vs. okul açılmıştır. Bundan başka üç yüze yakın Maârif şubesi açılmıştır.

¹¹⁰ Sene 1924, Sayı 2-3 s.34-38

Azerbaycan harp komiserliğinin orduya çağıracağı askerler eğitimsiz idi. Harp komiserliği bu gençlerin hangi bölmede görev yaptıklarının listesini oluşturmaları onların eğitim almasına ciddi nezaret etmeli idi. Eğitimsizliği aradan kaldırmak için açılması gereken 20400 grup açılmamıştı. Sebep o idi ki bu kursların düzenlenmesi için gereken malzemeler ve öğretmen maaşı temin edilmemişti. “Yok olsun eğitimsizlik” sloganı ile çıkış edenler bu konuda destek toplamak için konserler yarışlar düzenliyorlardı. Bu meselenin hallinde büyük ağırlık öğretmenlerin omuzlarına düşüyordu.¹¹¹

Türk Tiyatro Okulu

1923 yıl Nisan ayından sonra Azerbaycan tiyatrosu birçok zorlukları arkada bırakmıştır. Sahneye aktör ve yönetmen yetiştirmek için Bakü’de yeni tiyatro binası inşa edildi. Nizamname ve ders programı hazırlandıktan ve onaylandıktan sonra görevine başlamıştır. Ali Bayramov kulübü öz dâhilinde bu okula yer verdi. Tüm dersleri Türkçe vermek için yeterince öğretmen olmadığından bazı ilimleri Rus öğretmenler vasıtasıyla tedris ediyorlardı. Öğrenciler yeterince Rusça bilmedikleri için derste Türkçe tercüme ediliyordu. Türkçe okunan dersler Türk edebiyat tarihi ve Türk dili dersleri idi. İlk yılda 60 öğrenci kabul olmuştur ki bunlardan 8 kişi Türk kadını idi. Korkarak açılan okul gençler tarafından sevilirdi. Gün içinde farklı yerlerde hizmet etseler de akşamları okula hevesle gelip derslere katılıyorlardı. Okulu idare eden Azerbaycan’ın ilk kadın aktörü Şövkət Hanım Memmedova idi. Bu okul onun isteği ve çabaları sonucu açılmıştır.¹¹²

Dört Yıllık (Başlangıç Makale)

Azerbaycan Şûralar hükümeti dört yılını doldurmuştur. Bu hükümete geçiş döneminde özellikle de Maârif yönünden bir sıra işler yapmıştır. Özellikle çar ve müsavat hükümetlerinin 10 yılda yaptıklarına denk idi. Geçmiş yılları, asırları mukayese ettikçe büyük bir fark ortaya çıkıyordu. Geçmişte zulüm, cehalet ve mülk sahiplerinin acımasızlığı yerine Azerbaycan hayatında umumi bir yükselme, Maârif ve ziraat işlerinde de yükselme kaydediyordu. Daşnak ve müsavatlar tarafından milletleri bir-birine düşürerek, aralarında nifak yaratıyordu. Açlık ve yoksulluk yıllarca devam etmişti. Şûra hükümetinin Maârif alanında yaptığı işleri saymakla bitmez. Bu dört yılda okulların sayısı artmış, Türk kadınları Maârif müesseselerine ve okullara dâhil olmağa başlamıştır. Pedagoji ve sanayi okulları açılmış, yüzlerle Türk yavruları fabrika okullarında meslek öğrenmeye başlamıştır. İlk defa Türk işçi kadınları işçi fakültesini bitiriyordu. Yükseköğretim okullarının kapısını işçi sınıfı için sadece Şûra hükümeti açabiliyordu. İşçi ve köylü hükümetinin(fehle ve kentçi hükümeti) dört yıllık faaliyetinin en önemlisi Azerbaycan’ın ortaokulları için 35 kişi yükseköğretim mezunu olmuştur. Eski çar ve müsavat hükümetleri devrinden 50-60 öğretmen kalmıştır ki onlarda Rus okullarında eğitim aldıkları için Türk dilini bilmiyorlardı. İkinci dereceli Türk okulları

¹¹¹ Sene 1924, Sayı 2-3, s. 38-40

¹¹² Sene 1924, Sayı 2-3, s. 40-41

ise bundan dolayı zor durumda kalmıştı. İkinci dereceli okullar öğretmenlerle temin olunmamıştı. Pedagoji okulları bitiren gençler ikinci dereceli okulların durumunu yükselteceklerdi. Çar ve müsavat hükümetleri döneminde Bakü, Gazak, Gence kazalarında bir tek (Gori seminaryası) Darülmüâlimat mevcut idi ve yılda 10 Türk öğretmenden fazlasını mezun olmuyordu. Şûra döneminde ise yüzlerce Türk öğrenci pedagoji okulları bitirecekti. Şûra hükümeti döneminde pedagoji enstitüsünü 16 Türk kız öğrencisi bitirmişti ve onlar kazalara gidip Maârif alanında çalışacaklardı. Bundan başka 7000'e yakın Türk kız öğrenci eğitim almakta idi. Bunu çar hükümeti ile mukayese edersek 15 defa artmıştı. Şûra hükümetinin dört yıllığı “Maârif sarayında” kutlanılmıştı. Halklar arasındaki düşmanlıktan dolayı yakılmış “ İsmayilliye” binası Şûra hükümeti tarafından yeniden onarılmış ve Lenin’in ismini vermişlerdi. Resulzade İstanbul’da neşredilen kitabında bu bina hakkında fikirlerini yazmıştır. O Bakü tüccarları tarafından yapılmış olan binanın 1918 yılında Bolşevikler ve Ermeniler tarafından mahvedildiğini, fakat bina hala kendi gösterişini koruduğundan yazmıştır. Şûra dört yılda bir sıra Maârif işleriyle Azerbaycan eğitimine fayda sağlamıştı ve bu yolda daha kuvvetli devam etmesi gerekiyordu.¹¹³

Tarımın Yeniden İnşa Edilmesinde Okulların Katılımı. (Başlangıç Makale)

Tarım Azerbaycan ekonomisi için çok önemli idi. Azerbaycan medeniyet yolunda umumi tekâmülü tarımın yükselişine bağlıydı. Yeni Şûra okullarının esas amacı ahalinin çalışma faaliyetini öğrenmekten ibarettir. Umumiyetle okullara istihsal temayülü ve köylerde ise tarım temayülü vermek gerekiyordu. Tarımı araştıran ve köylülere kendi tarım alanını yeniden kurmasına yardım eden okullar kısa sürede halk tarafından sevilmiş ve köylerde medeniyetin inkişaf etmesinde kaynak rolünü oynamıştır. Fakat öğretmenlerim hazırlıksız olma sebebinden dolayı bu temayül okulları kısa sürede hayata geçirilemeyecekti. Çocuklar her yıl bahar aylarında anne babalarıyla tarlalarda bahçelerde çalışıyorlardı ve bu zaman da onlara gereken bilgiyi alıyorlardı. Çocuklar çalışmağa başlamadan önce öğretmen onlara bir sıra bilgiler veriyordu. Hatta onların çalışma planlarını öğretmenle beraber hazırlıyorlardı. Yaz mevsimi boyunca onlar karşılaştığı her şeyi kaydediyor, zorlandıkları an öğretmenlerinin yanına gelip sorunlarına yeni yöntemler deneyerek hallediyorlardı. Bunlar öğrenciler için çok büyük bir tecrübe oluyordu. Bu kayıtlar kış mevsiminde okulda tetkik olunacak çok güzel bir dosya oluyordu. Hazırlık kurslarında olan öğretmenler eğitim öğretim yılı başlayınca daha bilgili şekilde görevlerini yapmaya, köy halkına tarım işinde yardımcı olacak bilgiler vermeye devam ediyordu. Meslek okulları açılmakta olan temayül okullarına öncülük etmeliydi. Meslek okulları eğitimsiz köy halkına medeniyetinin artırılmasında ve gündelik yaşantılarında yardımcı olmalı, öncülük yapmalı idi.¹¹⁴

¹¹³ Sene 1924, Sayı 4, s. 2-3

¹¹⁴ Sene 1924, Sayı 5, s. 2-3

Küçük Yekûnlar

Mayıs ve Haziran ayları adeta eğitim yılının sonu hesap olunuyordu. Tüm okullar bu zaman zarfında 9 aylık faaliyetlerinin sonucunu gözden geçirmekle elde edilen başarının bir kapanışını yapıyorlardı. Kapanışlar farklı-farklı eğitim müesseselerinde oluyor ve merkeze rapor ediliyordu. Bu raporlar bir yere toplandıktan sonra tüm okulların Maârif yolunda nasıl gittiklerini daha net gösterecek bir tablo oluşacaktı.

Sosyal hayatta bir sıra alanlarda-Maârif ve sanat alanında, ziraat ve tarım işlerinde, ticaret ve kooperatif alanlarında ve bunlardan başka birçok ilmi işçiler vasıtasıyla görülecek işlerde işçilere ihtiyacı olduğunu matbuatta yazılmış ve konferanslarda söylenilmiştir. İhtiyacı uygun bir şekil vermek ve onun ne derecede büyük bir sorun içerdiğini tayin etmek gerekiyordu. Bunu da göz önünde bulundurmak gerekiyor ki Azerbaycan Türk halkının %98'i eğitimsizdir. Azerbaycan'da Maârif işlerine özel bir şekilde emek sarf etmek gerektiğini her fırsatta dikkat çekiliyor. Avrupalıların ilim medeniyet sayesinde yaşayış tarzlarını kolaylaştırdıkları bir asırda ve tekniğin sayesinde tabiatın tüm kuvvelerini kullanarak, sanat ve ziraatta mucize denilecek bir derecede büyük ilgi sonuçlar, faydalar elde etmişlerdir. Azerbaycan'da ise hala bin yıl önceki yöntemlerle çift sürüyorlardı ve bin yıl önceki gibi koza kurdu yetiştiriyorlardı. Yine ne ilim vardı ne de âlim. Eğitimsizliği aradan kaldırmak için açılmış kısa zamanlı sanat kursları ve Maârif işlerine hizmet edici meselelerin ihtiyacı gidermekte büyük faydası vardı. Üçüncü dereceli okullarını bitiren öğrenciler sayı azlıkta idi. Darülfünun tıp bölümünün öğrencileri son sınıfta idi, matematik ve fizik fakültesinden sadece bir kişi, şark fakültelerinden 6 kişi bitiriyordu. Toplamda Azerbaycan Türk öğrencilerin sayısı 41 idi. Azerbaycan'ın ihtiyacına nazaran 92 kişi enstitü, 162 nefer ise liseyi bitirmişti. Türk gençleri çokta büyük bir kuvvet teşkil etmiyordu. 2 milyon halkın yalnız 92 kişi institüt mezunuidi ki bu da her 21 bin kişiden bir tanesi, her 13 bin kişiden biri ise lise mezunu idi. Bu meseleye böyle bakılırsa hiç ilerleme kaydedilmediği düşünülür. Ama beş yıl öncesiyle mukayese edince gözle görülür bir başarı kaydediliyor.¹¹⁵

Azerbaycan Hükümet Müzesi ve Önemi

Müze-tabiatın ve beşeriyet kültür eserlerinin bazılarının toplamı demektir. İlmi bir planla muntazam surette kurulmuş ve git gide genişleyen bu müesseseye toplanan malzemelerin tümünü muhafaza etmekle birebir olarak üzerine tetkikat yapmak, birleştirmek, umumileştirmek gibi bir amacı vardır. Bu görevin yapılma gerekliliğinin ispata ihtiyacı yoktur. Herkes biliyor ki müze eşyalarının her biri ayrılıp da götürüldüğü zaman ne kadar önemli olduğu anlaşılır. Müzenin muhafaza, tetkik ve umumileştirme gibi diğer vazifeleri bir toplumun medeniyetinin yükselmesi şartlarını kolaylaştırılarak, ilmi çalışmalar için gereken malzemeleri temin ediyorlardı. Müzedeki ilmi işler iki

¹¹⁵ Sene 1924, Sayı 5, s. 21-22

kısmı ayrılmalı idi. Birincisi müze personelinin vazifeleri: müze çalışanları müzede olan eşyalar hakkında daha fazla ilmi malumat ihraç etmeli idi. İkincisi ise daha geniş bir ilmi maksat taşıyordu. Bu müze eşyalarının karakter ve özelliklerini bilmek, onları kullanmayı başarmaktan ibaret idi. 1923 yılında Leningrad şehrinde teşkil olunmuş müze militarlari konferansında çıkarılmış karardan esas göstererek Azerbaycan müzesinin Leningrad'da tahsis olunmuş font hesabına koleksiyonların ve aynı zamanda tarihi, paleontoloji, biyoloji ve tıbbi ve tarihi malzemeler ile donatılmasını rica ettiler. Bunla beraber kazı işlerinin yapmak ve eşya toplamak maksadıyla ekspedisyonları tertip etmek lazımdır. Bu kazıntıları yapmanın müze için ne kadar değerli olduğunu müze çalışanları daha iyi bilir. Bir diğer mesele ise Zakhafkhazya Şuraları ile Rusya müzelerinde bulunan, kendi tarihi veya özelliklerinden dolayı Azerbaycan hükümet müzesinde bulunması daha doğru olan malzemelerin diğer müzelerden Azerbaycan müzesine gönderilmesi meselesi idi.¹¹⁶

Şûralar ve Maârif (Başlangıç Makale)

Darülfünun profesörü Zeydal “Demokrasi İlim ve Ziraat” makalesinde yazmıştır ki: kaç defa aristokratizm idare ve baskı etmiştir ise her zaman halk azatlığı son bulmuştur, uygulamanın, öğretimin, serbest düşüncesinin, ilim ve halk Maârifi dahi çökmüştür. Zeydal bu makalede medeniyet ve halk Maârifinin açılışı ve inkişafını yalnız burjuvazi demokratik yönetiminde olabileceğini kanıtlamak için uğraşmıştır. Zeydal Portekiz'i örnek veriyor ve diyor ki 1910 yılına kadar Portekiz'ler Maârifden kaçınıyordu. Ahalinin 3/4 kısmı ne okumak ne de yazmak biliyordu. Yükseköğretim aristokratların elinde silah rolü taşıyordu. Fakat 1910 yılında burjuvazi-demokrasi bir cumhuriyeti kurulduktan sonra Portekiz kendi Darülfünunu açmış ve iki yıl içerisinde 1075 yeni okul açmıştır. Bu zaman öğretmenlerin durumunu iyileştirmişler vs. Burjuvazi Avrupa memleketlerinin her birinde hükümet yönetimini kendi eline almak için sermayedarlık ve diğer girişimlerde bulunmuştur. Devlet bunun için de memur yetiştirmeli idi. Profesör halk Maârifinin yalnız burjuvazi demokratik usulü yönetiminde tam bir canlanma olacağını söylemekle yanılmıştır. Bir zamanlar bir sıra sınıfları okula bırakmadıkları gibi, Avrupa burjuvazisi de köylüleri okula bırakmamıştır. Köylünün çocuğu okula gitmiyordu. Bu sadece çocuk evleri, çocuk kreşleri ve bunlar gibi birçok yerler açıldıktan sonra mümkün olmuştur. Avrupa okullarında çocuklar aşağı veya ortaokulu bitirip yükseköğretim eğitimlerini devam edebiliyorlardı. Burjuvazi bütçesinin 3/4 harp işlerine ayrılmıştır. Bu sebepten burjuvazi Maârif işlerine çok az bütçe ayırmıştır. Bu da sadece burjuvazi çocuklarına ve ziyalılara ancak yeterdi. Burjuva idaresi okulu köylüleri istismar etmek için kullanıyordu. Şûra halk Maârifinin inkişaf etmesine izin vermişti. Azerbaycan Şûra federasyonunun en az gelişmiş cumhuriyeti idi. Eskiden Azerbaycan'ın kazalarında 200 okul vardı. Müsavat zamanı bu alanda hiçbir iş yapılmamıştır. Azerbaycan halk Maârifinin inkişafı sadece Şûra hükümeti zamanında görünüyordu. Burjuvazi Maâriife az bütçe ayırsa da yüze

¹¹⁶ Sene 1924, Sayı 5, s. 23-25

yakın okul binası inşa edilmeliydi. Savaşçı halk yılın ortasına doğru 30 yeni okul binasını hazır etmişlerdi.¹¹⁷

İstanbul'da Okul Meselesi

Türkiye Avrupa'nın emperyalist siyasetinden kurtulmağa çalışıyordu. Bu yolda en çok önem vermeleri gereken Maârif meseleleri idi. İstanbul okullarının sorunu Avrupa devletlerini iktisadi anlamda Türkiye'ye sokuluyordu. Almanya, Fransa, İngiltere, Amerika vs. devletlerinin Türkiye'de geçirdikleri Maârif teşebbüsleri sürekli olarak Türkiye üzerindeki iktisadi etkilerini güçlendiriyordu.

Türkiye'de Fransızların etkisi XVI. yüzyıldan başlamıştır. Bu zaman Marsilya tüccarları Suriye ve Levant'de uzun bir süre yaşamışlardı. İtalya okulları ise Venedik ve Cenova'da XIII. Yüzyılın ortalarında açılmıştır. XIX. yüzyılın sonu ve XX. Yüzyılın başlangıcında İngiltere Saksonlar ayaklanması zamanı siyasi ve iktisadi neticelere sebep olmuş ve Türkiye'de önemli pozisyonlar elde etmişler. Savaşın mağlup devleti olan Almanya'nın Maârife etkisi nerdeyse hiç kalmamıştır. Avrupa okulları misyoner teşkilatları tarafından kuruluyor ve uygulamaya koyuluyordu. Avrupa okulları ve onların şeklinde kurulan Türk okullarının kendileri için temin ettikleri esas amaçları Avrupalıların ticaret evlerinde ikinci dereceli memur ve hizmetçi yetiştirmek idi. Bu okullarda umumi ticaret derslerine önem veriliyordu. İlim, ahlak ve edebiyat derslerine ise az önem veriyordular. İstanbul kendinin okul şebekesi sistemine koyma teşebbüsünde bulunmuştur. İstanbul'da üstünlük teşkil eden Türk, Yunan, Ermeni, Yahudi milletlerinin hiç biri özel iktisadi şeraitli okullarının olmasını talep etmiyordu. İstanbul okullar şebekesi iki kısma ayrılıyordu. Yerli ve içtimai okullar. Yerli okullar dört kısma ayrılıyordu. 1) Türk 2) Yunan 3) Ermeni 4) Yahudi okulları. İçtimai okullar ise İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya okulları idi. Türk okullarında din ve felsefi kültür ön planda idi. Medreselerin programı Hristiyanların eski Darülfünunlarının planına çok benziyordu. Türkiye bürokrasisinin artmakta olan ihtiyacını Sehn-ı seman medresesi karşılayamıyordu ve bu sebepten dolayı Sultan Süleyman yeni bir medresenin inşasını başlattı ve 1556 yılında Süleymaniye mescidi inşa olundu. O darülhadis diye adlandırıldı. Süleymaniye Darülhadisinin programı Sehn aynı idi. Savaş ve inkılap döneminde medreselerde öğrenci sayı yükselmekte idi. Bu zaman 196 medresede 10 bin öğrenci vardı. İnkılap sonrasında ise medrese sayısı 21'di ve toplamda bin öğrencisi vardı. XIII. yüzyılda Cenova ve Venedik medeniyetlerinin etkisi Türkiye'nin her bir okuluna yayılmıştır. İtalya okulları Türkiye'de yeniden açılmağa başlıyor. Bunlar: 1) Çocuklar için ilkokul eğitim süresi 4 yıl, 2) Kızlar için ilkokul eğitim süresi 4 yıl, 3) Üniversite eğitim 8 yıldır. 4) Birinci ve ikinci dereceli sanat okulları. Bu okulların teşkili misyonerler tarafından temin ediliyor. Amerika okulları 1920-1923 yıllarına kadar kurulmuştur. 1921 yılında 3 üniversite organize olunmuştur. Türkiye Avrupalıların siyasetinden kurtulmak için onların okul siyasetini yürütmekten ve onlara hizmet eden okullar açılmasına izin vermemesi gerekiyordu. Türkiye Türk burjuvazisine, Türk ziyalılarına, Türk uzman işçisine muhtaç idi. Avrupa okulları başka

¹¹⁷ Sene 1924, Sayı 6, s.2-3

millete mensup ve hatta Türkiye okulları bu ihtiyacı giderme iktidarında değildir. Türkler ise okullarında bu kuvveti olmadığı için hiç bir zaman yapamayacaktı. Eski gücünü önemini kaybetmiş İstanbul bundan sonra Ankara'ya karşı muhalif oluyordu.¹¹⁸

Azerbaycan Devlet Müzesinde Etnografi İşleri

Azerbaycan hükümet müzesinde etnografi şubesi teşkil olunuyordu. Şubenin amacı bir taraftan ülkenin etnografik tarafını tetkik etmek ve diğer taraftan da toplanılmış eşyaların korunmasıydı. Bu o zaman mümkün ola bilirdi ki Azerbaycan şuralar Cumhuriyetinde halkı teşkil eden Türklerin ve onlarla içtimai ve medeni alakada olan Ermeni, Gürcü, Kürt, Talış, Fars ve Tatarların hayatına, âdetine, karakterine ait manevi ve maddi malzemeler toplanmış olsun. Devlet müzesinde kısıtlı olan malzemelerin müze için toplanılmasına karşı çıkamıyorlardı. Böyle şuranın yaratılmasına ihtiyaç vardı. Bu müzelerin korunmasında şehir ve köy ahalisi ellerinden gelen yardımı göstermeli idi. Herkes topladığı kıymetli eşyaları müzeye göndere bilirdi. Bu işte öğretmenlerin büyük yardımına ihtiyaç vardı ki görev yaptıkları şehirde kazada veya köyde oranın ruhunu yansıtacak yazılar yazmak insanını, havasını, suyunu, adetlerini vs. şeyler hakkında bilgiler yazmakla ve bundan başka o yöreye ait giyimler, takılar, tahtadan, çamurdan, taştan vs. yapılmış eşyalardan birer tane örnek olarak müzeye göndermeleri etnograflar için büyük bir yardım olabilirdi. Müze için köy ve kaza halkından evlerinin modelini (taş, kerpiç, kamyı vs.) yapmalarını istemişler. Ama bu modellerle gerçek evler arasında hiç bir fark olmamalı idi.¹¹⁹

Köylerde Maârif (Başlangıç Makale)

Köy Maârifi işleri XIII. kurultayda özel bir şekilde dikkat çekmiştir. Azerbaycan köylerinde iktisadi-tarım yükselişi kaydediliyordu. Şûra hükümetinin terkinde olan varlıklı insanlar faaliyetiyle bu yükseliş artmakta idi. Fakat bu zaman köylüler arka planda kalıyordu. Şûra hükümeti Amele ve köylü hükümetini her türlü muhafıza etmeli idi. Köylerde fakir ve yarım proletarya (emekçi) kısmı Maâriife doğru gidiyordu. Köylerde medeni ve siyasi Maârif işlerini kuvvetlendirmek zorunlu idi. Proletarya için sosyalizm usulüne geçmek yalnız köylülerin Maâriflenmesi ile mümkündür. Bu işe yeterince bütçe ayrılmadığında siyasi Maârif işleri erteleniyordu. Mahalli bütçelerine dâhil edilen siyasi Maârif müesseseleri sürekli fazlalık diye kapatılıyordu. Halk Maârif mahalli bütçelerinden 19 faizini teşkil ediyordu ise onun siyasi Maârif işlerine 5 faizlik bir yer veriliyordu. XIII. kurultayında köylerin siyasi Maârif meselesine daha fazla dikkat ayrılmasını karara alıyorlardı. Köylerde siyasi Maârif işleri yaparken öncelikle eğitimsiz köy halkına eğitim vermek ilk başta geliyordu. Azerbaycan Şûralaşmasının 10. yılına kadar Azerbaycan'da eğitimsizliği aradan kaldırması gerekiyordu. Azerbaycan'ın 15-35 yaşlı gençlerinin sayısı 808 bin idi. Bu da o demektir ki yılda 116 bin insana eğitim vererek bu işi tamamlayabiliyorlardı. Bu maksatla insanlara eğitim

¹¹⁸ Sene 1924, Sayı 6, s.21-29

¹¹⁹ Sene 1924, Sayı 6, s.29-31

vermek için 300 kadar ibtidai (başlangıç) kurslar açmışlardı. Bu kurslar kazalarda düzenleniyordu. Öğretmenlere yeniden siyasi hazırlık vermekle birçok uğur kazanılabildi. Bununla öğretmenler yapacakları işi, Şûra hükümetinin görevini ve komünist prensiplerini anlamak ve okulun siyasi rolünü öğrenmek amacındaydı. Bunun için de kış tatilinde öğretmenlere eserler, kitaplar, mecmua ve gazeteler vs. göndermek lazımdı. Azerbaycan'ın Türk dilinde siyasi edebiyatı vardı. Kazalardaki büyük okullara yardım ediliyordu, fakat bu işte tüm teşkilatlar birlik olmalı, yardım etmeli idiler. XIII. kurultayın kararında XII. kurultaydan sonra devam eden işler ve Maârif işlerinde ne kadar ilerlediğinden bahsetmişlerdir.¹²⁰

3.4 Edebiyat

Şiirler

"Lenin" - M.S.Ordubadi	Sene 1924, Sayı 1, s.4
"Şark kadınının andı" - Rübabe Yakubzade	Sene 1924, Sayı 1, s.4
"Kız kulesi" - Cafer Cabbarzade	Sene 1924, Sayı 1, s.4
"Kız kulesi" - Cafer Cabbarzade	Sene 1924, Sayı 2-3, s.41-46
"Demirçi:- Hikmet Ğafarzade	Sene 1924, Sayı 4, s.38-39
"Demir" - Hikmet Ğafarzade	Sene 1924, Sayı 4, s.40
"Unutulmuş savad"	Sene 1924, Sayı 5, s.25-26
" Gizli yara " - Hikmet	Sene 1924, Sayı 7-8, s.49-51

Kız kulesi

Kuzgunun sahilinde pek kocaman
Bir yapı, eski sırlar yuvası,
Sanki dalmış derin düşüncelere,
Duruyor sesizce Kız kulesi.
Bu yakın geçmişin güzel gelini,
Bakıyor , sanki gam büküp belini,
Yaşlılar tek hayattan doymuş,
Bakıyor devreye yarım uyumuş.

Bakıyor Turna gök giyimli düze,
Bakıyor ta uzak-uzak denize;
Düşüyor gönlüne geçen işler,
Ah, sevimli, sefalı geçmişler...
Gece, gök bahçeler, yeşil bağlar,

¹²⁰ Sene 1924, Sayı 7-8, s. 2-3

Sevdiğin bekleyip duran çağlar,
Hatırından geçiyor çocukluğu hep,
Anası, geçmiş evleri, okul.
Geliyor fikrine hemen o gece,
Hep nasıl da dayandığı ağaca.

Cafer Cabbarzade

Sene 1924, Sayı 1, s.4

Daim ondan sonra bu ev mehzun,
Şimdi ondan bu evcik küskün.
Dört yanından onun sular kurumuş,
Yüksek evler tüm onu bürümüş.

Cafer Cabbarzade

Sene 1924, Sayı 2-3, s.41-46

3.5 Tenkit ve Bibliyografi

Türklerin Eski Tarihi Hakkında ne Okumalı?

1890 yılına kadar Türk milletlerinin tarih sahnesine çıkmasından önceki zamana kadar Türk halkları hakkında Çin kaynaklarından bilgi alınabiliyordu. Çünkü Türkler ile Çinliler uzun zaman ilişkide olmuşlardı ve Türklerin tek medeni komşusu Çinliler idi. Türk halkları hakkında Sorl Chou, Kieou Mang Chov, Manq Chov vs. verdikleri en güzel malûmatlardır. Bu malûmatlar Türk milletinin ilk tarihini, medeniyetini, din teorilerini, sosyal ve siyasi kuruluşunu tasvir ediyorlardı. Çinlilerden sonra Türk hakları hakkında Yunan kaynaklarında malumat almak mümkündür. Yunan kaynakları 6. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren malumat vermektedir. Türklerle Bizans devleti arasında diplomatik ve ticaret ilişkileri vardır. Bu sebeple de Türkler hakkında birçok malumata rastlamak mümkün oluyordur. Türk milleti hakkında en kıymetli malûmatları Türklerin kendi kitabelerinde yani “Orhun ve Yenisey” kitabelerinden elde etmek mümkündür. Çin tarihçilerinin Türk halklarından bahseden kitapları: 1) Deguignes, Histoire generale des Huns, des Turcs, des Mogols etc. Paris, 1756 (Fransaça) 2) Herbelot , Bibliotheque orientale. (Fransaça) 3) Visdelou, Supplement a la Bibliotheque Orientale, Maestricht 1776 (Fransaça) 4) Stanislad Kulien Documents historiawues sur les Toukione Traduits des chinois (lourn. Asiatique 6- e ser. T III u IV , Paris 1864)(Fransaça) vs.¹²¹

¹²¹Sene 1924, Sayı 6, s. 36-38

4. SONUÇ

Sürekli yayınlar toplumların kültürlerini, sanatsal yanlarını, sosyal ve siyasi yaşantılarını, umumiilikte tüm yaşam süreçlerini anlamak için en önemli araçlardan biridir. Tez konumuz olan "Maârif ve Medeniyet Dergisi" dönemin sosyal yapısını ve aynı zamanda siyasi yaşantısını topluma ulaştırmağa çalışan edebi, siyasi mecmualardandır. Dergi siyasi fikirlere çok az yer veren ve genellikle edebi mevzulara dair yazılarla sayfalarını dolduran bir mecmuadır.

Çalışmamızda "Maârif ve Medeniyet Dergisi'nde" çıkan yazılar türlerine göre ayrılarak özellikleri incelenmiş ve şu bilgilere ulaşılmıştır: burada artık aruz vezninden hece veznine geçiş ve hecenin Türk diline daha uygun olduğunu düşünenler, Türkçenin inkişafı, Türk dilinde mevcut olan yabancı kelimeler, hiç kimse tarafında anlaşılmayan terimler, şive ve lehçeler konusuna büyük yer verilmiş ve dili sadeleştirmek için yeni yollar arandığı aynı zamanda bu faaliyetlerin Türkçeye zarar vermeden yapılması öğreniliyor.

Okulların özelliklerinden, ders metodundan, okulların ders sistemi ve ders programı çocukların ihtiyaçlarına uygun kurulmasından ve aynı zamanda eğitimsizliğin kısa sürede aradan kaldırılması için Maârif komiserliğinin çalışmalarından, pedagoji okulların durumundan, öğretmenlerin durumundan, bilgisizliğinden ve yaşam standartlarından bahsediliyor. Akabinde okulların durumu, öğretmenlerin azlığı ve ders kitapların vs. ihtiyaçlarla bağlı bilgiler verilmiştir. Dergide tiyatro sahnesinin ne kadar vahim bir vaziyette olmasından, bu vaziyetten çıkmak için tiyatro okullarının açılmasından ve musikinin durumundan da bahsedilmiştir. Derginin asıl amacı halkı bilgilendirmektir. Bunun için dergide her alanda makalelere yer verilmiştir.

"Maârif ve Medeniyet Dergisi" Azerbaycan tarih ve edebiyatında büyük öneme sahiptir. Dergide bahsi geçen sınır bilgileri şu an inkâr olunmakta olan, Azerbaycan halkının en ağır derdi olan Karabağ topraklarında mevcut olan eğitimden, yaşam standartlarından ve orada yaşayan Türk dilli Azerbaycan halkı ile bağlı yazılı kaynak rolü taşır. Burada yazılan istatistiksel bilgiler hiç bir yerde bulunmamaktadır ve bu sebepten de çok değerlidir.

Aynı zamanda günümüze kadar korunamayan tarihi yapıtlar, saraylar hakkında verilen bilgiler ve fotoğraflar bu derginin önemini daha da artırmaktadır. Tüm Türk dünyasının dili, dini inancı, edebiyatı ve kültürü dergide çok kapsamlı şekilde anlatılmaktadır. Akabinde Türk tayfalarının eski zamanlarda nerede ve hangi olayları yaşadığı nakledilmiştir. Ülkede ve dünyada yapılmış önemli bilimsel araştırmalar ve baş veren ilmi ve tıp alanında yenilikler hakkında makaleler halka sunulmuştu. Bu bilgiler halkın ilmi, kültürel ve sosyal tefekkürünü artırmağa çalışmış, milli şuurun ve milli kimliğin inkişaf ettirilmesi yönünde büyük çabalar gösterilmiştir.

Çalışmamız sırasında dönemin eğitim sistemine ait makalelerinde siyasetin Azerbaycan eğitim hayatına olumsuz etkisini ve komşu devletlerde aynı eğitim stratejisinin yürütülmediğini açık-aşikâr deliller ve istatistikler vasıtasıyla kapsamlı şekilde belirtilmiştir.

"Maârif ve Medeniyet Dergisi" Azerbaycan'ın ilk ilmi-edebi dergisidir. Azerbaycan eğitim hayatı hakkında boşlukları doldurmaya yardım etmektedir. O zamanda Türkçe dersliklerin olmaması, bu sorununu kaldırmak için yeni dersliklerin yapılması ve kitapların yazılması veya başka dillerden çevrilmesi, Sovyetler döneminde eğitim sisteminin kusurları ve yürütülen eğitim stratejisi bu dergi vasıtasıyla gün yüzüne çıkarılmıştır. Mecmua, XX. yüzyılda Azerbaycan siyasi yapısının Sovyet siyaseti tarafından nasıl etkilendiğini öğrenmek için eşsiz kaynaktır.

. "Maârif ve Medeniyet Dergisi" Şûralaşma döneminde faaliyet gösteren ve az bulunan dergilerinden biridir. Bu dergilerden yalnız "Maârif ve Medeniyet Dergisi" günümüze kadar neşredilmeye devam etmiştir. Şûra denetimi sebebiyle mecmuanın ismi defalarca değiştirilse de kendi gayesinden uzaklaşmamıştır.

Dönemin siyasi durumlardan dolayı, Azerbaycan'ın şûralaşma dönemi hakkında bilgi kirliliği ve kıtlığı vardı. Bunun en başlıca sebebi Sovyetler kendi iradelerine uygun şekilde kanıtları değiştirerek kendi çıkarları doğrultusunda kanıtları değiştirmiş veya yok etmiştir. Fakat bu dergiden edilen bilgiler bilgi kirliliğinin aradan kaldırılmasında ve kanıtların ortaya çıkarılmasında önemli kaynaktır.

Tez konumuzda daha önce Latin alfabesine çevrisi yapılmamış "Maârif ve Medeniyet Mecmuası'nın" çevrilerek özetlenmesi yapılmaya çalışılmıştır. Sovyetler döneminde çıkan ve hala günümüz alfabesine çevrilmemiş, gazete ve mecmualardan en azından birinin gün yüzüne çıkarak, onun tarih sahnesinde yerini almasını sağlamağa çalıştık.

"Maârif ve Medeniyet Mecmuası'nı" çalışırken karşılaşılan zorluklardan en önemlisi sayfaların yıpranması, yırtılması ve bazı sayfaların olmaması idi. Aynı zamanda özel isimlerin yazılışındaki hatalar zorlanmaya sebep olmuştur. Şiirleri daha önce yayınlanan şiirlerle karşılaştırarak daha doğru çevirdiğimizi düşünüyoruz.

"Maârif ve Medeniyet Mecmuası'nı" hakkında bir kaç makaleden başka malumat olmaması bu mecmuanın dilciler, gazeteciler, tarihçiler ve edebiyatçılar tarafından kapsamlı şekilde araştırılmasını gerektirmektedir. Burada yayınlanmış eğitim stratejisi, derslik sorunları, tiyatro sorunları günümüzün güncel meselelerindendir. Aynı zamanda mecmuda yayınlanan eserler, hikâyeler ve şiirler de araştırılmaya ihtiyaç duymaktadır.

KAYNAKÇA

- Aşırılı A. (2009) "Azerbaycan Metbuat Tarihi I (1875-1920)" Bakü
- Aşırılı A. (2010) "Azerbaycan Metbuat Tarihi II (1920-1990)" Bakü
- Akpınar Y. (1994) "Azerî Edebiyatı Araştırmaları", İstanbul, Dergâh Yayınları
- Erol A. (2006) "Türk Kültür ve Fikir Hayatında Ekinçi (1875-1877) " Bilig
- Guliyev V. (2015) "İttihat ve Terekide on yıl, Azerbaycan 1922-1923 yıllarda" Bakü
- Paşayeva A. (2018) "95 yaşın mübarək Azərbaycan jurnalı" 525-ci Qəzet
- Paşayeva A. (2019) "Azerbaycan Jurnalında Publisistik Meseleler: 1953-2010" Bakü
- Kazan H. "Azerbaycan Millî Uyanışında Aydınlar ve Basın" İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, C. I, s. 28-43
- Rüstemli A. - Yalçın S.(2016) "Muhitdin Birgen ve Bakü Muhiti " A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [Taed] 55, Erzurum
- Rüstemova S. (1993) "Azerbaycan Devri matbuatı 1875-1990" Bakü
- Sami Ş. (2015). "Kamus-i Türki " İstanbul
- Zeynalov A. (1979) "Geçen Asrin 90 yıllarında Azerbaycan Dövr-İ Matbuatı Uğrunda Mubarıza" Bakü
- Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (1976-1987) "Azerbaycan Sovet Ensiklopediyas" C. X
- "Yeni Azərbaycan" 2010- 22 İyul.
http://anl.az/download/meqale/yeni_az/2010/iyul/128155.htm
- İsmayıl "M. XX Yüzyıl Azərbaycan Demonratik Basını
<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357626&/XX.-Y%C3%BCzy%C4%B1l-Azerbaycan-Demokratik-Bas%C4%B1n%C4%B1l-Do%C3%A7.-Dr.-Mehmet-%C4%B0smay%C4%B1l->

EKLER

Bakü'de Ali Darelmuâlimin - öğretmenler şurasının toplantısından (Sene 1923, Sayı 10, s.12)

Bakü'de Ali Darelmuâlimin - öğretmenler mürettebat uygulama okulu öğretmenlerinin toplantısı (Sene 1923, Sayı 10, s.13)

Hangah- İstihkam yanında bir kule (Sene1923,Sayı 11, s.33)

Hangah- büyük güney duvarının aşağısında olan kitabe (Sene1923,Sayı 11, s.35)

Bakü'de Darelfün tıp fakültesinin tabiat faunası (Sene 1924, Sayı 1, s. 9)

Bakü'de Türk tiyatrosu : Prof. İvanov öğrencilere semineri (Sene 1924, Sayı 2-3, s.20)

Bakü'de Türk tyatro okulu : öğrenciler seminer dinliyorlar (Sene1924,Sayı 2-3, s.33)

Bakü'de Türk musiki okulu (Sene 1924, Sayı 4, s.23)

Bakü'de Türk tiyatrosunda: mesafe derslerinde maç dersleri (Sene 1924, Sayı 4, s.7)

Bakü civarında Buzovna köyünde eski han sarayının kapısı XV yüzyıla ait (Sene 1924, Sayı 7-8, s.29)

Türk tiyatrosunda: mesafe derslerinde süğü dersleri (Sene 1924, Sayı 4, s.5)

Türk tiyatros okulunda:plastik derslerinde öğrencilerin durumu (Sene 1924,Sayı 4, s.17)

Bakü'de Türk musiki okulu : kaman dersi (Sene1924,Sayı 4, s.27)

باکو ذکور دارالمعلمینی - معلمار شوراسی عضولری و طلبه‌لر نماینده‌لری.

Bakü darülmüâlimat: öğretmen şurasının öğretmenleri ve öğrencileri (Sene 1924, Sayı 5, s.5)

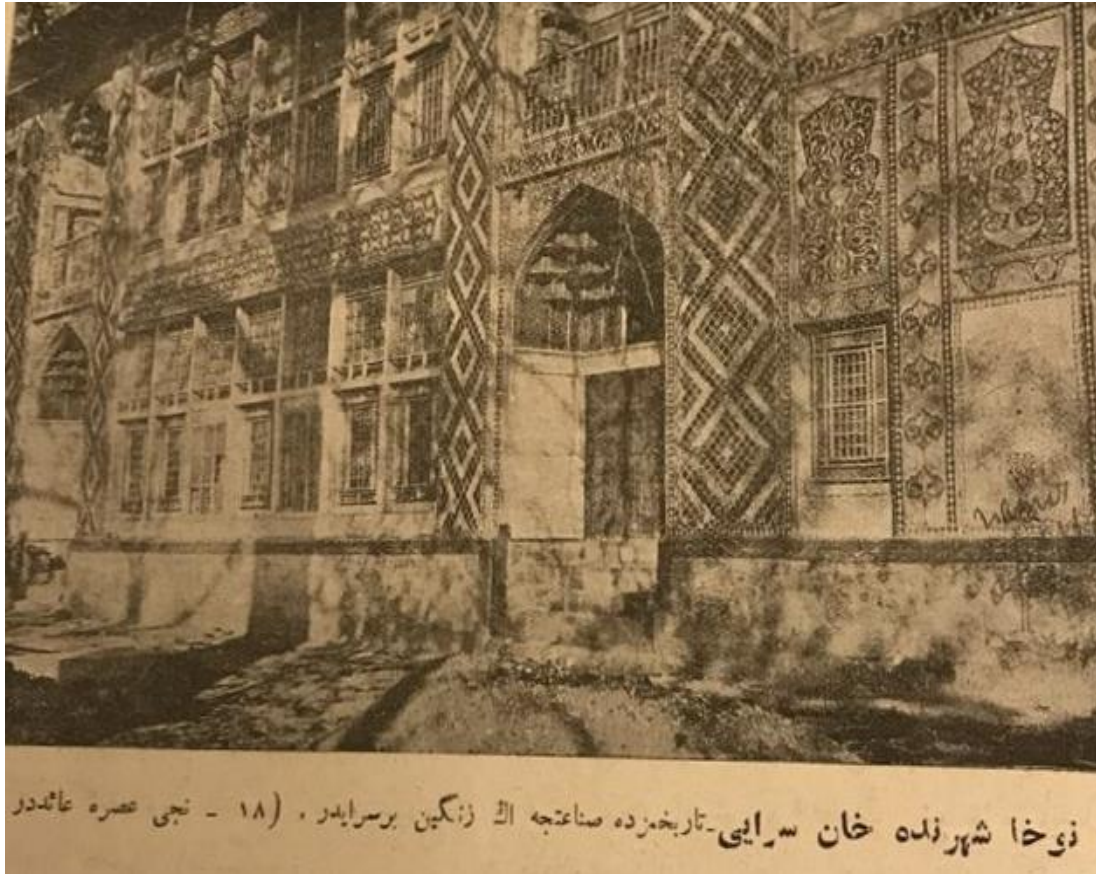
Maârif Komiserliğinin matbaası: makinalar çalışırken (Sene 1924, Sayı 6, s. 14)

Maârif Komiserliğinin matbaası (Sene 1924, Sayı 6, s.20)

Maârif Komiserliĝinin matbaası: matbaanın idarisi ve çalışanları (Sene 1924, Sayı 6, s.30)

Şeki şehirinde Han sarayı (Sene 1924, Sayı 7-8, s.5)

Azerbzycan umumi Maârif çalışanlarının kurultayından (Sene 1924, Sayı 7-8, s.13)

یازار ۱۹۲۳

برخی

8/05

۱۷۱۱

کتابخانه ملی ایران
کتابخانه ملی ایران
کتابخانه ملی ایران

۹۱۹

صافی: ۱

معارف و مدنیت

ادبی، علمی و فنی آبیان مجموعه در

بر ایکی سوز

آذربایجان شورالاشاندن سوکره - مملکتیزک کیچردیکی اقتصادی بحراناره کوره - زحمتکش خلقک معنوی احتیاجنی تامین ایدمکک ادبی، علمی، فنی بر مجموعه نشر ایدیله بیلمه مشدر. هر نه قدر بر نیجه کره بو مقصد ایچون تشب ایدیلش و مجموعه ل نشر ایدیلشده طرفدن مادی بحران و کاغذ یوقلغی، دیگر طرفدن جدی بر مجموعه یی اداره ایدمکک قاداتلارک باشقه ایشله گوزریلمه سی همان مجموعه لک اوزون مدت دوام ایتمه سینه مانع اولمشدر. حاضرده دخی آذربایجانده منتظماً چقماقده اولان بر ایکی مجموعه؛ معین تشکیلاتلارک ناشر افکاری اولدیفنی ایچون ادبی، علمی، فنی و تربیه وی یازیلره آز اهمیت ویریور و یاخورد هیچ اهمیت ویرمه یورلر.

ایمدی آرتق بز صالح و مسالت دورینه کیچمش، مملکتیزک تصرفانی یو کسلش و کاغذ بحرانی اورتادن غایب اولمشدر. بو حالدده ایسته نین مجموعه یی تاسیس ایدوب یاشانماق امکان داخلنده در. بو مقصدله «معارف و مدنیت» مجموعه سنی نشره باشلا یورز

«معارف و مدنیت» مجموعه سی هر شیدن بحث ایدمکک ادبیات و معارف ایشارینه اهمیت وبره جک در. ایمدیک شکیلز اولارق آیده بر نومرو چیقور. فقط امکان حاصل اولدیفجه مجموعه رسمارله تیزین ایدیله جک، آیده ایکی کره نشر اولاجا قدر. بز یالکز ادیب و شاعرلرک، محرر و معلملرک معاونتنی، اوز قلملریله مجموعه ده اشتراک ایتمه لرینی بکله یورز. ممکن مرتبه مجموعه مز عرب و فارسی ترکیب لارندن قاچوب آچیق تورک دیننده نشر ایدیله جک و مقاله یازاجاق آرقاداش لاردن بوسلیقه به رعایت ایتمه لرینی رجا ایدرز. امید ایدرز که بومجموعه عموم آذربایجان ادیب و محررلرینک فکری اتحادینه، ادبیاتنا تدقیق و انتشارینه یاردم ایدمککدر. بوباره ده آذربایجان معارفی یولونده هر بر قلم اهلینک بزه یارد ایتمه سنی وجدانی بوج اولدیفنی حساب ایتمه سنی امید ایدرز.

معارف و مدنیت

معارف آوارانلرنیڭ جمهوریت مقیاسینده قاعده لئیمی،
قضالره مقتدر دستورالعملچیلر گونده روپ اولئر ایله
مرکز آراسنده صیقی بر رابطه نڭ برپا ایذبله میسی.
قضا معارف شعبه لرنیڭ و غیره شعبه لرک مرکز ایله
رابطه لاری و فعالیتلرنیڭ تمین ایذبله میسی، قوتلی و واحد
مرکز اطرافنده توپلاشوب بستیون مستقل فعالیتده بولان
داغلمش معارف شعبه لرنیڭ متحدلشماری، خلق معارف
قومیسارلنی آوارانلرنیڭ دن تشکیلی و اونڭ نظامنامه
سنگ یگی دن باقلامسی، بویاقین زمان مسئله لرنیڭ اڭ
مهماریندن.

بو آنه قدر بر و ایکی دهره جهلی مکتبلر ایچون
بیزیم نظامنامه مز یوق ایدی، آنجاق اولئر بو صوڭ
زمانلرده ترتیب ایذبلشلر، مکتب مرامنامه لری چوق
تله سیک چیزیلدیقلری ایچین آذربایجان حیاته بالمره
موافق دگلدر.

مکتبلر مز ایچون درس کتابلری لازم قدر یوقدر.
ایشته هرگون تصادف ایذبلگمز بو سواللر جوابلر
بولماق، عمومی و واحد بر معارف پلانی، ترتیب ایتمک
ایچون بتون به داغوزی و علمی قوه لر مز اشتراك
ایتملدرلر. بومسئله لرک حل و آیدینلاشماسی ایچون
بزه بر مروج افکار لازمدر. بویله مروج افکاره نشریه
باشلادیغمز مجموعه مز اولاییلر.

بر چوق نقصانلره و ناقص طرفلره مالک اولان دور،
کیچردیگمز انقلاب دوریدر. هر بر انقلابک یگی
مدنیته اساس قویماسنی بز کوزلیجه ییلرز. دوغریدر،
ایمربالست و وطنداش محاربه لرنیڭ نمره سی اولان
اقتصادی تخریبات معارف حییه سنده ده ظهور ایتدی،
فقط بوتخریبدن صوگرا انقلابک یارادیچی و آباد ایذیچی
رولنده اورتابه چیقاجنی آشکار ایدی. ایشته بو آبادانلیق
ایشیه بزه اقدام ایذیورز.

چورومش کهنه اصولک سندی و وطنداش محاربه سی
و تصرفات داغتلغی اتانسنده انقلاب کیسرک تاریختی،
مدنی تفصیلاتی الده ایتمک بیزیم ایچون ممکن اولمادیسه ده،
فقط یگی حیاتک وسیع انشاسنه کیچینجه، اونڭ غایت
یووک اولان تیجه لرینی آشکاره حس ایتمگه باشلادق.
بر نیچه سنه بوندن مقدم آذربایجان کویلرنده حیالت
حکمرما ایذی، ایذی ایه بک جسورانه دیمل اولاکه

خلق معارفی دایره سنده، ییز بک محکم بر صورتده
یگی بولمقدم قوبمشق. داغتلق، آزیغیتاق و نامتاهی
قراغق دوژی کیچمشدر. انقلابک ایلک سنلرنده معارف
حییه سنده عمومی هیجومه کیچرک، حیالتی و عوامانی
بر ضربه ایله لئو ایتمک ایسته دک. مدش و طنداش
محاربه سی بتون حییه لرده غالب کلمه می طلب ایتدیگی
ایچین، بزه بو دورده مادی منبعلر مز محدود اولماسیله
حسابلاشما دیق. بتون کویلرده قراغق خانلر، کتیپخانلر،
قلوبلر و غیر تبلیغات - تشویقات اوجاقلری تشکیل
ایتمک لازم ایذی. اودرکه مدنی - معارف تشکیلاتلرنیڭ
مقداری حسابسز آرماده ایذی. بو دورده معارف ایشی
تشکیلاتنده ترتیب ایذبلش بر پلان اولامایور ایذی. ایشته
بتون بودور خاصه سی؛ یگی بولر آراماقدن، کیچمشدن
قالمش ارنڭ ممنونیت سیزلیگسندن، و عمومی روح
بو کسلگدن عبارت ایذی.

فقط، حقیقی ممکنات می محدودلشدیره رک، بزه
مدش شرایط قدیم ایتمگه یگی اقتصادی سیاست میدانه
چیقدی. مدنی - معارف تشکیلاتلرنیڭ غیر منظم بر
صورتده بوملریندن ال چکوب، تطبیقی تدقیق ایذبلش
اولان، جدی بر پلانه کیچمه لی ایتک. خلق معارف
قومیسارلنی، اداره ایذیچی بر تشکیلات اولماق اوزره،
کیچمشک تجربه لرینی اوگره نوب، نقصانلری دوزلندیگدن
صوگرا، ایشک یگی شرطلرینه حاضرلاشمالی ایذی.
بو زماندن صوگره معارف ایشی بک محکم بر صورتده
یگی بوله قدم قوبدی.

آذربایجانک بتون مدنی - معارف موسسه لرنیڭ
سیاهی به آلتماسی بولینده گسورولن اوج آبلق ایشلر؛
تشکیل اولماغا، قوه لر مزک مقدارینی تعیین و معارف ایشی
پلانی ترتیب ایتمگه و محللرک مستقلینلک آ ناریخاسنه
بر حد قویماغه بزه امکان و بردی

اگر کیچمش ایللرک نقصانلری، فعالیت ایچون معین
بر پلانک یوقلنی و بو پلانک مادی منبعلر ایله غیر متناسب
بر صورتده بولمالری، معارف ایشینی بک یووک بر
داغتلغه سوو ایتش ایه بز بو کاباقیمیاراق بتون قوه می
توپلاوب ایشه کیریشمه لی بزه که معارفی بو فلاکتدن
خلاص ایتک.

كويىلارمىز كىنەلەرى مياڭدە مەارفە دوغرو غايت يىوك
پىرقىم قوبىلمىشدر. بىر چوق بىرلەردە آچىلمىش مەكتەپلەرى
كەڭلىلەر يىوك بىر مەنۇئىيە قارشىلاپتۇر. بۇ مەكتەپلەردىن
خىيا و يىك گەوزلەلەرىلە كويىلەر مەارف ايشلارنىدە يىك
دوشۇنچەلى بىر سورتىدە چالشيورلار. مەارف دايرەسندە
قەلىت ايجروسنە كىچىدىگىمىز زمان مەارفدە اولان قەدىمى
يىو كىلگىنى و انقلاب دورىدە اولان مەارف تەجرىبەلەرنىڭ
مقدارنى يىلمىك ايجاب ايدىر. بوقارودە قىد اولنىش
چىنلەرى بىر قەدەر آبدىنلاشدىرىدقەن سوگرا، بومجموعەمىز
آذربايجاندى مەارف ترقىسە بىر واسطە اولمىنى آرزو
ايدەرز. شەر ايلە كويىلەر، ياكو ايلە قىزار، آزالارنىدە
اولان اوچروم مەارف ايشلارمىزى بىر قەدەر چىنىلشدىرىر.
حقيقتا بىر طرفدىن، تون قاققازيادە سىياسى و مەارف
چەتدىن بىرنەچى موقەع اشغال ايدىن، ياكو صناعت عملەلەرى؛
دىگەر طرفدىن، حالا ايتىدائى تصرفات ايلە مشغول اولان
گەرىدە قالمىش كويىلارمىز واردىر كە اولار كەدە سواد-
لىسرى ۳-۴ قايتىدىن آرتق اولماز. گەرىدە قالمىش
آذربايجان قىزارلى بەضا مەركىزى مدنى اقداماتىدىن
بالەرمە بى خىبەر اوليورلار.

دىگەر طرفدىن ايسە مەركىزىدە چوق وقت رابىطەنىڭ

غىر منتظم اولدىنى ايجون، قىزارنىڭ مدنى - مەارف
مىللاتارىنى بىلمەيور.
ايشتە مەجموعەمىزنىڭ باشلىچە مىللەسى؛ مەركىزى
دائىما قىزارنىڭ تەجرىبەلەرى ايلە آشنا ايتىمىدىن و قىزارلى
مەقدەمە ايجىش اولان مەركىزىڭ مەارف ايشلارنىە جلب
ايتىمىدىن عبارتدر.
مەارف دايرەسندە كەڭلىسنىڭ خىطەمومىسنى چىكەدىن
سوگرا خلق مەارف قومىسارلىقى، قىزارنىڭ تەجرىبەلەرى
استاد ايدوب، اولارنىڭ مدنى - مەارف حىياتى مىسۇلىتە
ادارە ايدىنلارنىڭ جەدى معاوتىدىن استفادە ايتەلىدەر.
ايشتە قوى بىزىم بۇ مەارف افكارمىز آذربايجاننىڭ
مدنى - مەارف ايشلارنى بىر يەرمە جەمە ايدىچى بىرەيىن
اولوب گەرىدە قالمىش قىزارلى مدنى مەركىزى ايلە بىرلەشدىرىسون.
قوى مەارف افكارمىز داغىلىش مەارف قەلەرنى
بىرلەشدىروب انقلاب كىيىرىڭ مدنى تىشلىرى و مەارف
ايشلارنىڭ ياقتىلاشماسى اوغرونەدى كى مەرزەدە واجد
جەبە تەشكىل ايتسون.
ايشتە مەارف ايشتە يىوك خەمدە بولماغە مەوظف
اولنىش ھەيىن مەارف مەجموعەسنىڭ موقىبىتى تىلاش و
مەرتەلە تەقىب ايدەجىگىز.

م. قىلىپ

عاقىرىن

لوئى پاستەر

تولدىنىڭ يوز ايللىگى مەناسىتە

بارىسدە طىبىيات مەكتىپىنىڭ قىسمىنى ادارە ايتىمىگە باشلامىشدر.
۱۸۶۸ نەچى ايلدىن Ecole des hatxes etudes
مەكتىپىدە فىزىئولوژى و كىمىيا لاباراتورىيىنىڭ مەدرى و
۱۸۸۷ نەچى سەنەدە دخى قىنىيات آفادەمىياسىنىڭ
(АкадемияНаук) كاتىپى اولمىشدر. ۱۸۸۹ نەچى
تارىخىدىن قوللوقلارنى بوراقاراق كەندى نامە آچىلمىش
اولان ايتىستونىڭ باش رەبىرلىگىنى اوز ەھدەسىنە گەتۈرمىشدر.
تەمەم ەمرىنى طىبىيات غەلىملىرىنىە صرف ايتىش و تەبىئەدە
تون بىرىدىن اوتىرى يىوك اھمىيتى حابىز اولان كەشفاپلارە
ئاقىل اولمىش. پاستەر علوم و قەنىڭ سەرتەلە ايرەلەمەسىنە
آرتق خەمدە لىرايتىش، گەركە اوز زامانىدە كى، گەركە سوگەرە
كى غەلىملەر ايجون بىر يىوك مەلم بىرىنى دوتەمىشدر.

بۇ كىچىن دىقاربىڭ ۲۷ سەندە مشهور طىبىيات شىناس
يىوكەالم لوئى پاستەرنىڭ تولدىنىڭ يوز ايللىگى تەمەم اولدى.
بۇ مەناسىتە علم و فن دىنىسەندە يىوك بىر موقەع دوتەش
پاستەرنىڭ بارەسندە بىر قەدەر مەلۇمات و بىرمەكى لازىم يىلەرنىڭ
لوئى پاستەر ۲۷ دىقاربى ۱۸۲۲ نەچى ايلەدە (دولە)
شەرىندە تولد ايتىمىشدر. اولچە قوللە زارە تەدرىسە باشلامىش
اولان لوئى پاستەر ۱۸۴۳ نەچى تارىخىدە بارىسنىڭ طىبىيات
مەكتىپىدە تەحصىلە دوام ايتىش. ۱۸۴۷ نەچى ايلەدە آسىست
و بىر ايل سوگەرە (دېژون) ايتىسەنىڭ پروفىسسورى و ۱۸۴۹
نەچى ايلە ستارسبورغىدە كىمىيا پروفىسسورى اولمىشدر.
۱۸۵۴ نەچى تارىخىدە يىگى دارالفنون تەشكىل ايتىمىڭ
ايجىن (ايل) شەرىنە ھەجرت ايتىش و ۵۷ نەچى ايلەدە

1923

۷۲

فیورال ۱۹۲۳

صایی: ۲

علاء الدین
الکون
وا
علاء الدین

آ. ا. سه. نج. فخر معارف و میا رنی نشراتی

ابراهیم آیلوف یولداش

نماینده سی بیوک برقابلیته بو آغیر وظیفه یی ایفا ایتمش، آرتق موقعیتلر قزانارق تقدیرلره مظهر اولمشدر.

کچن ایل آذربایجان شورالینک ایکنجی قورولتایندن صکره ابراهیم یولداش آذربایجان خلق معارف قومیساری انتخاب ایدیلش ایسه ده آنقره حکومتی نزدنده کی مثلگمزی غیر بر یولداشه تاپشیرمق ممکن اولمادیقندن مثلگده باقی قالمش و معارف قومیسارلغندن عفوایدلمشدر. یولداش مثل اولدیفی زمان علی العموم شورال فده راسیونله تورکیه حکومتی آراسنده دوستانه علاقه وصیقی رابطه نك کوك سالماسینه بیوک خدمت ایتمش، و برچوق آغیر وضعیتلر دن موقعیتله چتاراق گوزل نتیجه لر وجوده گتورمش، ابراهیم یولداش یالکزدیپلوماتی مثل دگل تورکیا خلقنک بر دوستی اولوب استقلالیتلری یولنده مبارزه و محاربه ایدن حکومته کومکیله منفعتلر ویرمشدر یولداش ایلوف بو گرن دها یوقدر. بزاونی ابدیا غائب ایتدک، لکن اونک غایه و آمالی قیلر مزده قالیور!

راحت یات فداکار یولداش!

شهبازی

تغراف بزه بیوک بریاس خبری گتوردی: سوکیلی یولداشمز ابراهیم ایلوفک «بریطونیت» خسته لغندن شباطک ۲۳ نده از میرشهر رنده وفاتیدر. بو الیم و قره خبر بتون آذربایجان ایچون بیوک بر کدر، تحمل اولونمیه جی درجه آغیر برغم طوغور یور، چونکه آیلوف آرامزده چوق آزاوان خادملر دذر که تمام عمرینی زحمت کش خلق یولنده صرف ایتمشدر.

یولداش آیلوف فقیر بر عائله دن اولوب اوردوباد شهرنده تولد ایتمش، صکره پتروسق و آخرده باکو شهرینه کلوب تامین معیشت ایچون بعض قوللوجلار دیگر طرفندن ده صنعت مبارزه سی اساسنی قبول ایدوب فعله حرکتی یولنده بتون واراقیله چالشمشدر. منحوس چار حکومتی طرفندن ابراهیم یولداش هر نه قدر تعقیب اولونمش ایسه ده، لکن مقدس فکر و آمانه خدمتدن بر آن گری قالماشدر.

شورا حکومتی تشکیل اولنجه مرحوم فعله و اکیچیلرله برابر یگی حیات قور و نوشته اینک اول شروع ایتمش، و اونا تاپشیریلش بر چوق مسئول وظیفه لری موقعیتله ایفا ایتمشدر. بر زمان شرق ملتلی شورا سنک مسئول کاتبلگنده و اخیر اشورا حکومتنک آنقره مثلگنه تعیین ایدیلمشدر. برنجی دفعه اولارق دیپلوماتیک ایسده چالشمغه باشلایان بو فعله و اکیچنی

کند تصرفاتی تعمیر ایتمگده مکتبلرک اشتراکی

قابل و قوتقوت مسئلهلر قوبوبده تا کیدا اونلارک حیاته کچیرلمه سینی تمقیب ایتلمی بزم.

بزم مکتب متعلملرمز ایل به ایل بهار فصلیندن باشلایاراق ئوز آتاماآلارای ایل به برابر چول ایشلرینه گیدیرلر. بزم فعالیتده بولوتارکن بوتون مکتبلرمزده کی بویله بر احوال خصوصیه نی نظر اعتباره آلمای بزم، آتاسینک اکین برلرینده بویله جه ایشله مکله بزم قضا مکتبلرمزده کی متعلملر ایلدن ایل کد ایشلرینه آلیشوب لازمی معلومات الده ایدرلر. آتاجاق بو ایشده اونلار باردیم ایتمک و آتالارینک تارلا و بوستانلاریندا کی ایشلری بحقه تانیملارینه و مکتب مشغله سی ایل همن کندچیلک و تصرفاتیچاق ایشلری آراسیندا بر رابطه قورمالارینه کومک ایتمک لازمدیر. بونی هیچ اولمازسه شو قاعده اوزره ایفا ایتمک اولور:

چوققلاری چول ایشلرینه بوراقمادان اول معلم اونلارده بر نیجه قوتقوت مسئلهلر و بربر و اونلارک تارلاده کی ایشلرینک بلانینی ئوزلرینک اشتراکیله ترتیب ایدر. فرض ایدم که بای فصلی چوققلار شو حادثه لری مشاهده ایدمک و بومیه دفترلرینه بازاجاق اولورلار: تخم سهیلین وقت، سهیمه نیک خاصیتی، اکینک کوکرمیه باشلاماسی، کد تصرفاتینده ایشله دیلن آلات و الخ.

چوقق ایشلرکن ئوز مشاهداتینی بوتون بوتونه دفترجه سینه قید ایتمک چالیشاراق، تصادف ایتدیکی چنین مسئلهلری حل ایتمک ایچون آراسیرا معلمک یانینه گلمک مجبوریتینده اولاجاقدیر. بنیم ظنمهجه بزم برنجی درجه لی مکتبلرمزک صولغ غرویلاریندا کی متعلملر بو کیبی وظیفه لری ایفا ایدمیلر، زیرا که ئوز اکینچی آتاسی ایل به برابر ایشله بهرک معین تجربه ویلگی قازانمش اولیورلار. همن اصول ایل گوریلن ایشلر مکتب شاگردلرینی مستقل بر دفترچیلیمکه، تشبیلی اولماقه، نولچمکه و حسابلاماغه آتشدیرار. بو ايسه پیداغوزی نقطه نظریندن بوبوک بر اهمیتی جایزدیر.

بویله لیکله بزم کد مکتبلریمزک فعالیتده بر دوزگونلیک داخل ایتمش و مکتب ایل کندچی تصرفاتی آراسیندا بر رابطه دوزلتمش اولور. ئوز آتالارینک تارلا سیندا ایشله بن چوققلارک ایشلرینی ده آغرونومیا، طبیعات و سایر علملرک تطبیقات درسارینه چه ویرمکه نایل اولور. مکتب بوتون بای فصلی مدنیتده ئوز شاگردلرینی

کد تصرفاتی آذربایجان نه قونومقاسینده قطعیتی بر رول اوناماقدادیر. با کونک بک مکمل صورتده نشونما بولمش نفت صناعتی ایل به بربرده بزم آذربایجان قسارینده عمومی بر مدیتسینلک و اسکی کد تصرفاتی شکلارینه تصادف ایتدیگمز کیبی، بعضا اهالینک نسی بوزولماسینی ده گوروریز.

آذربایجانک مدنیت بولیندا عمومی تکاملی و اونک رفاه و سعادت باشلیجه اولاراق کد تصرفاتینک بوسه لشی اساسی اوزرینده تصور اولونور.

کد تصرفاتیمزک اول اطرافلی بر تدقیقانه محتاجدیر. خلق تصرفاتینی محکمکشدیرمک دولت آباراتینک سیستمی و منظم صورتده ایشله به ییله جیکنه بالکیز بو توکره نیلش شرطینک وجودیله امین اولماق اولور.

مکتبلرمز و کد تصرفاتی ته تحقیق اولامز کندچی تصرفاتی ایل به صیقی بر علاقه به گیرمک اونلارک اوزرینده سیستمی بر مشاهدات با باماقله ئوزلرینی کد تصرفاتینی توکرمنک ایچون بر مرکز ایتمکه و تصرفات بر بویله ملرینی حل ایدرکن بوبوک بر رول اوناماقه موفق اولایلر.

یگی شورا مکتبینک وظیفه سی اهالینک زحمتکشلیک فعالیتی توکرمنکدن عاوتدیر. بونکچونده بزم عمومیتله مکتبلرمزده استحصال تمایلی و کدلرده ايسه کد تصرفاتی تمایلی ویرمک مجبوریتینده بزم.

بالکیز کد تصرفاتینی تدقیق ایدن و کندچیلره گندی تصرفاتینی تعمیر ایتمکده معاونت گوسته رن مکتب تیزلیک ایل به کندچیلرک رغبتینی قازانماق و کدستانک مدنیتجه نشونما بولماسی ایچون بر (بازا) اولماق موفقیته نائل اولایلر.

لاکن بزم معلملرمزک حاضر سیزلینی و کد مکتبلرمزک عمومیتله گیریده قالمش اولدیبینی نظره آلاق اورادا کد تصرفاتی تمایلیک نام معناسیله تیزلیکده حیاته کچیریله جیکنه امید بسله ممه لی.

لاکن بو قطعاً مکتبلره تصرفات تمایلی ویرمک و اونلاری کندچیلر حیاتینه باقبلاشدیرماق بولیندا ایشله مک لازم اولمادیبینی آگدیرماز.

ئوگمزه مکتبلرمزک شیمدیکی وضعیتینده حل اولنماسی

ویرگ، اوئندن اوتتسی ایچون هیچ قورقمايگیز: او، کندی کندیسی، حتی هیچ اینانامه چنگیز درجه ده قیسه بر زمان ایچنده پک گوزل ساده لشدیریر، یعنی تورکشیدیریر. دیمک اولوبور که تورکجه بی دوزه لیمک اییشنده قوللانیلاجق اولان اوصولک بوتون اساسی دونوب دولاشوب تورکجه یه استقلال ویرمگه کلور. صوگ سوز اوله رق سولیه لم که، تورکجه بی کوبولوشدیرمک ده اگر بر غایه ایسه بونگ ده بولی شهرک کوبولوشمسی دگل، کوبک شهرلشمسی ایله ممکن اولور. ذاتاً اقتصادی معنایله ده شهرک کوبولوشمسی کوبک شهرلشمسی دیمک دکلمیدر؟

محی الدین.

کنجاشمک

وجوده گتورمشدی. بر جوق اختیارلر طیبیره مراجعت ایدرک غایب ایدیلن گنجاشمکین ی تکرار اعاده ایچون سپهرینلری وجودلربنه ادخال ایتدیرمکه باشلامشایر ایسه ده چوقدنیری انسلارک ذهنلرینی اشغال ایدن کنجاشمک، ده دوغریسی حیات اکسیری بو دفعه مع التأسف نا ممکن ونا موجود بر حالدله قالمشدی. صگره کی تجربیلر آچیق آشکار اثبات ایدیر که منی لرک (سپهرمین) تأثیری دائمی اولمادیکی کبی قوه سزدرد. بو حاله گوره عجله ایدن زواللی اختیارلر آلدانمش اولدیلر؛ امیدله گوزله دیکاری کنجاشمکدن بر نتیجه استحصال ایدمیدیلر بیوک بر هوسله ایتدیریکاری معالجه لردن صوگره کنجاشمک عوضنده نولوملرینی یاقینلاشدیریدیلر.

لاکن برائون سه قارک ظاهرده بویه موفقیتسز گورینن فوق الذکر کشفیاتی حقیقت حالده نتیجه سز قالمادی. بو احوالاتدن صگره بر جوق عالمر مجراسز غده لرله مشغول اولمغه باشلادیلر.

علی العموم عضونک غده لرلی ایکی قسمدر: بر قسمی افرازلرینی مجرا واسطه سیله خارج ایدیر. مثلاً چگه آلتنده کی غده لر، دیل آلتنده کی غده لر، پاتقره آس قارجیگر و آلیخ. دیگر قسم غده لر وار که اونلارک مجرالری یوقدر، تیموس، (غده درقیه لر) Thyroidea و بوبرک لارک اوستنده کی غده لرکی، بوغده لرک مجراسی اولما دیغندن افرازلری قان ایچروسینه کیچیرور و قان واسطه

امکانسزدر؛ کوی بر دکلدیر که تورکجه بی بو کوبک موده که اویدورق قابل اولسون. آناطولییه آیدین، بروسه، قسطنونی، قونیه، آدانه، ارضوم، دیاربکر اولر. کوبولری مختلف شیومارله قونوشدقجه تورکجه بی کوبولر. لشدیرمک، یعنی بو معناده ساده لشدیرمک ناصل قابل اولوردی. ایشته، باشلیجه بو ایکی سبیدن دولای تورکجه بی ساده لشدیرمک دیمک، تورکجه بی «کوبولشدیرمک» دیمک اولامه چنی آرقق تماماً آکلاشلشدیر که، علمی معنایله تورکجه بی ساده لشدیرمک، اولر تورکجه بی تورکشیدیرمک دیمکدر که بوده آچیق تورکجه به صرقده، نچونده استقامتده استقلال ویرمک سایه سنده ممکن اولایلر. سز تورکجه به استقلالیتی ویرمک اصولله حرکت ایدک، اوکا بر استقلال

پروفه سوز شته یناخک اصولی.

کنجاشمک مسئله سی علم و فن عالمنده فوق العاده اهمیتی و اولدقجه مراقی یگی بره سله در؛ بتون غرب علماسی بو مسئله حقنده معلومات ویریورلر؛ آخر زمانلرده روسیه نک بر جوق شهرلرینده کنجاشمک خصوصنده علمی معروضلر اوقونوب بر طاق رساله لر نشر ایدیلیمگه باشلامشدر. علی الخصوص دارالفنون و عالی مکتبلی بیوک شهرلرده بو بارده هچانلی بر صورتده موضوعلر سولنمکده در بزده آذربایجان تورک لری بو بیوک علمی مسئله ایله آشنا ایتمک مقصدیله شمیلک بو مختصر معلوماتی تقدیم ایدیروز. یگی دیدیگیز کنجاشمک مسئله سینی مشهور پروفه سوز شته یناخ ۱۹۲۰ نجی ایلده کشف ایتمش ایسه ده اوندان بر جوق زمان اول بو مسئله ایله مشغول اولان علماده وارد. ۱۸۷۹ نجی ایلده برائون سه قار (Брун Секар) بر کشفیاتی ایله فرانسه اینستیتوتنده بر معروضه ده بولنمشدی، که کشفیاتیله تجربه و عملیات اوزرینه تأسیس ایدیلن بیولوژی (Biologie) علمنده یگی بر دورک باشلانماسینه باعث اولدی.

برائون سه قار کشفنده حیوانلارک منی لریندن اخذ ایدیلن جوهر (Exsact) انسانک قانی ایچروسینه داخل ایدیلدیگده انسانده عجیب تبدلات وجوده گتوردیکنی و بو تبدلاته کنجاشمک آدی ویرلدیکنی بیلدیرمشدر. او وقت بو کشفیات طبابت عالمنده دوغرونده بیوک بر حرکت

دقت‌رینی جلب ایتمش و اونلری حیرت‌ده برافشیدی. بوندن صگره شته‌ی‌ناخ بو بارده ده برنیچه اثرلر یازمش، خصوصاً آوروپا محاربه‌سی باعلاناندلصگره کندی فکرینی تجربه‌لریندن آلدیغی نتیجه‌لر واسطه‌سیله دهاده درینشدیریوب وگون شاهدی اولدیغیز کنجلشمک مسئله‌ینی آچمشدر. ذاتاً شته‌ی‌ناخک آخرنجی «کنجلشمک» اثری اونگ بو مسئله‌ده یازمش اولدیغی علمی اثرلرینک صونجی حلقه‌سینی تشکیل ایدیور. حیانه تطبیق ایتمک نقطه نظریندن شته‌ی‌ناخک آخرنجی اثری نه قادر کنیش و مهم کورنسه‌ده، برنجی اثرلریده اهمیتسز دکدر. حتی آخرنجی اثرک مناسنی درست بیلمک و درک ایتمک ایچون شته‌ی‌ناخک بتون تجربه‌لرینده اولان منطق علاقه‌سینی گوزدن کیچیرمک لازم کور؛ چونکه شته‌ی‌ناخک بتون تجربه‌لری و اونلری حاوی اثرلری بر سلسله تشکیل ایدیور، و تمایله بر برلریله علاقه‌دار بولونیورلر.

شته‌ی‌ناخک برنجی تجربه‌سی صیجان و قوبا یارک دیشیلریندن ارکک‌لرینه وارککلریندن دیشیلرینه تناسلی غده‌لرک نقل ایدیلمه‌سی ایدی. عملیات جراحیه یاپان طیبیلر آراسنده بویله بر ایمان واریدیکه عضو ویا انسجه‌لرک نقل ایدیلمه‌سی یالکز بر عضویت داخلنده عمله کله بیلیر، که بو‌گاده شخصی متعجن (autoplastique) نامی ویریلمشدر. بر چوق جراحلر عین جسّه منسوب اولان ایکی جسّله منسوب عضویت آراسنده، خصوصاً باشقه باشقه جسّله منسوب عضویتلر مایشته (مثلاً مایمون ایلّه انسان) بعضی عضولری نقل ایتمک ایسته‌مشلر ایه‌ده لکن اکثریتله غیرى موقتیتلی نتیجه‌لره نائل اولمشلاردرد. نقل ایدیلن ییگی عضولر یاشامیه‌رق ییگی منزله‌ده ریویوب محو اولیورلر. بویله‌جه قلبیاتک نتیجه ویرمیه‌جگنی مشهور جراح قوخه‌ر (Koxer) کثمکتبی دخی وقتیه اعتراف ایتمشدی. حالبوکه قوخه‌ر تیروئیده غده‌لری اوزرینده عملیات جراحیه یاپمقده برنجی متخصص حساب اولنوردی. Thyreoidca غده‌لرینک قنالشمش بر حصه‌سینک برینه صاغلام بر آدمک همان غده‌لریندن بر بارچه‌یی نقل ایتمک ایچون قوخه‌ر نه قادر چالشمش ایه‌ده، هیچ بر موقتیت حاصل ایده بیلمه‌یوب یالکز به عمومی نتیجه‌یی اله ایتمشدر که: هر بر عضویت غیر جسّلدن آلمش زلاللری هضم ایدیور. بو غیر جسّلیگدن نوره‌بن اوزاقلغی آرادن قالدیرمق ایچون هم جنس عضویتلرک غده‌لرینی بر برینه نقل ایتمشلر،

سیله بتون بدنی دولاشراق انسانک بر چوق عضولرینده اساسی تبدلاتلر وجوده گتوریور. طبابتده یوک اهمیتینی حائر اولان بو غده‌لره داخلی افرازل غده‌لر دینلور. عضویتک یاشایشی کیمیا اصولیه معین قاعده و قانونه صالماغه چالشیقلاریندن بو غده‌لری جهاز عصبی (عصبیلر سیستمی) به قیاس ایدیورلر.

ثبوت، دیدیگیز کیمی برائون سه‌قارک تجربه‌لریندن صگره مجراسز غده‌لر نظر دقتیزی جلب ایتدیلر. هر سنه بو غده‌لردن مثلاً (غده درقیه) و محفوظه فوق‌الکویه بوبرک اوستنده کی غده‌دن میضلردن بر چوق تحلیلات یاپلیدی. بو غده‌لردن آلمان خلاصه مؤثره‌لردن اوتنه‌دن بری طبابتده استفاده ایدلمکده و مؤثر نتیجه‌لر ویرمکده‌درلر بو غده‌لر ناخوش اولدیقده طیبیلر اونلارک اوزرینده بر چوق عملیات جراحیه یاپیورلر. چوق وقت خسته غده‌نک عضویت یارامایان حصه‌سینی کسوب آتیورلر و یاراماز حصه‌نک برینه غیر عضویتک صاغلام غده‌سینی آلوب نقل ایدیورلر. بومعلوماتی ویردیگدن صگره ایمدی کیچله‌م پروفیسور شته‌ی‌ناخک یادیغی کشفیات.

۱۹۲۰نجی ایلده نسه مجموعه‌سی Archiv fur Entwicklungsmechanik

ایلول آینه‌ده چیقان نسخه‌سنده پروفیسور شته‌ی‌ناخ «کنجلشمک» سرلوحه‌سی تحتنده ییگی بر مقاله درج ایتمشدر که بو مقاله بتون فنیات عالمک نظر دقتینی جلب ایتدیگی کیمی، دائماً کنج قالمق آرزوسنده اولانلارک امیدنی آرتیردی. دیلمی بزم قارشومزده انسانلارک اختیارقله مبارزه و کنجلشمک مفکوره‌لری ییگیدن میدانه چیقیدی.

شته‌ی‌ناخ فنیات عالمنده خصوصاً کنجلشمک مسئله‌سی اطرافنده ییگی چالیشان عالمردن دکدر. پروفیسور شته‌ی‌ناخ ویانه علوم آقاده میسی تجربه‌وی بیولوژی اینستیتوتنک شعبه‌لریندن برینک مدیری که همان آقاده‌می‌ده دیگر شعبه‌لرک مدیرلری دخی پا اولی، قامهر، پیرشبرام کیمی مشهور عالمردر، که شته‌ی‌ناخ ایلّه یان یانه چالیشه‌رق علمی اثرلریله شهرت قازانمشلاردرد.

۱۹۱۰نجی ایلده پروفیسور شته‌ی‌ناخ برنجی دفعه اولارق حیوانلرک تناسلی غده‌لرینی نقل ایتمک خصوصنده تجربه‌لر یاپوب نتیجه‌لرینی اعلان ایتمشدی، که بو عملیات و نتیجه‌لری بیولوژی علمیه مشغول اولان عالمرک نظر

حتی آندان یکی طوغش جوجه یله بر تجربه بامشلسده ده
ینه بر موقیتی تیجه الده ایدمه مشلردر.
شته ناخ ایه بوگا غیر جور معنی ورمشدر.
غیر عضوینلردن نقل ایدیلن عضولرک باشامابوب محو
اولماسی همجنس اولمایان زلالدن متشکل اولدیقلا ریندن
دگل، بلکه نقل اولدیقلا ریندن متشکل اولدیقلا ریندن
کوجیریلن عضولرک بر عضولرک حصارینک موجود اولماسی ر.
شو حالده اگر بر عضوینده بر عضولرک کافه سی دگل
بر آز حصه سی یله قلیورسه، یگی عضولرک کلمه سناضی
اولمایاقدردر. عضوینده اوزینی منزل صاحبی حساب ایدن
غده قان ایچروسی، بعضی خصوصی قورمونلر افراز ایدیلور که
اونلار کاردن گلش هم اسم غده نکل اوراده باشاماسینه،
و قالماسینه مانع اولور. بوراده بونیده علاوه ایتیلدیر که
(معدوم المعجرا) یاخود داخلی افراز غده لری آراسته او
قدر صیقی رابطه وار که اونلاردن بری ناخوش اولدیقده
وظیفه سنی قومشی سی کدی اوزینه قبول ایدیور. بویله جه
غیر غده نکل وظیفه سنی بویته آلا ن همان قومشی غده
تام مناسبله اورایه صاحب اولیور که بر دها باشقه بر
غده نکل او برده چالشماسنه امکان ویرمه یور.
بروفه سسورشته ناخک نظر تیجه بر قوناغ غده بی یگی
بر بره نقل ایتمکدن اول او برده صاحب محل حساب

اولان غده تماماً رد ایدیلما یلدر، که بویله جه نقل ایدیلن
غده ایله عضوینده داخل اولایا یلمک زلالک آیری چسندن
اولماسینه دقت اتمک لازم کلمبور. تاسلی غده لری نقل
ایتمه دن بروفه سسور شته ناخ صیجان و قوای لرک اراکک
و دیش لری دوتوب ایگدیش (اخراج خصیه) ایدیور.
بوندن سکره غده لری نقل ایتمک باشلیور و همان
ایگدیش ایدیلش حیوانلرک اراکک لریه میض و دیش لریه
منی (نطفه) غده سی نقل ایدیور، همه شو غده لری معین
برلرینه دگل دری آلتنده برله شدیر یور. بویله جه عملیات
جراحیه آبی تیجه ویر یور. بر آیدن سکره بونلار شق
ایدیلورلرسه، نقل ایدیلش غده لرک برله شوب قان ایله
دخی تجیز اولدیفنی میدانه چقیور.
حقیقتا بو غده لرک غصهر لری آز و یا جوق محو
اولوب کیدیلورلر، اما نقل ایدیلش تاسلی عضولرک متوسط
شعبه لری آرتوب بیومک باشلا یور.
ایشته عکس تاسله مخصوص غده لری آلدیقدن سکره
ایگدیش ایدیلش حیوانلر عجب وضعیت کسب ایدیورلر؛
اونلارده یگی احوال مشاهده اولونمقه باشلا یور که
اوده آلدیقلا ری غده نکل منسوب اولدیفنی تاسله اوقشامقه
و اونلار کبی بیومک آرتماغه باشلامالریدر.
ت. ش.
(مابعدی وار)

معکاف مسئلہ

بزده معارف

بو آندان اعتباراً ملیشدیرمه به باشلادیق، و بوراده
کوردیکمز جین لک ابتدائی مکتب انکل لردن دها
آرتق اولدیفنی همان میدانه چقدی. کچمشده گمنازیو
ره آل مکتبی و شمدی ۲ - نجی درجه دیدیکمز
مکتبلرده بوگونکی مدینک الده ابتدکی علم و فن
لرک اوقونماسی لازم کلیور، بونک ایچوزده مقتدر
معلم لر، کندیاری عالی تحصیل کورمش درس ویره چکلری
علم لرله ایی نانش اولان متخصص لر لازمدر بونلارک
بشدرمه چکی طلبه لرده بورای بئیرد کدن صوگرا عالی
مکتبلره کیدوب اوراده آرتق کوچ چکمکسزین

اورتا تعلیم
کچن مقاله زده بزده ابتدائی تعلیمک نه قدر کریده
قالدیفنی و نه قدر آغیر بر حالده بولوندیفنی مختصر
اولاراق کوستردیک،
البنده ابتدائی تعلیمی بویله بر حالده بولونان مملکتک
اورتا تحصیل ویرن مکتبلری ده اوکا نسبتله پک کریده
قالدیفنه حکم اتمک چین دکلدر. اوت، آجی حقیقت،
ظالم رقم لرده پک آشکار اولاراق بونی تصدیق ایدیور.
آنادیلمزده ابتدائی مکتبلری بوبوک روسیه اقلاندان
صوگرا آچمایه امکان بولدیغمز کبی، اورتا مکتبلری ده

گنج قلملر

- در قلم -

دالالان گل میدر؟
بو اوتن بیل میدر؟
گل بوئونه سارماشان
ساجمیدر؟ سنبل میدر؟

بوزار میدر؟ آی میدر؟
قارشلر میدر؟ بای میدر؟
کوزلریگا - سن الله
سویله - چولپان تایی میدر؟ (۰)

گل یناغک قرمزی،
یامان اینجیدیر بزی،
قارشو قارشویه گلسهک
دیردم: «بک سودم سزی».

طالفا دوشدی دگزه .
صورارم شمعی سزه:
«بلکه ورلیدی ایکی -
مستانه کوز گزه»

دومانلاندی طاغ باشی؛
آقندی کوزندن باشی،
قورقارم: گورمش اولور
بو ایکی قلم قاشی .

سوداگ دوشدی باشه؛
آغو قاتندی آشمه.
هیچده آجیمازمیسک،
کوزلم، کوز باشه

گل، گیدهلم طاغله،
اوراده گی باغله،
بلکه بو، برچاره در
گوکله کی داغله .

(۰) چولپان طالک بلندی.

مجموعه مزه درج ایدلمک ایچون کنج یازیچیلر طرفدن
بر چوق منظوم و مشور یازیلا آبیورز. بو یازیلا کرک
موضوع و کرکه اسلوب اعتبارله نقصانی اولدینی
ایچون مع التاسف چاپ ایدم یورز. کنجلی یازیچیلر
آلشدیرمق. اولنرک هوسلرینی فرماق ایچون مجموعه مزک
بو سایی سیندن اعتبارا - گنج قلملر - آدیله خصوصی بر
قسم آبیورز. بوندن سوگرمه کنج یازیچیلرک انرلرینی
اوراده درج ایدم جکر.

هجران

عاشق اولدیم بن بر کوزل نکاره
هجرنده عاقبت دوشدیم آواره.
کوزله مکدن باقماقدن بو یوللاره
قلم سبق گوگلم یارالی اولمش.

صحرائی دره لری آشاراق،
دوشتم یوردیمدن ئیلمدن اوزاق.
ویرن یوقدر نه یاربمدن سراق
خوش گونلریم غملی تاسالی اولمش!

غنچه لشم بر کل ایدیم سولمیشام
تولمه گیم باخشیدر چاره بولمیشام
بن اونک آردنجه آوجی اولمیشام
اما اوداغلرک مارالی اولمش..

کیچر ایدم وار یوغیمدان بولنده
فیرلاناردم گیزه ردم ساغ صولنده
صحبث ایدر ایدم قولیم قولنده
افسوس ایدم بندن آرالی اولمش!

دوشدیم نه پس وقته بو زمانه
چوق چتیندر تاب ایلمک هجرانه
آنجا بنی ایدن غملی دیوانه
ونک عشقی فکر خیالی اولمش!

سینچدر، خلقك لسانده بیتمز، توكونمەز خفاقلار، بیتمز
توكونمەز بابانچی كلمەلر واردر. فقط حقیقتده اونلرك
هیچ بری بابانچی دکلدر. اونلرك كوك و كویلونك
عائله افرادی سیراسینه کیچیش، توز اولادلی اولمش
مسافرلیردر. اونلر خلقك درد اورناقلری، اونلر خلقك
نلی آرقاداشلری، اونلر خلقك سرداشلیردر.

درویش همت درین درین ایگلەر:
دئل ملکك شهریار

گوگل سندن درمان ایستەر دیه هایقیریر
نوابکی کوچولک مصرعده «دل»، «ملک» «شهریار»
«درمان» کبی دورت دانه بابانچی كلمه وار.
فقط باقالم حقیقتده بو کلمەلر بابانچیمیدر؛ بنجه قطعاً
دەگلدر. بونلردن هانکیسنی قالدبروب یرنه دها ساغلام
نور کجەسنی قوساق معنائك ییقلدیغنی، صمیمینکچو کدبکی
خصوصینک ئولدیکنی گورورز. کویلونك «شهریار» ی
«شهریار» در. اونه «خان» اولور نه «خاقان»... ایشته

مسئله نك روسی بوراده... لسانك سادەلشدیریلدیگی حیراده
اهمیتله دوشونولسك قشقلردن بری ده بودر. بونك ایچین ده
کویلونك روحینه نفوذ ایشك، اعتبارلرینی، عشقلرینی
اصطلاحلرینی، حسلرینك حقیقی ترجمانلرینی یاقیدن
طایمق ایستەر.

خلق شعرینك وزنلری ده بوزوق، قافیەلری ده دوشوك
اولایلر، اولی یازان شاعرلر فواعد ادیه اوقومامش،
فصاحت درسی آلمامش، وزن و قافیە تطبیقاتی گورمەش
حتی چوقی زمان بازەقدن اوقومقدن محروم قالمش کیسەلردر
فقط روحلرینده گومولو اولارق قانایان عشق اولملری طبعا
شاعر بایمشدر. سوزلری روحلرینك ترجمانیدر؛ دیللی
حسلرینك افاده سیدر. اونلرك سوزلرینده، شعرلرینده فصاحت
بولونماز فقط بر چوقی ادبیات خوجالرینك هیچ بر زمان
ایریشەمەجکلری دهرین، یانیق و یاقیچی بیر بلاغت
واردر، بوده وزنله قافیە ابله الله ایدیلەمەز.

— اسماعیل حکمت —

ایچی

حسین جاوید

پیغمبر

۱۹۳۳ - ۱۹۳۲

بخت

کیمیکلی؛ کیریکلری اوزون، ایکی فاشنك آراسی
آچیق، فقط بیریرینه یاقین؛ گوزلری قارا و بویوجک...
ایشته اودالغس و معمالی گوزلر، گیجەنك سکوتنی
اوقشایان مزین و بایلیتیجی بیرعود زمزمەسنی دینلەرک
- اویوبورکیسی - کندنیدن کیچیش... بوصیراده ننه،
ماوی، مەنە کشە نورلر ایچینده آلتین قاناتلی، فسونکار
ییرملک گو کدن اینەر و آلهی بیر آهنگله پیغمبره خطاب
ایتمکە باشلار.

ملک

اولوداهی، سنای یوک رهبر
قالق، اویان... ایشته هرطرف، هریر،
هپ طبیعت دالوبده رؤیایه،
جلب ایدەر روحی شعر و سودایه.
گیجە، یلدیزلرله برخویلا،
سنی دینلەر سکوت ایچینده فضا...

«آبدین و یلدیزلی بیر گیجە، مکە باقیلغندە حراداغی...
اطرافندە مغارلر، بالچین قابالر، صارب، نیشلر، قورقونج
اوجوروملر... پیغمبر آلی آلتندە درین دوشونجهلره
دالمش... او، قیرق باشینده، گوزەل، و قارلی بیر سیما...
آلی. گو کس، اوموزلرینك آراسی گیش؛ رنگی
گل رنگه مائل اسمرمسی و نورانی... صاچلری نه پک
فیورجیق، نه ده پک دوز؛ صاقالی بیر طونام، صیق و تام...
یلە ککر، قوللر قالین و قوتلی... ییوک باشلی، هلال فاشلی،
چمکە بورونلو، ده گیرمی چهرەلی، اورتابویلو، ابری

پیغمبر

«باشنی قالدیریر، حیرت واضطراب ایله»
ینه رؤیای کوردیکیم عجا!؟
سن نسلک، سویله...

ملک

بن می؟ - هیچ صورما، -

ازلیت شفقزینده آجان
تازه بیر غنچه، بنه بیر ییلدیز؛
ایدیت افقارینده اوچان،
تاگری قوتنده بسله ن بیرقیز.
شعرو حکمت، ذکا الاهی سی،
اولودا هیلرک ندیمه سی،
آبری اولاقده ایشته هرابیکیز
ییردیاک ایگیلده بن سسی یز.

پیغمبر

نه اچین کلدک آکلامام یینه سن؟

ملک

«گو که دوغرو»

اوتا قالدیرمق ایسترم سنی بن.

پیغمبر

آه، سن دائما گلبرده بائا،
سوگره هب گوستریسک استغنا.
بن کیم، سویله... سن نسلک! گوسترا!

ملک

بن ملک... سن ده، سن ده پیغمبر.

پیغمبر

«شاشقین، گبری چکیلیر»
یا! دیمک سن ملکیمسک!.. حیرت!..

ملک

بن سن ایم، سن دهم، شاشیرما... نهوت
بن سنک عقلگم؛ فقط دائم
شوقیاقله ظاهر اولماده ایم.

پیغمبر

کل، باقین کل، آمان نه دلبرسک!

یوق، صاقین کلمه دور، نه سویله رسک!؟
ینه مارصیلدی مضطرب روحم
دور آمان!.. مانکه قلب معجروم
شوق و حسرتله رقص ایدم، سیزلار،
اونی بیرقرخنده یالدىزلار.
قویور تا ایچیمده بیر طوفان،
به نیم آتش صاجوب دورور هر آن؛
بازور بنلکیم، دوشونجه لریم،
چاره بول، یوقسا محو اولوب کیده ریم.

ملک

اک گوزل چاره - : ایشته عزم و ثبات..
اولما اصلا اسیر حسیات،
براقوب عجزی دورمادان یوکسل،
یوکسل ای شانلی قهرمان یوکسل!..
عرش لاهوته دوغرو آج شهر،
دائما یوکسل ای ییوک رهبر!

پیغمبر

یوق، قانات یوق... بن ایشته بیر عاجز
بولجی یم کیمسه سز، تسلی سز؛
چورم ایسسز مغاره لر، یالچین
قایالر، صاب نه نیشار - آم - آزغین
اوجروملر، آلو صاچان اووالر،
روحي قسوتله ییلدیران هوالر...
بیرچمن یوق؛ آقار صوبوق، هیات!
گوز، قولاق بورده دویماز عشق و حیات.

ملک

«گو که دوغرو»

باق شوانکین فضا، شو قوتو دگر
نه قدر خوش، ناصیل گوزل، لکه سز...
اوجوشور هر طرفده ییلدیزلر،
رقص ایدم، صانکه نازنین قیزلر،
هب بیرم شعر، سن ده بیر شاعر،
هر تماشاسی عشقه عائددر.

پیغمبر

آه شو الماسیاره لر سهرین
کیجه بک محشتم... فقط اونى بن

سیر دالیدیجه سانکه محو اولورم.
 قلم اوینارده چیر یئیر روحم.
 آکلام بیر شو تولجوسز، شوده رین.
 شوقارلیق، چیکلی برده نیچین؟
 بی بالکز دوشونده برن شومال.
 هپ بو، بالکز بو، دالما بو شوال.
 شوبام چارشاف اڭ بویوک انکل،
 اوچا یلمه یدم، ایشته اڭ اول
 اونی یرتارده، بارچه لارده همن
 قاووشیرم او حسن مطلقه بن.

ملک

اونی درک ایلهمک قولای... آنجاق
 ویرایچیکدن گن صدایه قولاق،
 دینله هپ کاتاتی، سیر ایل،
 هر گونش اوندن ایشته بیر شعله...
 هر اوراق ذره، هر کوچوک باپراق
 سانا سوبله ربورمزی بک بارلاق،

پیغمبر

بنجه دیناده اڭ سهویملی دینله
 اونا قوشمق، اونکله یرله شمک...

ملک

اوده ممکن، دوشونده حق بولی دوت،
 آنالردن قالان نه وارسه اونوت!
 یق خرافاتی، اسکی بوتلری قبر،
 کیم بول آزمیشه حقه دوغرو چاغیر!
 مردونلر یاپوب گو گوللردن،
 بارلا یوکسل وجود مطلقه سن.

پیغمبر

نوبله یر عصر ایچینده یم که جهان
 ظلم و وحشتله قاوریلوب یانیور.
 بوز چوبرمشده تاگریدن انسان
 کدری حق، جهلی معرفت صانیور.

دینله مهز گیمسه قلبی، وجدانی
 محو ایدن حقلی، محو اولان حق سیز...
 باشجیدر خلقه یر یغین جانی،
 هپ منافق، شرفسز، اخلاقسز.

کولیور نوره دالما ظلمت،
 کولیور فضله قارشى فسق و فجور؛
 آ. عدالت، حقوق و حریت
 آباق آلتنده چکینه نوب کیدیور.

ملک

اڭ ویریرسنده اولسون عزم وثبات،
 شوقارلیق محیطی کیت بارلات!
 حق آکلاتده، اولما هیچ مایوس...

پیغمبر

بی یر کیمسه دینله مهز آفسوس.

ملک

«کوکه اشارتله»
 تاگرى فرمانی دریو، کیت سوبله.
 سوبله آنجاق اونک لسانیه.

پیغمبر

هانکی معجزله؟.. بن که بک عاجز
 یر قولم کیمسه سز، مدافعه سز.

ملک

«آلتین قابلی یر کتاب ویریر»
 حق تبلیغ ایچین سنک آنجاق
 رهبرک صنعت کلام اولاجاق.
 صاچما، هپ صاچما باشقا معجزه لر،
 شو کتاب ایشته اڭ بویوک رهبر؛
 بحث ایلدر یوسه دن، محبتدن،
 اینجیلر سه ره بر علم و حکمتدن.

«بوصیراده یرایسکه لهت کاه قورقونج و بوغوق»
 گاه مستهزی و صوتوق قهقهه لرله - طوبراق رنگند
 یر ردایه بوز ونمش اولدینی حالده - پیغمبرک قارشیت
 چیقاره»

ایسکه لهت

نه قدیم شاعرانه، طائلی خیال،
 هپ چوجوقلق، نه و مت خیال محال...!
 «ردانک آلتدن صییریلمش یر قیلج چیقاریر»
 انقلاب ایستورمیسک بانا باق!
 ایشته کسکین قیلج، کتابی براق!

تورک ملتینیک

تاریخی صحنه یه ایلك حقیقی.

یازاتی: پروفیسور جوزی.

۱۹-نجی عصریک ایکینچی یاریسیندا موغولستانده، اورخون چایی ساحلرینده، عالمیر طرفیدن یایلمش موقعتلی کشفلر ایله کذا خطای، عرب، ییزانس و آرمینی جغرافیون و مورخلرینیک ویرمش اولدیقلاری معلومات سایه سینده ییز شیمدی، تورک قوملرینیک ایلك تاریخی نه دائره، اولارک درجه مدنیتلری نه و ایلك دفعه اولاراق حرث و مدنیتیک تورکر آراسینه دخولی بوللارینه دائر آز چوق آیدین تصوراته صاحب بولبور.

VI-نجی VII-نجی و VIII-نجی عصرلرک باشقه اثرلرله تاید ایدیلن اورخون کتابلرینیک ویردیگی معلومات تورک طائفه لرینی بویله تصویر ایدیور. آلتای ایله غربی موغولستان آراسیندا کوچری حالیندا یاشایان بوتون تورک قبیله لری ۵۸۲-نجی سنه یه قادار متحد و قوتلی بیر کله حالتده ایدیلر. بولارله گرک خطای ایمپراطورلری و گرک سائر قومشلار صوگ درجه صاقیلی کچیمکجه مجبور دیلر. بو طائفه لرک باشندا طومهن آدینده بر شخص واردی. بو ذات توان کدن (۵۵۲-ده) صوگراونک یرینی قولو، موغان (۵۵۳-۵۷۲) و طویو (۵۷۲-۵۸۱) آدلی اوغلانلاری دوتمشلار. خطای مملکتینیک حیاه و تدبیرلرندن می و یا توک طائفه لرینیک طرز معیشتی و ئیل قورولوشینک شکلی ایله ایضاح ایدیله ییله جک دیگر سیلردنمی هر نه دن ایسه ۵۸۲-نجی ییلده شرق و غرب قبیله لری آرا-یندا بر اختلاف توره بوب بونلاری بری بریله متمادی محاربه لره سوق ایدیور.

بو مبارزه لرله تورک قوملری کندی کدیلرینی ضعیف دوشوره رک کندی سیاسی اقراضلارینی حاضرلاماغه باشلامش اولورلار. بو تاریخدن اعتباراً وقتیه متحد و مستقل بیر حالدده یاشامش تورک ملتینیک ایکی قسمی بری بریندن آیریلوب خطای ایمپراطورلاری طرفیندن تعین ایدیلن شخصلرک حاکمیتی آلتندا یاریم استقلاللی سیاسی بر وضعیت داخلینده یاشاماغه معروض قالرلار. خطای ایمپراطورلاری ایسه «Divide et impera» (آیردا آغالق ایت!) پرنسپینه رعایتاً بو ایکی طرفی

بری برینک اوزمهرینه اغوا ایتمکله دائما اولارک آراسیندا بغض و عداوت حکمفرما اولماسنه چالشلارلاری. لکن بو بلان میدانده چیمادان بونفاق دوری باشلامادان احتمال که تورک قوملرینه قورتولوش ویروب اولناری برله شدیرمش اولان طومهن-ک اولادیندن موغان خان (۵۷۲-۵۵۳) (Muhana) باشدا اولماق اوزره، برلشمش تورک قوملری بر قاج مظفریتلر قازانماقه تورک سلاحنی شهرتندیرمک سایه سینده مستقل تورک قوملری ایلك دفعه اولاراق او زمانک ایران و ییزانس کییی مدنی مملکتلری ایله تماس و علاقه یه باشلامشیدیلار. IV-نجی و V-نجی عصرلرده اهمیت سز برطائفه اولوب V-نجی عصرک آخرینده و VI-نجی عصرک اولارینده (آموداریا) جاپنیک بوتون حوضه سنی آینه صلا ییله جک درجه ده بر قومیه مالک اولموش و هفتالیت و یا اقات نامیه مشهور اولان (Hephthalites) عربلرده - هیاطله، خطای ییلارده - نوآ) قومک اوزرینه غلبه ۵۶۵-نجی ییلده موغان خان قوماندانلی ایله چالیمش غلبه بو مظفریتلردن ک پارلاقی اولسا گر کدر.

عرب و ییزانس یازچی لارینک روایتیه نظراً هفتالیتلرک آئینده اولان طوبراغ حدودی ۶-نجی عصر ایتداسنه بر طرفین (طالعکان) و دیگر طرفین خزر دگزینک جنوب شرقی زاویه سینده واقع (گورگان) قادار اوزا نیردی. (میرخوند)ک روایتیه نظراً عصر مذکورده «طعسرستان، قابولستان و جهانیان» تمامیه هفتالیتلرک آئینده ایدی، (طبری) ایسه هیاطله نیک (هفتالیتلرک) او زمان «باخ، طبرستان و غرجستان» - م مالک اولدیقلارینی گوسته ریور. بو صورتله هفتالیتلر ایرانک شمال قهرسی حساب اولون خراسان ولایتیه دیرنمیش و بونکله ارنالیری بر نوع تهلکه قارشیسینده بوراقمیشلاردی. ارنالیلار ایسه و زمانلار غربده ییزانس مملکتیه محاربه ده ایدیلر.

هیاطله یه قارشى صوگ اولاراق چیقارا بیلدیکلری اوردونک اقاتل حکمداری آخسونوار طرفیندن ۴۸۴ تاریخینده هزیمت قطبه یه اوغراماسیله ایرانک وضعیتی بر قات دایا آغیرلاشیدی. ایران اوردوسینک رئیس شاه ایران، فیروز، بو محاربه ده مقبول دوشمیشدی. ایکی طرفین قوتلی دشمنلر طرفیندن تضییق ایدیلن ایرانک سلطنتی ختامپدیر اولماق اوزره ایدی، فقط تورکر

وضعیتی قورتاریدیلار. کندیلرینک متبوعی اولان ویا-جوج ماجوج (آوار) دینلن قومی VI - نچی عصرک اورتالاریندا دوجار اضمحلال ایدن تورک قاتلی موغانک کندی قومانداسیله پاخود داها دوغریسی اونک جانشینی (زیلزوبول) ک ریاستی آلتندا ایران شاهی (خسرو آنوشیروان) ایله بالانفاق کندی منفقاری (هفتالی) لر اوزرینه آیلدیلار و بر قاج قوتلی ضربه دن سوگرا اولارلی آلت اوست ایندیله و حکمدارلارینی اولدیلهیلر. طبرینک روایتیه نظراً «(سینجیو خاقان) تور کلرک ا ک جیسوری و ا ک قدرتلیسی ایدی؛ اونک بوبوک بر اوردوسی واردی. هیاطله لری مغلوب ایدمن و اونلارک پادشاهینی تولدیرمه ده بو ایدی.»

تور کلرک ایرانیلار گوستردیگی خدمته تشکر و متدارلق مقامنده وعینی زمانده اونلارله یایلمش اولان اتلافی محکمکشدیرمک ایچون خسرو کندی قیزی خاقانه وردی.

عرب مورخلرینک روایتیه نظراً هیاطله لر مغلوبیتندن هر کسدن زیاده ایرانیلار بهره مند اولدیلار. زیرا که بونلاردن ضبط اولان اراضینک اکثر قسمی کندیلرینه اعاده ایلدی. ینه عرب مورخلری علاوه ایدیرلر که خسرو آنوشیروان (بلخ) ک اشغالندن سوگرا ماورای النهره بوبوک بر اوردو گوندروپ (فرغانه) ده برله شدیردی. نوشروانک حاکمیتی او زمان کوبا کشمیر و سرندییه قادر گیشله مشدی.

لاکن باشقه محررلرک روایتلرینه نظراً خسرو بالکتر طخرستان، زابلستان قابولستان و جهانیان طوبراقلارینی اشغال ایدبومش. تور کلر ایسه شاش (داشکند)، فرغانه، سمرقند، بخارا، کش و (نسف) ناسف ی اشغال ایتمشلردی که بو برلری، عینی مورخلرک روایتیه، ایران شاهی تور کلرک ا لیندن آماقدا ناخیر ایتمه مشدی. بو سوک کبیئلر کوچک اولماسی شبهه لی در. هر نه اولورسه اولسون بو زماندان سوگرا تورک قوملری ایرانیلار ایله قوموشولقد یا شاماغه باشلابورلار که بونگده تورک تاریخینه، گورمه جگر که بوبوک بر تاثیر اولموشدر. بو قوموشولق ایرانیلاری خوشنود ایدمه مزی؛ زیرا بر طرفدن، نسبتاً ضعیف اولان هیاطله برینه داها قدرتلی و داها جنگاور بر قومشویه یاناشمش اولدیلار. ثاباده بو یگی قومشو، اووقه قادر ایرانیک اوینادینی بر روله، شرق (چین، هندستان) ایله غرب آراسیندا متوسطلق

رولینه استحقاق ادعا ایتمکه باشلادیلار. فی الحقیقه او رولی ایرانیلار اوینامش و بونک ایچونده بو ایشده کندیلرینه رقیب اولان رومالیلار و ییزانسیلارله صبق صبق محاربه ایتمکه مجبور اولمشدیلار.

آشکاردر که دونکی متفقار، بو مسئله وار کن، اوزون زمان کندی آرالاریندا صلحی محافظه ایدمه یه چکلردی. بو توسط مسئله سنه، تورک خانلاری نزدینده ییزانس خاندانینک چووبردیگی اتریقالاره اجرای تاثیر ایلیمه چکلدی. هر نه حال ایسه ایرانیلار تورک خاتنک تبعه سندن اولان (سغدی) لرک ایران مستملکله لری طریقی ایله هندستانه ایک تجارتنی یایمالارینه قارش، بو تجارتی کندی آللرینه آماق متصدیله شدتله معانت ایتمه لری اوزرینه داها (ایسته می خان) زماندا ایکی قومشو آراسیندا خصمانه حرکاتی باش گوسترمشدی.

یگی متوسطلر گوندرمک آرزوسنی تور کلردن نزع ایتمک فکریله ایرانیلار ایران اقلینک تور کلر اوزرینه هلاک ایدیچی بر صورته ده تاثیر ایتدیکنه دائر شایعه لر چیقاردیلار سه ده بویه ماصالارله تورک خاتنی آلداتماق ایرانیلارله میسر اولمادان و تور کلرله ایرانیلار آراسیندا حرکات خصمانه باشلامش اولدی. ایشته تماییه بو دورده در که تور کلرک ییزانسیلارله تجارتی سیاسی مناسباته گیریشمک ایچون ایک تجریه و تشبیری باشلامشدی.

بو مناسبات حقینه کی مذاکراتدا اهمیتلی بر رول قبول ایدمه رک بالذات بولتمش اولان یونان مورخی (مه اندر Menandr) ه اینانماق لازم گلیرسه ییزانسیلارله سیاسی مناسبات تاسیس ایتمک و ییزانس طوبراغندن هندستانه - بو فسونکار ایک و عطریات مملکینه یول آچماق فکرنی تورک خانی (دیزابول) (ایسته می) به اولجه کندی حکمداری نامینه ایران شاهی خسرو آنوشیروانه، وفقیتسز مذاکرات اجرا ایتمش اولان (سغدی) لی (ماساخ) نام شخص وبرمشدر.

بوسفرده ماناخ کندیسسی بوبوک بر هیئت (delegation) ک ریاستده لازم گلن مذاکراتی اجرا ایتمک اوزره ییزانس ایمپراتورلارینک سرایه عزیمته طالب اولدی. ماناخ خانک مساعده سنی استحصال ایدمه رک شمالی قافقاس طریقیله کندی بولداشلار یله برلکده (یوستینیان) ک دوردنچی سال حکومنی ابتدا سنده ییزانسه واصل اولدی (۵۶۷). ماناخ کندی حکمداری نامنه ایمپراطوری سلاملادقن

معارف و مديت

صافي: ۱ (۱۳)

كانون ثاني (يانوار) ۱۳۳۴

آذربايجانده آثار عتيقه

خانگاه بوبوك جامعه جنوب ديوارك صول و اورنا حصه سدير.

آ. ا. سه. ج. غلر معارف نومبارلني نشر ياتي

له نینگ ترجمه حالی

ص ۲

ایدن بولداش له نین؛ هر گون بایخته گیدر و عمله محله لری همان هر گون سو گیلی رهبرلرینی، سر کرده لرینی گورمکه

موفق اولورلر. «بگی حیات» و آز سو گرده «تلاطم» غزتلری کیتدیگجه عمله کتله لرینگ آراسنه نفوذ ایدر کن انقلاب بولنی گیشله تهر، اونک ایچون مساعد بر زمان و زمین حاضرلار. بولداش له نین: ۱۹۰۵ نجی ایلک پاییز فصلنده آچیلش اولان موسقتوا قونفرانسنه اشتراك ایدر نهایت موسقتوا عصیانلرینگ عرفه سنده فینلانده نك (تاممه فورس) شهرنده کی فرقه قونفرانسنی اداره ایدر. ولادیمیر ایلیچ؛ موسقتواده ظهور ایدن مسلح عصیانلری عظیم بر مراق و دقله تعقیب ایدر و بردفمه باشلامش اولان بر مبارزه نك نتیجه سیز قالمه سی ایچون بوتون اقتدار و فعالیتتی صرف ایتمه دن گیری دورماز. زحمت کشلرک فکرنه دن مرانندن استفاده ایدر. کله جکه آزچوق تعلقی اولان مسئله لری، اوزاقاری کورمک استعدادینی حائر اولان نظرنه دن اصلا اوزاق دوتماز. نهایت ۱۹۰۶ ده اسوه چك بایختی اولان (ستوقولم) شهرنده بر عمله قورولتایی آچیلیر. قورولتای؛ توپراق مسئله سینده بویوک برترده بولنمقده بوخصوصه نه کی برقرار ویرجگی شاشیرمقده ایکن ولادیمیر ایلیچ؛ مسئله نك انقلاب واسطه سیله حانه مساعده ایدمک بر بولک تعقیب اولنمده سنی غناکارانه بر صورتده طلب ایدر. بو یول؛ ۱۹۱۷ ده ظهور ایدن بویوک روسیه انقلاب نك ایلک گونلرینده بز، بولشه ویکلرک تعقیب ایتمکیمز همان بولدر که بوده اساس و نتیجه اعتبارله ملکدارلرک ائده بولان یرلرک توپراقلرک ضبط و حجز اولنومه سیله اجتماعی انقلاب اصوللرینگ تطبیقندن عبارت ایدی. ۱۹۰۷ ده (لوندره) ده آچیلش اولان بر قونفرانسنه بولداش له نین؛ منشه ویکلرک تعقیب ایتمک لری بولک نهایت نره به حقیقه جغنی نره به وارا جغنی آیدین و آشکار بر صورتده ایشاح ایدر. حکومتدن گیزلی اولاراق ایشله مکه اولان بر جوق انقلابچیلر روسیه خارجه هجرت ایتمکده ایکن ولادیمیر ایلیچ بالعکس روسیه به قایدوب گیزلی بر صورتده ایشله مکه باشلار.

(۱۹۰۸) نجی ایلک فیورال آئنده حالا موسقتواده بولان له نین بیر آرزو گرا تکرار اورادن ممالک اجنیه به عزیمت ایدر. بولداش له نینگ ادبیاتنه اک زباده چالیشدینی زمان ستولین استبدادینگ اک شدتلی و اک مظلم بر دورینه

(۲۳. آوریل ۱۸۷۰ - ۲۱. یانوار ۱۹۲۴)
ولادیمیر ایلیچ له نین ۱۸۷۰ نجی ایلک آوریل آئنگ (۱۰) نجی کونی (سیمیبرسک) کیمنازیسی مدیرینگ عائله سنده تولد ایشدر. مشاراله ۱۸۸۷ ده (سیمیبرسک) کیمنازیسی یترد گدن سو گره قزان دارالفنوته کیرمش طلبه لو آراسنده ظهور ایدن اغتشاشمن دولایی دارالفنوندن چقاریلیر. له نین ۱۸۹۱ ده پتروغراد دارالفنوته داخل وایلک دفعه اولدرق اوراده عملله رله علاقه به باشلار. ۱۸۹۵ ده او؛ آوروپا به عزیمتله اوراده ایلک دفعه اولدرق (غ. و. بلخانوف) له تائیش اولدرق «زحمتک آزادلی غروبی» نایله بر غروپ تشکیل ایدر. ولادیمیر- ایلیچ؛ بر زمان خارجی مملکتلردن روسیه به، نشر ومطالعه سی منع ایدلن سوبالیست ادبیات اثرلری کوندرمکه باشلار. بر زمان صکره ایلیچ پتروورغه قایدوب حکومتدن کیزلی اولدرق نشر ایدلن «عمله ایشی» غزیه سی یازیلیر. صره نه داخل اولور. اوزمان پتروورغ عمله لری آراسنده بر جوق تعطیلر ظهوره کیر. ولادیمیر ایلیچ بولرک آراسنده (قروزوقلار) (درنگلر) تاسیسه اولنری تعلیمه باشلار. مشاراله؛ ۱۸۹۷ ده بوتعلیلردن دولایی اوج یل مدته حکومت ضابطه طرفدن سیریا به نئی ایدیلیر. بونکله یله حکومت مذکوره بر بوقدرله ده اکفا ایتمز فضله بر جزا اولدرق برده اونک صنایع موسه لری و دارالفنون موجود اولدغی شهرلنده یله باشامه سنی قدغه ن ایدر؛ اودر که اونک (ایرقوتسک) و (قراستویارسک) شهرلنده ساکن اولماغینه مساعده اولماز.

ولادیمیر ایلیچ؛ ۱۹۰۰ نجی ایلک پای فصلنده سور کون مدتی اکمال ایدر ایتمز تکرار آوروپا به کیدوب انقلاب تشکیلاتلرینگ مرکزینه داخل و اوراده سائر بولداشلرله برابر «شققت» مجموعه سیله «شراره» غزیه سنی نشره باشلار. بالاخره او؛ سوبال - دهموقرائلرک حقیقی انقلاب بولیله کیمه دیکلرینی کوروخجه، نوز بولداشلرله، ایلروده بولنان قوؤدلی و درایتلی عملله رله برابر اولجه «ایلری» و بر آز سو گرده «بروله تاریا» غزیه لرینگ نشرینه ابتدار ایدر. روسیه ده انقلاب حرکتک اک شدتلی بر درجه به کلدیکی بر زمانده بولداش له نین؛ تکرار هر کسدن اول اولمق اوزره قایدوب روسیه به کایر.

۱۹۹۵ نجی ایلک پای فصلنده پتروورغ جوارنده اقامت

تصادف ايدر. مشارالیه روسیه ده بگیدن بر اثر حیات گوسته
مگه باشلامش اولان انقلاب حرکاتى اوزاقدن عظیم بر
مراقله تعقیب و ادارهدن اصلا فراغت اینمز، بز صولک
سوسیالیست قونفره لرنک جمله سنده بولداس له نینى همیشه
صول جناحده، صول طرفده گوریورز.

منشویکلر: کیزلی ایشلمک اصولک ترکی انقلابی
بروله تاربات فرقه سنک لغوی تبلیغ ایتدکلى حالده، عمله
سر کرده سی، عمله رهبری عمله حرکاته تصادف ایدن ۱۹۱۰-
نجی ییلده برنجی دفعه اولارق غلنى و آجیق بر صورتده
«بلدیز» نامنده کى عمله غزنه سنک نشرنه مباشرت ایدر.
۱۹۱۲ ده پروغرادده «پراودا» غزنه سی انتشاره باشلار
بو غزنه تاریخ انتشارنک دها ایلک گونلرنده خلقده بر
انقلاب حسی اویاتیر.

غزنه نك نسخهلری حکومت طرفندن ضبط و مصادره
مدیری و ناشرلری توقیف اولور. غزنه باغلانیر. لاکن
بولداس له نینک خارجی مملکتدن گوسته رديکى معاونت و
قوذ سایه سنده نه یاشامقده دوام ایدر.

ساده براسلوب و افاده ايله یازیلان پارلاق مقالهلر
اشبو عمله غزنه سنى اوقویالاری غلبانه کتیریر. محاربه نك
نام اولنده (۱۹۱۴) روسیه بویوک بر عصیانك عرقه سنده
ایککن، پروغراد و باکوده ایش کوچه لرده سنکرلره،
باریقادلره قدر وادیر.

ظاهرا محاربه انقلابک ظهورینی تاخیر ایدن کبی
اولور. خائن سوسیالیستلر، عمللری بورژوازا ايله صلحه
دعوت ایدیر.

بولداس له نین، آروپاده «سوسیال دیموکرات» و
«قومونیست» غزنه سنک نشرنه باشلار. او، غزنه لرک
صحیفه لرینده بولداشلاریله برابر زحمت کشلری ایپربالیستلره
قارشى شدتله مقابله یه قیام ایدر. او؛ بوقاللی مجادللرک
علیهدارلری اونلرله برابر (چیمه روال) قونفرانسنده اشتراکله
اوراده حربی مسئله سنده الک صول جناحه کیچرک محاربه یه
قارشى شدتله اعتراضه باشلار. ایشه بوراده نه اینکه بالکیز
بوتون جهان بورژولری و حتی سوسیالیست ماسکسه سی
آلتنده کیزلیمش اولانلر یيله اونى تعقیبه قویولورلر. برنجی

(چیمه روالد) قونفرانسندن صگره ایکنجی (کویتال)
قونفرانسی دعوت اولور بولداس له نین، برنجی قونفرانسنده
کى حربی علیهدارلغنى ۲ نجی قونفرانسنده بتون شدتله
ابراز ایدر.

نهایت فیورال انقلابی ظهور و ولادیمیر ایلیچ روسیه یه
عودت ایدر. فقط اوقتایر آینده عمله و کدلی حکومتک
باشنده دورمق اوزره ایول آینده تکرار کیزلی صورتده
ایشلمه مکه مجبور اولور.

۳۰ آغوست ۱۹۱۸ نجی ییلده ۸۵ - ۸۶ (دوراقاپلان)
بولداس (له نین) ی بر نچه زهرلی گولله ايله بارالایور.
آنجق (له نین) ک دیمیر وجودی بو آغیر یارلاردن
صوگره صاغالا یلردی. لکن آغیر شرائط داخلنده
دوام ایدن دورت یایلیک شمدای فعالیتى بودیمیر وجودی
صوگ درجه ضعیفلندی و نهایت ایلیچ ۱۹۲۲ نجی ییلک
پارینده آغیر بر صورتده خسته لندی.

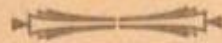
(ایلیچ) صاغاتماق ایچون هر دورلو تدبیرلر اتخاذ
ایدیلدی: موسقوا، پروغراد و آروپانک، بویوک قنى
مرکز لریندن الک گوزل طبیلر جاغریلمشیدی. اوزون و شمدای
معالجه سایه سنده بولداس (له نین) یواش یواش صاغاتماغه
باشلامشیدی و بر جوق بولداشلرمنز آرتق امین ایدیلر
که، بر آزدن صوگره بولداس (له نین) ی بز ینده
اوز صیره لر مزده گوره جکیز. امامع التاسف بومیدلر باش
دوتمادی: یانوارک ۳۱ ننده هیچ کسک گوزلهمه دیکی
بر حالده خسته نك احوالی بردن بره فالاشیرو آرادن
بر نیچه ساعت کیچنجه ایلیچ وفات ایدر. فوق العاده
چالیشقانق آنشى و بورولماز دماغ فعالیتى نهایت بو
پهلوان اورغانیزمی (وجود) بریاد ایتدی و ابدی
اولارق بزم سوگیلی ایلیچمزی المزدن آلدی. لکن
اونک جسمانی ثولومی، اونک باشلادینى ایشک
ثولمه سی اولاماز.

بولداس له نین فرقه مزک هر عضو نك قلبنده یاشایور.
فرقه مزک هر بر عضوی له نین ک کوچوچیک بر حصه سیدر.
بوتون بزم قولله قیف (مشرک) غاللمه ز له نینى تمیل ایدیلور
له نین هر بر ناموسلی و دوشونجه لی ایشچینک و کدیلنک قلبنده
یاشایور. او، اونودولماز او دائما بزم ايله در.

موسیقی و نوط مغازەسى

معارف قوميسارلىقنىڭ بىدائىي ئىم شىبەسى ادارەسىنىڭدىن اولان موسيقى و نوط مغازەسىنىڭ
ھەر قىسىم موسيقى ئالغى غرامموفونلار، غرامموفون ھەسەرى، نوط لى ساتىلماقتەدۇر.

مغازەنىڭ عنوانى: مىلېئونىڭ كىچىك ساقايدىن بىر شىقتىن مغازەسى

معارف قوميسارلىقنىڭ كىتەپخانىسى و كاغىز مغازەسى

مغازەدە ھەر قىسىم تور كىچە مەكتەپ كىتابلىرى و مەكتەپلەرگە لازىم اولان

كاغىز، دىقتىر، مەركەپ، ھەر قىسىم قورقۇن قىلم و قىلم اوچلىرى مۇجۇددۇر.

مەكتەپلەرگە و توبىدىن ئالانلارغا خىصوصى سىقۇنلۇق ايدىلۇر.

عنوان: اولغىنىڭ كىچىك مغازى قوميسارلىقنىڭ كىتاب و كاغىز مغازەسى

ھوپ-ھوپ نامە

مەشھۇر خەلق شاعىرى مەركەپ «ھوپ ھوپ نامەسى» خىصوصى علاۋەلەر و تەصحىھلەر ايله

تەقىس بىر سورتىدە معارف قوميسارلىقنىڭ تەرىپىدىن چاپ ايدىلۇپ ساتىلماقتەدۇر.

كىتاب، اولغى رەنگلى شەكىللەر علاۋە اولارنى بىر چوق رەسىملەر و شەكىللەر زىيادە ايدىلەمەكتەدۇر.

يۈك جەمەدە اولان اشىو كىتاب يانوار آبى قورقىنى ايله ۳۰ مىليون مىناندىن ساتىلماقتەدۇر.

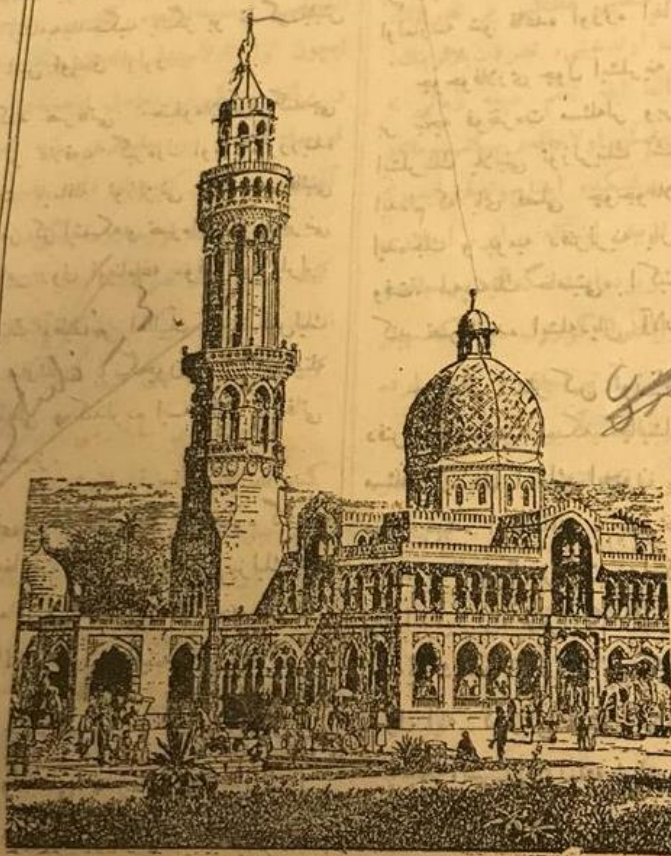
معارف قوميسارلىقنىڭ اولغىنىڭ جەمەدىكى مغازەسىنىڭ ئالماق اولار.

معارف و ادبیت

مئی ۱۹۳۴

ادبی، علمی، فنی، آیلق مجموعه در.

صافی: ۵

هندوستانده اله آباد شهرینده عالی مدرسه.

نوز تاثیر آلتیندا ساقلایاراق و بر دقیقه بیل اولسون
اونلار ایله علاقه یی ایتیرمیرک. اونلار ترییه ایشینه
رهبرچیلیک ایتمکله برابر اونلاری کئند چوقلارینه
مخصوص «دهجه لیکدن» امتناع ایدمکچکدر.

بای فصلینده مشاهدات نتیجه سی اولاراق ایدمک
بوتون قیدلر و یازیلا قیش فصلی، مکتب ایشلرینه دوام
ایدرکن، تدقیق ایدیله جک مانه ریا لار سیراسیندا اگ گوزل
مانه ریا ل اولایلر.

کئند مکتبی؛ هانکی یرده هانکی نایانلار اکیلدیکنی
وزراعت ایدرکن هانکی آلاتلار استعمال ایدیلدیکنی،
زراعتک خاصه لرینی، اکینگ نه زمان گوگرمه سینی والخ
یلمش اولاجاقدیر. بومانه ریا لاری سهجده کچه و اونلارک
اوستونده ایشله دیکچه کئند مکتبی هانکی بر تصرفاتک
نه درجه ده زنکین و ضعیف اولدینینی، تصرفاتلارینک،
آقنلرینک سینی، معین شرایط ایله تخم سیمه زمانی نه
وقت داخل اولدینینی... والخ یلمش اولاجاقدیر. مکتب بومانه
باللارک هپسینی متعلملر ایله برابیکده ایضاح و تدقیق ایدمک
چوققلاردا مشترک اراده ترییه ایتمکله برابر، اونلاری
مشترک فعالیت و یولداشچاسینه بربرده ایشله مکه آیشدر اچاقدیر.
کئند مکتبلرینده بو کیی ایشلرک گورولمه سی کئندچیلر
آراسیندا عین مکتبک نفوذینی آرتیراچاق و کئندچیلر
اکتچیلیکک یگی اصوللارینه نسبتاً بر مراق اوپادوب
اونلاری مکتب اوغوروندا مادی فداکارلقلارا سوق ایدمکچکدر.

بونلاردان علاوه مذکور مشاهدات بوسوتون قیمتلی
مانه ریا لاردان عبارت اولدینییچون علمی جهته و یاخود
کئند تصرفاتینی بو کسه لیمک و محکم لشدیرمک قصدیله
نوبراق قومسارلغی طرفیندن تدقیق ایدیلایلر.

بو کیی ایشلرک هپسینی گوره رک و ایل به ایل بویله
مانه ریا لار توپلایاراق، مکتب اولدینینی محاکم تصرفات
مسئله لرینی تدقیق ایدییجی بر لاباراتور خاصیتی آلاچاقدیر.

نوبراق قومسارلغی نك اورغانلاری بزم کئند تصرفاتی
تحقیق و مکتبلر مژک قورولوشی ایشلرینده جدیتله اشتراك
ایشملیدرلر، زیرا بویله مکتبلر واسطه سیله کئندچیلر اجرای
تأثیر ایتمک ایشی داها ده قوللاشیر. بو تأثیر ایشی اکتچیلیک
اسوللارینی اصلاح ایتمک، اونلاردا تشبلی اولماغی ترییه
ایتمک، اونلارک زحمتلرینی انتظام ایتمک کیی مسئله لر
تعقیب ایشمکدن عبارتدر.

روسه جمه ورینک برچوق برلرینده حال حاضرده بو کیی
ایشلر اجرا ایدیلیمکده «На путях к новой школе»
مجموعه سینده کی مقاللر بو فعالیتک مثبت نتیجه لر
ویردیکنی گوسته ربور. معلملر عمومیتله نوز یلیکلری
سایه سینده بو ایشک عهده سیندن کله ییلرلر، زیرا که اونک
اختصاصی آزده ییله اولسه، کئندسی کئنجی اوغلی اولدینی
ایچون نوز تارلا سیندا ایشله مک نتیجه سینده بعض تجربه لر
و براتیق یلیکلی لر حاصل ایتمشدر. معارف و نوبراق
قومسارلقلاری بو معلملر کئند تصرفاتی و ابتدائی
آغرونوملعه دایر کتابچلر ایله تجیز ایتمیلیدرلر.

حال حاضرده قورسلاردا یگی دن حاضرلاران آذربایجان
کئند معلمی کئند تصرفاتی دایر ابتدائی کتابلار ایله مساح
ایدیلوب گن درس ایلمدن اک آقیقلی صورتده مکتبلر مژه
کئند تصرفاتی تمایلی ویرمک ایشینه گیرشمیلیدر.

گله جک ایلدن سایلارینی آرتیرماق فکرینده اولدینیمز
کئند تصرفاتی تحقیقوملاری بو تمایلی ویرمک ایشینه
رهبرچیلیک زولی اوپامالی و معین رایونک تصرفاتینی
تدقیق ایتمه ده کئندینی مرکزلیک حاضرمالیدرلر.

یاگز کئنجینک بوتون گونه لیک باشا شینده آقیقلی
اشترک ایدن بویله بر مکتب همین کئندچیلرک گیریده
قلاش طبقه لرینی جهالتدن آبروب مدنیت قورولوشی بولینه
سالاجاقدیر.

سندید. خلقك لسانده یتیمز، توگونمیز خطالار، یتیمیز
توگونمیز بابانچی كلمه لر وارد. فقط حقیقتده اونلرك
هیچ بری بابانچی دكلدر. اونلرك كویك و كویلونك
عاقله افرادی میراسینه کیچیش، توز اولادلری اولمش
مسافرلیدر. اونلر؛ خلقك درد اورناقلری، اونلر؛ خلقك
نلی آرقاداشلری، اونلر خلقك سرداشلریدر.

درویش هست درین درین ایگلەر:
«دل ملکك شهریار

گوگل سندن درمان ایستهر» دیه هایقیریر
شواکی کوچوچك مصرعه «دل»، «ملک» «شهریار»
«درمان» کیبی دورت دانه بابانچی كلمه وار.
فقط باقالم حقیقتده بو كلمه لر بابانچیمیدر؛ بنجه قطعاً
«دگلدر». بونلردن هانکیسنی قالدبروب یرینه دها صاعلام
نور کجه سینی قویساق معنائك ییقلدین، صمیمینك چو کدبکنی
خوصونك ثولدبکنی گورورز. کویلونك «شهریار» ی
«شهریار» در. اونه «خان» اولور نه «خاقان».. ایشته

مشله نك روحی بوراده.. لسانك سادملشدیریلدیگی صیراده
اهمیتله دوشونولجك قطعلردن بری ده بودر. بونك ایچین ده
کویلونك روحینه نفوذ ایتك، اعتبارلری، عنفلری
اصطلاحلری، حسلرینك حقیقی ترجمانلری یاقیندن
طایبق ایستهر.

خلق شعرینك وزنلری ده بوزوق، قافیهلری ده دوشوك
اولایلر، اونل یازان شاعرلر فواعد أدیه اوقوماش،
فصاحت درسی آلماش، وزن و قافیه تطبیقاتی گورمهش
حتی چوقی زمان یازمقدن اوقومقدن محروم قالمش کیسه لر در
فقط روحلرینده گومولر اولار قانیا ن عشق اولری طبا
شاعر یامشدر. سوزلری روحلرینك ترجمانیدر؛ دیلری
حسلرینك افاده سیدر. اونلرك سوزلرینده، شعرلرینده فصاحت
بولونماز فقط بر چوق ادبیات خوجالرینك هیچ بر زمان
ایریشه مه بچکلری درین، یانیق و یاقیچی یر بلاغت
واردر. بوده وزنله قافیه ایله الله ایدیلهممز.

— اسماعیل حکمت —

ایچی

حسین جاوید

پیغمبر

۱۹۲۳ - ۱۹۲۲

بعثت

«آبدین و یلدیزلی یر کجه، مکه یاقینلغده حراداغی...
اطرافده مفارهلر، بالچین قبالر، صارب نه نشلر، قورقونج
اوجوروملر... پیغمبر آلی آلتنده درین دوشونجه لر
دالمش... او، قیرق باشنده، گوزل، و قارلی یرسیما..
آلی. گوکی. اوموزلرینك آراسی گیش؛ رنگی
کل رنگه مائل اسمرسی و نورانی... صاچلری نه پك
فیورجیق، نه ده پك دوز؛ صاقالی یرطونام، صیق و نام...
یلک، قوللر قالدین و قونلی... یوک باشلی، هلال قاشلی،
چکمه بورونلو، ده گیرمی چهره لی، اورتابوبلو، ابری

کمبکی؛ کیریکلری اوزون، ایکی قاشنك آراسی
آچیق، فقط یریرینه یاقین؛ گوزلری قارا و بویوچك...
ایشته اودالغش و معمالی گوزلر، گیجه نك سکوتی
اوقشایان مزین و بایلیجی یرعود زمزمه سنی دینلیرك
— اویوبورکیبی — کندیندن گیچیش... بوسیراده ینیه،
ماوی، مه نه کشه نورلر ایچینده آلتین قاناتلی، فسونکار
یرملک گو کدن اینه و آلی یر آهنگه پیغمبره خطاب
ایتمک باشلار.»

ملک

اولوداهی، سنای یوک رهبر
قالق، اویان... ایشته هرطرف، هریر،
هپ طبیعت دالوبده رؤیا،
جلب ایدهر روحی شعر و سودابه.
گیجه، یلدیزلرله برخولیا
سنی دینلر سکوت ایچینده فضا...

پيغمبر

«باشني قالدیریر، حیرت واضطراب ايله»
 يينه رؤیای کوردېکیم عجباً!
 سن نەسک، سويله ...

ملك

بن می؟ - هیچ سورما، -
 ازلیت شفقزینده آجان
 تازه یر غنچه، ینه یر ییلدیز؛
 ابدیت افقازینده اوچان،
 تاگری قوتینده بسله ن یر قیز.
 شرو حکمت، ذکا الاهی سی،
 اولودا هیلرک ندیمه سی،
 آیری اولساقده ایشته هرایکیز
 یرربابک ابگیله بین سسی یز.

پيغمبر

نه اچین کلدک آکللام یینه سن؟

ملك

«کوکە دوغرو»
 اوتا قالدیرمق ایسترم سنی بن.

پيغمبر

آه، سن دائما کلیرده بانا،
 سوکرمه هپ گوستریرسک استغنا.
 بن کیم، سويله... سن نەسک! گوسترا!

ملك

بن ملک... سن ده، سن ده پیغمبر.

پيغمبر

«شاشقین، گبری چکیلیز»
 یا! دیمک سن ملکیمسک؟... حیرت!...

ملك

بن سن ایم، سن ده بن، شاشیرما... نهوت
 بن سنک عقلکم؛ فقط دائم
 شوقباقله ظاهر اولماده بیم.

پيغمبر

گل، یاقین گل، آمان نه دلیرسک!

یوق، صاقین کلمه دور، نه سويله ریسک!
 یینه مارصیلدی مضطرب روحم،
 دور آمان... صانکه قلب مجروحم
 شوق و حسرتله رقص ایدمه، سیزلار،
 اونى بیرقهرخنده یالدىزلار.
 قویور تا ایچیمده یر طوفان،
 به نیم آتش صاجوب دورور هر آن؛
 یازور بئلکیم، دوشونجه لریم،
 چاره بول، یوقسا محو اولوب کیده ریم.

ملك

اڭ گوزل چاره - : ایشته عزم و ثبات...
 اولما اصلا اسیر حیات،
 یراقوب عجزی دورمادان بو کسل،
 بو کسل ای شانلی قهرمان بو کسل!
 عرش لاهوته دوغرو آج شهر،
 دائما بو کسل ای یوک رهبر!

پيغمبر

یوق، قانات یوق... بن ایشته یرعاجز
 یولجی بیم کیمسه سز، تسلی سز؛
 چوردم ایصسز مغاره لر، یالچین
 قابالار، صارب، نیشار - آم - آزرغین
 اوچروملر، آلو صاجان اووالر،
 روحی قسوتله ییلدیران هووالر...
 بیرچمن یوق؛ آقار صوبوق، هیات!
 کوز، قولاق بورده دویماز عشق و حیات.

ملك

«کوکە دوغرو»

باق شوانگین فضا، شو قوتو دگیز
 نه قدر خوش، ناصیل گوزمل، لکه سز...
 اوچوشور هر طرفده ییلدیزلر،
 رقص ایدمه صانکه نازنین قیزلر،
 هپ یرره شعر، سن ده یر شاعر،
 هر نماشاسی عشقه عائددر.

پيغمبر

آه شو الماسیاده لر مهرین
 کیمجه بک محشتم... فقط اونى بن

سیر. دالیدیجه سانکه محو اولورم.
قلم اوتارده چیر شیر روحم.
آکلام بیر شو تولجوسز. شوده رین.
شوقارانیق. چیکلی برده نیچین؟
بنی بالکز دوشوندیرن شومثال.
هپ بو، بالکز بو، داتما بوستوال.
شوبه چارشاف الک بویوک انکل.
اوجا ییسه بدیم، ایشته الک اول.
اونی یرتارده، بارچه لارده همین
قاوشیردم او حسن مطلقه بن.

ملک

اونی درک ایله مک قولای... آنجا
وبرایچکن گن سدا به قولاق.
دنبله هپ کاتانی. سیر ایله.
هر گوئنش اوندن ایشته یر شعله...
هر اوفاق ذره، هر کوچوک باوراق
سانا سویله ربورمزی بک بارلاق.

پیغمبر

بنجه دنباده الک سه ویملی دیله
اونا قوشمق، اونگله یرله شمک...

ملک

اوده ممکن، دوشونده حق بولی دوت.
آتاردن قالان نه وارسه اونوت!
یق خرافانی، اسکی بوتلری قبر،
کیم یول آزمیشه حقه دوغرو چاغیر!
مردبونلر بابوب گو گوللردن،
بارلا بو کسمل وجود مطلقه سن.

پیغمبر

نویله یر عصر ایچینده یم که جهان
ظلم و وحشتله قاوریلوب یانیور.
بوز چوبرمشده تاگریدن انسان
کهری حق، جهلی معرفت صانیور.

دنبله مهز گیمسه قلبی، وجدانی

محو ایدن حقلی، محو اولان حق سیز...

باشجیدر خلقه یر یغین جانی،

هپ منافق، شرفسز، اخلاقسز.

کولیور نوره داتما ظلمت.
کولیور فضله قارشنی فسق و فجور؛
آء عدالت، حقوق و حریت
آباق آلتند چکینه نوب کیدیور.

ملک

ال ویریرسند اولسون عزم و نیت،
شوقارانیق محیطی کیت بارلات!
حق آکلاتده، اولما هیچ مأیوس...

پیغمبر

بنی یر کیمسه دنبله مهز آفسوس.

ملک

«کوکه اشارتله»
تاگری فرمانی دربو، کیت سویله.
سویله آنجاق اونک لسانیه.

پیغمبر

هانکی معجزله... بن که بک عاجز
یر قولم کیمسه سز، مدافه سز.

ملک

«آلتین قابلی یر کتاب ویربر»
حق تبلیغ ایچین سنک آنجاق
رهبرک صنعت کلام اولاجاق.
صاچما، هپ صاچما باشقا معجزه لر،
شو کتاب ایشته الک بویوک رهبر؛
بعث ایلدهر بوسه دن، محبتدن،
اینجیلر سهر بهر علم و حکمتدن.

«بوصیراده یر ایسکه لهت کاه قورقونج و بوغوق»
گاه مستهزی و صونوق قهقهه لرله - طوبراق رنگده
یر ردایه بورونمش اولدینی حالده - پیغمبرک قارشیت
چیقارده»

ایسکه لهت

نه قدر شاعرانه، طاتلی خیال،

هپ چوجوقلق، نه ووت خیال محال!

«ردانک آلتدن صییرلیمش یر قیلج چیقاریر»

اقلاب ایستبورمیسک باا باق!

ایشته کسکین قیلج، کتابی براق!

تاریخی صحنہ یہ ایلک حقیقی شی.

یازانی: پروفیسور جوزی.

VI-يىنجى VII-يىنجى و VIII-يىنجى عصرلارنىڭ باشقىچە ئاتالغۇسىدۇر. بۇ دەۋرنىڭ ئاخىرىدا، يەنە بىر قېتىملىق تەبىئىي ئۆزگىرىش بولدى. بۇ دەۋردىكى ئاساسلىق ئۆزگىرىشلەر:

بو مبارزملرله تورک قوملری کندی کندیبارنی ضعیف
 دوشوردهک کندی سیاسی اثرعاصلارینی حاضرالاماغه باشلامش
 اولورلار. بو تاریخدن اعتباراً وقتیه متحده و مستقل
 بیر حالدله یاشامش تورک ملیتین ایکی قسمی بری
 بریندن آیریلوب خطای ایمپراطورلاری طرفیندن تعین
 ایدیلن شخصلرک حاکمیتی آلتیندا یاربم استقلاللی
 سیاسی بر وضعیت داخلینده یاشاماغه معروض قایلرلار.
 خطای ایمپراطورلاری ایسه «Divide et impera»
 (آیردا آغالق است) پرنسیپینه رعایتاً بو ایکی طرفی

بري بريث اوزميرنه اغوا ايتمگه دائما اونلارڭ
آراسندا بغض و عداوت حکمفرما اولمائه چالشارلادی.
لاکن بو پلان ميدانه چيغامدان بوناق دوری باشلامادان
احتمال که تورک قوملرینه قورتلوش و يروب اونلاری
برلشديرمش اولان طومون-ڭ اولادیندن موغان خان
(۵۵۳-۵۵۴ Muhana) باشدا اولماق اوزومه برلشمش
تورک قوملری بر قاج مظفرتلر قازانماقه تورک
سلاخنی شهرتنديرمک سابه سنده مستقل تورک قوملری
ایلك دفعه اولراق او زمانڭ ایران و يیزاس کيبي
مدنی مملکتلری ایله تماس و علاقه به باشلامشديلار.
IV-نجی و V-نجی عصرلرده اهميت سز برطافه
اولوب V-نجی عصرڭ آخريشده و VI-نجی عصرڭ
اولريشده (آموداريا) چاينېڭ بوتون حوضه سنی آلینه
سلا ييله جڭ دره جهده بر قوميه مالک اولموش و
هفتاليت و يا اقلات ناميله مشهور اولان (Hephthalites
عربلرده - هباطلة، خطای لیلارده - نوآ) قومڭ
اوزريشه غلبه ۵۶۵-نجی ییلده موغان خان قوماندانلی
ایله چالشمش غلبه بو مظفرتلردن ڭ پاراغی
اولسا گرگدر.

عرب و بیزانس باز بچی لارینگ روایتنه نظرا هفتالیترک
آلینده اولان طوبراغث حدودی ۶-نجی عصر ابتداسنده
بر طرفدن (طالعکان) و دیگر طرفدن خزر دگزینک
جنوب شرقی زاویه سینده واقع (گورگان) قادار
اوزانیردی. (میرخوند)ک روایتنه نظراً عصر مذکورده
«طخرستان، قابولستان و جابانان» تمامیه هفتالیترک آلینده
ایدی، (طبری) ایسه هیاطله ننگ (هفتالیترک) ار زمان
«باغ، طبرستان و غرجستان» - مالک اولدیقلارینی
گوسته ربوره. بو صورتله هفتالیتر ایرانک شمال قوبوسی
حساب اولون خراسان ولایتیه دیره نمیش و بونگله
ایرانلیری بر نوع تهلکه قارشیسینده بوراقمیشلاردی.
ایرانلیلار ایسه بو زمانلار غربده بیزانس مملکتیه
محاربه ده ایدیلر.

هياطله به قارشى صوڭ اولارق چيقاراي بيلديكلري
وردونك اقلانيت حكمدارى اخشونوار طرفيندن ۴۸۴
تاريخينده هزيمت قطعه به اوغراماسيله ايرانك وضعى
برقات داها آغيرلاشدى. ايران اوردوسينك رئيسى شاه
ايران، فيروز، بو محاربه ده مقتول دوشيمشدى. ايكي
طرفدن قوللى دشمنلر طرفيندن تضيق ايديلهن ايرانك
سلطنتى ختامذر اولماق اوزره ايدي. فقط نوركلر

و ضعیفی قورتار دیلار. کندیلرینک متبوعی اولان و-
جوج ماجوج (آوار) دینلن قومی VI - نچی عصرک
اورتالاریندا دوجار اضمحلال ایدن تورک قایلی موغانک
کندی قومانداسیله یاخود داها دوغریسی اونک جانشینی
(زبلزوبول) ک دیاستی آلتدا ایران شاهی (خسرو
آنوشیروان) ایله بالاقاق کندی منفقاری (هفتالی) لر اوزرینه
آیلدیلار و بر قاق قوتلی ضربه دن صوگرا اولاری
آلت اوست ایندیله و حکمدارلاری ایلدیله.
طبرینک روایتیه نظراً « (سینجیو خاقان) تورکرک
اگ جیوری و اگ قدرتلیسی ایدی؛ اونک بویوک بر
اوردوسی واردی. هیاطلهلری مغلوب ایدن و اولارک
پادشاهینی اولدیرمده بو ایدی.»

تورکرک ایرانلیلار گوستردیگی خدمته تشکر و
منتدارلق مقامده و عینی زمانده اولارله یایلمش اولان
اتلافی محکمشدیرمک ایچون خسرو کندی قیزی خاقانه
وردی.

عرب مورخلرینک روایتیه نظراً هیاطلهلر مغلوبیتیدن
هر کسدن زیاده ایرانلیلار بهره مند اولدیله. زبرا که
بولاردن ضبط اولان اراضینک اکثر قسمی کندیلرینه
اعاده ایلدی. بیه عرب مورخلری علاوه ایدیرلر که
خسرو آنوشیروان (بلخ) اگ اشغالندن صوگرا ماورای النهره
بویوک بر اوردو گوندروب (فرغانه) ده برله شدیردی.
نوشروانک حاکمیتی او زمان کویا کشمیر و سرندییه
قادر گیشله مشدی.

لاکن باشقه محررلرک روایتلرینه نظراً خسرو بالکز
طخرستان، زابولستان قابولستان و جهانین طوبراقلارینی
اشغال ایدیرمیش. تورکرک ایسه شاش (داشکند)،
فرغانه، سمرقند، بخارا، کش و (نسف nesef) ی اشغال
ایتمیشلر دی که بو برلری، عینی مورخلرک روایتینجه،
ایران شاهی تورکرکک آلتیند آماقدا ناخیر ایتمه مشدی.
بو صوگ کیفیتلر کوچک اولماسی شبهه لی در. هر نه
اولورسه اولسون بو زماندان صوگرا تورک قوملری
ایرانلار ایله قوموشولقد یا شاماغه باشلابورلار که بونگده
تورک تاریخینه، گوره جگیز که بویوک بر تاثیر اولموشدر.
بو قوموشولق ایرانلیلاری خوشنود ایدمه مزدی؛ زیرا بر
طرفدن، نسبتاً ضعیف اولان هیاطلهلر برینه داها قدرتلی
و داها جنگاور بر قوموشویه یا شامش اولدیله. نایزاده
بو یگی قوموشو، او وقته قادر ایرانیک اوینادیغی بر
روله، شرق (چین، هندستان) ایله غرب آراسیندا متوسطلق

رولیه استحقاق ادعا ایتمک باشلابلار. فی الحقیقه او
رولی ایرانلیلار اوینامش و بونک ایچونده بو ایشده
کندیلرینه رقیب اولان رومالیلار و ییزانسیلارله صیق
صیق محاربه ایتمک مجبور اولمشدیله.

آشکاردر که دونکی منفقار، بو مسئله وار کن،
اوزون زمان کندی آراالاریندا صلحی محافظه ایدمه
جیکلردی. بو توسط مسئله سنه، تورک خانلاری نزدینده
ییزانس خاندانینک چو ویردیگی اتزیقلااره اجرای تاثیر
ایلمه جکدی. هر نه حال ایسه ایرانلیلار تورک خاتک
تیمه سندن اولان (سغدی) لرک ایران مستملکه لری طریقی
ایله هندستانه ایک تجارتی یایمالارینه قارشو، بو تجارتی
کندی آللرینه آماق متصدیله شدله معامت ایتملری
اوزرینه داها (ایسته می خان) زماندا ایک قوموشو آراسیندا
خصمانه حرکتی باش گوسترمشدی.

یگی متوسطلر گوندیرمک آرزوسنی تورکرلردن
نزع ایتمک فکرله ایرانلیلار ایران اقلیمینک تورکرلر
اوزرینه هلاک ایدیچی بر صورده تده تاثیر ایندیکنه دائر
شایع لر چیقاردیلار سده بویله ماصالارله تورک خاتی
آلداق ایرانلیلارله میسر اولمادان و تورکرلرله
ایرانلیلار آراسیندا حرکات خصمانه باشلامش اولدی.
ایشته تمامیه بو دورده در که تورکرکک ییزانسیلارله
تجارتی سیاسی مناسباته گیریشمک ایچون ایک تجربه و
تشبیری باشلامشدی.

بو مناسبات حقیقده کی مذاکراتدا اهمیتلی بر رول
قبول ایدمک بالذات بولتمش اولان یونان مورخی
(مناندیر Menander) اینانماق لازم گلیرسه ییزانسیلارله
سیاسی مناسبات تاسیس ایتمک و ییزانس طوبراغندن
هندستانه - بو فسونکار ایک و عطریات مملکتینه بول
آچماق فکرینی تورک خاتی (دیزابول) (ایسته می) به
اولجه کندی حکمداری نامینه ایران شاهی خسرو
آنوشیروانه، فوقیتسز مذاکرات اجرا ایتمش اولان
(سغدی) لی (ماساخ) نام شخص ویرمیشدر.

بوسفرده ماناخ کندیسی بویوک بر هیئت (delegation) ک
ریاستده لازم گلن مذاکراتی اجرا ایتمک اوزره ییزانس
ایمپراتورلارینک سراینه عزیزته طالب اولدی. ماناخ
خانک مساعده سنی استحصال ایدمده ک شمالی قافقاس
طریقیه کندی یولداشلار یله برلکده (یوستینیان) ک دورددیچی
سال حکومتی ابتدا سنده ییزانسه واصل اولدی (۵۶۷).
ماناخ کندی حکمداری نامنه ایمپراطوری سلاملاقدن

ایوه دوغرو اوزاقلاشیر دورتا
ینه آغلار گوزینه برسودا
ینه طالعین یوزینه بر خلیا.
(یتیمدی)

دورتا بر گولکه آچمادن سولدی
اوستکچین هیسهلک تولدی
عشق اچین آریلق گوزل بریول
کیت گولوم کیت! فقط اوزولمه از اول
باقراق برده سولک قنده اونا

علاقه

صنعت و صنعت اثری

صنعت «Art» کلمه‌سینک مقابل اولاراق قولانیلمقدهدر. کلمه‌نک حقیقی منشی اُسکی یوتاجا اولدوغنده شبه یوقدر. حتی اُسکی لایحه‌ده کی «Ars» کلمه‌سی‌ده یاقدرت و هنر معنارینه گلن «آرته» یاخود «یرلشدیرمک» تالیف اتمک معنارینه گلن «آرو» کلمه‌لرنک بریدن آلمشدر که ایکسی‌ده اُسکی یوتاجادر. آردو پالغویونی قسماً برنی، قسماً دیگرینی قبول ایشمکدهدرلر.

صنعت کلمه‌سی‌ده عریجه «صنع» کلمه‌سیندندر. «صنع» کلمه‌سینک معنایه چوق یاقندر. «یر ایشی مهارت و هنرله یانقی» دیککدر. مع مافیه بو کلمه الی اثرله تخصیص ایدلمش کیی‌در. یوتون اُسکی نولک ادهیاتنده «صنع» کلمه‌سینی بو خصوصی معنایله کوردوروز.

حال بوکه انسانلرنک یابدیق‌لری اثرلر حقیقه‌نه عینی اُسلدن گلن «صنعت» و «صناعت» کلمه‌لری قولانیلمقدهدر. کوردولوبور که لسانده کلمه‌لرنک گرک قولانیلیش‌لری، گرک معنارلی اعتباریله بک اهمیتلی و بک بویوک یر قیملری وارددر. نوبله هر کلمه گلبشی گوزل قولانیلاماز. بونک اچیندر که هر لسانه علمی لسان ده نیلمه‌ز. علمی لسانده بیر احتیاجه، یر ضرورته تقابل اتمک اوزره، ییلر، حتی عصرلرجه چالیشیلاراق وجوده گلیر. هر کسک کیفیله یاراتیلامایانچی کیی هر کسک کیفیله‌ده ده گیشدیریلوب آتیلاماز. بو احتیاجی، علمدن، حیاندن، مدینتدن دوغان بوقطعی احتیاجی آگلایامایانلر عقللرینه گلنه‌نی سولهر، شوکمه‌یی آتالم، شوکمه‌یی دوتالم، دیوب دورورلار. فقط لسان، انسانلرنک ده گل زمانیک احتیاجیک سوزینی دیککدر.

آلریز یر زمانلر Ort کلمه‌سینه مقابل «صناعت»

لفظینی قولانیملردر صنعتی داها زیاده Industrie مقابلتی عد ایشملردر. حالبوکه سولک زمانلرنک استعمالی بونک عکسینی گوسته‌یر. بوگون «صناعت» لفظی انسانلرنک هر هانکی یر اثرینه مقابل قولانیلدیغی حالده «صنعت» لفظی مطلقا مهارت و هنرله یایلان گوزل اثرلر حقیقه‌ده استعمال ایدیلر که Ort مقابل اولور. شو حالده صنعت نه‌در؟ دیه یر سؤال سورولایلیز. صنعتی تعریف خصوصینده فیلسوفلر یر چوق مطالعهلر یان ایشملردر. یوتون نوتعرفاری یر نقطه‌به‌نوبلایوب اوندن یر تیجه چیقارمق ایستهرسک قیصمه‌ده دیرکه: «صنعت، انسانیک هنریدر».

یر صنعت اثرینه (oeuvre d'art) هر حالده بر غایه (but) لازمدر. فکریک و عزمیک یاردیمی اولمه‌تسزین صنعت اثری میدانده گلهمه‌ز. یوده او اثریک طبیعتده کندی باشیه موجود بولونمادیغینی گوسته‌یر. «صنعت» مطلقا انسانلر طرفیندن دوشونولور، ترتیب اولونور و یایلیز. بونده‌ده «عقل» بک (raison) بویوک یر حصه‌سی وارددر.

گوزل اولمق، هنر و مهارتله یایلمش بولونمق شرطیله، اُک کوچوگیندن اُک بویوگینه قدار، یوتون انسانی اثرلر بو صنعت مفهومی داخلینه گیره ییلیر. مهارتله یایلمش کوچوچوک یر رسمده یر صنعت اثریدر، یر صابر هیکلده . . هنرله وجوده گیشیرلمش گوزل یر اوجکزه یر صنعت اثریدر یر اسماعلیه‌ده . .

حال بوکه انسان اثری اولمایان، انسانلرنک هنر و مهارت‌لری تعلق ایشمه‌ین اثرلر نه قدار گوزل اولورسا اولسون یر صنعت اثری سایلاماز. یر کاغذ و یا یر تختابارچاسی اوزهرینه یایلمش و یا اویولمش یر قوش رسمی یر صنعت اثریدر ده گوزل لکبله، بارلاقلیله گوزلریمیزی قاماشدیران قوشلر یر صنعت اثری ده گلدر. صنعتک

صنّکار لر بندن متشکل اولان هیئتدر. ینه صابری آلایم و آیدن آیی به تدقیق ایدلهیم. هیچ شبهه یوق که صابر نه اوت کیی یردهن فیقیرمیش، نه ده یلدیز کیی گوگدن ایشمدر. اونی بئشده رهن، اوندک کی فیض الهامی حاضر لایان، اونیڭ انکشافینه، ترقیسنه، تکاملینه سائق اولان، لسانیه، خیالیه، اسلوبیه، هجانیله آرز چوق علاقه دار بولونان دیگر صنّکارلار واردر. احتمال اولار صابر قادر قوتلی شخصیتلر ده گلدر مناسبده بولونوغی علما و اعیان وار بولار یڭ شاعر اولمالاری مانع ده گلدر. صابره کی روحی و اسلوبی طبعاً حائز اولاییلرلر.

صابریڭ استادی سید عظیم وار. صابریڭ ایلک اثرلری تدقیق ایدیلنجه سیددن نلر آلدیڭی، نه استفادهلر ایتدیڭی قولایجا آڭلاشیلر.

صابریڭ ملا نصرالدینه یازدیڭی زمانکی آرقاداشلاری وار. بالخاصه صحت وار. ایشته صابر بوتون پوهیتله علاقه داردر. بولارلا اونیڭ آراسیندا گورونهجك قادر آیدین و آچیق، قولایجا گوروله مهبجك، خصوصی تدقیقه، اختصاصی تحری ایله آیدنلاشدیر یلاحق گیزلی و اوزاق بیر چوق مناسبلر، بیر چوق مشابهلر واردر. بوندن باشقا صابر زمانیه ده علاقه داردر. اونی صابر یاپان، گوردوگمز شخصیتی اوکا ویرهن قوتلردن بری و بیر مهمی ده شبهه یوق که زمانی در.

بو ابکینجی علاقه دن باشقا بیر علاقه داها واردر که او هسیندن داها عمومی و شاملدر. اوده جهان ایله اولان علاقه در. صنّکار عائد اولدوغی دیگر صنّکارلار زمره سیله، هیتیه برابر بوتون جهان صنّکارلاری زمره سینه، هیتیه باغلیدر. بو بیردن بیره حس ایدیلمه مهبجك قادر قابالی در. فقط رد ایدیلمه مهبجك قادر قطعی و ضروری در. هر دوریڭ هر عصریڭ کدینه مخصوص بیر روحی، بیر استعدادی، بیر ذوقی، بیر گوروشی، بیر دویوشی واردر. بوتون صنّکارلار، کندی شخصی، و استثنائی خصوصیتلری خارجینده بو عمومی گوروشه، بو عمومی دویوشه، بو عصری استعداد، عصری ذوقه باغلیدلار. ئوبله اولماسا اثرلری هیچ بیر قیمتی حائز اولماز. بوگون «صابر» ڭ اثرلری اُجینی لسانلاردان هر هانکی برینه ترجمه ایدیلسه اوقوبانه بیر ذوق مخصوص ویریر. بونیڭ گوزله گوروله مهبجك قادر گیزلی و ئورنولو اولان سینی آتجاج و آتجاج عصریڭ عمومی گوروشونده، عمومی دویوشینده، عمومی ذوقینده آرازیر. عادات و

آدابی تلقی خاصه سی، قاورایش قابلیتی بوتون صنّکارلار ایچین عیندر. بوندن دولایدر که بیر عصر ادبیاتی تدقیق ایدیلدیڭی، بیر دور صنعتی گوزدن گچیریلدیڭی زمان مختلف میلکتر یڭ آثاری آراسینده یاقین و یا اوزاق بعضی بکزه میشلر، بعضی آندیریش حتی چوق زمان بعضی بیرلکدر گورولوبور. طبیعی بو بکزه میش بکدیگره یاقین اولان تولکهلر ده، ملترده دیگر لر بندن داها بارز، داها صریحدر.

شو حالده بیر صنعت اثرینی آڭلامق ایچین ده بیر اصول بیر قاعده اولدوغینی گورویوروز او اثریڭ صنّکار ایله مناسبتی، صنّکار یڭ دیگر صنّکارلار زمره سیله علاقه سینی بوتون زمره نیڭده زمانیک عمومی تلقیسی، عمومی حالت ذهنیه و حالت روحیه سی ایله اولان مناسبتی ممکن اولدوغی قادر یاقیندن و دوغرو اولاراق میدانه چیقمارمق، آراشدیرمق، حقیقی سائقلرینی، سیلرینی، غایه لرینی بولمق مجبوریتنه بولونویوروز.

ا.ج.س.

فارس ادبیاتی تاریخندن.

یازانی: میرزا محسن.

مدیه لیلر ڭ دیلی.

موتق و ڭ محتل بر مکره گوره مدیه لیلر ایران عرقته منسوب اولوب و فرس قدیمه چوق یاقین ایرانی بر لسانه تکلم ایدلردی. آلمان مستشرقلرندن (نولده که Noldeke) (ایران تاریخی حقده مقاله) نامیه یازدیڭی اثرده: Aufsätze zur persischen Geschichte دیور: همدان جوار یڭ دعا عیق بر طرزده تحریسی بلکه برگون اولسکی زمانلر ڭ دیگر علائم و آثارینی بزره کشف ایتدیرر. اکر مدیه قرالردن قالمه یازیلر بولونهجی اولورسه بونلر ڭ بویوک برقیمتی اوله جقدر. کشف اولوناجق بو مدیه یازیلر یڭ کرک لسان و کرک خط نقطه نظرلرندن اسکی ایران شاهلر یڭ قوللان دقلری خط و لسان ایله بویوک بر مشابهنی اوله جفتی قویا ظن ایدمدر. فرانسز مستشرقلر یڭ ڭ مشهورلرندن بری اولان (موسیودارسته تر) Darmesteter (ایرانیلر ڭ تدقیقی) نام اثرنده، ده ایللری کیده رڭ (اوستا) لسانیک مدیه لیلر ڭ وقتیه استعمال ایشش اولدقلری لاندن باشقه بر شی اولمده یفتی ادعا ایدر و دیرر که:

زردشتی اعتقاد یڭ منشائی یا (آذربایجان) Atropatene و یا خود (زی) اولمسی محتلدر که هر ایکی صورتده بو ایکی

باکو ده دارالفنون - طب فاقوانه سينگ كيمك موزه سنده.

معلمى مديا دانلمه ددر. زردشتك آتروپاتهدن طرور ايدرك ديتك
غرمين شرتة طوغرو ياپلمش اولدينى نظريسى دها طوغرو اوله
كرگير. هر حالده زردشتك مديا محصوليدر. و اوستا دخی مديا

كاملرينك بر ايريدر. حتى دارمستتر (ژند لسانی) ديسكى تقصيلى
بولارق يرته (مديا لسانی) ديسكى ترجيح ايشكدهدر. بو نظريسى
ذيله كى لغوى تحقيق ايله بر قات دها قوللنديرير:

يىكى فارس لسانده ايت (سك) دينور، فرس قديمده (Saka)
(ساكا) شكنده ايدى. هرودوته نظرامديا لسانده (سپاكا) Spaka
ديرلردى اوستا لسانده (سبان) Span شكنلى قبول ايتش، سانسر
تجده (سوان) svan و يونانيجهده (قوان) ايراك قهروده، كاشان
و نظركى ولايتلرته شديدهك بوكمه ايسا ispa شكنده محافظه
ايدلگدهدر.

موسيقفمان هوار C. Heuart زورنال آزيانيكده يازدينى ايرانه
عائد گوزمل مقاله لرك برته دييور:

ايرانك اوزاق يزلرى و طالعلى مكاللرته اوستا لسانك بيايلىندن
هوزده بولونور، ايرانك غرى جهنلرته قونوشولان شيوهنى (يىكى
مديا شيوهسى) يا خود (مسلمان يهلوسى) ديه نسيه ايشير دارمسته
ترك نظريسته قوت ويزن شيلردن يرده ميلادى ۱۵ نجي عصرده
وجوده كين هر وييلارك مشهور و جالب دقت بر كتنلى اولان (جاويدان
كبير) در قلمان هوارك تحقيقته بناء اوستا لسانك ناينده لرندن برقاج

شيوه هوزده ايرانه باشامقدهدر. مثلا (بابا طاهر) و (جاويدان كبير)

شيومسى و (قهرود) و (سيوانده) قونوشولان شيوهلر و (يوزد) و
(كرمان) زردشتيلرينك شيومسى.

بهره زين Березин لك تحقيقاته نظرا طالعجه (az) ين
ديسكده، اوستا لسانجه (azem)، و فرس قديمده adem شكنده
قوللاردى هر حالده بو مسئلهك تدقيقى كاملا يتمامش اما تحقيق
ايچون لازم اولان مادهلرك بر چوقى الده ايديلمشدر. مثلا:

1) Recherches sur les Dialogues persans
(فارس لهجهلرينك تحقيقي).

2) Материал для изучения персидск.
наречии (فارس لهجهلرينى اوگرتمه يه لازم اولان مادهلر)

3) Cansonspop. des Af. (ملى نغمه لرى)
بو صوك اترده دارمستتر (باشو) لسانى اوستا اخلاقندن ماير باشقا
بر يرده بو سوزى ايله سازش ايدمه مين بر سوز دييورسه هر ايكى
فرضيهنى طوغرو حساب ايشك اولور، زيرا ديه ييلر:

مديا مجوسلرندن اولان زردشت، كندى شريعتنى ايرانك اقصى
شمال غربيى يىنى آذربايجاندىن، اقصى شمال شرقيى يىنى (باختره)
و اوراده تام بر موقيتله نشر ايدرك حكمدار (كشاسب) يى بو ديه
هدايت ايشمشدر.

آذربايجان، باختر و بوتون شمال ايرانك شيوهلرى بر يرلرته

مستطيل اودادن عارتى. بولساڭ كىش چىلرندىن
تىل ايدىلر. بىرىن دىكرى كىچىك اىچون اىكى
اكلى كىرىتى (baie) قابو وظيفىسى كورويوردى.
بو اودالارڭ بىرى كوچوچوك ماسالار و اسكىلەرلەر تظىم
ايدىلمىدى؛ دىكرى دانى، ژىمناستىك و ساكن اويونلار
تخصىس ايدىلمىش اولدىغى اىچون اشياىز ايدى؛ اورايە
چوچوقلر، كەچەلرئى سەرمەك اويونچاقلىرىلەر بىر بىر
اوزاينورلردى.

اىكى مەريە تىمش چوچوق اداره ايدىيوردى. هر
ئى مەكىل بىر ذوق سلىم و نىشە ايلە تىرىپ ايدىلييوردى.
(يىتمەدى)

موهبة حكمت

پىداغوزى انستىتوتلارندە

علوم طىبىيەنىڭ تدرىس پلانى نازل اولمالىدۇ؟

پىداغوزى انستىتوتلىرى اوج اختصاص شەبە بولنور:
اوج دورلو مەملىك اختصاصە توافقا: تارىخ-ادىيات،
طىبىيات-جغرافيا و فىزىق-رياضيات شەبەلىرى. اشو
شەبەلردە عمومىت اوزرە پىداغوزى، اصولى، بىردە
خصوصى اولارق علمى تحصيل اكساب ايدىلر. بوتون
شەبەلردە تدرىس اولئاحق عمومى قورص، پىداغوزى
علملىرى اولمالىدۇ. ظنمىجە، بو عمومى علملر صىراسىنە
بىر طاقم علوم طىبىيە دەسىيىلىن لىرىدە داخل
ايدىلمايدۇ.

بىنچە، پىداغوزى، علوم طىبىيە صىراسىدىن عد ايدىلمايدۇ.
نازل كە او، سوڭ زىمانلردە انسانك انكشافى، قانولرئى،
اونڭ طىبىي تارىختى بىنى تكاملنى (ئەوالىسون) كىدى
تىلنە آلويىدە علوم طىبىيە مەتود و تىدقىقاتىدىن استفادە
اىتمەككە بويىلە بىر رىك و بويىلە بىر روح آلمادەدر.
عمومى پىداغوزى تحصيلى، علوم طىبىيەنىڭ مەكىم و
درىن پەرسىبىلرى اوزىندە اساسلانمايدۇ. ايشە
بونىچوندر كە پىداغوزى انستىتوتنىڭ تحصيل ايتىدېرەجىكى
عمومى علملر و قىلر صىراسىنە تشرىح و ئەمىرىئولوزى
و فىزىئولوزى ۋ انسانى دن جىدى بىر قورص
سالنامىلدىر. وجود انسانىنىڭ قورولوشى و اونڭ انكشافى
مقايىسەلى تشرىح قىلە نظىرلە كوزىدىن كىچىرمەك و عىنى
زىماندە يىئولوزىنىڭ مورفولوزى قانولرئى دىخى

تىماس اىتمەك اىجاب ايدىر. بورادە ھەككەل و مىوللەرڭ
يىئوگەنەتىك قانولرئىنە زىادەسىلە اھمىت وىرىلەجىكدۇ؛
زىرا حال حاضر پىداغوزى سىستەملىرى ھې بو قانولر
اوزىندە قورولمىش و تىل بولمىشدر. (ايشەلى خول و ساتلرلى)
فىزىئولوزى تدرىسندە جىلە عىبىيەنىڭ و جامىلەر
عضولرىنىڭ فونكسىيالىرى بىخى اوزىندە دىھا چوق
دايانماق لازىمدۇر. اشو بىخىلرڭ پىداغوزى ايلە نەكى
مناسىتە بولدىغى ھەككەل بىللىدۇ.

بىنە علوم طىبىيەدىن آتروپولوزى دىخى انستىتوتنىڭ بوتون
شەبەلردە عمومى قورص اولەرق تدرىس ايدىلمايدۇ.
آتروپولوزى، انسانك طىبىي تارىخى ايلە موبوط بىر طرزدە
تدرىس ايدىلمايلى و بالخاصە چوچوقلر دورىنە آتروپولوزىنىە اھمىت
و بىرىلمايدۇ. بوقورصك پىداغوزىدە نەدرجە اھمىتلى اولدىغى.
ظنمىجە، انكار ايدىن بولماز، (پىداغوزىدە يىئوگەنەتىك قانون)
پىداغوزىدە روحيات دىخى بويىك اھمىتە مالىكدۇر.
اونىچونندە بو علمك انستىتوتدە كىچىلەجىك عمومى علملر
صىراسىنە سالىماسى اىجاب ايدىر.

سوڭ زىمانلردە روحيات، اكىر اوقات علوم طىبىيەدىن
كافى درجىدە معلوماتلى اولماي ھومانىيىتىلرڭ آندە
قالمىشدر؛ مقايىسەلى روحيات (يىئوسىقولوزى) يىسقولوزى
تجرىياتى اىچون بىكى و دوغرو تىل وعد ايدىيور و روحياتى
تجرىبى روحياتلەر بىرلىكدە بىر قىطىعت نامە ايلە علوم طىبىيە
سىستەمى اىچرىسندە موجود علملر صىراسىنە سوقمايە چالشيور.
لاكىن بولسا چوقلرنىچە بىللى دىكل، بىنە غلىە،
انستىتوتنىڭ وىرەجىكى روحيات تحصيلى، مقايىسەلى روحياتنىڭ
علوم طىبىيە (دوسىيىلنلرى) ايلە دويدورماق و كىشىلەمك
اىجاب ايدىيور.

بالاخردە انستىتوتنىڭ بوتون شەبەلىرى اىچون علوم طىبىيە
مەتودولوزىسى (اصولياتى) دىخى عمومى قورص اولەرق
قبول ايدىلمايدۇ؛ زىرا ھەھانكى بىر مەتودولوزىنىڭ
تىملىنى تىشكىل ايدىن علوم طىبىيە مەتودولوزىسىدۇر.

ايشە، تشرىحە ئەمىرىئولوزى، فىزىئولوزى ۋ انسانى،
آتروپولوزى، مقايىسەلى روحيات و بالاخردە علوم طىبىيە
مەتودولوزىسى (اصولياتى) اىستىدىكىمىز سورتىدە كىش
و درىن علوم طىبىيە تحصيلى تىللىدىرە يىليور. پىداغوزى
تحصيلى يالگىز بويىلە بىر تىل اوزىندە قورمىق و ھە
ھانكى دائىرەدە مەخسۇس مەلىم تىشدىرىمك قاپلدىر.

شىمدى بىن طىبىيات - جغرافيا شەبەسىنىڭ خصوصى
درىلرئىنە كىچىورم؛ بورادە تىقىب ايدەجىمىز مقصد اوجىدۇر.
طلبەنىڭ تحصيلىدە كى علوم طىبىيە قىسسالارنى دولدورماق،

يىر قورصده كچىلمىستە بويوك اهميت وىرمەسەدە بولمىدى.
طرزى دىخى غايەيە اويغون فائىدەلى در. زىرا بويىلە تدرىس
طرزى مەكتەبى علوم طبعىيەسى مەلىمىنىڭ توبىلادىخى مەلوماتى
دەنئەتە بولمىدىر مەسىلە اويغون در. بوقورصىڭ دىزىلمىش خاسىر
پروگراممىنى ايلرىدە گوستىرەجىم. فقط رسالەمىڭ سىخە
ماتىڭ طرزى بوزولماسى ايچىن مذكور قورصىڭ مەم
فصللىرىنى قىضا يىر صورتدە گوستىرەمكىستەم.

بن حيوانات و نباتات عمومى بىخلىرىنى بوقورصە داخلى
ايتىمكىستەردەم.
(مئلا: حجىرەوى اقسام، انكشاف مىخانىزماسى،
ورات قانوى، جنسيتىڭ صورتى تظاهرى و جنسيتىڭ قەتئە كى
نظىرەلەر. فوزفولوزىڭ عمومى بىخلىرى، حيواناتلار و نباتلار
يولوزىسىندىن، يىنى عضوئىلارنىڭ يىر - يىرىلە مەنسبىت و علاقە
لرىنى، بولر ايلە علاقەدار مەخىط و شرايط قەتئە مەلومات)
ايكەنجى درەجىلەر ايچىن مەلىم خاسىرلارنان طبلەنىڭ
علوم طبعىيە تەخسىلە بوقورصىڭ وىردىكى كىشىلىك و درىنلىك
قەتئە اىضاجە اىختىاج يوقدر.

فقط بونىڭ مەلىملىك حىياتىدە تدرىس زمانى وىرەجىكى قىمەتلى
و بويوك فائىدەلرى اىضاج ايتىمكىدەن واز كچەمىيورم: زمانىز دە
هر كس طرقتىن قبول ايدىلمىش يىئولوزى مەقودى
اوزە تدرىس ايچىن لازىمى مەتەريال ايلە تەجىز ايدىر، مەكىلەر
مزدە صىق - صىق گوزە چاربان يا گىلىقلاردىن قورتارىيور.
بالاخىرە پداغوزى انىستىتوتلارنىدە وىرىلەن علوم طبعىيە
تەخسىلە مەكتەبى علوم طبعىيەسى اصولدىن جدى يىر قورص
علاوہ ايلە اونى دولدورمالى و تاماملامالى. بونىڭ كچىرىلمە
سنىڭ اهمىتى هر كىسچە بىللى در.

بومقالەدە پداغوزى انىستىتوتلارنىدە تەخسىل سىخە مەلىملىك
طرزو روخى گوستىرەلەر، گەلەجىدە انىستىتوتلار دە اڭ مەم
بىردىن تەجىربى لايىقلىق تار درىلەرلە تەمسەدە بولناچاچىز.
صوڭى وادرد.

ف. رضا بىللى

زحمت مەكتىبى قەتئە كى فەكرلەر

تومىم

(ترجمەدر)

I

شودالى روسىە مساعى مەكتىبى قوزماقدا در. لىكن
ايمىدىكى مەكتىبلەرنى حەقىقىي زحمت مەكتىبى دىە آدلاندىرماق اولماز.
روسچە تىر اولوان «معارف» مەجموعەسىنىڭ ۳ نىچى نىر وىستىنەن تەرجىمە

دارالمەلىن و ايكەنجى درەجىلى مەكتەبى مەلىملىرىنىڭ علوم
طبعىيە مەلوماتلارنى مذكور مەكتەپلەردە تدرىس ايدەيلىچىك
درەجەدە كىشىلەردىن مەكتەپلەرنىڭ مەلىملىك سەخسەندە
چالشا يىلەچىك خىيالى امكەش خاسىرلارنىڭ در. اشىب اوج
مەقسەد يىتەدە خەدودە چىزماق، بولارنىڭ اڭ اھمىيەتلىكىنى
تەجىز ايدىرەك تەرجىمەلىكە تدرىس بىلەننى خەدودىلاندىرماق،
ھەنكىسى ايكەنجى و ياخودە اوجىچى درەجەدە اھمىيەتلى در
قارارلە تەيىن ايتىمكى تامىلە امكان خارچەدە در. حەقىقىيە
وارىلەر سە بوغىن مەسئەلەنىڭ اوج مەخلىف گورونوشى در.
بوقارىدە گوستىرەلەن عمومى قورص درىلەردىن علاوہ

طبعيات - جغرافىا شەمەنىڭ قورصى كىمىيا (غىرەمىيە) دىن
مەم بىخلىر، عضوى، تەخلىلى، تەجىربى فىزىق،
بالە ئوتتولوزى ايلە يىرلىدە گەئولوزى، زوئو و
فېتو جغرافىا (حيوانى و نباتى جغرافىا)، آتروپو-
جغرافىا (بىرى جغرافىا)، اقتصادى جغرافىا و رىياضيات
داخلى ايدىلمىلەر. بو علملەر طبلەنىڭ علمى سەخسەنى
گىشىلەردىن مەكتەپلەردە دولدورماقەلە يىلە، اونى درىنلىكى دىخى
نظرەن اوزاق دولتەمالى در. زىادەسەلە اھمىيەتلى اولان
بو صوڭ مەقسەدى نظرەدە دولتەمەندىن كە انىستىتوت
قورصىدە علوم طبعىيە تارىخىنى دە علاوہ ايتىمكى لىزوم
گورورم. علمى سەخسەدە مستقلا تەدقىق و تەجىربەلەر پايامان
شەخسلىك سەرسەت چالشا يىلەلەرنى تەظمىن و تەمىن، علملىك
قوتىنە، روخىنى و خەدودىنى تەيىن ايچىن مذكور علملىك
تارىخ مەتودولوزىسىنى اڭ مەكىل و اڭ قىضا يوللارلە
اوكىرەملىك اىجاب ايدىر؛ بونىڭلەدە موفقىت اللە ايدىلمىش
اولاچاقدىر. ايشە مەلىم بويىلە مەلوماتلە مەجىز اولمايدىر.
غىن زمانەدە مەلىم؛ يىر علم قەتئەتوزى آستى اولمالى،
اكتىپ ايدىرەك اوتە اىنانمالى و مابوسىت قارشوسىدە
شەخسلىك گوستىرەمەلەيدىر.

بو خەس و ذوقى مەلىمە آشىلايان، هر شىدىن اول،
علملىك تارىخىنى در. زىرا علوم طبعىيە تدرىسەندە اونىڭ
تارىخىلە تەمسەدە بولونماقنى اصول، فائىدەلى گورىيور.
سولەدىكەم بو اوج مەقسەدلىك، يىنى طبلەنىڭ مەلوماتىنى
گىشىلەردىن مەكتەپلەردە علوم طبعىيە تەخسىلەنى درىنلىك و بالاخىرە
مەلىملىك سەخسەندە خاسىرلارنى موفقىيەتلى دىھا مەركەب و دىھا
لىزوملى دىگر يىر قورص تەقىب ايتىلدىر، اوقورصەدە
عمومى يىئولوزى دىن غارىتدر. بىنچە بو قورص مەخلىف
يىئولوزى دەسسىيەلەرنى اويغون آبرى - آبرى فصللەر
بولتورسە دىھا دوغرو اولور.

دوشوندو گەم آبرى - آبرى يىئولوزى فصللىرىنىڭ مەخلىف

مندرجات

۳۶۶۱ سال ۱۳۴۱

صحت ۱۶	۱۰ - شاعر و شعر پرستی	۲ شهبازی	۱ - ابراهیم آیلوف
۱۸ ملا نصرالدین	۱۱ قوزی (حکایه)		علم و فن
۲۰ عبداللہ شائق	۱۲ - کوبہ لک (حکایه)	۳ می الدین	۲ - نور کجی دوزلتمکده اصول
	تنقید و ییلوغرافی	ت. ش. ۶	۳ - گنجشک
۲۲ سلمان ممتاز	۱۳ - آذری چلی		معارف مسئلہ لری
۲۴ حنفی	۱۴ - مارال خصوصتہ قیصہ بر ملاحظہ	۸ احمد جودت	۴ - بردہ معارف
	صنایع نفیسہ و حیات	۱۱ شهبازی	۵ - ابتدائی مکتبک وظیفہ لری
۲۶ پرسمان	۱۵ - نورک ایل نغمہ سی		ادبیات
۲۷ س. ملک زاده	۱۶ - صحنہ مزده کی قصائلر	۱۳ جواد	۶ - سن آغلاما
۲۹ غنی زاده	۱۷ - اداره مکتوب	۱۳ احمد	۷ - تاریخ میونس
۳۰	۱۸ - معارف اوچاقارینده	۱۵ ادرخان سیفہ	۸ - سازہ نقاعری
۳۱	۱۹ - خبرلر	۱۵ محمد هادی	۹ - توفیق فکرہ

معارف و مہذبت

ادبی، علمی و فنی آیات مجموعہ در

جمهوری
کتابخانه
919

یولداش ابراهیم آییلوف

اعلان

۱۹۲۳ نجى يىلىك يانوارىدىن باشلاپ مۇنتەزىم سۈرۈشكە ۳۲ - ۴۸ ھىفەلىق اولارق
چىقماقە دوام ايدەن، علمى، فنى، ادبى و پىداغوجى

معارف و مدنيت

مجموعه سینه ۱۹۲۴ نجى يىل ايجون آتونه دفتري آچىلمشدر.

مجموعه ۱۰ بىرلىقى (كوتورمك خرچيله) ۵ جروون منات
۶ آلىقى ۳

تک نسخهسى (۴۰) قىت

مجموعه مزك ۱۹۲۳ نجى يىلدە چىقان برىجى جلدى (۱ - ۱۲ نومرەلىرى) اداره مزده ساتىلماقەدەر.

مذرجات

صحنه

۲

۱ - له نىك ترجمه حالى

ادبيات:

۲ - له نىن

۳ - شرق قاديك آندى

۴ - قىزقلاسى

علم و فن:

۵ - سنت و سنت اثرى

۶ - فارس ادبىاتى تاريخى

تعليم و تربيە:

۷ - جوجوقلا بدىلر نىك نىكلى تديق

۸ - موده سوري اصولى

۹ - علوم طيىبه نىك تدرىس بلانى

۱۰ - زحمت مكنى حقه كى فكرلر

آذربايجانده آثار عتيقه

۱۱ - خانكاه

معارف مسئله لرى

۱۲ - ابكى طرفلى جالشمالى

۱۳ - لغات ايجون آذربايجان شيوە لرى نىك

طوبىلانسانه نازر

۱۴ - معارف اوجاقلارى نىك

۱۵ - گنج قىلار

م. س. اوردوبادى

ربابه يعقوب زاده

جعفر جبار زاده

۱. حكمت

ميرزا محسن

خليل فكرت

موهبة حكمت

رضابكلى

راغب

۱. جودت

آشمارين

۳۳

۳۴

۳۵